NATAŠA GREGORIČ BON

PROSTORI NESKLADIJ

PROSTORI NESKLADIJ

Etnografija prostora in kraja v vasi Dhërmi/Drimades, južna Albanija

♦

Nataša Gregorič Bon

ZALOŽBA ZRC

Nataša Gregorič Bon
Prostori neskladij
Etnografija prostora in kraja v vasi Dhërmi/Drimades, južna Albanija

Recenzentki Ingrid Slavec Gradišnik in Jasna Čapo Žmegač
Jezikovni pregled Ingrid Slavec Gradišnik

Izdajatelj Inštitut za antropološke in prostorske študije ZRC SAZU
Za izdajatelja Ivan Šprajc
Založnik Založba ZRC
Za založnika Oto Luthar
Glavni urednik Vojislav Likar

Tisk Littera picta d. o. o., Ljubljana
Naklada 150

Izid knjige je podprla Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS.

Fotografija na ovitku: Vas Dhërmi/Drimades (foto Daniela /rachel/ Vávrová)

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316.334.52(496.5)

GREGORIČ Bon, Nataša
Prostori neskladij : etnografija prostora in kraja v vasi Dhërmi/Drimades, Južna Albanija / Nataša Gregorič Bon. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008

ISBN 978-961-254-083-8
241042176

© 2008, Založba ZRC, ZRC SAZU

Vse pravice pridržane. Noben del te izdaje ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega pisnega dovoljenja lastnikov avtorskih pravic (copyrighta).

NATAŠA GREGORIČ BON

PROSTORI NESKLADIJ

ETNOGRAFIJA PROSTORA IN KRAJA V VASI DHËRMI/DRIMADES, JUŽNA ALBANIJA

LJUBLJANA 2008

V spomin na Vinka

KAZALO

Zahvala 9
Opombe k prečrkovanju in psevdonimi 12
Predgovor 17

UVOD 29
Konstrukcija prostorov in krajev 30
Dhërmi/Drimades v občini Himarë/Himara 34
Dinamični procesi konstrukcije Dhërmija/Drimadesa in Himarë/Himare 38
Prostori neskladij 41

1. VAS IN NJENI LJUDJE 45
Območje 45
Geomorfološke značilnosti 48
Dhërmi/Drimades 50
Dvoumno ime vasi 53
Premakljive lokalnosti 55
Opredeljevanje »lokalnega 55
»Domačini« in »Drugi« – Razlike in podobnosti 57
Jeziki 63
V iskanju »prvega jezika« 65
Jezik in šolstvo 67
Govorjeni jeziki 69
Jezik kot vstopnica 69
Religija 70
Religija v Albaniji 70
Cerkve v Dhërmiju/Drimadesu 71
Religija in vsakdanje življenje 72
Religija in spol 74
Religija in lokalnost 75
Štetje prebivalstva: Spremenljive številke 75
Družine, linije in klani 80
Ikoyenia ali *familje* 81

Soi ali *fis* 85
Çeta ali *varka* 87
Poroke v vasi 90
Dedovanje 91
Povzetek 96

2. ZGODOVINE NESKLADIJ 99
Delitev ljudi in krajev 102
Mitozgodovine 108
Ustni viri 108
Pisni viri 109
Različni pogledi in interesi 111
Med spornostjo in povezanostjo 115
Iliri ali Epirci? 115
Čezmorska trgovanja 117
Obdobje rimskega in bizantinskega imperija 119
Nacionalni junak Skenderbeg 121
»Nenehni boji«: Upori proti otomanski oblasti 123
Gibanja ljudi in krajev 125
Ali Paša iz Tepelene 127
Tuji popotniki 129
Rilindja – Nacionalno prebujenje 133
Nastanek albanske nacionalne države in Krfski protokol (1914) 134
Prva svetovna vojna (1914–1918) 138
»Gibanja za demokracijo« (1920–1925) 144
Ahmed Zogu (1925–1939) 147
Druga svetovna vojna (1939–1945) 150
Komunizem (1945–1990) 154
Povzetek 156

3. MORJE IN GORE 161
Zgodbe in pripovedovanje 162
Spominjanje, zemljevidenje in rekonstrukcija prostorov 163

Zgodbe o morju in gorah 164
Zgodbe o morju 164
Zgodbe o gorah 168
Od krajev do prostorov: Gibanje in postanek 171
Položaji Dhërmija/Drimadesa 174
Povzetek 180

4. POGAJANJA O SMETEH 183
Turizem v Dhërmiju/Drimadesu 185
Pred poletno sezono 186
Identifikacija in pripadnost 191
Manipulacija z državljanstvom 193
Poletna sezona 194
Debate in pogajanja o smeteh 195
Smeti kot stvari zunaj kraja 199
Povzetek 203

SKLEP 207
Tihe zgodbe komunizma 210
Sporni ali povezani? 212

PRILOGE 215
LITERATURA 229
SUMMARY 243

ZAHVALA

Ob branju antropoloških monografij pogosto preberem tudi prve strani, ki so namenjene avtorjevi zahvali. Pa ne zato, ker bi me zanimal avtorjev slog in način zahvale. Pač pa zgolj zaradi preprostega zanimanja o krogu ljudi, ki so pripomogli k nastanku avtorskega dela. Tako kot številna druga dela je tudi ta knjiga nastala ob pomoči mnogih ljudi in institucij, s katerimi sem imela priložnost sodelovati v času njenega večletnega nastajanja. V veselje mi je, da jim lahko na pričujočih straneh izrazim svojo hvaležnost za dobrodušno pomoč, komentarje, nasvete in nenazadnje pomenljiva vprašanja in iztočnice za nadaljno raziskavo.

Največje zasluge gredo vaščanom Dhërmija/Drimadesa, ki so mi odprli vrata v svoje vsakdane, mi nudili vsestransko pomoč in prijateljstvo. Še posebej velja omeniti prebivalce osrednjega zaselka v vasi, ki so našli čas za pogovor, delili z menoj marsikatere življenjske zgodbe in mi ustvarjali občutek domačnosti in doma. Tu naj izpostavim družino Thoma Kumija, ki me je prisrčno sprejela medse že v prvih dneh terenske raziskave v vasi. Prav tako sem hvaležna Niku in Buli Beli za njuno starševsko skrb in pozornost. Hvala tudi ostalim članom *soia/fis* Belej, še posebej Amaliji, danes poročeni Konomi, ki me je predstavila številnim sorodnikom, ki še živijo v vasi in mi pokazala večino malih cerkvic in kapelic v vasi. Eneju Kumiju sem nadvse hvaležna za pomoč pri prevodih in strpno odgovarjanje na moja dolgotrajna vprašanja. Hvala tudi družini Aristridi Iliadija, Marka Gjikopulija, Lefterju in Elsi Kumi, Fotu in Katereni Bixhili, Kozmi Papasavi, Petru Dhima, Katini Çula, Doksiji ter njenim hčeram, Athini, družini Lavdoshi ter številnim drugim, katerih imena na tem mestu ostajajo neomenjena. Zahvaljujem se tudi vaščanom Palase, kjer sem opravila del terenske raziskave. Še posebej *soi/fise* Verei, Niklei, Milei in Babei za njihovo prijaznost in pogovor. Hvala Juliani Veri za potrpežljivo pomoč pri učenju lokalnega grškega in južnoalbanskega narečja. Juliana, njeni sestri in oče so me velikokrat prijazno gostili v svojih domovih v Vlori in Palasi. Hvaležna sem tudi Nevili Kocollari Furhxiu in njenemu soprogu Taqiju Furxhiu, ki sta mi predstavila vas in okrožje ter mi nudila vsestransko pomoč, kadarkoli sem jo potrebovala. Kljub temu, da so številne zgodbe in zahvale ostale nedorečene upam, da se bodo številni gostoljub-

ni ljudje prepoznali v danem besedilu in bodo v njem prepoznali tudi mojo hvaležnost. *Faliminderit shumë/Euharisto para poli!*

Trinajstmesečna terenska raziskava v vaseh Dhërmi/Drimades in Palasa je med letoma 2004 in 2005 potekala v sklopu doktorskega usposabljanja mladih raziskovalcev in je bila tako finančno podprta s strani Agencije za raziskovalno dejavnost in Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo Republike Slovenije. Monografija temelji na priredbi doktorske disertacije, ki sem jo napisala pod mentorstvom Boruta Telbana in Duške Knežević Hočevar iz Univerze v Novi Gorici ter Sarah Green iz Univerze v Manchestru. Vsi trije so me potrpežljivo vodili skozi pisanje. Hvala Sarah za vse komentarje in nasvete k poročilom, ki sem ji jih mesečno pošiljala po elektronski pošti v času terenskega dela. V svojem pedagoškem pristopu in razumevanju je vselej našla konstruktivne komentarje in pomenljiva vprašanja k prvim osnutkom disertacije. Borutove pripombe in pronicljive kritike so mi pomagale pri izostritvi argumenta. Duška je vselej našla posluh za moje, včasih neurejene misli, ki jih je mojstrsko uredila in umestila v kontekst ter mi pomagala izluščiti rdečo nit. Hvala vsem trem mentorjem za njihovo nesebično pomoč, kritike in komentarje.

Za nastanek te knjige sem hvaležna tudi Inštitutu za antropološke in prostorske študije na ZRC SAZU in predstojniku Ivanu Šprajcu za vzpodbudo in podporo pri njeni objavi. Knjiga je nastala tudi s finančno pomočjo Agencije za raziskovalno dejavnost RS in Raziskovalnega sklada ZRC SAZU. Več kot štiriletna raziskava je potekala v okviru projektov Usposabljanja mladih raziskovalcev 2004–2006, Znanstvenoraziskovalnega sodelovanja med Republiko Albanijo in Republiko Slovenijo 2006–2008 ter projekta CRP Znanost za varnost in mir 2006–2010.

Zahvala gre tudi številnim drugi raziskovalcem, ki so mi pomagali z nasveti glede literature in drugih virov in me oskrbeli s številnimi drugimi podatki in komentarji. Najlepša hvala: Margaritis Gjoki, Kristaq Jorgjiju, Enkeleidi Tahiraj, Juli Vullnetari, Stephanie Schwandner Sievers, Gillu de Rapperju, Konstandinosu Tsitselikiju, Nathalie Clayer, Robertu Pichlerju, Ingrid Slavec Gradišnik, Jasni Čapo Žmegač in Otu Lutharju. Še posebej sem hvaležna Marjeti Šašel Kos iz Inštituta za arheologijo za njeno nesebično pomoč pri razrešitvi nekaterih vprašanj, ki se nanašajo na obdobje antike. Prisrčna hvala tudi kolegici Lizi Debevec za vselej koristne nasvete, številne pogovore in vsestransko pomoč. Tini Popovič za njen posluh in nazorno razlago del nekaterih filozofskih mislecev, ki so mi bili v oporo pri pisanju monografije, Urški Jereb za prijazno pomoč pri oskrbi s pravno literaturo in nenazadnje bratu Janezu za pomoč pri obdelavi zemljevidov in skic.

Te knjige ne bi bilo brez ljubeče podpore staršev, sestre in njene družine ter moža Jureta. Iskrena hvala Juretu za intelektualno in emocionalno podporo, pomoč, posluh in razumevanje v času mojih večmesečnih odsotnosti in odmaknjenosti zaradi terenske raziskave in pisanja. Nenazadnje hvala tudi Mileni in Vinku, katerega življenjska pot se je ustavila še predno je lahko prebral rezultate tega dela. Knjigo posvečam v njegov spomin.

OPOMBE K PREČRKOVANJU IN PSEVDONIMI

Prečrkovanje

Albanske besede so v tej knjigi zapisane *poševno*, besede v krajevni grščini pa so *ležeče in podčrtano*. Izrazi za otomanske upravne enote so podčrtani.

Pri prečrkovanju besed lokalnega grškega narečja se opiram na izgovor v moderni grščini, kakor je zapisan v Oxfordovem žepnem slovarju grškega jezika (2002).

Αα	a	Ηη	I, e	Νν	n	Ττ	t
Ββ	v	Θθ	th	Ξξ	x	Υυ	i, e
Γγ	g	Ιι	i, e	Οο	o	Φφ	f
Δδ	d	Κκ	c, k	Ππ	p	Χχ	h
Εε	e	Λλ	l	Ρρ	r	Ψψ	ps
Ζζ	z	Μμ	m	Σς σ	s	Ωω	o

Diagrafi

αι	ai	ου	ou	ντ	nd ali d
αυ	av	γκ	g	ευ	ef ali ev
ει	ei	μπ	b	οι	i ali oi

Pri prečrkovanju albanskih besed upoštevam izgovor, kakor je zapisan v albansko-slovenskem in slovensko-albanskem slovarju Cankarjeve Založbe (Berishaj 1989). Posebne črke, ki jih v slovenski abecedi ni, se izgovarjajo sledeče:

ç	č	nj	nj	x	dz
dh	dh kot ang. this	q	ć	xh	dž
ë	æ kot ljubezen	rr	poostren in okrepljen r	y	ü kot prekm. güčanje/u s preglasom
gj	đ				
ll	ll kot loterija	sh	š		
l	L kot ljubezen	th	th kot ang. thank	zh	ž

Psevdonimi

Zaradi spoštovanja anonimnost sogovorcev sem spremenila njihova imena in tudi nekatere podatke iz njihovih življenjskih zgodb, ki za to delo niso pomembni.

Relief Albanije

Politični zemljevid Albanije

Vasi občine Himarë/Himara: Palasa, Dhërmi/Drimades, Ilias/Lates, Vuno, Qeparo/Kiparo, Pilur in Kudhes.

Slika 1: Dhërmi/Drimades, fotografija: Daniela /rachel/ Vávrová

PREDGOVOR

> Antropologi se vse bolj zavedajo, da vsebina etnografskih reprezentacij ni le zapis »o« družbenih procesih konstrukcije kraja in ljudi, temveč je tudi sama aktivno vključena v proces te konstrukcije. (Gupta in Ferguson 2001[1997]: 23)

Gupta in Ferguson v delu *Kultura, moč in kraj* (2001) opozarjata, da izbira lokacije antropološkega terena postavlja in oblikuje način etnografske predstavitve ter usmerja izbiro teoretskega pristopa, ki je potreben za analizo etnografskih podatkov. Zaradi tega namesto uvoda pričujoče besedilo začenjam s predgovorom, s katerim skušam bralcu opisati del osebne izkušnje terenskega dela v južni Albaniji in mu približati vaščane ter vas.

PREDHODNI OBISK

9. september, 2004. Bil je sončen jesenski dan, ko sva se z Entelo odpravili proti vasem v občini Himarë (uradno, albansko ime) ali Himara (lokalno, grško ime) na južni albanski obali. Entelo sem spoznala prek Sanile, predavateljice na Tehnični univerzi »Ismail Qemali« v Vlori, kjer sem bila med svojo raziskavo v Dhërmiju (uradno, albansko ime) ali Drimadesu (lokalno, grško ime) pridružena raziskovalka. Nekaj dni pred odhodom v Himarë/Himaro me je Sanila predstavila eni svojih bivših študentk, ki je prav tedaj diplomirala iz angleškega jezika in psihologije. Entelina odločitev, da me spremlja na obisku v vasi Himarë/Himare je bila nekoliko izjemna, saj večini neporočenih mladenk, starejših od 18 let, na podeželju ni dovoljeno postopati v družbi »tujca« ali »tujke«. Na moje vprašanje, zakaj je tako, so mi ljudje odgovarjali dokaj podobno. Večina je razloge pojasnila s splošnim mnenjem, da v javnem življenju prevladujejo moški, ženske pa imajo pomembnejšo vlogo v zasebnem življenju. Seveda so takšna pravila zgolj idealnotipična, saj vsakdanja praksa, tako kakor v tem primeru, pogosto narekuje drugačno ravnanje.V nasprotju z mladeniči imajo mladenke za naivne in nesposobne »odgovornega« razsojanja o ustreznosti partnerjev. Tako se neporočeni mladenki v skladu s »konservativnimi« navadami zvečer (pozimi po 20. uri in poleti po 22. uri) ni

dovoljeno družiti z mladimi fanti. Tako je bilo zaradi varnostnih razlogov in »konservativnih« nazorov nekoliko nenavadno, da je Enteli oče dovolil, da me spremlja na mojem predogledu vasi na albanski rivieri.

Entelin še neporočeni bratranec naju je odpeljal v Himarë/Himaro v skoraj povsem novem Mercedes-Benzu, ki je ena najpogostejših avtomobilskih znamk na albanskih cestah. Za odločitev, da poskrbi za najin prevoz, je imel več razlogov. Odločilna je bila zaskrbljenost za spolno varnost (nedolžnost) sestrične, kar je povezano z družinsko častjo. Če bi se namreč Entela nepričakovano zapletla z moškim iz Himarë/Himare, bi bilo to nadvse nečastno za njegovo *fisi.*

Med vožnjo proti Himarë/Himari sta se Entela in bratranec odločila, da me popeljeta na kratek izlet prek obalnih vasic občine Himarë/Himara do istoimenskega občinskega mesta, kjer sva že imeli rezervirano sobo v enem družinskih penzionov v središču. Podobno kakor večina drugih voznikov v Albaniji je tudi Entelin bratranec vozil hitro po ovinkasti, a sorazmerno novi cesti v dolini Dukati, prek gorskega prelaza Lloghara se je nadaljevala proti Himarë/Himari. Dolina Dukati, po kateri teče reka Shushica, je bila za prebivalce območja Himarë/Himare vse do 19. stoletja eno bogatejših območij, kjer so vaške ženice iz okoliških vasi Himarë/Himare menjale sol, olive in agrume za nepogrešljivo žito, sezonsko sadje in zelenjavo. Zaradi relativno visoke stopnje erozije (Dedej 2002: 12) in slabo rodovitne prsti so bile vaščanke v časih lakote in pomanjkanja namreč primorane hoditi čez gorski prelaz in menjati dobrine. Danes je vas Dukati razdeljena na stari in novi del vasi; stari del je ob reki, novi pa se razprostira ob cesti. Zaradi bližine reke je dolina Dukati razmeroma rodovitna, s širokimi žitnimi in koruznimi polji, ki so bila tedaj že požeta. Vsa dolina je na vzhodni strani obdana z Viharniškim gorovjem (*Malet e Vetëtimë* ali gorovje *Acrocceraunia*), za katero se zdi, da jo varujejo pred vetrovi in neurji, ki prihajajo izza gora. Na zahodni strani jo obdajajo zeleni griči, za katerimi se skriva prostrano sinjemodro Jonsko morje. Geomorfološke značilnosti, relativna bližina mesta Vlora in sorazmerna izolacija pred morjem so nekateri izmed razlogov, da je dolina ostala skoz tisočletja dobro razvita.

Po hitrem prehodu prek Dukatija se cesta začne vzpenjati z ostrimi ovinki, ki se vijejo prek gorovja Çika. Po nekaj kilometrih postane še bolj ovinkasta in še ožja, na vzhodu obdana s slokimi listavci in na zahodu z rjavo-sivimi gorami. Na približno 800 metrih nadmorske višine se razpre pogled na gorsko pokrajino, pokrito s temnozelenimi pokončnimi smrekami in žilavimi borovci, katerih vrhovi se zdijo ošiljeni od vetra. Čez gorski prelaz Llogara smo drveli po ozki in strmi gorski cesti, ki je bila zgrajena med prvo svetovno vojno, ko so območje današnje Himarë/

Himare zasedli Italijani. Njihovi ujetniki so kamnito gorsko pot razširili. Pozneje, v času komunizma, so delavske brigade cesto asfaltirale, leta 2000 pa je bila še dodatno prenovljena.

Zaradi prijetne okolice in ugodnega gorskega podnebja je nameravala komunistična oblast leta 1970 v Llogari zgraditi sanatorij za bolnike s pljučnimi težavami. Zaradi številnih pašnikov, ki se razprostirajo na planjavah gorovja Çike in so omogočali preživljanje ljudem pred in med obdobjem komunizma, se je po letu 2000 gorski prehod postopoma spremenil v manjši turistični kraj. Llogara je namreč danes izjemno poznana po jagnjetini; na vrhu prelaza so številne restavracije, ki poleg dnevno svežega mesa ponujajo tudi mlečne produkte, zlasti ovčji sir, mleko in jogurt.

Kot novinka po mnenju Entele in njenega bratranca nisem smela zamuditi »gurmanskih« specialitet, ki jih ponuja Llogara. Ker pa ne jem perutnine in rdečega mesa, gurmanskih užitkov našega kosila oz. *bukë* (ki lahko pomeni tudi kruh) nisem mogla deliti z njima. Kruh je bil, kakor sem ugotovila pozneje, le nepogrešljiva priloga h kosilu, glavni jedi sta bili ovčje meso in kuhan riž oz. *pilaf*. Z velikim zadovoljstvom sem zaužila velik obrok sveže zelene solate, zelenjavo na žaru in okusno domačo kislo smetano, ki je bila prav tako ponujena kot stranska jed. Po obedu smo se vrnili v bleščečo črno *makino* (avto), s katero naju je Entelin bratranec popeljal naprej vzdolž gorskega prelaza. Temno zeleni iglavci so se postopoma začeli redčiti in skoz njihove krošnje se je lesketalo sonce. Ob spremljavi razgretega vetra nas je še bolj ovilo z žarki, ki so se lesketali na gladini sinje modrega Jonskega morja na zahodu. Ob razkošnem razgledu na lesketajočo se modrino ob vznožju gora in zašiljene, belosive vrhove gora na vzhodu, sem osupnila. Razumela sem občutek, ki je preveval opise številnih popotnikov v teh krajih. Pouqueville (1825), Lear (1988 [1851]) in Leake (1967) so razgled na Bregu ali obrežje južnega dela Albanije opisali navdihnjeno in te opise še danes poznajo nekateri prebivalce območja Himarë/Himare.

DHËRMI/DRIMADES

11. september, 2004. Bilo je toplo petkovo poldne, ko naju je taksi pripeljal v Dhërmi/Drimades. Ker sva se z Entelo nastanili v enem izmed družinskih penzionov v občinskem mestu Himarë/Himara, sva, če sva si hoteli ogledati vseh sedem vasi v občini, morali najeti taksi. Voznik nama je ustavil pri eni dhërmiških/drimadeških kavarn ob cesti. Ker je bil čas priprave na kosilo, je bila vas skoraj povsem prazna. Ko sva iskali vaško središče, sva srečali ženico, ki je upognjena, s pomočjo palice stopala skoz

vas. Entela me je vprašala, ali naj jo ustaviva in nagovoriva. Ker je bilo tedaj moje znanje albanščine zelo skromno, je Entela prevzela besedo in pozdravila starko z besedami: »Dober dan, gospa. Vas lahko za trenutek malce ustaviva?« Ženička, oblečena v črnino in pokrita s črno ruto, je počasi dvignila pogled najprej k Enteli in nato k meni. Namesto pozdrava je takoj vprašala: »Od kod sta?« Entela ji je odgovorila, da sem tujka (*huaj*), iz Slovenije, medtem ko je ona doma iz Vlore. Starki je razložila, da me zanimajo navade in šege tukajšnjih prebivalcev in njihov način življenja. Ženička je nezaupljivo odgovorila, da ne pozna takšnih stvari, in naju napotila v šolo, kjer so učitelji, ki poznajo odgovore na najina vprašanja. Čeprav ji je Entela prigovarjala, da naju ne zanima znanje učiteljev, je vztrajala, da je prestara, da bi poznala odgovore. Entela mi je prevedla njene besede in dodala: »Ojoj, saj komaj govori albansko... Mislim, da govori grško, tako kakor večina prebivalcev v Himarë.« Zatem je Entela predlagala, da jo pustiva pri miru in se odpraviva v šolo. Ko se ji je že želela zahvaliti, da si je vzela čas, in se posloviti, me je Entela vprašala, ali ji lahko postavi še eno vprašanje. Z zanimanjem sem privolila in sledilo je vprašanje: »*Jeni e Shqiptarë apo Greke*« (»Ste Grkinja ali Albanka?«) Ženička je kratko in jedrnato odgovorila: »*Vorioepirot,*« se poslovila in odšla. Entela je prevedla vprašanje in odgovor: »Rekla je, da je Grkinja«. Ko sem jo opomnila, da je bil starkin odgovor *Vorioepirot* oz. Severni Epirec, je nekoliko razdraženo dodala, da to pomeni povsem enako kakor biti Grk.

ETNOGRAFINJA, NAIVNA OBISKOVALKA, VOHUNKA: SPOZNAVANJE VAŠKEGA PROSTORA

4. januar, 2005. Utrujeni od sosledja dnevnih dogodkov sva se z Marijo, mojo novo prevajalko, vrnili v stanovanje, ki sem ga v Dhërmiju/Drimadesu najela pri starejšem paru. Bil je eden tistih hladnih, deževnih in vetrovnih januarskih večerov, ki sem jih preživljala v družbi Marije, študentke angleškega jezika na Univerzi v Vlori. Entela, ki me je spremljala še v mesecu septembru, se je pozneje zaposlila v Vlori in morala sem si najti novo prevajalko za pomoč v prvih tednih terenskega dela. Marija je živela in študirala v Vlori. Ker je njen oče doma iz Dhërmiju/Drimadesu bližnje vasi Palasa, kjer tako kot v Dhërmiju/Drimadesu večina domačinov govori lokalno grško narečje, je Marija razumela in v pogovoru uporabljala to narečje.[1] Čeprav se je njen oče sprva le težko sprijaznil z dejstvom, da

[1] Ker je Marijin oče iz Palase, mu, tako kakor drugim domačinom iz Palase in drugih vasi občine Himarë/Himara, prevladujoče javno mnenje v Grčiji in tudi grška politika priznavata grški izvor. Na podlagi tega sta Marija in njen oče upravičena do Po-

bi čas zimskih počitnic (med 25. 12. 2004 in 10. 1. 2005) preživela z menoj v vasi in mi pomagala pri prevodih in učenju krajevnih narečij, je navsezadnje vendarle sprejel najin načrt.

Premočeni in razburjeni od težavnega pogovora z vaškim učiteljem Andreom in njegovo ženo sva se z Marijo vrnili v stanovanje. Zaradi izpada električne energije[2] je bilo stanovanje mrzlo in temno. Brez besed sva odšli v posteljo, ki je bila edino toplo mesto v stanovanju. Ko je Marija legla, sem prižgala svečo, ki je sobo odela v čudno, nadležno in tesnobno svetlobo in v meni še stopnjevala podobno razpoloženje.

♦ ♦ ♦ ♦

V mislih sem se vrnila k jutranjemu obisku Lefterije in njenega moža. Ker v vasi nisva nikogar poznali, sva Lefterijo obiskali brez predhodnega dogovora, kar pa ni v skladu z vaškimi navadami. Domačini načeloma niso vajeni nepričakovanih obiskov tujcev, še posebej ne mladih študentk antropologije in angleškega jezika, ki postavljata nenavadna in z njihovega stališča pogosto »sumljiva« vprašanja. Tako kakor večina hiš v vasi, novih in starih, je bila tudi njuna ograjena z meter in pol visoko betonsko ograjo, ki obkroža vso hišo in dvorišče ali *auli* ter ju varuje pred vsiljivimi obiskovalci. Z Marijo sva potrkali na visoka, železna vrata modre barve, ki so vodila na dvorišče. Ko je Lefterija odprla visoka vrata, ni mogla skriti presenečenja nad nepričakovanim obiskom. Zaradi mojega okornega znanja krajevnega grškega govora je besedo prevzela Marija. Predstavila naju je in jo vprašala, ali ima morda čas za krajši pogovor. Kljub nezaupljivemu

---

sebne osebne izkaznice za tujce helenskega izvora, ki jih izdaja Ministrstvo za notranje zadeve v Grčiji. Izkaznice omogočajo posameznikom, od katerih so eden ali oba od staršev ali starih staršev rojeni v vasi na območjih Himarë/Himara, Gjirokaster, Sarande ali Delvine, da v nasprotju z drugimi prebivalci Albanije prosto prestopajo albansko-grško mejo. Poleg tega jim je dovoljen tudi vstop v države Evropske unije, povezane v schengenskem prostoru (dogovor med državami EU in tremi drugimi državami – Islandijo, Norveško in Švico – ki omogoča prost, brezcarinski prehod med njimi). Leta 1998, ko je Marija dopolnila 19 let, se je preselila v Atene in se tam zaposlila kot hišna pomočnica. Tako je finančno pomagala svoji družini v Albaniji. V Albanijo se je vrnila leta 2000 in vpisala študij angleškega jezika in književnosti na Univerzi v Vlori. Od tedaj skoraj vsako poletje potuje v Grčijo. Med bivanji v Grčiji je utrdila znanje grškega jezika, ki se v določeni meri razlikuje od lokalnega narečja v Palasi, Dhërmiju/Drimadesu in Himarë/Himari.

[2] Zaradi splošne energetske krize in zaradi nerednega plačevanja elektrike s strani odjemalcev, so po Albaniji pogosti izpadi električnega toka; v letih 2004 in 2005 so v povprečju trajali približno štiri do pet ur na dan.

pogledu naju je Lefterija v skladu z navado gostoljubja povabila v hišo. Gostoljubje je namreč pomembna sestavina praks in navad v vasi, ki pa jih dandanes ne spoštujejo več tako dosledno kakor kot v preteklosti.

Povabila naju je v dnevni prostor deloma prenovljene hiše, ki je bila nekoč last njenega očeta. Ker ni imel moških potomcev, je hišo zapustil njej kot najstarejši hčeri. Po šestintridesetih letih življenja v Tirani se je vrnila v rojstno vas in z možem sta hišo deloma prenovila. Lefterija naju je posedla na pisan kavč, podoben kavčem, ki sem jih imela priložnost videti v številnih drugih hišah, tako v vasi kakor v drugih krajih Albanije. Kupljen je bil v času komunizma in zato izdelan po enotnih standardih za vso Albanijo. Lefterija je počasi sedla na posteljo na desni strani poleg kavča. Zravnala je hrbet, rahlo prekrižala noge, ki jih je imela na tleh, položila roke na krilo, se nasmehnila in dala vedeti, da je pripravljena na vprašanja. V uglajeni grščini, ki je zvenela bližje atenskemu kakor dhërmiško/drimadeškem narečju, je Marija pojasnila ozadje mojega zanimanja za navade, šege in vsakdanje življenje ljudi v vasi. Po teh pojasnilih je vprašala Lefterijo, ali si lahko zapisujem naš pogovor v terenski zvezek. Lefterija se je strinjala s predlogom.

Ravno ko je Lefterija začela opisovati vzroke za endogamni način poročanja v vasi, je v dnevni prostor vstopil njen mož. Po njegovem mrkem izrazu nama je bilo z Marijo jasno, da ni navdušen nad najinim obiskom. Ob njegovem prihodu je Lefterija nemudoma vstala in ga povabila, naj sede v naslanjač poleg kavča nasproti vhodnih vrat. Ko je sedel, je odbrzela v kuhinjo, ki je bila v istem prostoru, in se čez nekaj minut vrnila s pladnjem. Postregla je z bonboni, tradicionalnim sadjem, pripravljenim v sladkem sirupu, imenovanem sladko oz. *gliko,* in s kozarcem vode. Tovrstna postrežba, imenovana *kerasma*, je značilna za širše območje jugovzhodne Evrope. *Kerasmo* vselej pripravi gostiteljica, ki lahko poleg sladkega ponudi tudi *lokumi* (turški žele), kavo, vodo ali sok, liker, vinsko žganje oz. *raki/tsipouro*, vse to na posebnem pladnju, pogrnjenem z belim čipkastim prtičkom. Ponujeno me je vselej zmedlo, saj nikoli nisem vedela, kaj naj najprej vzamem s pladnja. Marija me je podučila, da moram najprej vzeti bonbon, nato sladko in nazadnje kozarec vode. Ko nas je Lefterija pogostila, je spet sedla na posteljo in možu na kratko obnovila namen najinega obiska. Mož je resno prikimal in s tem namignil, naj nadaljujemo s pogovorom. Ker sem se želela pogovarjati tudi z njim, sem Marijo prosila, naj ga vpraša, kako domačini in domačinke preživijo svoj dan. Lefterijin mož je jedrnato pojasnil, da med tednom številni možje preživljajo svoje dneve v *kafeneiji*, kjer debatirajo o različnih temah, igrajo karte in včasih tudi pojejo. Žene in vdove ostajajo doma, kjer opravljajo hišna dela, kuhajo in skrbijo za vrt. V nedeljo gredo vsi k maši, saj so zelo

verni, je sklenil. Zdelo se mi je, da postaja vedno bolj nejevoljen zaradi vsebine mojih vprašanj, zato sem mu v nadaljevanju želela postaviti preprostejše vprašanje o njihovi prehrani. Zvedeti sem želela nekoliko več o hrani, ki je značilna za to območje. Tedaj je naglo vstal in pojasnil, da nima časa za takšna vprašanja, saj ima dovolj drugega dela. Na poti proti vratom je nejevoljno zamrmral, da je tudi Enver Hoxha spraševal, kaj jedo in pijejo, nato pa je vse poslal v Spaç.[3]

K sreči Lefterija ni bila tako vznemirjena ali pa se mi je takrat le tako zdelo. Prijazno nama je dovolila, da nadaljujemo pogovor, ki se je čez nekaj minut razvil v sproščen klepet o načinu prehrane, receptih, ribji piti in drugem. Po enournem klepetu sva se z Marijo poslovili. Ura je odbila eno popoldne. Bil je čas kosila, zato sva se odločili, da se vrneva v najino stanovanje. Na poti sva srečali ženički, oblečeni v črno in pokriti s črnima kratkima rutama, ki sta ju imeli povezznjeni na glavi in oviti okoli las, ti pa so bili speti v svitek. Na hrbtu sta nosili vejevje za kurjavo, z vrvjo privezano okoli ramen in pasu. Ko sta opazili, da jima prihajava nasproti, sta nagnili glavi druga k drugi, pristavili desno roko k ustom in začeli šepetati. Z Marijo sva predvidevali, da sta že bili seznanjeni z novico o najinem prihodu. Zdelo se je, da ga tako kakor večina vaščanov imata za nenavadnega. Ko sta se nam poti prekrižali, sva ju z Marijo pozdravili ter ju vprašali, ali lahko za trenutek postaneta. Marija naju je predstavila, jima pojasnila namen najinega obiska ter ju vprašala, ali bi lahko kratko poklepetali z njima, ko bosta imeli čas. Njuna obraza sta bila razbrazdana od vetra in številnih let dela v kmetijski zadrugi in sta bila videti starejša od njunih let. Pozneje sta mi povedali, da sta stari okoli 65 let, videz pa je dajal vtis, da jih imata 70. Na najino prošnjo sta odgovorili odklonilno in pojasnili, da ju politika ne zanima. Kljub temu, da jima je Marija takoj pojasnila, da tudi naju ne zanima politika, temveč navade domačinov, vsakdanje življenje in »tradicionalna« kuhinja, sva ponovno slišali odgovor, ki je bil podoben stavku Lefterijinega moža: »Tudi Enver Hoxha nam je rekel, da ga politika ne zanima, in tudi on nas je spraševal, kako živimo, kaj pijemo in jemo. Nato pa nas je vse skupaj poslal v ječo!« S tem pojasnilom sta se poslovili in odšli svojo pot, medve z Marijo pa sva se vrnili v apartma. Spekli sva si ribo, ki nama jo je podarila prijazna domačinka ob popoldanskem obisku preteklega dne. »Vsi dnevi nikakor ne morejo biti enaki«, sva takrat sklenili v upanju, da bo večer v ponovni družbi vaškega učitelja in njegove žene minil prijetneje. Učitelja Andreo in njegovo ženo sem namreč spoznala že septembru, ko sem vas obiskala z Entelo. Tega večera sta naju povabila v lokal na obali vasi, na pijačo in klepet.

[3] V času komunizma je bil Spaç eden izmed najstrožjih državnih zaporov.

Ko se je začelo nočiti, sta se Andrea in njegova žena z modrim mercedesom ustavila pri najinem stanovanju in nama z nestrpnim trobljenjem sporočala, da je čas za odhod. Z Marijo sva hitro oblekli bundi in oddrveli proti avtu. Še preden sva utegnili zapreti vrata, je odbrzel po ozki vaški ulici proti obali. Obala je približno kilometer oddaljena od vasi, ki se razprostira višje na hribu, od koder je lep razgled. Andreova hitra vožnja po spolzki in luknjasti vaški cesti nas je kmalu pripeljala do obale. Kljub vetru in dežnim kapljam sva se z Mario počutili nadvse prijetno v objemu morskega vonja in bučanju morskih valov, ki so se sunkovito zaletavali v skale. Ko smo izstopili iz avta, se nam je približal razigrani pes ovčar, ki je zvesto varoval posestvo svojega lastnika Beharja. Ta se je pred približno tridesetimi leti preselil v Dhërmi/Drimades in v času komunizma delal v vaški kmetijski zadrugi. Po razpadu komunizma je postal lastnik obalne restavracije in pozneje tudi družinskega penziona.

Z izjemo Beharjeve družine je bila tisti večer restavracija skoraj prazna. Medtem ko se je Behar mudil za točilno mizo, je njegov najmlajši sin Romano, po katerem je restavracija dobila tudi ime, gledal televizijo in se zabaval ob Slavnih zgodbah (*Fame Stories*) na razvedrilnem sporedu grškega kanala. Beharjeva žena in starejši hčeri so v kuhinji pripravljale večerjo. Andrea nas je posedel za majhno kvadratno gostilniško mizo in naročil pijačo. »Ouzo zame in kavo zanjo,« je zavpil v albanščini s povzdignjeno držo in glasom, s prstom je kazal na svoje prsi in zatem na glavo svoje žene. Med naročanjem je iz žepa potegnil škatlico cigaret in naju med prižiganjem cigarete v lokalni grščini vprašal, kaj bova pili. »Čaj«, sva odgovorili hkrati. Ko je Andrea, spet v albanščini, naročil čaj, je odložil suknjič in se s prekrižanima rokama naslonil na mizo, nagnil proti meni in Mariji, za trenutek postal in v grščini dejal: »Čez teden dni se bova z ženo odpravila v Atene, kjer bova obiskala najine otroke.« Spet je za trenutek postal, potegnil cigaretni dim in nadaljeval, da se nameravata v Atenah zadržati nekaj tednov, saj mora opraviti prenekatere stvari. Spet je zastal, potegnil cigaretni dim in vprašal, ali bi lahko med njegovo odsotnostjo v šoli nadomeščala njegove ure zgodovine z urami angleškega jezika. V trenutku, ko mi je Marija prevedla njegovo vprašanje, sem se počutila precej olajšano, saj sem glede na njegovo resnost pričakovala slabo novico. Na Andreovo ponudbo sem odgovorila pritrdilno in pojasnila, da je poučevanje angleškega jezika albansko in deloma grško govorečih učencev zame enkratna priložnost, da utrdim znanje albanščine. Andrea je povedal, da bo moje poučevanje zgolj poskus za čas njegove odsotnosti, kar je pomenilo, da bo po vrnitvi iz Aten presodil, ali bom nadaljevala s poukom angleščine. Med pogovorom o načinu mojega poučevanja, je bila Andreova žena ves čas tiho. Šele ko je bilo pogovora o tem konec, se

je oglasila. Z mrkim izrazom se je obrnila k Mariji in jo vprašala, kje sva se spoznali, preden sva prišli v vas. Marija jo je presenečeno pogledala in ji odgovorila, da naju je v Vlori seznanila skupna prijateljica Sanila, predavateljica na tamkajšnji univerzi. Od tam sva se z avtobusom odpravili v Dhërmi/Drimades. Andreova žena je nezaupljivo pogledala moža, ki je z nekoliko razburjeno dejal: »Vse vem! Danes sem govoril z rektorjem Univerze v Vlori, ki mi je povedal, da ve za vaju!« Ker tedaj nisem ničesar razumela, sem vprašujoče pogledovala proti Mariji. Njena usta so bila vse bolj odprta, izraz na obrazu pa vse bolj ogorčen. Še preden se ji je posrečilo komentirati njuno sumničavost, ji je Andreova žena postavila naslednje vprašanje: »Ali se nista dobili v Llogari, kjer te je ona (z glavo pomigne proti meni) čakala, medtem ko so tebe pripeljali s črno *makino*?« V tistem hipu se je Marija hudo razjezila in v poplavi besed ponovno začela opisovati najino srečanje. Ko je končala, sta se Andrea in njegova žena pomenljivo namrščila, Andrea je nadaljeval: »Vedve sta bili dobro izbrani! Tisti, ki je delal izbor, je zagotovo opravil dobro delo!« Čeprav mi je Marija vso vsebino pogovora prevedla šele pozneje, ko sva se vrnili v najino stanovanje, sem po izrazih na obrazu, glasnem tonu pogovora in kriljenju z rokami že takrat vedela, da gre za nesporazum, ki se utegne končati s prepirom.

V tistem trenutku je skoz vrata stopil vaški svetnik Kosta, Andrea ga je radostno pozdravil. Še predeno je sedel na stol, ki mu ga je Andrea ponudil, je ta zanj že naročil ouzo Beharju, ki je še vedno stal za točilno mizo. »Ouzo za šefa!«, je Andrea velel Beharju. Vaškega svetnika tedaj še nisem poznala, vendar sem bila nadvse vesela njegovega prihoda, ki je prekinil mučen položaj. Našega pogovora je bilo tako konec, vendar nama z Marijo ni bilo povsem jasno, kam pravzaprav merijo očitki Andrea in njegove žene.

♦ ♦ ♦ ♦

Prekinjujoče se svetlikanje luči je predramilo tok spominov tistega dne. »Prihaja elektrika,« se je razveselila Marija. A žal je tok takoj spet pošel. Zavita v odejo je sedla na posteljo in mi v blagem soju sveč podrobneje pojasnila nesporazum v Beharjevi restavraciji. Ko je končala, sem pripomnila, da današnji dan vsekakor ni bil »uspešen«. Nekako nisem vedela, kaj naj rečem, saj so se mi v mislih motala številna vprašanja: »Kaj pa, če so zgodbe o vohunih resnične? Kaj če je Marija ena izbranih – izbranih vohunov?« Čeprav se mi je tiha misel razumsko zdela nemogoča in neumna, je nikakor nisem mogla odmisliti; premišljala sem o podrobnostih

najinega bivanja v vasi. Skrito in na pol v sramu sem se spraševala: »Mar sem morda jaz vohunka, pa tega pravzaprav sploh ne vem. So mi to nalogo podtaknili?«

Svetloba sveč je postajala še tesnobnejša in temačnejša, moje misli pa mračne in zamegljene. Svoje pomisleke, ki so se mi zdeli na neki način smešni, sem želela zaupati Mariji, vendar tega nisem zmogla storiti. Zdelo se mi je, kakor da morajo temačne misli ostati globoko v meni, me razjedati in sprožati dvome o Mariji in sami sebi.

IZBIRA TEME

10. marec, 2006. O takšnih sumničenjih sem brala v številnih monografijah (Herzfeld 1991: 47–49, deloma tudi Ballinger 2003: 6 in Green 2005: 35–36, še v rokopisu) že pred odhodom na terensko delo, vendar mi v trenutkih dvoma tistega večera to ni prav nič pomagalo.

V času diktature in najbrž tudi v letih vladavine kralja Zoga (1928–1939) je bila beseda vohun oz. *spiun* del vsakdanjega pogovora med ljudmi, ne le v Dhërmiju/Drimadesu, temveč širom po Albaniji in drugih delih sveta. Pravzaprav sem še med bivanjem v vasi besedo *spiun* slišala dokaj pogosto. Domačini Dhërmija/Drimadesa je niso uporabljali le tedaj, ko so govorili o neznancih, temveč tudi ob omenjanju sovaščanov, ki so jih zaradi različnih razlogov imeli za neprijetne in nevšečne. Kljub vsemu pa se mi je vsebina nekaterih sumničenj zdela nadvse pomenljiva, npr. sum učitelja in njegove žene, ki sta trdila, da srečanje med Marijo in menoj ni bilo zgolj naključno, temveč načrtovano. Pogosto sem se spraševala, zakaj je Andrea za mesto najinega srečanja izbral prav Llogaro in ne bližnje mesto Vlora. Zakaj sem jaz »že bila tam«, medtem ko so Marijo pripeljali s črnim mercedesom. Sprva v teh vprašanjih nisem našla posebnega pomena.

Šele pozneje, ko sem prisluhnila domačinom, kako opisujejo pokrajino, sem razumela, da je za večino Llogara več kot le gorski prelaz. Llogara je namreč po mnenju številnih domačinov t. i. »naravna« meja, v njihovih pripovedih je pogosto označevala družbena razmejevanja med »nami« in »drugimi«, razmejevanja, ki se v posamičnih družbeno-kulturnih izkušnjah nenehno ustvarjajo in poustvarjajo. V predstavah in pogovorih številnih domačinov je potemtakem eden od krajev, kjer se krešejo različni družbeni pogledi.

Med bivanjem v Dhërmiju/Drimadesu sem imela priložnost prisluhniti številnim različnim in neskladnim pogledom na vaški prostor. Nekateri izmed njih so pripeljali do zemljiških sporov, drugi v sporna

vprašanja o odlaganju smeti, tretji pa v vprašanja konstrukcije lokalnosti in pripadnosti. Prav ta neskladja in spori o pomenih prostora in kraja so tudi določili naslov monografije: *Prostori neskladij*.

UVOD

Že samo dvojno ime Dhërmi/Drimades razkrije prva dvoumja, ki se prepletajo v vaškem prostoru. Uradno, albansko ime Dhërmi večinoma uporabljajo tistih prebivalci in sezonski delavci, ki se vsakdanje pogovarjajo pretežno v albanskem južnem (*tosk*) ali severnem (*gek*) narečju. Številni med njimi so se v vas preselili z drugih območij Albanije v času komunizma (1945–1990) in še posebej po njegovem razpadu. V nasprotju z uradnim imenom pa je lokalno ime Drimades večinoma v rabi le v vsakdanjih pogovorih vaščanov, ki po lastnem mnenju »izvirajo« iz vasi. Ti pretežno uporabljajo lokalno grško in deloma tudi južno albansko (*tosk*) narečje.

Domačini in izseljenci, priseljenci, sezonski delavci, zgodovinopisci, demografi, geografi, politiki in drugi pripisujejo vasi in njenim prebivalcem različne pomene. Ti so med seboj povezani in se v procesih lokalne, regionalne in nacionalne (družbene, politične in zgodovinske) konstrukcije in rekonstrukcije prostorov in krajev neprestano spreminjajo. Zaradi tega so procesi nenehne in nestabilne konstrukcije prostorov in krajev v vasi Dhërmi/Drimades osnovno izhodišče te obravnave.

Številni prebivalci Dhërmija/Drimadesa potujejo skoz vasi in mesta v Albaniji in Grčiji in tudi širom po Evropi. Ko potujejo skoz kraje in med njimi, vaščani rekonfigurirajo in vedno znova opredeljujejo svoje mesto v vasi, pa tudi položaj in pomen vasi. Na podlagi teh procesov se pogosto ustvarjajo dvoumja, ki vodijo v pogajanja in spore o pripadnosti in umeščenosti vaščanov in vasi same. Zaradi družbenih (npr. preseljevanje in upad števila prebivalcev), političnih (npr. demokracija) in ekonomskih (npr. liberalizacija tržišča) sprememb posamezniki iz Dhërmija/Drimadesa postavljajo svojo vas na geopolitični zemljevid, ki vključuje Grčijo oz. Evropsko unijo na eni strani in Albanijo oz. Balkan na drugi.

Tako danes kakor tudi v preteklih tisočletjih so na območju današnje občine Himarë/Himara potekale selitve in potovanja. Precejšnja erozivnost terena, pomanjkanje rodovitne zemlje, ekonomske, družbene in politične spremembe so bile v preteklosti in tudi danes ostajajo temeljni razlog selitev. Ena redkih razlik med preteklimi in današnjimi načini potovanj je, da so danes v rabi sodobna prevozna sredstva, da jih pretežno

uravnavajo potne listine, vize ter potekajo prek geopolitičnih meja. Na eni strani potovanja in selitve prinašajo številne povezave med ljudmi in kraji, na drugi pa z administrativnimi in s političnimi razdelitvami (npr. razmejitev v otomanskem obdobju med 15. in 19. stoletja, nastanek nacionalnih držav v 19. stoletju, Schengenski sporazum med polnopravnimi članicami Evropske unije v 21. stoletju ali pa pojav sodobnih regionalizmov, ki jih promovira Evropska unija) ljudi in krajev (na kategorije, npr. jezik, religija in teritorij) prinašajo tudi številne razlike in razmejevanja.

Namen tega dela je predstaviti procese nastajanja, utrjevanja in rekonstrukcije pomenov prostora in kraja na območju Himarë/Himara in še posebej v vasi Dhërmi/Drimades. Ti procesi razkrivajo kulturno, družbenopolitično in zgodovinsko dinamiko konstrukcije prostorov in krajev, ki so vselej v procesu nastajanja. Medtem ko se na eni strani pomeni prostorov in krajev porajajo v razlikah in nasprotovanjih, na drugi nastajajo s stiki in podobnostmi med nacionalnimi in lokalnimi, pa tudi med širšimi družbenimi procesi, s katerimi krajani Dhërmija/Drimadesa določajo svojo pripadnost in lokalnost.

KONSTRUKCIJA PROSTOROV IN KRAJEV

> Prostori dobijo svojo esencialno bit glede na posamezne lokalitete in ne iz »kraja« samega. (Heidegger 1977: 332)

Prve (zahodnoevropske)[4] študije prostorskih konceptov so v družboslovju in humanistiki porajale v poznem 19. in v zgodnjem 20. stoletju, ko so evolucionisti in funkcionalisti, npr. Morgan (1881), Mauss in Beuchat (1979 [1904]), Durkheim (1976 [1915]), in zgodnji strukturalni funkcionalisti, npr. Evans-Pritchard (1940), obravnavali interaktivna razmerja med ljudmi in njihovim bližnjim okoljem. Njihove študije prostora in družbe so temeljile na pozitivističnem pristopu in so se navezovale na funkcionalizem.

Pozneje, po letu 1970, so družbeni geografi (Tuan 1974, 1977 in Relph 1976), behavioristični geografi (Lowenthal 1961, Brookfield 1969, Harvey 1973, Gould in White 1974, Gold 1980) in tudi nekateri »novi« arheologi (Ingold 1993, Tilley 1994) kritično obravnavali pozitivistične avtorje. V nasprotju s pozitivisti in strukturalnimi funkcionalisti prostora in družbe niso videli kot ločeni in avtonomni entiteti, temveč so ju koncipirali v njuni medsebojni prepletenosti in povezanosti.

Neomarksistični mislec Henry Lefebvre (1991 [1974]) je prostor ana-

[4] Stari Grki, Rimljani, indijska civilizacija in Kitajci so razvili različne konceptualizacije prostora že v preteklem tisočletju.

liziral v njegovi neposredni povezanosti z družbo. Prostor je definiral kot vselej ustvarjen in nikoli ločen od njegovih produkcijskih sil ali dela, ki ga ustvarja. V enem svojih vplivnih del, *Produkcija prostora* (1991 [1974]), je definiral prostor kot splet vzajemnih razmerij med prostorskimi praksami (percepcija prostora), reprodukcijo prostora (pojmovanje prostora) in reprezentacijo prostora (živeti prostor). Prostor je vselej ustvarjen in reprezentacijski, pravi avtor. Tako ga ne gre razumeti kot »prostor-v-samem-sebi« in tudi pomen prostora v sebi ne more vsebovati prostora samega (1991: 299). Prostor je družbeni in kulturni proces. Med prostorom in družbo je dialektično razmerje, ki ju združuje v kontinuirani, naključni in ireverzibilni proces. Namesto da bi preučevali, kaj pravzaprav družbeni prostor je, je smiselno raziskati nesoglasja in spornosti, do katerih prihaja v osmišljanjih prostorov. Prav tako pa je tudi smiselno obravnavati, kako so prostorom dodeljeni raznovrstni družbeni in kulturni pomeni. V družbenih odnosih se razkrivajo različni pomeni, ki prek družbenih sporov definirajo prostore. Takšni spori pogosto vodijo v protislovne (kontradiktorne) prostore, saj reprezentacije prostorov nikoli niso povsem skladne. Protislovja (kontradikcije) prostorov so tako rekoč neizbežna: vodijo bodisi v spore ali pa se razrešijo z »razumsko organizacijo produkcije in z razumskim upravljanjem družbe kot celote« (1991: 422). Lefebvre ni ločil pomena prostora od pomena kraja. Po njegovem mnenju naj bi bilo kakršnokoli razlikovanje med pomenoma prostora in kraja zavajujoče. Razlikovanje bi namreč omejilo pomene prostorskih terminov, ki so v rabi v določeni lokalni skupnosti.

Nasprotno od Lefebvrea, ki je v študiju procesa družbene konstrukcije prostora in dinamike moči poudarjal družbo kot temeljno entiteto oz. strukturo, je Michel Foucault (1975, 1980) poudaril pomen dinamike moči. Zanimal ga je način, kako se moč in nadzor prerazporejata v prostoru. V študiju pomena prostora so Foucaulta zanimale prostorske taktike, s katerimi določena skupina ljudi izvaja moč in nadzoruje drugo skupino.

Medtem ko je Foucault analiziral prostorske taktike politične moči, se je Michel de Certeau (1984) ukvarjal z individualnim odporom do prostorskih oblik družbene moči. V delu *Praksa vsakdanjega življenja* je de Certeau raziskoval pomen »taktik«, ki jih uporablja posameznik, ko je že na neki način ujet v mreže »discipline« (de Certeau 1984: xiv–xv). De Certeau je definiral prostor kot »sestavljen iz križanj gibljivih elementov. Je skupek gibanj, ki nastanejo in se razvijajo v njem« (1984: 117). Prostor in kraj je raziskal prek prostorskih dejavnosti, kakršne so hoja, pripovedovanje zgodb, spominjanje, pisanje in branje (1984: 91–115, 194–195). Vse to vključuje gibanje, ki nenehno rekonfigurira kraje v prostore in prostore nazaj v kraje (1984: 118). Prostor in kraj sta vselej v medseboj-

nem razmerju, pa vendar je med njima pomenska razlika. Prostor (*espace*) je učinek operacij, ki ga »določajo, umeščajo, postavljajo v čas in mu omogočajo delovanje v polivalentni enosti spornih programov ali neposrednih bližin.« V nasprotju z dinamičnim prostorom pa je kraj (*lieu*) statičen. De Certeau meni, da je kraj »kakršenkoli red, kjer so elementi vselej postavljeni v medsebojnem razmerju sobivanja« (1984: 117). Kraj je »trenutna konfiguracija pozicij« (prav tam).

Tim Ingold (1993, 2000) je k študiju konstrukcije prostora pristopil z vidika »bivanja« (*dwelling*). V opredelitvi bivanja se je oprl na Heideggerjev etimološki pomen tega pojma (Ingold 2000: 185). »Graditi« ali nemško *bauen*, izvira iz staroangleške besede *buan*, ki v visoki nemščini pomeni »bivati« (prav tam). Pomen bivanja se nanaša na posameznikovo življenje v svetu. »Jaz bivam, ti bivaš,« torej pomeni enako, kakor »jaz sem, ti si« (prav tam). Temeljni smisel bivanja sta obdelovanje in konstrukcija. Bivanje pomeni, da »v določenih odnosnih kontekstih ljudje v svoji praktični zavezanosti z okolico gradijo oblike, ki so bodisi imaginarne bodisi dejanske in hkrati izhajajo iz toka njihove vključenosti v delovanje« (2000: 186). Posameznik s svojimi življenjskimi praksami gradi svet, v katerem je tudi sam del te zgradbe. Ingold meni, da so ljudje kot »organizmi-osebe« dani v svet, ki je naseljen z različnimi bitji, tako človeškimi kot nečloveškimi (2000: 5). Tako so družbeni odnosi med ljudmi podniz ekoloških odnosov. V enem izmed svojih zgodnjih prispevkov »Družbeni odnosi, človeška ekologija in evolucija kulture« (1996) je Ingold definiral okolje kot kulturno konstruirano in ga opredelil kot »uvod« in hkrati kot »sklep«, ki ne vključuje »razlage« ali »diskurza«. Znanje (tj. produktivni potencial kompleksnih procesov) o okolju se nenehno ustvarja vzporedno s posameznikovim gibanjem skoz svet (2000: 230). »Vemo, tedaj *ko* gremo in ne *preden* gremo« (prav tam, *ležeče v izvirniku*).

Izhajajoč iz omenjenih opredelitev, sta prostor in kraj v procesih družbenih odnosov nenehno producirana in poustvarjena v zaznavah, razumevanju in živetem prostoru (Lefebvre 1991) ali s prerazporeditvijo moči, ki prežema vse družbene ravni (Foucault 1975, 1980) ali s vsakdanjimi praksami in prostorskimi operacijami družbenih akterjev, ki ne le izvajajo, temveč tudi interpretirajo in si prilaščajo kulturo na sebi lasten način (de Certeau 1984), ali pa navsezadnje z bivanjem, kjer je védenje o okolju enako gibanju v svetu (Ingold 2000).[5]

[5] Poleg omenjenih tudi številni drugi raziskovalci opredeljujejo prostor kot proces nedokončane konstrukcije. Sam proces obravnavajo iz različnih zornih kotov, npr.: kognicija (Hirsch in O'Hanlon 1995), občutki ali zaznave (Feld and Basso 1996), identiteta in lokalnost (Lovell 1998), spomin in zgodovina (Stewart in Strathern 2003).

Nekoliko drugače kot omenjeni raziskovalci sta Gupta in Ferguson (2001) postavila študij prostorske produkcije in rekonstrukcije v sodobni svet poznega kapitalizma, številnih selitev in transnacionalnih kulturnih tokov. Zanimali so ju načini, s katerimi so prevladujoče kulturne oblike izbrane in uporabljene na polju razmerij moči, ki povezujejo določeno lokalno skupnost s širšim svetom (Gupta in Ferguson 2001: 5). V študiju pomena kraja in moči poudarjata »kompleksne in včasih ironične politične procese, v katerih so kulturne oblike vsiljene, umišljene, predelane in rekonfigurirane« (prav tam).

V zborniku *Kultura, moč in kraj* (2001) sta Gupta in Ferguson kritično premislila razmerje med prostorom in močjo, ki sta vzajemno prepletena. V uvodu sta obravnavala procese in prakse konstrukcije kraja, pri čemer sta poudarila vzajemnost med lokalnim okoljem in širšimi regionalnimi strukturami in procesi. Ljudje in kraji niso zaprte in homogene entitete, njihova lokalnost ne more biti opredeljena kot ukoreninjenost v določenem kraju. Lokalnost preprosto pomeni, da je »nekdo umeščen v določen kraj in da je pomen tega kraja drugačen in nasprotujoč pomenom drugih krajev« (Gupta in Ferguson 2001: 13). Med procesi konstrukcije kraja, lokalnosti in identitete se ustvarja vzajemni odnos. Procesi konstrukcije so vselej sporni in nestabilni, saj vključujejo diskontinuiteto, odpor in spremembe. Vzporedno s takšnimi procesi je Gupta (2001: 17) osvetlil tudi razmerja med posamičnimi kraji, katerih pomen je vselej premakljiv glede na politično in ekonomsko preureditev prostora v širšem svetovnem sistemu. Po njegovem mnenju družbeni akterji ne le udejanjajo vsiljene »dominatne kulturne oblike« (2001: 5), temveč si jih tudi znova prilaščajo ter jih reinterpretirajo. Iz tega sledi, da so pomeni kraja in identitete družbeno konstruirani in vselej v procesu nastajanja.

Navkljub dejstvu, da omenjeni avtorji ločijo pomena prostora in kraja, ju v svojih študijah obravnavajo kot povezana in prepletena procesa. Razlika med pomenoma ni povsem jasen. Pričujoča raziskava ne obravnava razlike med njima, temveč se osredinja na razmerje med njima, kakor se kaže v vsakdanjem življenju vaščanov Dhërmija/Drimadesa. Krajani Dhërmija/Drimadesa v vsakdanjih pogovorih prostor in kraj poimenujejo različno. Zato ju tudi obravnavam kot različna, a hkrati povezana. Koncept kraja (*topos/vëndi*) uporabljam tedaj, ko obravnavam družbene interakcije, izkušnje in prakse, medtem ko je koncept prostora (*horos/hapsirë*) abstraktnejši in označuje širše družbene in politične konceptualizacije življenjskega sveta posameznikov.

DHËRMI/DRIMADES V OBČINI HIMARË/HIMARA

Kaj imajo dinamični procesi konstrukcije in rekonfiguracije prostora in kraja opraviti z vasjo Dhërmi/Drimades? Še več, kaj imajo preseljevanja in transnacionalni kulturni tokovi skupnega z majhno vasjo na jugu Albanije? Del odgovora je že v starkini samoopredelitvi, da je Severnoepirka. Ko jo je Entela vprašala, ali je Albanka ali Grkinja, je starkino identiteto opredelila na nacionalni podlagi. Nasprotno pa je starka izrazila svojo pripadnost v okviru lokalnosti oz. etničnosti[6] in jo postavila v Severni Epir. Droben zgled je odlično ponazorilo, da je posameznikova identiteta pogojena ne le z jezikovno, versko in sorodstveno pripadnostjo, temveč tudi s teritorialno. Kakor opozarjata Gupta in Ferguson (2001: 13), je identiteta premakljiva in nestabilna ločnica med »nami« in »drugimi«, ki vedno vsebuje konstrukcijo prostora. Ker je vselej v procesu nastajanja, dajem prednost terminu *identifikacija* ali pa formacija identitete, saj jo razumem kot kontinuiran, dinamičen in ireverzibilen proces in ne kot statično in politično opredeljeno »stanje«.

»Kje natanko se Severni Epir začne in konča, je še vedno eno žgočih vprašanj, ki izzivajo spore glede risanja črt na zemljevidu« (Green 2005: 15). Medtem ko za nekatere Severni Epir poteka po grško-albanski meji, za druge vključuje tudi območje južne Albanije, kjer živi grško govoreče prebivalstvo, ki se versko uvršča v krščansko pravoslavno cerkev. Za tretje, še posebej tiste, ki se opredeljujejo kot Albanci, pa Severni Epir sploh ne obstaja. Širša geografska in zgodovinska pokrajina Severni Epir ne glede na albansko-grško mejo obsega današnjo južno Albanijo in Epir v Grčiji. Po ustanovitvi samostojne Republike Albanije leta 1913 je bil Severni Epir razdeljen med južno Albanijo in Epir v Grčiji. Po prevladujočem javnem mnenju v Grčiji so grško govoreči prebivalci in pripadniki pravoslavne vere, ki živijo v južni Albaniji, pogosto imenovani Severnoepirci (*Vorioepirotes*) (Triandafyllidou in Veikou 2002: 191), po javnem mnenju v Albaniji pa so slednji pogosto imenovani Grki oz. *Greku* ali slabšalno *Kaure* (neverniki), *Kaur i derit* (neverne svinje, oz. grške svinje).

---

[6] V modernem grškem jeziku termin etničnost izvira iz besede *ethnos*, ki dejansko vključuje široko polje pomenov za narodnost in nacionalizem (Herzfeld 2005: 113, glej tudi Green 2005: 266 fn. 12). Podobni pomeni besede etničnost veljajo tudi za prebivalce Dhërmija/Drimadesa, ki se vsakdanje pogovarjajo večinoma v lokalnem grškem narečju in deloma tudi južnem albanskem. Da bi se izognila semantični združitvi besede etničnost in narodnost oz. nacionalnost, ki se ne ujema s pomenom etničnosti, o čemer so razpravljali Barth (1970 [1969]), Eriksen (1993), Coen A. P. (1994), Knežević Hočevar (1999), Šumi (2000) idr., v nadaljevanju besede etničnost večinoma ne uporabljam.

Stoletja dolgo so prebivalci Severnega Epira zaradi trgovanja, pastirstva in služenja naborniške vojske potovali širom omenjenega območja (Winnifrith 2002, Vullnetari 2007). V zgodnjem 19. stoletju je območje današnje južne Albanije in Epira v Grčiji pripadal t. i. vilayetu, s središčem v Janini. Zaradi uvedbe davkov je otomanska uprava razdelila nemuslimane v posebne administrativne in organizacijske enote, millete, ki so združevali ljudi po verski pripadnosti, ne glede na kraj bivanja, jezik in barvo kože (Glenny 2000: 71, 91–93, 112, 115, Mazower 2000: 59–60, Duijzings 2002: 60, Green, 2005: 147). Po letu 1913 je otomanski način organizacije ljudi in krajev nadomestila nacionalna delitev, ki je ljudi in kraje razvrstila po jeziku in ozemlju. Neujemanje otomanske in nacionalne delitve ljudi in krajev je povzročilo številne družbenopolitične napetosti in teritorialne spore, ki so se od tedaj nenehno ponavljali, zginjali in znova znikali ter se prepletali (de Rapper in Sintès 2006, Green 2005: 148–149).

V vaseh in mestih, kjer so živeli grško govoreči prebivalci, so se pojavile politične težnje, ki jih je izzvala progrška stranka. Skladno z zahtevami grško govorečega prebivalstva je leta 1914 progrška stranka, ki je bila zelo vplivna na jugu Albanije, razglasila avtonomno vlado Severni Epir s središčem v Gjirokastri. Vlada je kmalu pred začetkom prve svetovne vojne razpadla (Winnifrith 2002: 130). Težnje po ponovni avtonomiji Severnega Epira so znova zaživele po koncu vojne. Februarja leta 1922 je parlament Republike Albanije ratificiral *Deklaracijo pravic grške manjšine*, ki jo je predložil Fan Noli. Deklaracija je priznala manjšinske pravice grško govorečim prebivalcem v vaseh v okolici Gjirokaster in Delvine, medtem ko je v vaseh na območju Himarë/Himara priznala posebne pravice, npr. pravico do grškega pouka v šolah (Clayer 2003).

Številni prebivalci Dhërmija/Drimadesa menijo, da je bila vse do konca druge svetovne vojne (1945) državna meja med Albanijo in Grčijo razmeroma nepomembna, saj so lahko prebivalci južne Albanije in Epira v Grčiji nemoteno potovali prek nje. Podobno mnenje so izrazili tudi sogovorniki Greenove (2005: 57) v Pogoniju v grškem Epiru. Greenova navaja, da so vse do konca druge svetovne vojne mnogi prebivalci Pogonija imeli Gjirokastro oz. *Argyrokastro* za glavno trgovsko središče, ki je bilo gospodarsko razvitejše od Pogonija. Številnim prebivalcem Pogonija je bila Gjirokastra eno pomembnih nakupovalnih središč, saj je bila geografsko bližja kakor Janina (Green 2005: 57).

Državna meja med Albanijo in Grčijo, čez katero so ljudje nekoč nemoteno potovali in trgovali, zdaj pa jo prebivalci Dhërmija/Drimadesa imenujejo cesta ali *to dromo*, je v času komunizma (1945–1990) postala zaprta in strogo neprehodna. Pod avtarkijo Enverja Hoxhe je bil posebni status za prebivalce vasi Palasa, Dhërmi/Drimades in Himarë/Himara

preklican z uradnim pojasnilom, da je število grško govorečih prebivalcev na območju omenjenih vasi premajhno (Kondis in Manda 1994: 21). Območja Gjirokastre, Sarande in Delvine pa so bila zaradi lažjega nadzora razdeljene v t. i. teritorialne enote oz. »cone manjšin« (Kondis in Manda 1994: 21, de Rapper in Sintès 2006: 12).

Kljub omejitvi in nadzoru potovanj in selitev v sami Albaniji je Hoxha s ciljem, da bi združil in homogeniziral vse državljane Republike Albanije številne grško govoreče posameznike premestil v severni ali pa srednji del Albanije (Kondis in Manda 1994: 21, gl. tudi Green 2005: 227). Poleg premestitve nekaterih prebivalcev z juga na sever in narobe je Hoxha spremenil tudi številna grška imena ljudi in krajev v albanska ter strogo prepovedal rabo grškega jezika zunaj manjšinskih con (Kondis in Manda 1994: 21, Clayer 2003).

Med komunistično diktaturo so iredentistične težnje progrške politične stranke v južni Albaniji poniknile v ozadje. Po razglasitvi demokracije, odprtju albanske državne meje in po množičnem izseljevanju so se take težnje znova okrepile (Hatziprokopiou 2003: 1033–1059, Mai in Schwandner-Sievers 2003: 939–949, Papailias 2003: 1059–1079). Danes se, zaradi ekonomskih (npr. kapitalizem), političnih (npr. demokracija, formacija novih nacionalnih držav in Evropske unije), družbenih in kulturnih (npr. individualnost) sprememb, te težnje izražajo na nekoliko drugačen način. V Dhërmiju/Drimadesu in občini Himarë/Himara se danes s stališča večine lokalnega prebivalstva, ki se opredeljujejo kot lokalci (*horiani*) ali »iz« kraja (*apo ton topo*), izražajo v zahtevah po vzpostavitvi lokalnosti. Namreč, z izjemo nekaterih starejših lokalnih prebivalcev vasi, kakršna je npr. starka, ki sva jo nagovorili z Entelo, je opredelitev Severni Epirec le redko uporabljena v vsakdanjem jeziku vaščanov. Zaradi množičnih preseljevanj prebivalcev Albanije v Grčijo in drugam so se v sodobnih grških medijih uveljavile stereotipne predstave o Albaniji kot »zaostali« državi, kjer živijo »zaostali« ljudje, t. i. *Vorioepirotes*, ki so dandanes preprosto poisteni z Albanci (Vullnetari 2007: 51, Green 2005: 229).

Množična izseljevanja so še posebej očitna na območjih Gjirokastra, Saranda, Delvina in na območju Himarë/Himara, kjer živi grško govoreče prebivalstvo. Da bi mogli nadzorovati in uravnavati množično priseljevanje iz Albanije in iz drugih postkomunističnih držav (npr. držav bivše Sovjetske zveze), je grška politika uvedla zakon o priseljencih (Zakon 1975/1991) (Triandafyllidou in Veikou 2002: 198); po njem so priseljenci grškega izvora oz. grško govoreči prebivalci Albanije ali *Vorioepirotes* ter pontski Grki[7] definirani kot soetnija oz. *omogeneis*. Po odloku Državne-

[7] Glytsos (1995), Triandafyllidou in Veikou definirajo pontske Grke kot »etnične

ga zbora Republike Grčije[8] je status grškega izvora podeljen na podlagi kulturnih korenin (»skupni zgodovinski spomin« in/ali povezave z »domovino in kulturo izvora«), grškega potomstva (ki ga morajo grško govoreči Albanci dokazati z rojstnim krajem enega ali obeh staršev oz. starih staršev; rojstni kraj mora biti na območju Severnega Epira), jezika in religije (prav tam). Odlok grškega ministrstva za notranje zadeve določa, da lahko grški Albanci na osnovi pridobitve statusa grškega izvora zaprosijo za Posebne osebne izkaznice soetničnosti ali t. i. *Eidiko Deltio Tautotitas Omogeneis* (Tsitselikis 2003: 7, Kondis in Manda 1994: 20–21). Te izkaznice grško govorečim prebivalcem v Albaniji in Grčiji dajejo dvojno, torej albansko in grško državljanstvo. Poleg tega pa imajo lastniki takšnih osebnih izkaznic tudi pravico, da »prosto« prečkajo albansko-grško mejo, bivajo in delajo v Grčiji, uživajo socialno in zdravstveno varnost in so deležni brezplačne izobrazbe.

Medtem ko politika za izseljenstvo v Grčiji grški izvor priznava na podlagi jezika, vere in rojstnega kraja enega ali obeh staršev oz. starih staršev, manjšinska politika v Albaniji priznava grški izvor na podlagi jezika, religije in naposled tudi rojstnega kraja posameznika v eni uradno priznanih manjšinskih con (območje Gjirokaster, Saranda, in Delvina). Ker posamezniki, ki menijo, da »izvirajo« z območja Himarë/Himara, ne živijo v uradno priznanih manjšinskih conah, jim skladno z zakonom o manjšinah Republike Albanije ne pripada status uradno priznane grške manjšine.

S sprejemom Zakona o zemljišču št. 7501 leta 1991, ki ga je leto dni pozneje začela izvajati tedaj vladajoča koalicija (desno usmerjena Stranka demokratov Albanije, *Partia Demokratike e Shqipërisë*), pa so se zahteve po priznanju grške manjšine na območju Himarë/Himara stopnjevale. Omenjeni zakon namreč o dekolektivizaciji zemljiške lastnine določa, da morajo biti zemljišča, ki so bila v času komunizma odvzeta zasebnim lastnikom in dana v upravljanje kmetijskim zadrugam, razdeljena med člane zadruge, in sicer, da vsakemu članu pripada enak delež zemljišča. To pomeni, da bi moral v skladu z omenjenim zakonom vsak nekdanji član zadruge dobil del zemlje, velikost pa je odvisna od celotne površine zemljišča v določenem kraju, ki je bil nekdaj del kmetijske zadruge. Lastništvo, veljavno pred časom komunizma, je bilo razveljavljeno. Kljub temu, da politična elita vztraja, da je takšen način delitve zemlje eden

Grke«, ki so se v zgodnjem 20. stoletju preselili z območja otomanskega imperija (še posebej z južne obale Črnega morja) v države bivše Sovjetske zveze ali pa so zaradi političnih razlogov zapustili Grčijo v letih 1930–1940 (2002: 191).

[8] Odlok št. 2756/1983, potrjen s strani Državnega zbora Republike Grčije in Višjega vrhovnega sodišča Republike Grčije (Triandafyllidou in Veikou 2002: 204).

izmed najkorektnejših, številni prebivalci tako v južnem, kot tudi v severnem delu Albanije nasprotujejo izvajanju imenovanega zakona. Med nasprotniki so še posebej prebivalci tistih krajev, ki so se med 13. in 15. stoletjem zaradi težavne dostopnosti (npr. gorske vasi v severni pokrajini Mirdita) ali pa zaradi trgovskih stikov s kraji prek morja (npr. območje Himarë/Himara) uspeli izogniti otomanski oblasti in ohraniti lokalno samoupravo. Na teh območjih so bila zemljišča last manjših posestnikov, katerih potomci danes ugovarjajo zakonu o dekolektivizaciji in zahtevajo vrnitev zemlje, ki je bila last njihovih staršev oz. starih staršev (Bollano idr. 2006: 217–241).

Po podatkih uradne registracije prebivalcev iz leta 2005 je v vasi Dhërmi/Drimades približno 1800 registriranih prebivalcev, vendar jih skoraj polovica živi v izseljenstvu v Grčiji ali drugod (največ v Italiji in ZDA). Zaradi množičnega izseljevanja v vasi živijo, z izjemo nekaj mladih družin, pretežno starejši vaščani (rojeni pred letom 1950). Poleg njih je v vasi tudi vedno več družin priseljencev in sezonskih delavcev iz drugih krajev Albanije. V Dhërmi/Drimades so se priselili po letu 1990. Medtem ko je med letom vas skoraj zapuščena, je poleti polna turistov, ki polnijo manjše hotele, penzione in sobe na obalnem delu vasi. Med njimi so tudi izseljeni vaščani, katerih starši so iz Dhërmija/Drimadesa, in se poleti vrnejo v vas na počitnice. V zadnjih petih letih se je povečalo tudi število turistov iz bližnje Vlore in prestolnice Tirane, s Kosova pa tudi iz drugih evropskih držav (npr. iz Slovenije, s Češke, iz Italije, Grčije, Francije idr.).

DINAMIČNI PROCESI KONSTRUKCIJE DHËRMIJA/DRIMADESA IN HIMARË/HIMARE

Zaradi nenehnih selitev, povezav in delitev ljudi in krajev so se ustvarili in oblikovali različni položaji Dhërmija/Drimadesa in širše okolice. V tem dinamičnem procesu konstrukcije Dhërmija/Drimadesa so se torej uveljavili raznovrstni »kje« (prim. Green 2005) oz. položaji vasi in območja Himarë/Himara. Njun položaj je definiran v razmerjih z drugimi ljudmi in kraji, skoz katere domačini potujejo in se selijo.

Pod otomansko vladavino in tudi pozneje z nastankom albanske nacionalne države so se ljudje selili in potovali, sprva po otomanskem vilayetu Janina in pozneje po območju južne Albanije in Epira v Grčiji. Medtem ko pred komunizmom državna meja ni predstavljala dejanske ovire v njihovem načinu potovanja in selitev, so jo po letu 1945 prebivalci Albanije dojemali kot oviro. Predvsem za ljudi, ki so živeli na območju še danes veljavne državne meje, je bodičasta ograja, ki je zapirala in »varo-

vala« državno mejo, jasno sporočala njeno neprehodnost. Vendar so se selitve ljudi kljub temu nadaljevale. Medtem ko so bile prej čezmejne, so bile v času komunizma omejene na ozemlje albanske države. Selitve so ostale, spremenila se je le njihova smer, ki ni tekla čez državne meje.

Po de Certeauju (1984: 118) bi selitve prebivalcev Dhërmija/Drimadesa in območja Himarë/Himara lahko interpretiram kot nenehne rekonfiguracije od kraja do prostora in nazaj. Posamezniki s potovanji iz enega v drugi kraj kartirajo prostor; ta je do leta 1945 pretežno združeval kraje nekdanjega t. i. Severnega Epira, pozneje, po letu 1945 s prepovedjo prestopanj državnih meja Albanije, z nadzorom potovanj in selitev ter navsezadnje s premeščanjem grško govorečih prebivalcev, so se potovanja in selitve vaščanov preusmerila predvsem v kraje v severni in srednji Albaniji. Po tej preusmeritvi so vaščani kartirali prostore, ki so vključevali le kraje v albanskih državnih mejah. Z razpadom komunizma in množičnim izseljevanjem v Grčijo, Italijo in drugam se je prostor spet razširil, saj je segel v kraje v Albaniji, Grčiji, Italiji, kakor tudi drugod po Evropi in svetu.

Selitve in potovanja v različnih zgodovinskih obdobjih so postavile in definirale različne položaje Dhërmija/Drimadesa in širšega geopolitičnega ter družbenega prostora. Ko lokalni prebivalci, nacionalni in mednarodni politiki, lokalni in nacionalni zgodovinopisci skušajo »utrditi« in določiti »absolutni in resnični« položaj vasi, se morajo spoprijeti z dinamičnostjo, premakljivostjo, spremenljivostjo položaja vasi. Številne poskuse postavitve meja in določitve položaja vasi bodisi v Albaniji ali v Grčiji, lahko pojmujem kot neuspešne in pogosto sporne poskuse postavitve statične lokacije, ki bi le »navidez« ustavila proces rekonstrukcije in poustvarjanja pomenov prostora.

Premakljivost pomenov krajev in ljudi vključuje dvoumnost imen, lokacij in identifikacij posameznikov. Že samo ime vasi Dhërmi/Drimades razkriva eno od dvoumij o položaju vasi. Iz vidika pravnih norm in prevladujočega javnega mnenja v Grčiji sodita vas Dhërmi/Drimades in celotno območje Himarë/Himara v politično in zgodovinsko pokrajino Severni Epir, iz vidika pravnih norm in prevladujočega javnega mnenja v Albaniji pa v južno Albanijo. Dvoumen položaj vasi nadalje povzroča dvoumja glede posameznikove identifikacije, saj Severnoepirec pomeni tako Albanec kakor tudi Grk.

Če sledim Sarah Green (2005: 12), je dvoumnost opredeljena kot hegemonični subjekt disciplinarnih upravljanj, kamor, npr., sodi jasnost. Po njenem mnenju je dvoumnost sinonim za zmedenost in nezmožnost jasne opredelitve kake stvari oz. pojava. Greenova nadaljuje, da takšna dvoumja med prebivalci Pogonija nastanejo v obliki pozitivne izjave in

konstrukcije resnice: »To je Balkan, Sarah; le kaj si pa pričakovala?« (prav tam). Nasprotno od prebivalcev Pogonija prebivalci Dhërmija/Drimadesa ne pojasnjujejo dvoumja s pomanjkanjem jasnosti in z zmedo, ki bi jih enačila z Balkanom. Namesto Balkanu prebivalci Dhërmija/Drimadesa takšno dvoumnost pripisujejo Albaniji. Premakljivost in nedoločljivost posamičnih krajev in ljudi v Albaniji sta pogosto opisani z naslednjimi besedami: »*Edo einai Alvania. Monoha pseumata. Simera lene etsi kai avrio anapoda.*« (»To je Albanija. Le laži! Danes rečejo eno, jutri povsem drugo.«).

V vsakdanjem pogovoru domačinov je Albanija pogosto nasprotje Evropski uniji. Ta je označena kot skupek zahodnoevropskih držav, kamor domačini Dhërmija/Drimadesa najpogosteje uvrščajo Grčijo, Italijo, Nemčijo in Avstrijo. V nasprotju z Evropsko unijo – ta je urejena in stabilna – je Albanija neurejena in nestabilna. Bolj kakor v vsakdanjih pogovorih vaščanov se termin Balkan[9] kot sinonim za zmedo, nejasnost in neurejenost pojavlja v diskurzu albanskih medijev in v političnem diskurzu. V tem je pogosto nasprotje z »urejeno« Zahodno Evropo in ima torej slabšalni pomen (npr. »nemirni Balkan« – Todorova 1997: 45).

Danes zaradi množičnih izseljevanj v Grčijo in vračanj v rojstno vas lokalni prebivalci Dhërmija/Drimadesa znova definirajo in postavljajo vas na geopolitični zemljevid sveta in s tem preurejajo svoj prostor. Vas postavljajo na družbeni zemljevid, kjer sta Grčija in Evropska unija. Nasprotje Evropski uniji pa je prostor Albanije, pri čemer njeno mejo pomikajo severno od Himarë/Himare. V takšnem zemljevidenju se nenehno postavlja hierarhija krajev, kjer se moči in kraji dinamično in vzajemno konstituirajo v odvisnosti od zgodovinsko naključnega, politično oblikovanega in družbenega konteksta.

Prav tovrstno hierarhijo in način njenega postavljanja pa je predmet obravnave tega dela. Številni raziskovalci (Herzfeld 1991, Henry 1994, De Soto 2000, Bender in Winer 2001, Gupta in Ferguson 2001, Ballinger 2003, Low in Lawrence - Zúñiga 2003) trdijo, da dinamična konstrukcija prostorov in krajev vključuje nestabilnost in spornost. Ker predvidevam, da sta prav nestabilnost in spornost osrednji temi, ki se nanašata na Dhërmi/Drimades, bo delo osredinjeno na vprašanje prostorov neskladij.

[9] Več o Balkanu in njegovem diskurzivnem pomenu gl. v Norris (1999), Bjelić in Savić (2002), Todorova (1997, 2004); za Balkan kot hegemonični koncept gl. Green (2005).

PROSTORI NESKLADIJ

V zadnjih letih veliko literature odgovarja na vprašanja o spornosti prostorov in krajev: spornost prostorov in krajev je osvetljena iz različnih zornih kotov in ponazorjena v različnih družbenih in kulturnih kontekstih. V strnjeni obliki je tu navedenih le nekaj zgledov.

Na podlagi terenskega dela v Kurandi v severni Avstraliji je Rosita Henry (1994) raziskovala sporne prostore in se osredinila na identiteto, ki se skupaj s prostorom nenehno ustvarja in je tudi sporna. Michael Herzfeld (1991) je obravnaval zgodovino zgodovino kraja Rethemnos na otoku Kreta v Grčiji. Pojasnil je, kako oz. na kakšne načine je lahko sporna materialna zgodovina kraja. Hermine De Soto (2000) je ob raziskavi spornih diskurzov dveh družbenih skupin v posocialistični Vzhodni Nemčiji ugotovila, da skupini promovirata različne predloge za rekonstrukcijo regije in se na različne načine spoprijemata z okoljevarstvenimi problemi. V zborniku z naslovom *Sporne krajine* (2001) pa sta Barbara Bender in Margot Winer razlikovali pet povezanih kontekstov, v katerih nastajajo sporne krajine: promocija turizma in upravljanje kulturnega premoženja; krajine nasprotovanj, prevratov, spornosti in odporov; raznovrstne sile modernosti, ki oblikujejo pokrajino kraja; ideološki odnos do krajine, ki ogroža skupinsko identiteto; selitve in izgoni. Podobno je tudi Pamelo Ballinger (2003) zanimala pokrajina izgona in premeščanja. Na primeru Istre, ki obsega del današnje Slovenije, Hrvaške in Italije, je analizirala pripovedi ljudi, ki so bili izgnani oz. premeščeni iz kraja svojega bivanja. Poleg tega pa je tudi analizirala tudi politični in akademski diskurz, ki si na različne načine prizadevata postaviti eno samo »zgodovinsko resnico«. Ballingerjeva je poudarila, da je resnica premakljiva in da je pogosto del diskurzov o čistosti in različnosti (2003: 266). Seta M. Low in Denise Lawrence - Zúñiga (2003) sta prav tako razlikovali pet povezanih kontekstov, ki ustvarjajo spornosti prostora; to so: jezik mest ali simboli, ki so sporočeni v zgoščenih pomenih in dejavni v dramah političnih dogodkov; produkcija urbanih mest spornosti in neskladij; državna hegemonija in spomini na posamična mesta; turistična mesta, ki so podobno kakor urbana središča podvržena tekmištvu raznovrstnih družbenih, ekonomskih in političnih vplivov; in navsezadnje strateška konstrukcija družbenih identitet v posamičnih krajih ali mestih ter v različnih diskurzih.

Pri omenjenih raziskavah in premislekih so izhodišče sporni prostori v različnih družbenih in kulturnih kontekstih. Večinoma so to urbana naselja, kraji in pokrajine v razvoju, selitve, razmestitve, izgnanstva ali kraji in pokrajine v posocialističnem ali pokolonialnem spreminjanju. Študije procesov konstrukcije kraja in prostora so pozorne na prostor-

ske reprezentacije dveh ali več družbenih skupin, ki rekonstruirajo in redefinirajo kraje v neposredni povezanosti z oblikovanjem identitete, s ponovnim pisanjem zgodovine in rekonfiguracijo razmerij moči. Mnogi vidijo družbene skupine kot homogene (npr. Henry 1994, De Soto 2000, Bender in Winer 2001, Low in Zúñiga 2003) in le redki (npr. Herzfeld 1991, Ballinger 2003) poudarjajo razmejevanja in spornosti v skupini. V študijah spornih prostorov (Low in Zúñiga 2003) ali pokrajin (Bender in Winer 2001) se sprašujejo le o njihovi sporni »naravi«, ne pa tudi o »naravi« družbenih praks in odnosov, ki se ustvarjajo v prostoru in jih hkrati soustvarjajo. So tudi primeri (Low in Lawrence - Zúñiga 2003), ko je spornost že vnaprej dana, določena in neogibna.

V pričujoči obravnavi konstrukcije prostora in kraja v Dhërmiju/Drimadesu me predvsem zanimajo konteksti, v katerih prihaja do spornosti, pa tudi tisti, v katerih dinamična rekonstrukcija prostora in kraja ne povzroča sporov. Poleg tega, da so predstavljeni raznovrstni in sporni pomeni, ki jih politiki, pravniki, demografi (prvo poglavje), zgodovinopisci (drugo poglavje), lokalni prebivalci (tretje poglavje), izseljenci, prišleki in navsezadnje turisti (četrto poglavje) pripisujejo krajem in prostorom, so pozornosti deležni tudi med seboj povezani pomeni, ki jih vaščani razkrivajo v svojih zgodbah o selitvah in potovanjih skoz in med različnimi kraji, čez morje in gorovje (tretje poglavje). V študiju družbenih in prostorskih razmerij so upoštevani tudi procesi konstrukcije in distribucije hierarhije moči. Zaradi konstrukcije in distribucije hierarhije moči, so namreč določeni kraji in prostori v danem družbeno-kulturnem, zgodovinskem in političnem kontekstu opredeljeni kot »glasnejši« in spornejši, medtem ko drugi ostajajo v ozadju.

Pri analizi etnografskih podatkov se postavi vprašanje, kako preučiti procese dinamične konstrukcije prostora in kraja, ko prostor in kraj nista urejena in stabilna, temveč sta spremenljiva in porozna. Pri tem mi je pomagala fraktalna metafora oblikovanja kulturnih form, kakor jo je opredelil Appadurai (1996: 46). O prehodu raziskav od visoko lokaliziranih, mejno usmerjenih, celostnih in bistvenih podob kulturnih oblik in vsebin k študiju premakljivih, poroznih in kompleksnih podob kulturnih oblik in vsebin je zapisal:

> Kar želim predlagati, je, da začnemo konfiguracije kulturnih oblik v današnjem svetu misliti povsem fraktalno, to je brez evklidskih meja, struktur in pravilnosti. Naslednje pa predlagam, da se te kulturne oblike, za katere si moramo prizadevati, da jih predstavimo kot povsem fraktalne, medsebojno prekrivajo na načine, ki so bili doslej obravnavani le v čisti matematiki (npr., v teoriji množic) in biologiji (v jeziku politehnične klasifikacije). Zato moramo kombi-

> nirati fraktalno metaforo za oblike kulture (v množini) s politehnično pripovedjo o njihovih prekrivanjih in podobnostih. (1996: 46)

Sledeč Appaduraijevi metafori fraktala, procesov konstrukcije prostorov in krajev ne obravnavam kot enosmernih procesov, ki potekajo v smeri od središča k obrobju. Procese obravnavam kot vzajemne in obojestranske. Podobno metodo je uporabila tudi Ballingerjeva (2003), ki jo je zanimal proces rekonstrukcije zgodovine in identitete v Julijski krajini.

V tem primeru me predvsem zanima kompleksni in fraktalni[10] proces konstrukcije prostora in kraja v Dhërmiju/Drimadesu. V nadaljevanju zato predstavljam različne poglede in reprezentacije vasi in njenih prebivalcev (prvo poglavje), jih postavim v historični kontekst zgodovinopisja, ki s podobnim diskurzom, a z različnimi interesi rekonstruira preteklost vasi (drugo poglavje), sledijo zgodbe posameznikov, ki opisujejo potovanja in selitve čez morje in gore in s tem osmišljajo položaj vasi (tretje poglavje) in naposled raziščem spore in pogajanja o smeteh na obali Dhërmija/Drimadesa; s tem ljudje konstruirajo obalni kraj in nanj vežejo svojo pripadnost (četrto poglavje).

[10] Več o konceptu fraktala v antropologiji tudi Strathern (2005 [1991]), Wagner (1991) in Green (2005).

1.

VAS IN NJENI LJUDJE

OBMOČJE

Dhërmi/Drimades je vas v občini Himarë oz. Himara. Občinsko območje se razteza na približno 25 kilometrih južne albanske obale, imenujejo jo tudi *Bregu i Detit*, tj. »obalno območje«. Občina Himarë/Himara upravno pripada prefekturi Vlora[11] in je pomemben del ob Jonskem morju med mestoma Vlora (glavno mesto prefekture) in Saranda. Območje je od obeh mest oddaljeno približno 40 kilometrov, od albansko-grške državne meje pa dobrih 60 kilometrov. Na severni in severovzhodni strani ga obdaja Viharniško gorovje (*Malet e Vetëtimë*), imenovano tudi Acroceraunia. Na jugozahodni strani se prek gore Çika odpre proti obali Jonskega morja in grškima otokoma Othonas in Krf v daljavi.

Ime Himarë/Himara poleg geografskega območja označuje tudi manjše mesto, ki je leta 2000[12] pridobilo status mestne občine. Veliko domačinov in tudi nekaj zgodovinopiscev meni, da ime izvira še iz antičnih časov.[13] Izvorno ime naj bi bilo Heimarra ali Himarra; krajevni zgodovinarji menijo, da izvira iz grške besede *himarros*, tj. »hudourniška reka«;

[11] Republika Albanija je razdeljena na 12 prefektur oziroma regij; to so ozemeljske in upravne enote, navadno sestavljene iz nekaj mestnih občin, z »geografskimi, zgodovinskimi, ekonomskimi in družbenimi povezavami« in »skupnimi interesi«. Meje prefekture tečejo po mejah vključenih občin, središče prefekture pa je ena mestnih občin. Teritorij, ime in glavno mesto prefekture so zakonsko določeni (Albanian Association of Municipalities 2001: 5, 17).

[12] Od leta 1992 (tj. od prvih demokratičnih volitev po komunizmu) do leta 2000 je območje Himarë/Himara upravno spadalo med ruralna območja. Po zakonu o lokalni samoupravi (Zakon št. 7275 – Zakon o delovanju in organizaciji lokalne samouprave) je ruralno območje ozemeljsko-upravna enota, v kateri je veliko ruralnih območij in le posamezna urbana območja (Albanian Association of Municipalities 2001: 18). Čeprav na območju Himarë/Himare ni večjih urbanih naselij, je lokalnim oblastem po letu 2000 uspelo doseči status mestne občine, predvsem z argumentom, da gre za potencialno perspektivno turistično območje. S to spremembo je območje Himarë/Himara doseglo večjo neodvisnost v upravnih in ekonomskih pogledih, pri prostorskem načrtovanju in procesih dekolektivizacije.

[13] Med terenskim delom se mi je večina prebivalcev, ki so trdili, da so njihovi predniki doma z območja Himarë/Himara, predstavila kot *horiani* (mn.), kar pomeni »lokal-

takšnih je več in so značilne za to pokrajino (Koçi 2006: 14). Drugi zgodovinopisci so mnenja, da se ime nanaša na mitološko himero, simbol, ki združuje nasprotja[14] (Spirou 1965). Po tretji razlagi ime izvira iz *Ymera* ali *Hydra* ali *Ydra*, pri čemer *hy-u* pomeni »božanstvo«, pripona *dra* ali *dre*(*q*) pa »zlo«. *Himera, Hydra* ali *Ydra* je torej mogoče prevesti v »zlobno božanstvo« (Bixhili 2004: 19). Danes so vse te razlage prežete tudi z različnimi lokalnimi, regionalnimi ali nacionalnimi pomeni.

Po uradnem popisu prebivalstva (INSTAT 2004) na območju Himarë/Himara živi 11.257 prebivalcev, od tega jih je 5418 v mestu Himarë/Himara, drugi živijo v sedmih vaseh (glej Prilogo 2). Zaradi nenehnih gibanj in selitev ljudi se je v stoletjih naseljenost območja nenehno spreminjala. V nekaterih vaseh so bile precejšnje razlike med številom uradno prijavljenih in dejansko živečih krajanov, kar je večkrat spontano potožilo kar nekaj vaščanov, s katerimi sem se pogovarjala ob sondažnem obisku septembra 2004. Mnogi izmed njih so izrazili občutke zapuščenosti, podobno kakor ponekod drugod v Albaniji in severni Grčiji (npr. vas Pogoni v Severnem Epiru, glej Green 2005: 7).

Tudi velikost območja Himarë/Himara se je v zgodovini nenehno spreminjala, število vasi je nihalo med osem in petdeset. Med 15. in 18. stoletjem je bilo na tem območju okoli 50 vasi, ki so bile razpršene po jugovzhodnih ravnicah Laberije in na južnem obali Jonskega morja. Sredi 18. stoletja, v obdobju otomanskega imperija, se je zaradi islamizacije v Laberiji velikost območja precej zmanjšala; ostalo je le še 16 vasi na obali med Palaso in Sarando. Stoletje pozneje, okoli leta 1830, pa je območje po velikosti postalo podobno današnjemu, ki se razteza med vasema Palaso in Qeparo (Sotiri 2004: 263–264, Duka 2004: 64–66, Bixhili 2004: 12, Frashëri 2005: 9–10). Zdaj si nekateri prebivalci prizadevajo, da bi se mestna občina Himarë/Himara združila z občino Lukova, s katero bi tvorili upravno neodvisno območje ali prefekturo (Marko 2006: 195).

Večina vasi tega območja (Palasa, Dhërmi/Drimades, Ilias/Lates, Vuno in Qeparo/Kiparo), leži ob glavni obalni cesti, preostali dve pa sta umaknjeni na obronke gora, Pilur ob gori Çipthit in Kudhes ob gori Gjinvlashi. Iz Vlore se cesta vzpne čez gorski prelaz Llogara in na približno 1025 metrih višine se razpre v čudovit razgled na prvi dve vasi na rav-

ni prebivalec« ali »domačin«. Zato jih v nadaljevanju imenujem »lokalni prebivalci območja Himarë/Himara« ali krajše »domačini«.

[14] V grški mitologiji je himera pošast, ki bruha ogenj, sestavljena je iz telesnih delov različnih živali. Opisi so različni: nekateri pravijo, da ima levjo glavo, kozji trup in kačji ali zmajev rep, po drugih ima kozjo glavo in levji trup, ipd. Kadar se je himera prikazala ljudem, so v tem videli napoved bližajoče se katastrofe, npr. neurja, brodolome ali naravne nesreče (izbruhi vulkanov).

nicah pod goro Çika. Prva je Palasa, ki so jo nekoč po pripovedih njenih prebivalcev imenovali *Palesti*. Legenda pravi, da so okoli 12., 13. stoletja napadi morskih razbojnikov pregnali »prvotno« prebivalstvo iz njihove izvirne naselbine *Meghalihora* (Veliki prostor) na obali. Naselili so se v notranjosti in nastala je vas *Palesti*. Prebivalstvo v Palasi je stalno naraščalo, ljudje so se selili južno ob bregu in tako so nastale tudi druge vasi.

Ena med njimi je Dhërmi/Drimades, ki leži kilometer južno od Palase in se razprostira na hribu, 150 do 200 metrov nad morjem. Na jugozahodni strani se vas odpira k prodnati plaži, ki je s plažama mesta Himarë/Himara in vasi Vuno glavno turistično središče v poletnih mesecih. Turizem, poleg pokojnin, prinaša domačinom glavnino dohodkov.

Ozka obalna cesta se iz vasi nadaljuje proti jugu v vas Ilias, ki leži za goro Mjegulloshi, oddaljeno dober kilometer od Dhërmija/Drimadesa. Veliko domačinov pravi, da ime izvira iz imena družine Lates, ki je osnovala vas. Ilias je poznan tudi po legendi o sv. Kozmu, ki je med enim svojih obiskov območja Himarë/Himara v letih 1778 in 1779 šel skoz vas (Bixhili 2004: 160). Zaradi suše mu vaščani niso mogli ponuditi vode, ko je prosil zanjo. Sv. Kozma je užaljen nad vas priklical prekletstvo, zaradi katerega v njej nikdar ne bo več kot 39 hiš. Veliko domačinov verjame, da je to glavni razlog, da je vas ves čas ostala razmeroma majhna. Danes v njej živi le 118 vaščanov (popis prebivalstva občine Himarë/Himara iz leta 2005). Kadar domačini naštevajo vasi, Ilias pogosto preskočijo z razlago, da je premajhen, da bi si zaslužil ime vas. Imajo ga za del ene od sosednjih vasi, Dhërmi/Drimades ali Vuno.

Naslednja vas ob obalni cesti je Vuno. Ime naj bi dobila po izrazu *vuno* (»gora«), ker se razteza na obronkih bližnje gore in sega vse do 300 metrov nadmorske višine. Tudi Vuno ima, podobno kot Dhërmi/Drimades in Himarë/Himara, prodnato obalo, ki jo med majem in septembrom obišče veliko turistov. Ena od plaž, imenovana Jaliskari, je med tujci, ki v Albaniji delajo za različne nevladne organizacije s sedeži v Tirani, postala še posebej priljubljeno letovišče.

Iz Vunoja se pot vije naprej proti jugu skoz mesto Himarë/Himara proti vasi Qeparo. Qeparo je zadnja obcestna vas. Po ustnem izročilu in zapisani zgodovini (Leake 1967 [1835]: 79) je bilo njeno prvotno ime *Kiepero* ali *Kiparos,* ki predvidoma izvira iz besede *kipos*, »vrt«. Qeparo je danes razdeljen v dva dela: starejši del leži na hribu med 300 in 400 metri visoko, novi del pa se spušča od obalne ceste proti plažam. Qeparojske plaže so predvsem zaradi slabo razvite infrastrukture in že precejšnje oddaljenosti od Vlore za turiste manj zanimive.

Zadnji dve vasi na območju sta Kudhes in Pilur. Ležita nekaj kilometrov od obalne ceste. Zaradi geografske lege sta v socialnem in ekonom-

skem pogledu dokaj izolirani. Kudhes leži na obronkih gore Gjivalashi, skozenj teče istoimenski potok. Po pripovedih nekaterih vaščanov je vas dobila ime po prvih naseljencih, ki so se vanjo umaknili v 18. stoletju, v obdobju otomanske oblasti. Naseljenci naj bi se skupaj s prebivalci nekaterih drugih območij v severni Albaniji preselili z območja Kurvelesh, ki leži za Viharniškim gorovjem. Eden glavnih razlogov za selitev na območje Himarë/Himare je bila nepokornost domačinov, ki se niso nikoli popolnoma podredili otomanski prevladi, kakor so se prebivalci drugih krajev v osrednji Albaniji[15] (Winnifrith 2002: 104). Pilur leži v hribih, v zaledju mesta Himarë/Himara. Ime najbrž izvira iz besede *pile,* »vrh«, in govori o visoki legi vasi. Tako kakor Kudhes naj bi tudi Pilur nastal v obdobju otomanske prevlade.

GEOMORFOLOŠKE ZNAČILNOSTI

Južna obala Albanije je del gorske verige Dinarskih Alp. Skalnate pečine, ki se širijo prek obale med Vloro in Dhërmijem/Drimadesom, se proti jugu spuščajo v nizke ravnice s prodnatimi plažami, ki obsegajo tretjino obale na območju Himarë/Himara. Nekaj let po padcu komunizma se je tod razvilo turistično središče, poznano po prodnatih plažah, kakršne so Jaliskari in Gjipe pri Dhërmiju/Drimadesu, Jala ob Vunoju ter Livadhi in Potami pri mestu Himarë/Himara.

S postopnim prehodom proti notranjosti, prodnate plaže preidejo v pokrajino z zimzelenim rastjem, številnimi nasadi oljk in citrusov. Z obale se teren postopoma dvigne na 50 do 80 metrov nadmorske višine in se nadaljuje v planjave, na katerih leži večina vasi. Relief je značilno kraški in zaradi apnenčastih kamnin je kakovost zemlje relativno slaba (Kabo 2004: 21). Kmetijske površine so razdrobljene in donos pridelkov omejen. Območje je primernejše za vzrejo drobnice in pridelavo oljk, pomaranč, vina in koruze, ob morju omogoča ribolov.

Podnebje je sredozemsko: povprečne zimske temperature se gibljejo med 10 in 12° C, najhladnejši mesec je januar, povprečne poletne temperature pa so med 25 in 37 ° C, najtoplejši je avgust.

Letne padavine se gibljejo med 1442 in 1571 mm. Okoli 70 % dežja pade v zimskem obdobju, med januarjem in marcem. V poletnih mesecih

[15] Angleški zgodovinopisec Winnifrith je o zgodovini južne Albanije ugotovil, da so v 16. stoletju obalne vasi Himarë/Himare, skupaj z vlaškimi vasmi ob kraju Voskopojë na vzhodu, v vasi Dhrovjan ob Sarandi in tudi vasi ob kraju Metsovo (v današnji Grčiji) pridobile posebne pravice, ki so jim prinesle delno neodvisnost in izvzetost pri plačevanju davkov (Winnifrith 2002: 104).

je padavin le 60–80 mm. Poročila o padavinah kažejo, da ima območje Himarë/Himare okoli 91 deževnih dni na leto. Padavine so pogosto v močnih nalivih, ki lahko povzročijo poplave. Tako je npr. oktobra leta 1964 v 24 urah padlo kar 313 mm dežja, februarja leta 1935 pa celo več ko 350 mm.

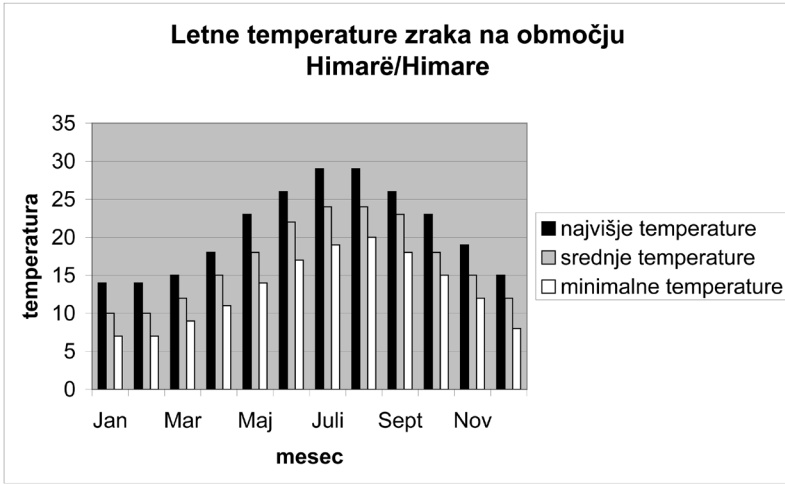

Graf 1: Letne temperature zraka na območju Himarë/Himare (Pano idr. 2006: 108).

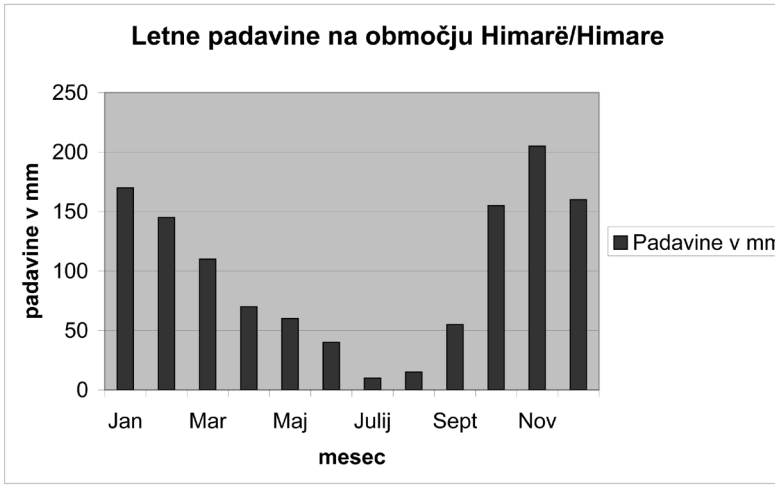

Graf 2: Letne padavine na območju Himarë/Himare (Pano idr. 2006: 109).

Medtem ko v nižjih predelih večinoma uspeva sredozemska makija (*Macchia Mediterranea*), višje (med 600–800 m n. v.) uspevajo drevesa. Prevladujejo različne vrste hrasta (*Quercus valonae*, *Quercus liex*, *Ceratonia siliqua*) in druge za območje značilne rastline (*Gomphocarpus ruticosus* in *Eouphorbia dendrioder*) (Nasi idr. 2004: 22). Zaradi stalnih posegov v okolje (graditve teras, požiganje trav in pretirana paša drobnice) je rastlinje na vsem območju razmeroma oslabljeno. Glavni minerali so kalcijevi in drugi karbonati. Grob relief je prepreden z mnogimi potočki in hudourniki, ki poleti presahnejo in se znova pojavijo pozno jeseni in pozimi. Deževne zime povzročajo spiranje prsti in izgubo sedimenta. Območje je tudi tektonsko aktivno. Po poročilu o mokriščih in obalnih ekosistemih v mediteranski regiji »tektonski premiki in spremembe morfologije morskega dna vplivajo na erozijo klifov, s čimer se v apnenčastih kamninah na obali ustvarjajo zajede v obliki jam in kanjonov« (United Nations Development Programme Global Environment Facility 1999: 13).

Podobno kakor na južni obali in na alpskih območjih na severu Albanije sta goratost in sezonsko deževje na območju Himarë/Himare glavna razloga za erozijo in degradacijo tal (Dedej 2002:12). V stoletjih se je zaradi negativnih vplivov čezmerne kmetijske izrabe zemlje in uporabe umetnih gnojil[16] (od leta 1970), sečnje gozdov, ustvarjanja umetnih vodnih rezervoarjev in jezov, izkopavanja peska in proda, preusmerjanja rek iz naravnih tokov in zaradi hitrega in »nenadzorovanega« razvoja turizma, erozija na nekaterih območjih še stopnjevala.

DHËRMI/DRIMADES

Dhërmi/Drimades se razteza v dolžini treh kilometrov ob glavni obalni cesti. Razdeljen je v tri zaselke: Kondraça, Gjilek/Gjilekates in Dhërmi/Drimades kot vaško središče (glej Prilogo 1). Po pripovedih prebivalcev je bilo središče vasi (*e qëndra* ali *o kendros*) ustanovljeno v 13. stoletju, ko se je prebivalstvo v vasi *Palesti* (današnja Palasa) povečalo in so se zato ljudje začeli seliti naprej proti jugu. Stoletje pozneje je nastal drugi zaselek, Gjilek (uradno ime) ali Gjilekates (lokalno ime). Po potresu leta 1930, ko so se nekatere družine, ki so izgubile hiše, preselile bližje k obali, je nastal še zaselek Kondraça. Leta 1957, v času komunizma, so na tem območju odprli vaško kmetijsko zadrugo (*kooperativa*), kar je povzročilo širitev zaselka, ki se je po padcu komunizma še nadaljevala. Mnogi domačini

[16] Po ugotovitvah raziskovalnega poročila »Pregled zemljišč v Albaniji« so začeli umetna gnojila v Albaniji uporabljati v 70. letih prejšnjega stoletja, ko so zgradili tovarni za dušikova in fosfatna gnojila (Zdruli 2004: 43).

iz Dhërmija/Drimadesa, ki danes živijo in delajo v Grčiji, so v Kondraçi zgradili nove hiše, ki jih imajo poleti za počitniška domovanja. Z rastjo števila novih hiš se je zaselek Kondraça razdelil na dve soseski, Kondraço in Kallam (uradno ime) ali Kalami (lokalno ime). Po besedah domačinov ime *Kalami* izvira iz imena trsja, ki na tem kraju raste v obilici.

Vzporedno z agrarno reformo leta 1946 je v Albaniji potekal tudi proces kolektivizacije zemljiške lastnine; večina zasebne zemlje je bila podružbljena do leta 1967 (de Waal 1996: 171). Še posebej po razpadu prijateljskega zavezništva z bivšo Sovjetsko zvezo leta 1961 je bil Hoxhev ideal ustvariti samozadostno državo. Zato si je komunistična partija prizadevala za povečanju kmetijske produkcije in zmanjšanje vlaganj v industrijo. Med letoma 1950 in 1989 so potekali intenzivna gradnja teras na poljedelskih terenih, izsuševanje močvirij in projekti namakanja in razsoljevanja obdelovalnih površin, zaradi česar se je površina obdelovalne zemlje v tem času skoraj podvojila (ibid.).

Po letu 1958, ko je Dhërmi/Drimades postal del kmetijske zadruge, je zemlja, ki je bila v lasti posameznikov (vrtovi in terase oljčnih nasadov) ali patrilinij (pašniki in gozdovi) tudi na tem območju prešla v kolektivno last. Sistem zadrug je prinesel tudi druge novosti – vodovodni sistem, elektrifikacijo, razvoj infrastrukture in povečanje obdelovalnih površin.[17] Na obrežnih ravnicah so člani zadruge (domačini in nekateri priseljenci od drugod iz Albanije) razširili terase z oljkami in citrusi, ki so bile zasajeni po drugi svetovni vojni, med letoma 1945 in 1955 (Nina 2004: 132). Pozneje (po letu 1980), ko so zadruge deprivatizirale tudi stanovanjske hiše, je lokalna zadruga pridobila štiri hiše ob cesti v središču Dhërmija/Drimadesa. Dve sta bili v rabi za skladišči, ena za glavno pisarno, zadnja pa za kulturni dom (*Shtëpia e Kulturës*). Lastniki hiše, kjer je bilo skladišče, so se preselili v Tirano, druge tri hiše pa so bile prazne že pred samim odvzemom. Njihovi lastniki so umrli, otroci pa so zaradi boljših možnosti izobrazbe zaprosili za preselitev v Tirano in Vloro.[18] Člani zadruge so v

[17] V skladu s komunistično ideologijo uveljavljanja enakosti med regijami (vsaj načeloma) se je površina obdelovalne zemlje razširila. Širitev so propagirali z geslom »Pojdimo v hribe in gore in jih napravimo tako lepe in rodovitne, kakor so naše ravnice« (de Waal 1996: 175)

[18] V komunističnem času so bila gibanja v državi strogo nadzorovana, ljudje so za selitev potrebovali posebna dovoljenja lokalne oblasti. Postopek pridobitve takšnih dovoljenj se je imenoval *pashaportizim*. Bil je dolgotrajen in še posebej otežen v primeru selitev s podeželja na urbana območja. To se je skladalo s partijsko politiko, ki je načrtno zadrževala prebivalce na podeželju. Mladi fantje in dekleta so se sicer lahko pridružili delu pri velikih državnih projektih, npr. pri graditvah železniških povezav, mostov, hidroelektrarn in tovarn. Precejšnje število je bilo prostovoljcev, ki so po končanem projektu lahko ostali v novem kraju, če so zaprosili za ustrezna

Kondraqi zgradili tovarno oljčnega olja. Stavbi v središču ob glavni cesti, ki sta poprej služili kot skladišči, je komunistična partija pozneje spremenila v trgovini. V eni so prodajali hrano in živila, v drugi pa splošno blago. Državni gradbeni delavci so zgradili zdravstveno postajo in zadružno hišo. V zaselku Kondraqa so postavili osnovno šolo s tremi razredi in vrtcem[19] ter stanovanjski blok za državne delavce (gradbene delavce, učitelje, zdravnike, policiste, upravnike lokalnih trgovin in hotelov) in njihove družine, ki so se v Dhërmi/Drimades priselili po letu 1957.

Državni delavci so na obali zgradili *Hotel Dhërmiu*, vladno vilo ali *vila tou Enveri* in delavsko letovišče ali *Kampi i punëtoreve.*[20] Vse stavbe so ostale v državni lasti. Po Hoxhevem ukazu o militarizaciji albanske pokrajine so domačini na obali in na bližnjih hribih postavili gobaste bunkerje, ki so podobno kakor drugod po Albaniji še danes nepogrešljivi element albanske pokrajine. Vse omenjene zgradbe so danes, po koncu komunizma in množičnem izseljevanju prebivalstva, podobno kakor vaške hiše zapuščene in prepuščene propadu.

Danes vas upravljata vaški svetnik in vaški svet s petimi člani. Ti so izvoljeni na lokalnih volitvah. Vse do leta 2006 so volitve potekale na tri leta, poslej pa na štiri leta. Po posvetu s svetom vaški svetnik odloča o pomembnejših vaških zadevah, tj. o zemljiških in drugih sporih in graditvi infrastrukture. Po potrebi vaški svetnik skliče svet, nato pa skupaj napovedo zborovanje vseh vaščanov. Med mojim bivanjem v vasi so ta zborovanja vedno potekala na dvorišču ene glavnih vaških cerkva, *Ag. Haralamb*.

---

uradna dovoljenja. Precejšen delež ruralno-urbanih premikov se je tako zgodil v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja, ko je mnogo mladih ljudi odšlo delat npr. v Berat, Korçe, Koman in drugam.

Neomejena potovanja in selitve po državi so bile privilegij predvsem visokih državnih uslužbencev, npr. osebja na ministrstvih ali v državni upravi. Enako je veljalo za njihove družinske člane. Nekateri strokovnjaki, predvsem vojaki in druge javni uslužbenci, npr. učitelji, zdravniki in uradniki, pa niso mogli izbirati kraja bivanja; skupaj s svojim poklicem so morali sprejeti tudi obveznost, da so se selili, kamor je bilo potrebno. Le redko so lahko vplivali na partijske odločitve o selitvi. Študenti iz različnih krajev Albanije, ki so študirali na Univerzi v Tirani, so si po končanem študiju prizadevali, da bi dobili delovno mesto v Tirani.

Večina selitev v državi sodi v čas po letu 1990, ko so se prebivalci različnih krajev širom Albanije preselili k morju ali pa v prestolnico Tirano (podatek je pridobljen na osnovi osebne komunikacije z Julie Vullnetari, iz Centra za študij migracij v Sussexu, Univerza v Sussexu).

[19] Po opravljenih treh letih osnovne šole v Kondraqi so otroci nadaljevali z izobraževanjem v osnovni šoli Gjika Bixhili (zgrajeni leta 1850 na pobudo lokalnega veljaka Gjike Bixhilija [glej poglavje *Jeziki,* podpoglavje *Jezik in šolstvo]*) v središču Dhërmija/Drimadesa.

[20] Za podrobnejše informacije glej poglavje *Pogajanja o smeteh.*

DVOUMNO IME VASI

Dvoumno poimenovanje vasi Dhërmi/Drimades že samo po sebi zarisuje nekatere družbene razmejitve, ki določajo vaški prostor. Precejšnje število vaščanov, predvsem tistih, ki menijo, da so potomci »prvotnih« prebivalcev vasi ali območja Himarë/Himara in se zato poimenujejo domačini ali *horiani*, verjame, da je prvotno ime vasi Drimades in da izvira iz grščine. Po njihovem mnenju je bilo ime Dhërmi vpeljano šele pozneje, v času kralja Zoga (1924–1939), in je nato postalo uradno ime pod komunističnim režimom. Albanski zgodovinarji in politiki pa nasprotno zatrjujejo, da se je ime Drimades uveljavilo šele s prihodom grških trgovcev v 4. stoletju pr. n. št., ko so bile vasi z območja Himarë/Himara skupaj z drugimi kraji južne Albanije del grških kolonij (Memushaj 2003, Bixhili 2004, Frashëri 2005).

Neskladja med zgodovinskimi podatki so deloma povezana z različnimi poskusi ponovnega pisanja zgodovine, ki so bili značilni za pretekla obdobja. Spornost in vprašanja o dvoumnih imenih vasi in območja ter navsezadnje različne interpretacije preteklih dogodkov še danes ostajajo nerazrešene. Zaradi nenehnih nacionalističnih teženj v albanski in grški državi je težko presoditi, kdaj so dejansko začeli eno ali drugo ime.

Skoz Dhërmi/Drimades je potovalo nekaj tujih popotnikov, ki so ime vasi zapisali na različne načine. Hobhouse (1813) in njegov sloviti sopotnik, pesnik Byron (1891), Pouqueville (1825), Leake (1967 [1835]), Lear (1851), Hammond (1967) so med drugimi pisci, ki so omenjali Himarë/Himaro ali Dhërmi/Drimades. Imena so zapisali na različne načine. Tako je npr. angleški zgodovinar Leake (1967) v delu, ki je nastalo kot plod njegovih potovanj skoz Epir, omenil tudi Dhërmi/Drimades z imenom *Dhrymádhes* in o njem zapisal naslednje:

> Na Krfu sem se srečal z grofom Giko iz Dhrymádhesa, ki mi je omenil, da je kraj zelo slikovit, z rečico, ki teče skozenj … (Leake 1967: 88).

Pozneje je te kraje obiskal tudi angleški krajinski slikar Edward Lear (1812–1888), ki je ob svojih potovalnih zapisih v knjigi *Journals of a Landscape Painter in Greece and Albania* objavil tudi slike Dhërmija/Drimadesa. Tudi on ga omenja kot Dhrymadhes:

> Stoječ v skalovju, od koder se je kraj še videl, je Anastasio je ustrelil s pištolo. Medtem sem se odpravil Dhrymadhes jest in slikat. V vas sem prišel ob pol enajstih … Slikal sem vse do poldneva. Veličastnost tega kraja je neizčrpna (Lear 1851: 147).

Stoletje pozneje je angleški zgodovinar Hammond za Dhërmi/Drimades zapisal Dherm ali Zrimazes, o vasi pa:

> Iz Himare sem se odpravil do grško govoreče vasi. Od Vunoja, prek Vijatesa in vse do Zrimazesa (350 hiš), pod katerim so našli rimske ruševine, sem hodil tri ure.[21] Prenočil sem v Zrimazesu. Spanec so mi zmotile ženske, ki so žalovale za mladeničem, ubitim zaradi maščevanja. (Hammond 1967: 125)

Ti popotni zapisi pričajo o neskladnostih v zgodovinskih virih, na podlagi katerih bi lahko sklepala, da so bila poimenovanja vasi raznolika. V zadnjih nekaj letih, pospremljeno z zemljiškimi spori med vaščani in politično elito, postaja vprašanje imena vse težavnejše (Bollano idr. 2006). Čeprav so zapisi tujih popotnikov odkrivali »eksotičnega drugega«, so zanesljivejši od različno nacionalno motiviranih zapisov zgodovinarjev; upoštevajo namreč domačinska poimenovanja vasi in območja.

V ozadju diametralno nasprotujočih si interpretacij imena vasi so različne spekulacije o njenem pojavu. Na splošno gre za progrške in proalbanske razlage, ki imajo različne politične cilje. Ena progrških razlag npr. pravi, da ime izhaja iz besede *drima-dhes*: po mnenju domačinov je bilo to v stari grščini hrastovo drevo, značilno za to pokrajino. Druga progrška razlaga trdi, da ime izhaja iz besede *dhromos*, tj. cesta ali pot, ob kateri leži vas. Tretja interpretacija povezuje ime z besedo *drimos,*[22] »potok«, četrta pa z albansko besedo *dhe-mih*, ki pomeni izkopavati zemljo, kar naj bi bilo povezano z vplivom degradacije zemljišč na lokalno ekonomijo. Petro Marko iz Dhërmija/Drimadesa je ponudil še drugačno razlago imena. V najstniški zgodbi, *Jama piratov (Shpella e pirateve)*, objavljeni leta 1998 v Tirani, je opisal selitev domačinov iz kraja Vreke do jam, imenovanih Qendrushe (*qendra,* središče, ali *qendrim,* začasno bivališče). V *Qendrushe* stoji *e madhe* (veliki) *dhri.* Petro Marko ni razložil, kaj pomeni *dhri*, si je pa za razlago pozneje prizadeval Foto Bixhili, prav tako domačin iz Dhërmija/Drimadesa. Leta 2004 je objavil delo o zgodovini vasi in območju Himarë/Himare. V opredelitvi besede se je Bixhilli oprl na razlago Agima Shehuja, ki je besedo *dhri* prevedel v vinsko trto, ki raste na pobočjih nad jamo (Bixhili 2004: 41). Ko je Bixhili omenil Shehuja, žal ni navedel natančnih podatkov o njegovi navedbi. Bixhili je omenil, da je vas Dhërmi poleg terasastih nasadov oljk in danes že redkih hrastovih dreves poznana tudi po *madhe* – velikih *dhri* – trtah (ibid.). Ob

[21] Hammond se je opirl na Philippsona in Kirstena (1950), ki sta navedla Lamprosovo omembo, da so pod *Zrimazesom* našli ostanke rimskega kopališča (Hammond 1967: 125).

[22] Podobno besedo, *drimus,* ki pomeni »jedek« ali »oster« je mogoče najti v Oxfordovem slovarju grškega jezika (2002).

tej razlagi ostajajo tudi druge nejasnosti, saj ni pojasnil, ali beseda *dhri* izvira iz albanščine, grščine ali katerega drugega jezika ali narečja. Besede v modernih slovarjih ni (Albansko-angleški slovar, Ramazan Hysa 2005; Albanski slovar / *Fjalor i Shqipes së sotme,* 1980; Oxfordov grški slovar, 1997). Beseda *drim* je zapisana le v modernem slovarju albanščine, ki ga je izdala Albanska akademija znanosti in umetnosti; označuje prvih dvanajst dni v avgustu ali zadnje tri dni v marcu, ko se po ljudskem prepričanju poslabšajo vremenske razmere.

V knjigi *Drimades pri Himari* (*Drimades tis Himaras*), objavljeni v Atenah, lokalni zgodovinopisec Kosta Dede razlaga, da beseda *dhrimadhe* izhaja iz besede *dhrimos*, ki v starogrščini pomeni »gozd«, medtem ko v moderni grščini označuje naravni park (Dede 1978: 10). Ob omenjenih razlagah so še raznovrstne druge, npr. literarne, znanstvene in ljudske. Vse so obarvane s progrškimi ali proalbanskimi političnimi in nacionalnimi pomeni. Večina razlag si prizadeva na različne načine zgodovinsko, nacionalno in družbeno kartirati območje Himarë/Himare in ga postaviti na geopolitični zemljevid sveta. Prav zaradi tega pa je iz vidika etnografije bolj od preučevanja zgodovinskih ali lingvističnih izvirov krajevnih imen pomembno preučevanje samih načinov kartiranja in tudi kontekstov, v katerih se uveljavljajo takšna kartiranja.

PREMAKLJIVE LOKALNOSTI

V vsakdanji rabi imen Dhërmi in Drimades je opazno razmejevanje med tistimi vaščani, ki trdijo, da njihovi predniki »izvirajo« iz vasi, in se samoopredeljujejo za domačine, *horiani* ali *Drimadiotes*, in tistimi prebivalci in sezonskimi delavci, ki so se v vas priselili iz drugih krajev Albanije v času komunizma ali po njem. Priseljenci večinoma uporabljajo ime Dhërmi, medtem ko domačini pogosto uporabljajo obe imeni. Raba krajevnega poimenovanja pa ni odvisna le, od kod je govorec, temveč tudi od jezika, ki ga govori v določenem trenutku. Kadarkoli domačin govori z drugimi domačini v lokalnem grškem narečju, večinoma uporablja ime Drimades, kadar pa govori v albanskem dialektu, večinoma uporablja uradno ime vasi Dhërmi.

Opredeljevanje »lokalnega«

Ko sem se spraševala o pomenu izraza *horianos* (lokalni prebivalec ali domačin), mi je mnogo vaščanov pojasnilo, da je to posameznik »iz kra-

ja«, *apo ton topo*. Pomen prislova »iz kraja« se nanaša na posameznikov »izvor« iz Dhërmija/Drimadesa ali pa območja Himarë/Himara. V vsakdanjem pogovoru številni domačini imenujejo *horiane* tiste ljudi, ki živijo v vasi že vse življenje; tiste, ki so tudi iz vasi, a so večino življenja preživeli v drugih krajih Albanije ali Grčije ter so se nedavno vrnili v vas; tiste, ki so iz vasi in živijo drugod po Albaniji ali pa so se izselili v tujino (npr. v Grčijo ali ZDA); tiste, ki so iz drugih vasi na območju Himarë/Himare oz. tam živijo; in navsezadnje tudi tiste iz kake druge vasi na območju Himarë/Himare, ki pa zdaj živijo drugje v Albaniji ali pa so se izselili v tujino.

Takšne razvrstitve postanejo pomembne, ko domačini razpravljajo o zgodovini svoje vasi in njenih preteklih prostorih. Tako mi je npr. 85-letni Luka, rojen v Dhërmiju/Drimadesu, kjer je preživel večino svojega življenja, razložil da so »pravi« *horianos* nasprotje tistim domačinom, ki so se vrnili v vas v zadnjih letih, in jih imenuje *kseni* ali »tujci«. Ko sem ga vprašala, ali se ti »tujci« razlikujejo od priseljencev in sezonskih delavcev, ki so se nedavno priselili v vas iz drugih krajev Albanije, je Luka odgovoril negativno. Še v isti sapi je pojasnil, da so ti domačini *kseni*, saj so pozabili na »vas« in njeno »preteklost«. Ne poznajo namreč »starih« vaških prostorov, pozabili so imena zapuščenih sosesk, polj in pašnikov na obrobju vasi. Tako kakor drugi starejši domačini je tudi Luka menil, da so tisti domačini, ki so se v vas vrnili v zadnjih letih, zgubili pripadnost vasi, medtem ko so živeli drugod v Albaniji ali Grčiji. *I halase to kozmos edo* (»ljudje so izgubili svojo pripadnost«), je pojasnil Luka in nostalgično dodal: »V tistih časih so bili ljudje v vasi veliko bolj povezani med seboj. Tedaj so veljala pravila obnašanja. Danes pa je veliko vaščanov v medsebojnih sporih in samo opravljajo drug drugega!«

Drugačen pogled na vas in vaščane pa imata 48-letni Spiros in njegova štiri leta mlajša žena. Oba sta iz vasi, vendar sta 25 let svojega življenja preživela v Vlori in pet let v Atenah. V Dhërmi/Drimades sta se vrnila pred nekaj leti. Urania in Spiros se imata za *horiani*, Luka pa ju ima za *kseni*. Če sledim Herzfeldu (1991: 77), bi lahko Uranijino, Spirovo kot tudi Lukovo pripovedovanje o preteklosti razlagala kot poskus vzpostavljanja podobe »lažne enakosti« med vaščani, ki briše razmejevanja med njimi. Kadarkoli pa sem Spira in Uranio vprašala kaj, s čimer nista bila seznanjena, sta me napotila k tistim starejšim vaščanom, ki so v vasi preživeli vse svoje življenje.

Navedeno kaže, da izraz *horianos* ali »domačin« nima enakega pomena za vse vaščane, temveč je njegov pomen odvisen od dolžine bivanja v vasi, kakor tudi od pogostnosti njihovih potovanj in selitev. Biti »iz kraja« se ne nanaša vedno na fizično lokacijo. Ko Luka razmejuje med

seboj, Spirom in Uranio, pomen zaobseže tudi védenje, znanje o kraju. V Dhërmiju/Drimadesu je to znanje povezano z različnimi načini ponovnega izrisovanja preteklosti, pa tudi s ponovnimi lokalnimi identifikacijami, ki so nenehno vpete v proces poustvarjanja »edine in prave« zgodovine vasi in njenih prebivalcev.

»DOMAČINI« IN »DRUGI« – RAZLIKE IN PODOBNOSTI

Omenjene razlike v kategorizaciji »lokalnega« oz. »domačinskega« postanejo zanemarljive kadar domačini govorijo o priseljencih in sezonskih delavcih, ki so se nedavno priselili iz drugih krajev v Albaniji. Domačini v vsakdanjem pogovoru jasno razmejujejo med »nami«, torej *horiani*, *Drimadiotes*, in »njimi« ali *kseni*, torej prišleki in tujci. Zanje domačini pogosto uporabljajo slabšalne oznake, kakršni sta *Turkos* ali *Alvanos*. Izražata namreč razlike v jezikovni spretnosti, religiji, finančnem in socialnem položaju ter v možnostih »prostega« prehoda albansko-grške meje. Med mojim bivanjem v vasi so me domačini pogosto posvarili pred *kseni*, ki so jih obtoževali kraj in goljufij. V opozorilih so razlikovali maloštevilne *kseni*, ki so se v vas priselili v času komunizma, od sezonskih delavcev (gradbeni in drugi fizični delavci), ki so prišli pozneje in so se v vasi naselili le začasno.

Mnogo priseljencev je iz vasi in krajev v okolici Laberije (npr. Vranisht, Sevaster, Bolenë, Shales) v jugovzhodnem delu Albanije, Vlore (Dukati, Peshkepi, Selenice, Ballsh) in navsezadnje iz vasi v severozahodni Albaniji (npr. Lushnja), nekateri pa so prišli tudi iz oddaljenih krajev na severu, z območja Mirdite, blizu meje s Črno goro. Med njimi prevladujejo mlade družine, med katerimi se jih je le pet priselilo še v času komunizma, drugih štirideset pa pozneje. Večina med njimi se je v Dhërmiju/Drimadesu naselila predvsem zaradi ekonomskih razlogov. Zaradi množičnega izseljevanja mladih domačinov v Grčijo in drugam se je v vasi večala potreba po mladih delovnih močeh, ki bi pomagale ostarelim domačinom pri vsakdanjih opravilih. Mlade družine priseljencev tako opravljajo različna fizična dela, npr. delajo na vrtu, opravljajo različna hišna opravila, pobirajo oljke v zimskih mesecih, ipd. Številni posamezniki priseljenih družin poleti delajo za domačine, ki so lastniki apartmajev, penzionov, restavracij in barov ob morju. Mnogi priseljenci iz časa komunizma, ki so nekoč delali v vaški zadrugi, pa so zdaj lastniki trgovin ali barov. Sezonski delavci, ki v vasi živijo le določeno obdobje, so večinoma gradbeni delavci ali pa opravljajo druga fizična dela (urejanje vrtov, pobiranje oljk, grozdja in citrusov, strežba v lokalnih restavracijah in barih). Številni med njimi se redno vračajo v svoje rojstne kraje, kjer so še vedno prijavljeni kot stalni

prebivalci. Večina priseljencev se običajno samoopredeljuje s krajem, od koder izvirajo njihovi predniki po očetovi strani. Med terenskim delom nisem nikdar slišala, da bi se oklicali za vaščane (*fshatarët*) ali domačine (*vendës*).

Priseljence sem pogosto spraševala o odnosu domačinov do njih. Medtem ko je bila večina sogovornikov sprva dokaj zadržana, so pozneje večkrat izrazili negativne občutke zaradi žaljivega odnosa vaščanov do njih; rekli so jim *njerëz të këqinj* (slabi ljudje) in *racistë* (rasisti). Prijateljica Enkeleida, ki se je leta 1984 z družino (mož, hči in sin) v vas priselila[23] iz manjšega mesta Mallakastër (severovzhodno od Himarë/Himare), mi je sprva dejala, da njena družina ob vselitvi v vas ni imela nobenih težav. »Domačini so nas toplo sprejeli.« Pozneje je med pogovorom postala zaupljivejša in v opisu kmetijske zadruge omenila:

> Ko sem se preselila v vas, nisem znala grško. Pogosto sem jokala, ker nisem razumela jezika svojih kolegic. A z leti sem se vendarle naučila grščine.

Pozneje pa je še dodala:

> Čeprav živim v vasi že 25 let, me domačini še vedno obravnavajo kot Turkinjo. Številni med njimi so rasisti, podobno kot so to Srbi na Kosovu. Vseeno pa lahko rečem, da so tisti domačini, ki so se v vas vrnili po nekaj letih življenja v izseljenstvu, precej drugačni od tistih, ki se nikdar niso selili.

Kljub temu, da je Enkeleida skušala ostati uvidevna do svoje vaške kolegice, ki me je spremljala ob pogovoru, je jasno pokazala svoj odpor do domačinov. Tudi pozneje, ko sem govorila z nekaterimi drugimi priseljenci iz časa komunizma ali pozneje,[24] sem izvedela, da dvomijo o »grškosti« domačinov in jim pripisujejo »rasističen« odnos do priseljencev iz drugih krajev Albanije, kar se je v zadnjem času še stopnjevalo.

Številni priseljenci so me opozorili, da je glavni razlog za simpatiziranje domačinov z Grčijo treba iskati v dejstvu, da posamezniki, ki imajo enega od prednikov z območja Himarë/Himare, skladno z grško notranjo politiko prejemajo grške pokojnine ali *pension Greke*. Priseljenci jim po-

[23] Podobno kot selitve drugih ljudi v državi je tudi selitev Enkeleidine družine odobrila Komunistična partija ali t. i. Delavska partija Albanije. Odredili so jim selitev v Dhërmi/Drimades, kjer so delali v eni večjih kmetijskih zadrug na obali. Nekaj let po padcu komunizma je Enkeleidin sin emigriral v Italijo, kjer študira ekonomijo, hči pa se je preselila v Vloro in se tam poročila. Pred petimi leti sta Enkeleida in mož v središču vasi kupila staro hišo, počasi jo obnavljata z denarjem, ki ga zaslužita poleti v kiosku s hitro hrano ob morju. Enkeleidin mož vse leto služi denar tudi s priložnostnimi deli v vasi in njeni okolici.

[24] V nadaljevanju jih krajše imenujem »priseljenci«.

gosto očitajo, da domačini potvarjajo svojo »grškost« le zaradi denarja. Učiteljica v osnovni šoli, ki se je z možem pred 40 leti preselila v Dhërmi/Drimades iz vasi v Laberiji, je jezno dejala: »Oni že niso Grki in nikdar tudi niso bili. Samo pretvarjajo se zaradi denarja ki ga dobijo od grške vlade.«[25] In nadaljevala:

> Če bi bili res Grki, potem bi domačinke pele žalostinke v grškem jeziku. Tako pa žalujejo v albanščini in ne v grščini. Veliko zgodovinarjev je že pisalo o tem pojavu. Namreč, to da domačinke pojejo žalostinke v albanščini, dokazuje, da so vaščani s tega območja albanskega izvora. Večina se je naučila grško šele po padcu komunističnega režima, ko so se izselili in nekaj let živeli in delali v Grčiji.

V številnih poznejših pogovorih z drugimi priseljenci iz različnih krajev Albanije in tudi iz pogovorov z albanskimi turisti, ki so na obali Dhërmija/Drimadesa počitnikovali v poletnih mesecih, so me mnogi sogovorniki pogosto opozorili na rabo krajevnega grškega govora,[26] ki ga v vsakdanjem pogovoru uporabljajo domačini. Trdili so, da je nepravilen, saj ima po njihovem mnenju veliko besed, ki jih ni v grškem jeziku. Kuharica, ki poleti vodi kuhinjo v enem od hotelov (lastnik je domačin), se je pritožila nad »polomljeno grščino«, ki jo govorijo domačini. Sama je doma iz vasi blizu Fiera, mesta, ki leži okrog 70 kilometrov severno od Dhërmija/Drimadesa. Ker je njena sestra vrsto let živela in delala v Grčiji, je kuharica menila, da dobro pozna grški jezik. »Na primer,« je jezno nadaljevala, »beseda *okso*, ki po mnenju domačinov pomeni »zunaj«, v grščini ne obstaja. Reče se *ekso* in ne *okso,* kakor oni izgovarjajo.« Omenila sem ji, da nekateri vaščani trdijo, da je *okso* arhaična grška beseda, ki se je v stoletjih ohranila v lokalnem narečju. Z vzponom komunizma, politično in ekonomsko osamo države, strogo prepovedjo rabe grščine v šolah in v javnosti, se prav zaradi omejene rabe narečje Himarë/Himare ni bistveno spremenilo. Postopoma je postalo arhaično, saj so ga tisti domačini, ki so se v komunizmu preselili v druge kraje v Albaniji, kakor tudi tisti, ki so se po letu 1990 izselili v Grčijo, le redko uporabljali. Vendar kuharica ni hotela sprejeti mojih pojasnil, s katerimi sem, po njenem mnenju, zagovarjala domačine. Kuharica je nadaljevala, da so »pravi Grki« le tisti, ki živijo na območjih s priznano grško manjšino, torej v krajih v okolici Sarande, Gjirokastra in Delvina. Tudi drugi priseljenci, sezonski delavci

[25] Skladno z Odločbo vlade Republike Grčije štev. 106841/1983 (Tsitselikis 2003: 7) večina upokojencev v Dhërmiju/Drimadesu in drugod na območju Himarë/Himare prejema pokojnine od grških oblasti.

[26] Večina turistov, emigrantov, sezonskih delavcev in poznejših priseljencev sprejema to lokalno grško narečje kot različico grščine.

kakor tudi nekateri domačini iz Dhërmija/Drimadesa[27] so menili, da je le knjižni grški jezik tisti »pravi«, medtem ko so druga grška narečja ali jezikovni slogi[28] »lažni« jeziki.

Medtem ko imajo priseljenci *pension Greke* za glavni razlog razmejevanj med njimi in *horiani*, pa domačini svojo pokojnino sprejemajo kot pomoč grške vlade. Po odloku grške vlade so namreč domačini iz Dhërmija/Drimadesa, pa tudi z območja Himarë/Himare, upravičeni do dvojnega državljanstva,[29] podobno kakor pripadniki uradno priznane grške manjšine v Albaniji. To jim omogoča, da ohranjajo stik z rojstnim krajem in državo. Po pravilih dvojnega državljanstva so pripadniki grške manjšine v Albaniji (kakor tudi v Turčiji in Egiptu), ki so vsaj nekaj let živeli in delali v Grčiji, upravičeni do pokojnin grškega državnega pokojninskega sklada OGA.[30]

---

[27] Podrobneje o jeziku glej podpoglavje *Jeziki*.

[28] Izraz dialekt oz. narečje uporabljam sinonimno izrazu idiom, tj. »nevtralni pojem, ki je nadrejen vsem enotam v celoti jezikovne raznolikosti. V tem smislu obsega pojem idiom tudi jezik, dialekt, okrajni jezikovni sistem ter katerikoli sociolekt in specifični jezik posameznika (oz. idiolekt)« (Škiljan 2002: 12, op.6).

[29] Po grški zakonodaji daje Zakon o naturalizaciji tujcem grškega izvora (mednje spadajo pripadniki grške manjšine v Albaniji) pravico do pridobitve dvojnega državljanstva. »Naturalizacija je glavni način, s katerim lahko tujec pridobi grško nacionalnost in s tem dvojno državljanstvo. Potencialni kandidati za dvojno državljanstvo v Grčiji so tisti tujci, katerih države dovoljujejo tak status: 1. Povratniki ali begunci, ki so pridobili državljanstvo države gostiteljice; 2. Pripadniki grških manjšin, ki so se izselili v druge države in se zdaj vračajo; 3. Ne-etnični grški priseljenci; 4. Zakonci in otroci mešanih zakonov med Grki in tujci in 5. Vračajoči se *Omogeneis* iz držav bivše Sovjetske zveze.« Glede na člen 2-2 Zakona 2910/2001 o naturalizaciji tujcev se »osebe, ki imajo poleg grškega tudi drugo državljanstvo, razume kot Grke, ki imajo iste pravice in obveznosti kot grški državljani ... Glede na odstavek 1. člena 31. v grškem civilnem zakoniku se v primeru, da ima posameznik več državljanstev in je eno od teh grško, upošteva, da je to njegovo osnovno državljanstvo. Grški sodnik lahko torej takega posameznika obravnava kot osebo z grškim državljanstvom in v posamičnih primerih uporabi grške zakone pri odločanju, ne glede na to, ali je posameznik z različnimi državljanstvi kakor koli povezan z Grčijo.« (Tsitselikis 2003: 5–6)

[30] OGA ali Kmečka zavarovalna organizacija je bila ustanovljena leta 1961 z namenom, da zagotovi pokojnine in zdravstveno zavarovanje vsem starejšim vdovam in vdovcem ter kmečkemu prebivalstvu v Grčiji. Zaradi sprememb zavarovalnega sistema v naslednjih letih se je leta 1998 OGA preobilikovala v osnovni zavarovalni sklad za kmete. Predvideno je, da bo OGA delovala vse do leta 2026, torej v obdobju tranzicije iz starega v novi zavarovalni sistem. Dandanes OGA ponuja naslednje storitve: zavarovanje, pokojninine, zdravstveno varstvo, farmacevtske usluge in transakcijsko socialno zavarovanje za družine z več kot tremi otroki. OGA zavarovalni sklad je namenjen kmetom oz. posameznikom, ki so zaposleni v ruralni ekonomiji (lastniki in vodje kmetijskih obratov, kmetijski delavci, živinorejci, čebelarji, ipd.), ribičem, ki niso zavarovani v okviru kake druge zavarovalne sheme, in navsezadnje sezonskim delavcem. Ti lahko izrabijo osnovno, kmečko zavarovanje OGA le v primeru, da njihovo delo na plantažah, v ra-

Starejši pripadniki grške manjšine, med katere albanska notranja politika ne prišteva domačinov z območja Himarë/Himare, lahko tako zaprosijo za Posebne osebne izkaznice soetničnosti in se po upokojitvi preselijo nazaj v državo rojstva. Večina takih upokojencev se preživlja s pomočjo albanskih pokojnin (med 50 in 100 EUR) in deloma tudi grških pokojnin (skupaj do 218 EUR). Precejšen delež teh namreč, poleg morebitnih prihrankov in denarja, ki jim ga pošiljajo otroci, vlagajo v popravilo svojih starih hiš ali graditev novih. V ta namen najemajo gradbene in druge fizične delavce, ki so se v vas priselili po koncu komunizma.

Naj povedano ponazorim z Dimitrisom, ki se je leta 1998 v 65. letu starosti vrnil v rojstno vas Dhërmi/Drimades. V Grčijo je emigriral leta 1990 in tam delal kot fizični delavec v kmetijstvu. Leta 1992 so se mu pridružili sinovi in žena, prav tako domačinka iz Dhërmija/Drimadesa. Leto pozneje so se otroci izselili v ZDA, Dimitris in žena pa sta ostala v Janini. Ko se je leta 1998 Dimitris upokojil, je kot lastnik Posebne osebne izkaznice soetničnosti in kot grški državljan ter delavec v kmetijskem obratu v skladu z OGA zavarovalnim skladom začel prejemati kmečko pokojnino. Kmečka zavarovalna organizacija v Grčiji mu izplačuje 218 EUR mesečno. Kot dvojni državljan je v Grčiji lahko obdržal tudi albansko državljanstvo. Tako je po vrnitvi v vas začel prejemati tudi delno pokojnino v Albaniji, okoli 50 EUR mesečno. Dimitris se je odločil, da bo zgradil novo hišo na parceli poleg hiše svojih staršev. Med graditvijo je živel v tej hiši, katere lastnik je brat, ki še vedno živi in dela v Grčiji in se v vas vrača le v poletnih mesecih. Ker je bil sam, se je odločil, da za pomoč najame mlajšo družino, ki bi skrbela in opravljala gospodinjska in druga potrebna dela. Ob iskanju primerne družine mu je znanec iz časov dela v kmetijski zadrugi povedal za zanesljiv in delaven mlajši par iz Lushnje. Behar, po rodu iz Skadra, in Ana iz Lushnje sta prav takrat iskala delo in sta sprejela Dimitrisovo ponudbo in prišla v Dhërmi/Drimades leta 1999. Preselila sta se v njegovo delno zgrajeno novo hišo. Gradil jo je s prihranki in denarjem, ki so ga iz tujine pošiljali otroci in žena. Najel je gradbene delavce iz Mirdite, ki so v tisti sezoni že živeli v Dhërmiju/Drimadesu in gradili hiše za druge vaščane. Za zgraditev pritličja je porabil približno 15.000 EUR (5000 EUR je plačal za gradbene storitve, drugo pa je porabil za material, transport, prispevke za priključitev vodovoda in elektrike ipd.). Ana je po selitvi začela skrbeti za gospodinjstvo, Behar pa je Dimitrisu pomagal pri graditvi in drugem fizičnem delu. Dimitris je s pokojnino in poslanim denarjem dokončal tudi prvo nadstropje hiše, v katerem zdaj živijo. Za to

stlinjakih, živinoreji, gozdastvu, ribolovu in drugih lovskih dejavnostih ne obsega več kot štiri mesece na leto (http://www.mzes.uni-mannheim.de/eurodata/newsletter/no7/feature.html).

je porabil naslednjih 15.000 EUR, pri čemer je imel podobne stroške za gradbene storitve in dodatno plačilo po 500 EUR Beharju in njegovemu svaku. Ta se je leta 2002 zaradi potrebe po delu priselil v Dimitrisovo hišo. Ana, Behar, njun dveletni sin in drugi člani njune širše družine tako zdaj živijo v ločenem delu Dimitrisove nove hiše. Kadar Behar in svak ne pomagata Dimitrisu, pomagata drugim starejšim vaščanom pri občasnih delih. Navadno ju najamejo za enega do pet dni in plačajo z denarjem iz svojih grških in albanskih pokojnin. Behar in svak za delo tako prejmeta povprečno med 10 in 15 EUR dnevno, podobno kakor drugi priseljeni delavci. Behar denar delno porabi za življenjske stroške, deloma varčuje, nekaj denarja pa pošilja svoji ali Anini družini v Skadar in Lushnjo. Dimitris ima zelo dobro mnenje o Beharju in Ani, pa tudi onadva govorita o njem s spoštovanjem. Čeprav se kar nekaj vaščanov ne strinja z njihovim skupnim bivanjem, večinoma Beharja spoštujejo kot pridnega in poštenega delavca, ki, kakor pogosto pravijo, »ni tak kot drugi Turki, ki kradejo in izkoriščajo domačine.« Zdi se, da z vidika vsakdanje prakse, grške pokojnine pravzaprav pomagajo ustvarjati del blaginje v vsakdanjem življenju prebivalcev Dhërmija/Drimadesa. Pomagajo pri vrnitvi ostarelih vaščanov iz Grčije, obenem pa omogočajo zaposlitev mladim družinam, ki se v vas priseljujejo od drugod iz Albanije.

Na drugi strani pa, kakor je razvidno iz vsakdanjih pogovorov vaščanov, pokojnine poustvarjajo razlike med »domačini« in »priseljenci«. Razlike in razmejevanja so sestavni in tvorni del procesa identifikacije, skupaj z različnimi kategorizacijami in hierarhizacijami pojma »lokalnosti« oz. »domačinskosti«. Če sledim Guptu and Fergusonu, pojem lokalno ni ločen od regionalnega, nacionalnega, mednarodnega ali globalnega. Zaznava lokalnosti ni dana, ampak diskurzivno in zgodovinsko ustvarjena v sami skupnosti (Gupta in Ferguson 2001: 6). Skladno s tem se je v skupnosti bolje osredotočiti na preučevanje, kako je lokalnost s svojimi razlikami in podobnostmi v njej oblikovana in živeta, kakor pa preučevati, kaj »lokalnost« pomeni sama po sebi. Ob tem se pojem lokalnosti bolj kakor na podobnosti nanaša na različne oblike izključevanja in ustvarjanja drugačnosti (Gupta in Ferguson 2001: 13).

V Dhërmiju/Drimadesu se kategorije »drugega« postavljajo tudi v skupini krajanov, ki se imajo za domačine, in ne samo med njimi in priseljenci. Tako npr. Luka, ki v vasi živi že vse življenje, meni da so *kseni* tako priseljenci (npr. Ana in Behar), sezonski delavci (kuharica iz Fiera) in tudi Urania in Janis, ki sta v bistvu iz vasi, a sta se pa v času komunizma izselila in se vrnila šele pred nekaj leti.

»Postavljanje razlik ni posledica spoznave obstoječih skupnih lastnosti ali iznajdbe »identitete« iz celotnega prepleta lokalnih značilno-

sti, temveč posledica strukturnih razmerij moči in neenakosti« (Gupta in Ferguson 2001: 14). Moč, kraj in identiteta so med seboj prepleteni. Bolj kakor homogena in utemeljena na enakosti sta kraj in identiteta ves čas sporna pojma (ibid.). Tako Lukovo dojemanje razmejevanj med njim in Uranio ter Janisom izraža razmerja moči, pri čemer je neenakost med njimi utemeljena na Lukovem poznavanju zgodovine vasi. Biti »iz kraja« ali *horianos* po njegovem pomeni imeti moč in status, ki ju imajo le tisti prebivalci, ki v vasi živijo že vse svoje življenje.

JEZIKI

Jezik je ena pomembnih značilnosti, s katero vaščani utemeljujejo svojo domačinskost in posebnost. V vsakdanjih pogovorih domačini Dhërmija/Drimadesa, Palase in Himarë/Himare večinoma uporabljajo lokalno grško narečje[31] in deloma južnoalbansko (tosk) narečje, medtem ko domačini v Iliasu, Vunoju, Qeparoju, Kudhesu in Pilurju večinoma govorijo narečje tosk. Kljub kratkim razdaljam med temi vasmi, za katere je značilna jezikovna diglosija,[32] so naglasi v teh narečjih različni. Pri pojasnjevanju razmejevanj se nekateri domačini in albanski znanstveniki sklicujejo na podobnosti med narečjema Himarë/Himare in otoka Kreta ter med narečji Dhërmija/Drimadesa, Palase in otoka Krfa. Lokalni zgodovinar Bixhili meni, da so te podobnosti posledica starodavnih trgovskih stikov, sezonskih selitev in navzkrižnih porok med prebivalci Himarë/Himare, Dhërmija/Drimadesa in Palase idr. grških krajev v obdobju grških kolonij (Bixhili 2004, Sotiri 2004: 264).

[31] Domačini Dhërmija/Drimadesa razumejo svoj lokalni idiom kot narečje in včasih tudi kot jezik. Raziskovalci narečja na območju Himarë/Himare (Sotiri 2001, Hatzhiantoniou 2002) ga obravnavajo kot narečje. Ta pomen je upoštevan tudi v tem delu.

[32] V jezikoslovnih teorijah so različna narečja in načini govorjenja, ki soobstajajo v posamičnih družbah, pogosto imenovana jezikovni »registri«, »stili« ali »kodi«. Sodobni jezikoslovci zagovarjajo mnenje, da je treba razlike med rabo narečij razumeti v okviru širših družbenih razmejevanj. Ferguson (1959) je vpeljal pojem diglosija, tj. v isti družbeni skupini položajna raba dveh jezikov. Diglosija je »povezana z delitvijo socialnega življenja v različne skupine institucij ali dejavnosti (domen), pri katerih je ... eden od jezikov... pričakovan kot ustrezen ali obvezen« (Grillo 1996: 327). Pomembna je razlika med formalnim jezikom, ki se uporablja npr. v izobraževanju, in neformalnim jezikom, v rabi npr. v družinskem krogu. Oba jezika sta povezana (ibid.).

Dhërmi/Drimades

[1a] Rotiśe eki, prin nambiś tiś ambulanca. Otan periś to śtrofi kei paś eci eftja apano meria.
Vprašaj tam, preden prideš do ambulante. Je pred bunkerjem. Po ovinku zavij levo in pojdi v hrib.

[2a] Śikonete I mana tu ke ťcipe: Kalimera Śhpiruuuuuuu! Poś ekśimerośeś jetat x'manaś.
Njegova mati ga zbudi in mu reče: Dobro jutro Spiros! Si dobro spal (lit. kako si se zbudil) moj sin (lit. življenje matere)?

[3a] No'mu pśiha nero jetat x'manaś.
Daj mi malo vode, sin moj.

Palasa

[1b] Rotiš'e eki, prin nambiš' ti š' ambulanca. Otan periš' to š'trofi kei paš' eci eftja apano meria.

[2b] Š'ikonete I mana tu ke ťcipe: Kalimera Š'piruuuuuuu. Poš' ekš'himerošeš' jetat x'manaš'.

[3b] No'mu pš'iha nero jetat x'manaš'.

Himarë/Himara

[1c] Rotiše eḳi, prin nambiš tiš ambulanca. Otan periš to štrofi ḳe paš eci eftja apano meria.

[2c] Šikonete I mana tu ke ťcipe: Ḳalimera Špiruuuuuuu. Poš ekšimerošeš jetat x'manaš.

[3c] No'mu pšiha nero jetat x'manaš.

Navedeni zgledi ponazarjajo razlike v zapisu narečij, ki jih govorijo domačini iz Dhërmija/Drimadesa, Palase in Himarë/Himare. V teh vaseh se fonem /s/ izgovarja na različne načine: v Dhërmiju/Drimadesu kot mehki /ś/; v Palasi kot poltrdi /š'/ in v Himarë/Himari kot trdi /š/. Domačini iz Himarë/Himare obenem izgovarjajo /ḳ/ kot /ć/ (kot č v »češnja«). Takšne izgovorjave fonemov /ś/, /š'/, /š/ in /ḳ/ lahko opazimo predvsem pri starejših prebivalcih, mlajši (rojeni po letu 1950) pa trde izgovorjave ne uporabljajo več. V času komunizma se je mnogo mlajših izselilo v različne

kraje po Albaniji, po komunizmu pa so se izselili v Grčijo, kjer so večinoma prevzeli atenski naglas.

Zgledi [1a, b, c in 3a, b, c] ponazarjajo menjave kodov, ki so pogoste pri dvojezičnih govorcih, kadar sočasno uporabljajo dva ali več jezikov (Grosjean 1982: 145, Hamers in Blanc 1989: 148; cf. Petrović 2006: 57). Stavki [1a, b in c] kažejo, kako so v lokalnem narečju grške besede (*rotiśe eki, prin nambiś tiś*) združene z albanskimi (*ambulanca,* »ambulanta«). V stavkih, kakršna sta [2, 3], besedno zvezo *jetat x'manaś* ali »življenje matere« navadno uporabljajo matere ali babice, da izrazijo svojo ljubezen in navezanost na otroke ali vnuke. *Jeta* v albanščini pomeni življenje, *mana* pa mati v grščini. Zgled [2a, b, c] ubeseduje značilni način klicanja (najbrž povezano s pobočno lego vasi). V *Śhpiruuuuuuu* je naglašen zadnji zlog in ne prvi. Pri zgledu [3 a,b,c] je nekaj besed, ki so značilne za lokalno narečje. Uporabljajo jih predvsem starejši prebivalci (*no'mu* ali grško *dino mou*, »daj mi«; *pśiha*, »malo«).

V iskanju »prvega jezika«

Podobno kot etimološke razlage imena vasi so tudi razlage o izvoru »prvega« jezika na območju Himarë/Himara povezane s številnimi polemikami, prežetimi z nacionalnimi vprašanji, ki se nagibajo bodisi k proalbanskim ali pa progrškim interesom. Prve trdijo, da je bil prvi jezik »prvotnih« prebivalcev albanski in da se je grščina na tem območju pojavila šele v času navezave trgovskih stikov z grško govorečimi prebivalci na sosednjih otokih (Memushaj 2003, Bixhili 2004, Frashëri 2005). Diametralno nasprotne pa so progrške razlage, ki pravijo, da je bil prvotni jezik območja grščina, ki so jo govorili »avtohtoni« prebivalci; ti so sprva naseljevali obalo, t. i. *Meghalihora*. Albanščina naj bi se pojavila šele v 17. ali 18. stoletju, ko so sem priselili nekateri prebivalci iz Kurvelesha (Dede 1978, Rusha 2001 in Koçi 2006).

Tako proalbanski kot tudi progrški raziskovalci se v želji, da bi podprli svoje domneve, ukvarjajo s širšim vprašanjem »prvotne civilizacije« na južni albanski obali. Proalbanski razlagalci menijo, da so bili to Iliri, ki jih je pozneje nasledila »albanska civilizacija«, progrški raziskovalci pa govorijo o tod naseljenih Epircih, iz katerih naj bi izvirala poznejša »grška civilizacija«. Britanski zgodovinar Winnifrith je v delu *Badlands – Borderlands, a History of Northern Epirus/Southern Albania* zavrnil obe razlagi.

Sporno ostaja vprašanje, kateri jezik naj bi uporabljala ljudstva Epircev. Grški učenjaki, na katere se opirajo podmene številnih raz-

> iskovalcev na Zahodu, bi jih radi razglasili za grško govoreče, kljub trditvam Tukidida in Strabona. Albanski učenjaki pa menijo, da so govorili ilirsko kljub Strabonovemu skrbnem razločevanju. Glede na grške kolonije na jugu in ilirski vpliv s severa so ljudstva Epircev predvidoma govorila grško, ilirsko ali pa oba jezika. Na Balkanu, še posebej v južni Albaniji, ni nič posebnega, da prebivalci tekoče govorijo dva ali tri jezike ... Vendar je očitno, da so bili dvojezični govorci redki in da je bilo za značilnega Epirca verjetneje, da ni govoril ne grško ne ilirsko. (Winnifrith 2002: 47–48)

Winnifrith je tudi ugotovil, da so ilirska in epirska ljudstva pogosto spreminjala območja naselitve in potovanj. Raziskave zgodovine teh jezikov in geografskih značilnosti od 1. stoletja naprej ob omejenih metodologijah in razlikah v sistemih kartiranja (ki npr. ne vključujejo fotografij iz zraka in satelitskih posnetkov)[33] predvidevajo prvobitno in statično naravo teh vprašanj. Winnifrith zagovarja nevtralnejše mnenje, ko ugotavlja, da je jezik prvotnih prebivalcev območja Himarë/Himara težko opredeliti.

> Kakor je ugotovil neki nevtralni opazovalec, je le malo trdnih dokazov o jeziku starodavnih Epircev, ... obstaja pa precej šovinistične propagande, tako starodavne kot sodobne. Šovinizem vztraja kljub zapisom zgodovinskih piscev, kakor sta bila Tukidid, ki je Epirce omenjal kot barbare, in Strabon, ki jih je ločeval tako od Grkov kakor od Ilirov. Šovinizem je nato vztrajal tudi v naslednjih stoletjih, ko se je močno namnožilo število različnih dokazov, žal pa njihova kvaliteta ni boljša. (Winnifrith 2002: 49)

Težnje po ponovnem pisanju zgodovine lahko opazimo tudi v pokomunistični Albaniji. V ta okvir sodijo tudi razprave o prvotnem jeziku v Dhërmiju/Drimadesu in drugih vaseh na območju Himarë/Himare. Še posebej izrazite postanejo med pomembnimi političnimi dogodki, npr. lokalnimi ali državnimi volitvami. Pred lokalnimi volitvami leta 2002 in državnimi leta 2005 je izšlo nekaj del, katerih avtorji so lokalni intelektualci ali »nacionalni« zgodovinarji. Ti si prizadevajo z različnimi argumenti razložiti teorijo »prvotnega« jezika in s tem objektivizirati zgodovino Dhërmija/Drimadesa in območja Himarë/Himara (npr. krajevni izobraženci iz Dhërmija/Drimadesa: Bixhili 2004, Jorgji 2006a, b, c, Gjikopulli in Prifti 2006; iz Qeparoja: Rusha 2002, Sotiri 2001 in 2004, Koçi 2006[34];

---

[33] Winnifrith npr. navaja primer angleških zgodovinopiscev Leakeja in Hammonda, ki sta napačno locirala Amantio in Antigoneo, pomembni antični mesti (Winnifrith 2002: 33).

[34] Omenjeni avtorji sicer izvirajo z območja Himarë/Himara, njihovi pogledi pa so različni. Dede (1978) in Gjikopulli (2007) zagovarjata progrška stališča, Bixhili (2004) pa je na albanski strani. Sotiri (2001, 2004) in Rusha (2002) sta bolj nevtralna,

in nacionalni zgodovinopisci: Memushaj 2003, Frashëri 2005, Nasi, Prifti, Onuzi in Duka 2004).

Jezik in šolstvo

Poleg nasprotujočih si pogledov pa imajo omenjeni avtorji tudi nekaj skupnih. Eden od njih se nanaša na šolstvo. Proalbanski avtorji menijo, da je šolstvo eden od dejavnikov, ki je pomagal vpeljati in utrditi rabo grškega jezika med prebivalci Dhërmija/Drimadesa in tudi Himarë/Himare. Progrški avtorji menijo podobno, le da dodajajo, da je bil grški jezik na tem območju že navzoč in da se je s šolstvom le še utrdil. Obe strani pa soglašata, da je prvo šolo na območju Himarë/Himara ustanovil basiljanski misijonar Neofit Rodino, ki je leta 1627 začel poučevati v grščini. Nekaj let pozneje so šolo zaprli in leta 1633 spet odprli, tokrat ne le v Himarë/Himari temveč tudi v Dhërmiju/Drimadesu in leta 1663 tudi v Palasi (Sotiri 2004, Jorgji 2006, Gjikopulli in Prifti 2006). Od takrat so z nekaj krajšimi prekinitvami v šolah za dečke potekale redne učne ure v grškem jeziku. Sprva so imeli pouk v cerkvi sv. Thanasa, od leta 1850 pa v novi šoli ob vaški, danes glavni obalni cesti. Zgodovinopisci pa se ne strinjajo, kdaj so ukinili pouk v grščini. Upokojeni učitelj iz Dhërmija/Drimadesa Marko Gjikopulli trdi, da je pouk v grščini potekal do leta 1945, medtem ko je jezikoslovka Natasha Sotiri iz Qeparoja prepričana, da le do leta 1921, ko se je v Albaniji pod vodstvom Ahmeda Zoguja okrepila centralna oblast in je bil pouk v nealbanskih jezikih prepovedan (Gjikopulli in Prifti 2006: 268).

Razhajanja puščajo prazen prostor, ki se polni z različnimi politično motiviranimi interpretacijami o »prvotnem jeziku« in prizadevanji za njegovo »ohranitev«. Vsekakor pa je nedvoumno, da je postal v času totalitarne oblasti albanski jezik edini uradni jezik v državi in z izjemo območij, kjer je bila grška manjšina uradno priznana in upravičena do pouka v grščini, je drugod (vključno z Dhërmijem/Drimadesom in Himarë/Himaro) pouk potekal le v albanščini. 15 let po padcu komunizma so se v krogih lokalnih intelektualcev znova prebudile želje po organiziranju šole s poukom v grškem jeziku. Uresničili so jih spomladi leta 2006, ko so v Himarë/Himari odprli zasebno grško šolo.

V šolskem letu 2004 in 2005 je osnovno šolo Gjika Bixhili v Dhërmiju/Drimadesu obiskovalo 54 učencev. Pet jih je bilo iz Palase, kjer so

sledita jima tudi Koçi (2006) in Jorgji (2006a, b, c), ki sta vpeljala zamisel o lokalni različnosti.

osnovno šolo zaradi pomanjkanja učencev zaprli.[35] Drugi otroci so živeli v Dhërmiju/Drimadesu. Pri sedmih sta bila eden ali oba starša iz vasi, starši drugih otrok pa so priseljenci. Zaradi nizkega števila učencev so bili razredi so združeni, prvi razred z drugim, tretji s četrtim itn. Leta 2005 so uvedli devetletko (pred tem so imeli osemletko). V šoli je bilo tedaj zaposlenih osem učiteljev. Ena učiteljica je poučevala na predšolski stopnji, dva sta skrbeli za prve štiri razrede, drugih pet učiteljev pa je poučevalo v višjih razredih. Ena učiteljica je živela v Palasi, vsi drugi pa v Dhërmiju/Drimadesu. Štirje med njimi so se imeli za *horiani*, tri učiteljice so bile poročene s *horiani*, ena pa je bila priseljena. Ena od poročenih učiteljic in vsi štirje učitelji, ki so t. i. domačini, so poleg južnoalbanskega narečja govorili tudi lokalno grško narečje, deloma z atenskim naglasom, ki so ga pridobili z bivanjem v izseljenstvu. V šoli so se med seboj večinoma pogovarjali v albanščini, po pouku pa so v vasi, cerkvi ali kavarni pogosto uporabljali oba.

Med odmori je bilo na hodnikih šole in njenem dvorišču večinoma slišati albanski jezik. Tisti otroci, ki so govorili oba jezika (pet od sedmih otrok domačinov iz Dhërmija/Drimadesa in Palase), so se namreč prilagodili sošolcem, ki so govorili le albansko. Lokalno grško narečje so uporabljali le redko. Ko sem se sama učila albanščine in delala v šoli kot učiteljica angleščine za učence od petega do osmega razreda, sem le v enem primeru opazila žaljiv odnos do nealbansko govorečih učencev. Deklica iz petega razreda albanščine ni govorila tekoče, ker se je v vas priselila nedavno, prej pa sta z mamo, sicer domačinko, živeli v Janini, kjer je končala prve štiri razrede osnovne šole. Sošolci so jo pogosto klicali s slabšalnimi izrazi, kakršna sta *kaur*[36] (nevernik) in *Greku i derrit* (grška svinja). Ker je večina sošolcev ni sprejela, se je družila z nekaterimi učenci prvega in drugega razreda, katerih starši so domačini. Glede na lastna opažanja in pogovore z učitelji dva od dvojezičnih učencev nista imela težav z razumevanjem albanskega jezika, njuno znanje je bilo primerljivo s stopnjo znanja pri drugih šolskih predmetih. Trije otroci (iz prvega, drugega in petega razreda) so imeli nekaj težav pri razumevanju in go-

[35] Podobno kakor v Palasi (ima 413 prebivalcev) so zaradi pomanjkanja učencev zaprli tudi šolo v Pilurju (536 prebivalcev), medtem ko so otroci iz Iliasa že tako ves čas obiskovali osnovno šolo v Dhërmiju/Drimadesu. Po podatkih Gjikopullija in Priftija sta v kraju Himarë/Himara še srednja šola »Spiro Gjiknuri« s 95 dijaki in osnovna šola »Spile« z 270 učenci. Osnovna šola v Vunoju (486 prebivalcev) ima 14 učencev, v Qeparoju (1591 prebivalcev) 45 učencev in v Kudhesu (904 prebivalcev) 19 učencev (Gjikopulli in Prifti 2006: 185).

[36] O pomenu besede kaur glej drugo poglavje, *Spornost zgodovin*; podpoglavje *Delitev ljudi in krajev*.

vorjenju albanskega jezika v primerjavi z njihovim uspehom pri drugih predmetih. Vseh pet dvojezičnih otrok je v Grčiji preživelo nekaj let ali pa vsaj nekaj mesecev in vsi razen enega so se v vas vrnili še pred vpisom v osnovno šolo.

Govorjeni jeziki

Večina domačinov v vsakdanjih pogovorih na ulici, v kavarnah, trgovinah ali v cerkvah uporablja lokalno grško narečje, kombinirano z albanskimi besedami. Ob značilnih besedah lokalnega narečja (*okso* - zunaj, *psiha* - malo, *ortha* - kokoš) so v besednjaku albanske besede za števila, mesece, letne čase, mere, uradne institucije, npr. *bashki* - občina, *pashaporti* - potni list, *kufi* - državna meja, *partia* - politična stranka, *krujeplak* - vaški svetnik ipd.

Znanje in vsakdanja raba lokalnega narečja sta povezani z generacijsko pripadnostjo govorcev. Starejše generacije, rojene med letoma 1920 in 1940, večinoma uporabljajo lokalno narečje. Tisti med njimi, ki so hodili v grško osnovno šolo, znajo tudi brati in pisati v grščini. Veliko prebivalcev, rojenih v letih 1945–1960 je vas zapustilo v svoji mladosti. Šli so najprej v druge kraje v Albaniji in si tam osnovali novo življenje, po padcu komunizma pa so se mnogi med njimi izselili Grčijo, od koder so se naposled vrnili v vas. Tudi ti uporabljajo grščino v vsakdanjem pogovoru in znajo dobro brati in pisati grško. Domačini, ki so ostali v Albaniji, pa grško razmeroma slabo ali pa sploh ne govorijo. Večina pripadnikov generacije, rojene po letu 1960, pa v Grčiji živi še zdaj in se v vas vračajo le na obiske in počitnice v poletnih mesecih. Grščina je njihov prvi jezik, albansko pa govorijo slabše. Njihovi otroci albanščine ne znajo, saj so bili rojeni in odraščajo v Grčiji.

Jezik kot vstopnica

Ko sem prišla v vas, je bilo moje znanje albanščine in grščine precej skromno. Čeprav sem se obeh jezikov učila v mesecih pred odhodom, sem imela veliko težav z razumevanjem obeh narečij. Marija, študentka angleščine in književnosti, mi je na začetku pomagala s prevajanjem, po njenem odhodu pa sem se začela učiti albansko v vaški osnovni šoli in grško narečje pri eni od vaščank. Moja učiteljica je bila poročena z domačinom, drugače pa je bila doma iz vasi v okolici Gjirokastra, kjer živi grška manjšina. V prvih treh mesecih terenske raziskave sem imela vsak dan

učne ure albanščine in grščine, razen ob koncih tedna. V približno dveh mesecih se je moje znanje krajevnega narečja toliko zboljšalo, da sem ga na osnovni ravni že lahko uporabljala v vsakdanjih pogovorih. Nekaj mesecev pozneje sem lahko razumela večino pogovorov, le moj izgovor je bil še precej okoren. Ker je bila večina mojih bližnjih znancev domačinov, sem hitreje napredovala v znanju lokalnega grškega narečja kakor albanščine. Poleg tega so mi bile grške besede zaradi pogoste uporabe v znanstvenem jeziku nekoliko bližje (npr. *anthropos*, *gineka*, *andras*, ipd.). V zadnjih mesecih terenskega dela sem bila v lokalni grščini že precej spretnejša. Kar nekaj domačinov je moje uspešnejše učenje lokalnega narečja razumelo kot potrdilo njihovi »grškosti«. Pogosto sem dobila občutek, da sem zaradi boljšega razumevanja grščine v primerjavi z albanščino pridobila zaupanje domačinov, kar mi je omogočilo lažji vstop v njihova zasebna življenja.

RELIGIJA

Religija v Albaniji

Po evidencah spletnih virov[37] je 70 % vernih prebivalcev Albanije muslimanske veroizpovedi, 20 % je pripadnikov albanske ortodoksne cerkve in 10 % rimskih katolikov. Razmerja so le približna, ker temeljijo na podatkih raziskav iz leta 1989. Eden glavnih razlogov za nejasnosti v teh ocenah je razširjenost ateizma, ki ga je diktator Enver Hohxa spodbujal v državi vse od leta 1967.

Kljub ustanovitvi Albanske avtokefalne (avtonomne) cerkve leta 1922 in njeni potrditvi s strani patriarha leta 1937, je bilo v albanščino prevedene le malo verske literature[38] (Winnifrith 2002: 135). Prevedena je *Nova zaveza*, ki se uporablja na območjih grške manjšine in na drugih območjih, kjer se je krščanstvo ohranilo kljub valu islamizacije pod otomansko prevlado. Na območjih z uradno priznano grško manjšino, kakor tudi na območju Himarë/Himara, potekajo cerkveni obredi v grškem jeziku, v drugih krščanskih skupnostih pa deloma v albanščini in deloma v grščini.

Leta 1967 je režim Enverja Hoxhe pod vplivom kitajske kulturne revolucije Albanijo razglasil za ateistično državo. S tem so bile prepovedane vsakršne verske prakse, zaprte ali uničene so bile številne cerkve in mošeje. Kljub splošnemu uničevanju cerkva so se v nasprotju z dogajanjem

[37] CIA - The World Factbook 2007 (https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html).

[38] Prevodi verske literature so nastali v letih 1910 do 1940 (Jacques 1995: 313–315).

drugod po Albaniji, cerkve v Dhërmiju/Drimadesu in drugih krajih na območju Himarë/Himara ohranile. Kot del nacionalne dediščine so bile zaščitene še posebej cerkve iz daljnih 12. in 13. stoletja, torej *Panajia Pano*, *Panajia Kato* in *Ag. Stephanos*, vendar so bile vsa leta zaprte in nihče od domačinov si ni upal vstopiti. Komunistična partija je strogo nadzorovala lokalne duhovnike in opazovala, ali spoštujejo prepoved opravljanja verskih obredov. Pomembni obredi, npr. ob veliki noči ali božiču, so zato potekali skrivaj.

Med terenskim delom sem vsako nedeljo hodila k maši. Številni vaščani so mojo navzočnost naklonjeno sprejeli. Nekateri so omenili, da jih je prav moja navzočnost v cerkvi prepričala, da sem *kali kopela* (dobro ali dobrosrčno dekle). Tako mi je poleg jezikovnega znanja tudi udeležba pri verskih obredih omogočila »vstop« v vsakdanje življenje vaščanov. Nenehno so me tudi spraševali, kakšne veroizpovedi sem, ali, natančneje, »ali sem kristjanka«. Odgovor, da sem odrasla v katoliški tradiciji, je bil sprejemljiv za večino vaščanov. Navadno so sami poudarili, da imata pravoslavna in katoliška tradicija skupne korenine. Opazila pa sem, da so me, vsaj v prvih mesecih, v cerkvi opazovali, kako se vedem. Vaščanke so se še posebej spogledovale ob mojem načinu križanja, ki je značilno katoliško, drugačno od njihovega.

Cerkve v Dhërmiju/Drimadesu

Ko vaščani opisujejo Dhërmi/Drimades, pogosto omenijo veliko število majhnih cerkvic in kapel, ki so raztresene po celi vasi. Skupaj jih je vsaj 30, najpomembnejše so že omenjene tri iz 12. in 13. stoletja: *Panajia Pano* (Cerkev sv. Marije na hribu) stoji na hribu nad središčnim zaselkom, *Panajia Kato* (Cerkev sv. Marije na obali) in *Ag. Stephanos* (Sv. Štefan) pa sta na obali. Te majhne cerkvice se za obrede uporabljajo predvsem ob godovih njihovih zavetnikov, večji cerkvi, *Ag. Haralamb* in *Ag. Spiridonas,* pa sta redno v rabi skoraj vsako nedeljo in ob praznikih.

Poleg cerkva so za vas pomembni tudi samostani: *Ag. Thodoros* (Sv. Teodor) stoji na obalni pečini na koncu vasi, v gorski dolini v hribih za vasjo je cerkev *Stavridi* (Križ), na prelazu, ki vodi proti njej, pa stoji majhna kapelica *Ag. Pandaimonio* (Sv. Pandemonij).

V vsaki soseski (*ghitonia)* središčnega zaselka v Dhërmiju/Drimadesu je cerkvica, ki so jo zgradili tamkajšnji prebivalci. V soseskah živijo ljudje, povezani v patrilinijah. V cerkvicah imajo maše predvsem na godovne dni zavetnikov teh cerkva ali pripadnikov družinske skupnosti. Zaradi množičnega izseljevanja je zdaj veliko sosesk zapuščenih in propadajo

(npr. soseski Vretej in *Pangalades* v središčnem zaselku *Qëndra*/*Kendros* in *Gjilek*/*Gjilekates* v sosednjem zaselku). Kljub propadanju so v primerjavi s svojo s plevelom preraščeno okolico cerkvice relativno ohranjene, saj jih vzdržuje nekaj vaščank in mlajša najstnica.[39] Ponavadi jih očistijo dan pred godovnim dnem ali na sam praznični dan.

V vasi sta trenutno dva pravoslavna duhovnika, oba domačina. Zaradi pomanjkanja duhovnikov skrbita za obrede tudi v drugih vaseh v okolici (Palasa) ali dlje na območju Himarë/Himare. Maša je v Dhërmiju/Drimadesu v nasprotju z drugimi kraji redno vsako nedeljo in ob praznikih v cerkvah *Ag. Haralamb* ali *Ag. Spiridonas*. Del obreda, petje psalmov, je odpet v stari grščini, sledi razlaga v lokalnem grškem narečju.

Nedeljska maša traja uro in pol in navadno izzveni v šepetanje žensk, ki sedijo v ozadju cerkve. Prostor žensk je na levi strani cerkve, od koder lahko zrejo v steno z ikonami ali *iconostasis*. Moški pa imajo svoje mesto na desni in enako gledajo proti *iconostasis*, ki cerkveno ladjo povezuje s posvečenim prostorom za njo. Cerkvena ladja je prostor za vse ljudi, v posvečeni prostor pa smejo vstopiti le najsvetejši od svetih. Duhovnik, ki stoji pred *iconostasis*, povezuje ljudi z bogom (*Theos)*. Na balkonu v cerkvenem ozadju sedijo otroci, najstniki in nekaj žensk srednjih let. Od tam opazujejo in komentirajo dogajanje pod njimi ali pa mirijo nemirne otroke, ki begajo po stopnicah. Mašo obišče med 100 in 150 ljudi, večina je žensk (80–100 žensk in 20–50 moških). Ob praznikih to število zraste na 160–180 ljudi, pri čemer so skoraj vsi obiskovalci iz Dhërmija/Drimadesa.

Religija in vsakdanje življenje

Petinštirideset let življenja pod komunizmom je pri ljudeh v Albaniji precej vplivalo na poznavanje vere in verskih praks. Ker verske vzgoje ni bilo, domačini Dhërmija/Drimadesa ne poznajo dobro vsebine Svetega pisma. Težave imajo tudi s poznavanjem molitev, dobro znajo le nekaj glavnih molitev in religiozne pesmi. Več o njihovi pripadnosti pravoslavju pa lahko povedo njihove verske prakse v cerkvi in zunaj nje. V cerkvi se prekrižajo, poljubljajo in se priklanjajo ikonam, prižigajo sveče, hodijo na poseben način, darujejo *kollyvo* (večji pladenj kuhanega ješprena, posladkanega in pomešanega z rozinami in včasih orehi) med mašami za preminule ali ob godovnih dnevih pokojnih sorodnikov ali zavetnikov in darujejo *prosphoro* (kruh) ob godovih še živih sorodnikov. Verske prakse

[39] Mesec dni po mojem odhodu iz Dhërmija/Drimadesa (decembra 2005) se je poročila z izseljenim domačinom in se preselila v Grčijo.

zunaj cerkva pa v vasi vključujejo postenje, različna praznovanja in druge družabne aktivnosti.

Kljub strogemu ateizmu v času komunizma so se mnoge teh praks, še posebej tiste, ki se dogajajo na posvetnih mestih, skrivaj ohranile prek generacij. V današnjem času se ob socialnih (množične selitve) in političnih (demokracija, verska svoboda) spremembah in dosegljivosti medijev (spremljanje grških in italijanskih televizijskih programov) verske prakse v vasi spreminjajo in novo definirajo. Ob nedeljskih jutrih se iz mnogih hiš razlegajo psalmi, ko ljudje gledajo ali poslušajo prenose nedeljskih maš na grških sporedih, npr. na televizijskem kanalu Mega. Poleg Mege sledijo tudi drugim grškim programom (Alpha, ERT 1 in ERT 2 – *Elliniki Radiofonia Tileorassi)*, ki predvajajo različne televizijske nadaljevanke, v katerih si lahko ogledajo tudi verske prakse, npr. cerkvene poroke, krste, praznovanja godov.[40] Ob gledanju televizije vaščani lahko vidijo in primerjajo o podrobnostih v verskem življenju. V vasi so poleti navzoči tudi številni domačini, ki sicer živijo v izseljenstvu v Grčiji; ti pogosto opozarjajo na vse, kar se jim zdi »neustrezno« versko vedenje v vasi v primerjavi s »pravilnim« vedenjem v Grčiji. Sorodnike iz vasi si prizadevajo naučiti, kako postati »dober kristjan« (*kalos hristianos*). Ob eni od nedeljskih maš je npr. Eleni, ki živi z možem v Grčiji že 12 let, sestrični in meni skušala razložiti, zakaj pogovarjanje starejših vaških žena med mašo ni »pravilno«: »V Grčiji so v cerkvi vsi tiho. Nihče ne klepeta, ne pa tako kot tu, ko ženske klepetajo glasneje, kakor pa župnik pridiga. Psssst ...,« jih je skušala utišati, a brez uspeha.

V Dhërmiju/Drimadesu sledijo koledarju pravoslavne cerkve; slavijo pomembne verske praznike, kakršni so velika noč (*Pashka*), Marijino vnebovzetje (*Mikri Pashka*) in božič (*Hristughenia*), in tudi godovne dni svetnikov in apostolov. V cerkvi je tako kakšno praznovanje skoraj vsak drugi ali tretji dan. Vdove in starejši zakonci še posebej pozimi, ko je vas dokaj zapuščena, praznujejo godove svojih mož, sinov in vnukov, ki nosijo imena po svetnikih. Po vaški tradiciji se ženski godovi praznujejo le redko. Dan pred praznovanjem godovnika žena ali vdova počisti hišo in dvorišče. Če praznuje god pokojnega sorodnika, v večernih urah skuha kolivo. Kadar pa se praznuje god živega sorodnika, speče prosforo. Zgodaj naslednje jutro (okoli 6.30) odnese prosforo ali kolivo v cerkev in jo izroči župnikovemu pomočniku. V zadnjem delu maše se hrana blagoslovi in razdeli med vernike. Po obredu ženska, ki praznuje god sorodnika, povabi vaščane v hišo na kavo in klepet.[41]

[40] Danes je v vasi gledanje televizije habitualna praksa, saj je, razen v urah redukcije elektrike, televizija vključena ves čas.

[41] Poleg udeležb pri mašah so takšni hišni obiski jedro družabnega življenja žensk v

Verske navade pomembno vplivajo na vsakdanje dejavnosti vaščank in deloma tudi vaščanov. Ob velikih praznikih, ob nedeljah in godovnih dneh pomembnih svetnikov (na primer *Ag. Thoma*, ki se praznuje teden dni po *Pashki*), se vaščanke izogibajo delu v oljčnih nasadih, na vrtovih ali v hiši. Izjema so le poletni meseci, ko nekatere pomagajo možem ali sinovom pri njihovi turistični dejavnosti (npr. restavracija, apartmaji, hotel ipd). Druge vaščanke jih navadno obrekujejo, saj menijo, da takšno ravnanje ni primerno.

Kar nekaj starejših vaščank pred pomembnimi verskimi prazniki spoštuje pravilo postenja. Post vključuje odpoved od mesa, olja, mlečnih izdelkov, jajc in alkohola. Mesa ne jedo vsaj enkrat tedensko, navadno ob petkih. Splošni post pa velja predvsem v tednu pred veliko nočjo in božičem. Možje se postijo redkeje, duhovniki pa obvezno.

Verski nazori vplivajo tudi na način oblačenja. Pred odhodom k maši vaščanke poskrbijo za svojo in moževo opravo, ki mora biti čista in urejena. Večina starejših žena je oblečenih v črno, ker tako zahtevajo pravila žalovanja za umrlimi bližnjimi sorodniki – možmi, sinovi, hčerami, starši, sorojenci ali svaki. K črnemu oblačilu sodijo tudi črne nogavice in ruta, ki jo nosijo poveznjeno čez vse lasišče.

V vsakdanjem pogovoru v Dhërmiju/Drimadesu se besedi »Bog« (*Theos*) in »sveta Marija« (*Panajia*) uporabljata zelo pogosto,[42] navadno v različnih frazah. Ko, npr., kdo želi izraziti svoje želje in upanje za prihodnost, reče: »Slava Bogu« (*Doksa tou Theu*) ali »Če bo Bog dal« (»*Ean thelei o Theos*«) ali »Najprej Bog« (*Prot' Theos*). Ženske omenjajo Devico Marijo, kadar slišijo nepričakovane novice ali pa ko izrazijo presenečenje nad kakim dogodkom ali ravnanjem posameznika.

Religija in spol

Religija je pomembna tudi pri definiranju in poustvarjanju spolnih vlog. Juliet du Boulay (1968) je opozorila, da je religija bistvena za razumevanje vloge spolov v Grčiji, medtem ko sta Hirschon (1983, 1989) in Dubich (1991) pisali o številnih verskih dolžnostih grških žensk in vključujejo npr. prižiganje sveč pred družinskimi ikonami, molitve za otroke in bližnje svojce, urejanje cerkva in grobov. Na te načine ženske povezujejo svoje družine z duhovnim svetom (Dubisch 1991: 41).

Tako kakor na otoku Tinos v Egejskem morju (Dubisch 1991: 42)

vasi. Ob pitju kave, keksih ali bonbonih ali drugih sladicah (*gliko*, *kadaif*) se gostje in gostiteljica pomenkujejo o vaških zadevah.

[42] Podoben je tudi opis iz Ambelija v Severni Evbeji (du Boulay 1991: 47–57).

so tudi v Dhërmiju/Drimadesu moški tisti, ki nadzorujejo osrednje verske rituale, tj. maše, krste in poroke. Večina opravil v cerkvi je pridržana moškim; to so duhovnik in njegovi pomočniki, ki pobirajo prispevke za sveče in režejo prosforo ali kolivo, in pevci psalmov. Njihove dejavnosti v cerkvi se vselej odvijajo pred občinstvom vernikov, medtem ko ženske ostajajo prikrite v ozadju.

Religija in lokalnost

Podobno kot jezik je tudi religija pomemben dejavnik, ki nenehno opredeljuje in na novo utrjuje »grškost« domačinov. Kakor drugi domačini z območja Himarë/Himare se tudi vaščani Dhërmija/Drimadesa izrekajo za *hristiane,* pripadnike pravoslavne cerkve. Po letu 1990 se je zaradi vedno večjega števila priseljencev iz osrednjih in severnih delov Albanije spremenila tudi verska sestava vasi. Večina priseljencev je muslimanov, nekateri se izrekajo za ateiste. Tisti, ki se samoopredeljujejo kot muslimani, se le redko udeležujejo verskih praznovanj in veliko jih še nikoli ni stopilo v mošejo. Ob splošnem preziru s strani domačinov, ki jih slabšalno označujejo s *Turkos* ali *Musliman*, se zdi, da vero pogosto prikrivajo. Mnogi med njimi so namreč spoznali, da jim prav religija »zapira vrata v Grčijo in drugam«. Nekateri so, da bi si zboljšali možnosti za preselitev v Grčijo ali Italijo in da bi bili bolje sprejeti med domačini, zamenjali muslimanska imena za krščanska. Tisti, ki so se pokristjanili, se ob pomembnih verskih praznovanjih udeležujejo cerkvenih obredov. Njihovo spreobrnitev domačini sprejemajo različno, nekateri z naklonjenostjo, drugi pa v njej vidijo le potrdilo, da »so muslimani ljudje brez *bese*[43] in ponosa.«

ŠTETJE PREBIVALSTVA: SPREMENLJIVE ŠTEVILKE

Po uradnem popisu prebivalstva Albanije (INSTAT 2004) živi v Dhërmiju/Drimadesu 1791 prebivalcev; 717 jih živi v centralnem zaselku in Gjileku/Gjilekatesu, 1074 pa v zaselku Kondraça. V registru za območje Himarë/Himara je mogoče opaziti razliko med številom registriranih prebivalcev in številom dejansko živečih v vasi. Po ocenah občinske upra-

[43] Martin Berishaj v delu *Skrita moč bese* beso definira kot »etično-moralno kategorijo« in osnovno vrednoto albanskega običajnega prava. *Besa* »je osnovno načelo in regulator družbenih odnosov v albanski tradicionalni družbi« (Berishaj 2004: 15). Gre za spoštovanje posameznikove zaobljube, čast in ponos, vero v povezanost širše družine. Po mojih pogovorih z domačini je besa sinonim za čast in vero.

ve in domačinov v centralnem zaselku in Gjileku/Gjilekatesu dejansko živi približno 300, v Kondraçi pa približno 600 ljudi.

Razlogov za omenjene razlike med registriranimi in dejansko živečimi prebivalci v vasi je več. Nekaj prebivalcev je povratnikov, ki so domačini iz Dhërmija/Drimadesa, vendar v vasi niso registrirani. V času komunizma so se preselili v drugi kraj v Albaniji, po njem pa so se izselili v Grčijo in se pozneje po upokojitvi vrnili v vas. Čeprav živijo v vasi, so še vedno registrirani v krajih v Albaniji, kamor so se preselili med komunizmom.[44] Drugi razlog za razlike med registriranimi in dejansko živečimi prebivalci pa je v tem, da se je v pokomunističnem času mnogo prebivalcev vasi odselilo v Grčijo in se še niso vrnili, ob odhodu pa niso odjavili svojega bivališča. Tretji razlog je upravne narave, saj je v registru še vedno zapisano precej pokojnih prebivalcev vasi, ker njihova smrt ni bila nikoli uradno sporočena oz. zapisana. Poleg tega pa popis vključuje tudi nekatere prebivalce, ki se le občasno vračajo v vas ali pa v njej živijo le poleti. Med njimi jih nekaj poleti vodi svoje lokale, restavracije, penzione ali apartmaje, zime pa preživljajo v Grčiji. Drugi sezonski prebivalci so priseljenci iz drugih delov Albanije, ki v vaseh na območju Himarë/Himare delajo kot gradbeni ali fizični delavci.

Uradniki v občinski upravi Himarë/Himare se zavedajo razlik v številu prijavljenih in dejanskih prebivalcev. Kakor mi je v pogovoru dejal eden od uslužbencev, skušajo izboljšati to stanje, saj je to vse večji problem:

> Za takšno stanje, vsaj kolikor je meni znano, sta kriva dva razloga. Prvi je ta, da nekateri ljudje, kot na primer Aspasia, hm ... Elenina sestra, saj jo poznaš .... Njeni dokumenti so v Tirani. Pred letom 1990 je bilo nekaj posebnega, če si živel v Tirani. Zelo težko je bilo dobiti dovoljenje za selitev v Tirano. Ljudje, ki so tam živeli, so se nam zdeli, kot da živijo v gradu. Kot najvišji razred družbe. Morda imajo zato še zdaj nostalgijo po tem ... Ker je v Tirani bilo skoraj vse na dosegu roke. Gre za nostalgijo ali natančneje za to, da je bila Aspasia nekoč pomembna, oz. nekdo, ki živi v Tirani, v velikem mestu in ne nekje na vasi, kot je Dhërmi. Morda ima zato še vedno tam svoje dokumente. Drugi razlog, s katerim imam tudi sam zdaj težave, pa je, da skušam dobiti papirje za svojega strica Fotoja. Moj stric, ki je umrl. Njegova žena in otrok sta me prosila, naj to uredim. Že tri ali štiri mesece se trudim, da bi dobil papirje iz občine v Vlori. Tako je, kakor da sploh nihče ne bi delal v Vlori. Dvakrat sem

[44] Moj terenski popis prebivalstva v Dhërmiju/Drimadesu je pokazal, da je od 89 zakonskih parov 75 parov zaprosilo za premestitev v času komunizma, po padcu komunizma pa so se izselili v Grčijo.

> šel tja in do zdaj se ni nič zgodilo. To je torej tudi eden od pomembnih razlogov, zakaj ljudje ne morejo prenesti svojih dokumentov v občino Himarë. Prvi razlog je torej, hmm ... kako bi rekel ... mentaliteta ali nostalgija po življenju v velikem mestu, drugi razlog pa je birokracija. So še drugi razlogi, ampak omenil sem glavna dva ....

Vprašala sem ga, ali je kaj premišljal, kako bi to spremenili na bolje:

> Naj ti povem ... Prej si moral za prenos dokumentov v Himarë plačati 1000 lekov[45] državi in 3000 lekov Bashkiji [*občini*, op. N. G. B.]. Zdaj občina zahteva le še pol te vsote, ker moraš tako še vedno plačati državi. Na ta način torej pomagamo ljudem, da prenesejo dokumente v Himarë. Vendar to še vedno ni dovolj. Včasih nas je bilo okoli 10.000, zdaj pa nas je že 11.322. Torej okrog 1000 ljudi več v dveh letih. Deset odstotkov, to ni malo! Poleg tega da večina ljudi, ki so včasih [*med komunizmom*, op. N. G. B.] živeli v Dhërmiju, zdaj živi v Grčiji. Dhërmi jih ne zanima. Tisti pa, ki so včasih živeli drugje in zdaj živijo v Dhërmiju, so precej, precej bolj zavzeti. Na primer moj oče, Andrea, Spiros, Jorghos ... večina ljudi. Večina tistih, ki so v vasi živeli do leta 1990, je zdaj precej manj zavzetih za Dhërmi, kot pa so tisti, ki so takrat živeli izven vasi. Tistim, ki so živeli tukaj, je vseeno. Dhërmi jih ne zanima več, saj tu ne živijo in tudi ne volijo.

Vprašala sem ga, kako bodo rešili ta problem v zvezi z njimi, najbrž so še pomembni za vas, vsaj v času volitev?

> Mislim, da je to povezano z njihovo mentaliteto in izobrazbo. Večina jih je delala na polju [*v kmetijski zadrugi*, op. N. G. B.] Ne zavedajo se ničesar drugega. Ker mislijo, da ne morejo spremeniti ničesar, se zanašajo le nase.

Glede na izrečeno skušajo zaposleni v občini Himarë/Himara z znižanjem stroškov registracije zmanjšati razlike v številu prijavljenih in dejansko živečih prebivalcev. Ne glede na to pa se je doslej stanje le malenkostno popravilo. Eden od razlogov so nedvomno dolgotrajni postopki registracije na občinski upravi v Vlori, drugi razlogi pa so tudi v ljudeh samih. Uradnik predvideva, da so nekateri med njimi nostalgični za komunizmom, ko so imeli višji socialni status in bili deležni raznih privilegijev. Takrat je bila ekonomska blaginja povezana s krajem bivališča, saj so bile med življenjem v mestu in na vasi velike razlike. Na vasi ljudje niso imeli druge izbire, kakor da delajo v kmetijskih zadrugah, in v lokalnih trgovinah je pogosto primanjkovalo različnih dobrin. Veliko jih je povedalo, da včasih niso mogli dobiti niti kruha. V mestih, še posebej v Tirani, je bila ponud-

[45] 1000 lekov je 8,19 EUR (menjalno razmerje 11. 8. 2007).

ba delovnih mest raznovrstnejša, prav tako pa so bile dosegljivejše, čeprav še vedno omejene, različne dobrine. Drugi razlog za nezanimanje ljudi za registracijo v vasi, pa uradnik vidi v dejstvu, da za mnoge med njimi širše družbene teme, povezane z »dobrobitjo skupnosti« niso pomembne. Namesto tega dajejo prednost zadevam, ki se tičejo njihovih družin ali bližnjih sorodnikov. To naj bi bila po njegovem mnenju posledica njihove skromne izobrazbe in dolgoletnega dela v kmetijskih zadrugah. Ljudje ne verjamejo, da lahko kar koli spremenijo s preprosto spremembo prijave v krajih, kjer zdaj živijo, in s sodelovanjem na lokalnih volitvah. »Neizobraženi poljedelci« po njegovih besedah niso sposobni političnega udejstvovanja.

Eden od razlogov, zakaj občina Himarë/Himara spodbuja ponovno registracijo povratnikov, ki so doma iz vasi te občine in so se v obdobju komunizma izselili v drugi kraj v Albanije ter se v zadnjih nekaj letih vrnili v rojstno vas, je poskus, da bi se povečalo uradno število prebivalcev in s tem volivcev na lokalnih in državnih volitvah. Kakor je razvidno iz grafov o gibanju števila prebivalstva (glej Prilogo 2), se je število od leta 1990 le malo povečalo, predvsem zaradi priseljencev iz drugih krajev v Albaniji. Večina mlajše generacije domačinov se je po razpadu komunizma preselila v Grčijo, starejši domačini pa pogosto izražajo občutje zapuščenosti in osamljenost. Obenem so tesnobni ob vse večjem številu priseljencev, pogosto imajo občutek, da bo njihova »skupnost izumrla«. Skrbi jih tudi, da bi lastništvo zemlje prešlo v roke priseljencev. Priseljevanje je tudi politični problem, saj od priseljencev ni pričakovati, da bi podpirali lokalne politike in Stranko za človekove pravice,[46] ki podpira grško manjšino v Albaniji.

Različni načini uradnega štetja prebivalstva v Dhërmiju/Drimadesu, ki vključujejo nekatere ljudi, druge pa izpuščajo, kažejo, kako lahko različni statistični pogledi oblikujejo predstave o določenih krajih in ljudeh. Iz državnega vidika, ki upošteva število dejansko registriranih prebivalcev, je območje Himarë/Himare podvrženo depopulaciji, iz vidika lokalne skupnosti pa je opazna razlika med številom prijavljenih in dejansko živečih prebivalcev na tem območju, ki jo skuša občina popraviti z zniževanjem stroškov ponovne registracije. Z besedami Sarah Green to kaže, kako so statistični izračuni posledica »rezultata pogajanj, v katerih en pogled, kako se stvari zdijo, premaga drugega« (Green 2005: 161).[47]

[46] Leta 2002 je kandidat Stranke za človekove pravice Vasilis Bollanos zmagal na lokalnih volitvah v Himarë/Himari.

[47] Greenova dodaja: »vedno bodo na voljo različne verzije, zato je karkoli, kar se trenutno zdi kot prava realnost, inherentno sporno in se lahko spremeni že v bližnji prihodnosti« (ibid.). V nadaljevanju pravi, da je statistika pogosto prežeta z »ne-

Greenova nadaljuje, da »način, kako se stvari kažejo v statističnih izračunih, lahko neposredno vpliva na to, kako stvari dejansko so« (Green 2005: 161).

Različni načini štetja prav tako tudi ustvarjajo različna števila pripadnikov grške manjšine v Albaniji, ki, podobno, nekatere ljudi in kraje vključujejo, druge pa izključujejo. Skladno z mnenjem vladajoče politične elite (od leta 2005 desno usmerjena Demokratska stranka Albanije ali *Partia Demokratike e Shqipërisë*, od leta 2001 do 2005 levo usmerjena Stranka socialistov Albanije, *Partia Socialiste e Shqipërisë*) so pravice grške manjšine priznane le tistim prebivalcem, ki živijo na območjih, ki so bile v času komunizma uradno priznane kot del t. i. »manjšinskih con«. Po popisu prebivalstva in nepremičnin, ki ga je izvedel Statistični urad leta 1989 (urad je bil leta 1993 preimenovan v Statistični inštitut INSTAT), so tedaj manjšinske cone združevale 40 vasi na območju Gjirokastra, 35 vasi na območju Saranda, 16 vasi v okrožju Delvina in 3 vasi v okrožju Përmet (glej Minorities: The Present and the Future 2003: 11–12 in Demographic Atlas of Albania 2003: 99). Ker je bil popis prebivalstva izvršen še pod komunizmom (štiri leta po smrti komunističnega voditelja Enverja Hoxha, torej med predsedovanjem Ramiza Alije v letih 1985–1995), vključuje samo takratno število uradno priznanih pripadnikov grške manjšine. Leta 2001 so popis ponovili, vendar niso vključili vprašanj o nacionalni in verski pripadnosti (glej First Report Submitted by the Republic of Albania, Under Article 25, Paragraph 1, of the Council of Europe 2001). Uradne statistike se precej razlikujejo od ocen grških organizacij (Kondis in Manda 1994: 16–18, Bos in UNPO Mission 1994: 1–2, Pettifier 2001: 5–6, Minorities: Today and Tommorrow 2003: 12, glej tudi Green, 2005: 170, de Rapper in Sintès, 2006: 37). Medtem ko so v uradnem popisu leta 1989 na manjšinskih območjih našteli 58.758 prebivalcev, jih je grška organizacija Omonia ocenila na 150.000–200.000 (Minorities: Today and Tommorrow 2003: 12, glej tudi *CIA Factbook*). Razlog za razlike je v dejstvu, da je Statistični Urad Republike Albanije upošteval le grško govoreče prebivalce, ki živijo v omenjenih vaseh na manjšinskih območjih, medtem ko ocene grških organizacij vključujejo vse ljudi, ki so se izrekli za vernike pravoslavne cerkve (Pettifier 2001: 5–6, de Rapper in Sintès 2006: 37).

statističnimi elementi«, ki ustvarjajo omenjene nasprotujoče si poglede na realnost (Green 2005: 162).

DRUŽINE, LINIJE IN KLANI

Sorodstvena organizacija v vasi ni statična in nespremenljiva, temveč se nenehno spreminja glede na družbenokulturni, zgodovinski, politični in ekonomski kontekst. V nasprotju s tem pogledom mi je veliko domačinov predstavilo svoje sorodstvo kot strogo determinirano strukturo, ki pa so si jo v vsakdanjem življenju prilagajali, kakor se jim je v danem trenutku zdelo primerno ali pa celo koristno.

Predstavljeni terenski podatki temeljijo na popisu prebivalstva, ki sem ga opravila v 86 gospodinjstvih v osrednjem zaselku Dhërmija/Drimadesa, 5 v Gjileku/Gjilekatesu, 9 v Kondraqi in 29 v Palasi. Genealoški spomin večine domačinov seže do prednikov tretje in redkeje do četrte generacije. Iz pripovedi je bilo mogoče ugotoviti, kako si domačini predstavljajo sistem porok in dedovanja. Vsaj z enim članom posamične družine sem imela daljši pogovor o življenjskih zgodbah vseh članov, o njihovih potovanjih in premikih, težavah in načrtih. Z nekaterimi, še posebej s tistimi, s katerimi sem se spoprijateljila, sem se pogovarjala večkrat. Pogovori so se pogosto razvili iz spontanih klepetov. Ne glede na to, kaj so ljudje govorili o sebi, sem v dvanajstih mesecih bivanja v vasi spoznala njihove vsakdanje prakse. Globlji pomeni njihovih dejanj so se mnogokrat skrivali v vsakdanjih rutinah. Kadar sem vas zapustila za nekaj dni, ko sem odšla v sosednjo vas Palaso ali v bližnjo Vloro, kjer sem opravljala manjši del svoje raziskave, sem se jasno zavedela tako razlik kot podobnosti v dnevnih ritmih teh krajev.

Literatura o sorodstvenih sistemih v Grčiji je razmeroma obširna (npr. Campbell 1964, Peristiany 1965, du Boulay 1974, Herzfeld 1985, Iossifides 1991, Just 1991), za študije sorodstva v južni Albaniji pa ni tako. Mnogi starejši (npr. Durham 1909, 1928, Hasluck 1954, Whitaker 1976 in 1981) in sodobni raziskovalci (npr. Sotiri 2001, Rusha 2001, de Waal 2005) so se v svojih delih tega vprašanja dotaknili le obrobno. Durham, Hasluck in Whitaker so sicer nekoliko več zapisali o sorodstvu v severni Albaniji, drugi omenjeni avtorji pa niso namenili veliko pozornosti analizi sorodstvenih sistemov in/ali njihovi primerjavi med posamičnimi pokrajinami. Glavni razlogov za to je njihovo skupno stališče, da je 45 let komunizma s kolektivizacijo zemljiške posesti, povečanim nadzorom nad gibanjem na območjih z grškim prebivalstvom, zatiranjem verskih skupnosti, načrtno industrializacijo in spodbujanjem idej o enakosti in enotnosti albanskih državljanov, povzročil, da so se mnoge od oblik sorodstvene organizacije (npr. *ikoyenia/familje*, *soi/fis, varka/çeta*) postopoma spremenile ali pa celo utonile v pozabo.

Ikoyenia ali *familje*

Pri obravnavi sorodstvene organizacije v Dhërmiju/Drimadesu se večinoma opiram na etnografske raziskave, opravljene v sosednjih regijah, s katerimi so imeli prebivalci vasi, upoštevajoč historiografske zapise in osebne izpovedi, redne stike. Omenjene raziskave so bile opravljene v severnem Epiru (Campbell 1964, Iossifides 1991), na Kreti (Herzfeld 1985), v notranjem Maniju (Seremetakis 1991) in v nekaterih drugih delih Grčije (Just 1991). Dhërmiška/Drimaška sorodstvena organizacija je teoretično najbolj podobna tisti iz notranjega Manija, kjer prebivalci vzdržujejo bilateralno sorodstveno klasifikacijo z močnimi patrilinijskimi tendencami, materina linija pa velja za šibkejšo vez.

Po pogovorih z domačini je osnovna enota družbene organizacije v Dhërmiju/Drimadesu družina ali *ikoyenia/familje*. Vprašanje *Piounou eisai;/e/i kujt je ti?* (Čigav si?) je eno tistih, ki ga vaščani pogosto postavijo neznancem, za katere sicer predvidevajo, da so iz vasi (za podoben opis vasi v južnem Epiru glej Iossifides 1991: 137; in za Rrenshen v severni Albaniji de Waal 2005: 99). S tem skušajo ugotovili, kateri *ikoyenia/familje* posameznik pripada in kakšen je njegov družbeni, ekonomski in politični položaj, saj je navadno tesno povezan z družino.

Etimološki pomen besede *ikoyenia* izvira iz besed *ikos*, tj. hiša ali gospodinjstvo, in *yenia*, tj. rojstvo, generacija ali sorodstvena linija (Iossifides 1991: 137). Teoretično se v Dhërmiju/Drimadesu pomen besede *ikoyenia/familje* nanaša na hišo ali gospodinjstvo (*ikos* ali *spiti*), ki nosita ime očetovega sorodstva (*yenia*). V preteklosti in neredko tudi danes so otroci del očetove *ikoyenia/familje*. Idealnotipično takšna družina združuje zakonski par, njune otroke, moževe starše in njegove neporočene sorojence, ki živijo pod isto streho, si delijo skupne obroke, ki jih pripravljajo ženske, ter dobrine in denar, ki ga priskrbijo vsi zaposleni člani *spiti* (hiša ali gospodinjstvo). Danes je zaradi množičnih preseljevanj *ikoyenia/familje* le ostareli zakonski par, ki živi pod isto streho. Par si deli obroke, ki jih pripravlja žena, skupen pa je tudi denar pokojnin in tisti, ki ga pošiljajo izseljeni zaposleni otroci. Otrok, ki pošilja denar, je ponavadi sin oz. bodoči dedič hiše. Vsaj enkrat letno ali na dve leti (glede na svojo in ženino možnost dopusta) obišče starše in skrbi zanje v različnih ozirih. Če starša zbolita, gresta na preglede k svojemu zdravniku v Grčijo in tedaj začasno živita pri sinovi družini. Redko za starše skrbi tudi več sinov ali pa sinovi skupaj s hčerkami, ko navadno vsi živijo v izseljenstvu. V takem primeru so vsi potencialni dediči premoženja staršev; predvideno je, da bodo eden ali vsi podedovali hišo, drugemu pa bo namenjen kos zemlje. Kadar pa starejši par nima potomcev, temveč le potomke, ena od hčera, ki

skrbi zanju, z možem podeduje hišo po njuni smrti. V takšnih primerih ostareli par ponavadi (a ne vedno) ima le tiste otroke, ki skrbijo za njiju, za del njune *ikoyenia/familje*. A ker se zavedajo, da bodo otroci lahko bolje zaživeli bogato in stabilno življenje le v izseljenstvu v Grčiji, je zdaj skorajda povsem samoumevno, da člani *ikoyenia/familje* pogosto živijo ločeno, v različnih krajih.

Pomen družine je odvisen od konteksta in je zato »zmuzljiv« (Just 1991: 124). V ožjem pomenu se v Dhërmiju/Drimadesu pojem *ikoyenia/familje* implicitno nanaša na člane gospodinjstva, ki živijo v isti hiši (*spiti*). Kakor rečeno, pa so danes člani *ikoyenia/familje* tudi tisti, ki so nekoč živeli v istem gospodinjstvu in so se pozneje odselili zaradi boljših ekonomskih možnosti, vendar v finančnem pogledu še skrbijo drug za drugega. Pomen družine torej »uhaja mejam, ki opredeljujejo gospodinjstvo« (ibid.). Dhërmiški/Drimaški moški svojih staršev ali sorojencev pogosto ne bo videl ločenih od družine samo zato, ker fizično ne živijo skupaj. V vsakdanji praksi pojem *ikoyenia/familje* vključuje posameznikovo bilateralno in afinalno sorodstvo do drugega ali tretjega kolena. V nadaljevanju bom za predstavitev spremenljivosti pomena pojma *ikoyenia/familje* navedla nekaj primerov.

Ksenofon se je rodil leta 1935 in že vse življenje živi v Dhërmiju/Drimadesu. V 29. letu se je poročil z deset let mlajšo Krisanthis, rojeno v Palasi. Po poroki se je Krisanthis preselila v spiti Ksenofonovega očeta, kjer živi skupaj z možem (*andras*) in njegovimi starši (*petherika*). Ksenofonov starejši brat (*adelfos*) je z ženo in otroci živel v Vlori, njegova sestra (*adelfi*) pa je z možem, otroki in *petheriko* živela v sosednjem zaselku. Leta 1985 je Krisanthis rodila prvega sina, tri leta pozneje pa še hčerko Eleni. Kmalu po Eleninem rojstvu je Ksenofonov oče (*pateras*) umrl. Leta 1991 sta se Ksenofonova brat in sestra z družinama izselila v Grčijo, Ksenofon, njegova mati (*mitera/mana*), žena (*ghineka*) in otroci (*pedia*) pa so ostali v vasi. Leta 1998 so se preselili v novo hišo, ki so jo zgradili poleg stare, kjer še zdaj živi Ksenofonova mati. Hiši imata skupno dvorišče. Čeprav živijo ločeno, Krisanthis in Eleni skrbita za Ksenofonovo bolehno mater, potrebno pomoči. Pomagata pa tudi Krisanthinim staršem (*zgonis*) oz. Eleninim starim staršem (dedek *papus* in babica *yaya*), ki sama živita v Palasi. Jeseni leta 2005, ko je Krisanthin oče zbolel, se je njen brat z ženo in otrokom vrnil v Palaso, da bi skrbel za oba starša (slika 3). Po očetovi smrti bo hišo podedoval brat. Januarja 2006 se je Eleni poročila s sovaščanom in se preselila v njegov *spiti* v Grčiji, kjer zdaj živi z možem in njegovimi svojci. Poroka je bila dogovorjena med Ksenofonom in ženinovim (*ghambros*) očetom. Odkar se je Eleni preselila v Grčijo, starše vsaj enkrat tedensko pokliče po telefonu. Poleti se skupaj z možem vrneta v

vas, kjer imajo hišo tudi njegovi starši. Ksenofonov sin je samski in živi v apartmajih, ki jih je oče zgradil na obali leta 1997. Hrani se še vedno doma, skupaj z očetom, mamo in babico. Ksenofon pričakuje, da se bo čim prej poročil in skrbel zanj in Krisanthis, tako kakor tudi onadva zdaj skrbita za Ksenofonovo mati.

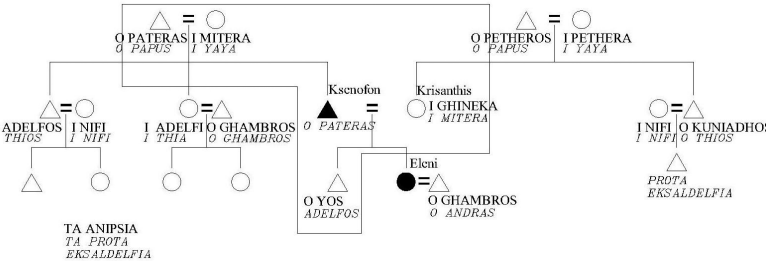

Slika 2: Družina. Besede zapisane naravnost so imena, ki so povezana s Ksenofonom, *ležeče* besede pa so povezane z Eleni.

Ksenofonov stric, *thios* Vasilis (brat Ksenofonovega očeta), rojen leta 1928 v Dhërmiju/Drimadesu, in njegova žena Urania, prav tako rojena v vasi leta 1932, zdaj živita sama v novi hiši, ki sta jo zgradila skupaj s sinom Vangjelisom, ki se je poročil in se odselil v Grčijo. Poleg Vangjelisa imata še dve hčerki, ki prav tako poročeni živita v Grčiji. Vasilis in Urania sta se vrnila v Dhërmi/Drimades leta 2002 in začela graditi hišo. Pred tem sta od leta 1992 živela v Grčiji s sinom *yos*, snaho *nifi* (dobesedno »nevesta«) in vnuki (*eghonia*). Po 10 letih življenja v skupnem stanovanju v Atenah sta se odločila za vrnitev, medtem ko so drugi ostali v Grčiji. Vangjelis in žena se v Albanijo ne nameravata vrniti, vsaj dokler otroci ne odrastejo. Vasilis in Urania to razumeta in sprejemata, saj se zavedata, da življenje v izolirani vasi zanje ne bi bilo prijetno. Z Vangjelisovo družino se vsaj dvakrat tedensko pogovarjata po telefonu. Če zbolita, najameta taksi, ki vozi med vasmi v okolici Himarë/Himare in Atenami vsaj dvakrat tedensko, in se odpeljeta k sinu, kjer nato obiščeta svojega zdravnika. Med bivanjem v Grčiji zanju skrbita Vangjelis in njegova žena. Čeprav Vasilis na splošno vidi Vangjelisa, njegovo ženo in otroke kot del enotne *ikoyenia/familje* in si z njimi deli lastništvo hiše, občasno pa od njih dobi tudi denar za njeno dodatno urejanje, jih hkrati vidi tudi kot deloma neodvisno družino z drugačnimi načrti in željami, kakor jih je imel sam v mladosti. Na vprašanje, ali pričakuje, da se bo sin vrnil, ko z ženo ne bosta več sposobna samostojnega življenja, je odgovoril, da je Vangjelis lastnik njegove hiše in bo naredil, kar se mu bo

takrat zdelo primerno zanj in njegovo družino. Vnukinji ju obiščeta vedno, kadar se za krajši čas vrneta v Albanijo. Preden sta se poročili, sta ju Vasilis in Urania obravnavala kot del svoje *ikoyenia*/*familje*, zdaj pa hčeri in vnuke razumeta kot del moževe (slika 3). Vangjelisovi otroci in otroci njegovih sester se teoretično ne smejo poročiti med seboj, ker so bratranci in del ene *ikoyenia*/*familje*. V praksi se to pravilo prenaša tudi na naslednjo generacijo, torej vključuje tudi vnuke sorojencev.

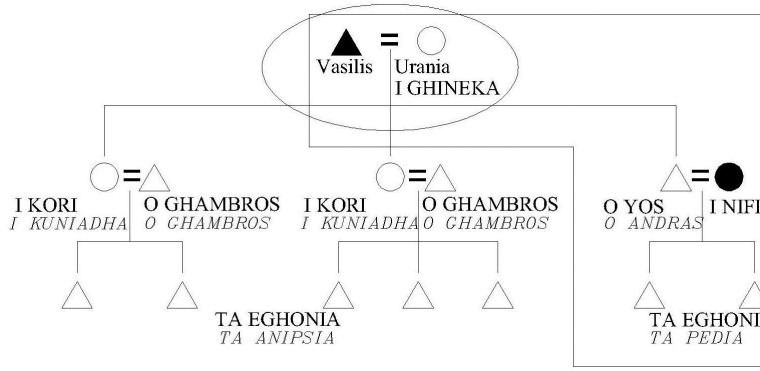

Slika 3: Spremembe pomena družine. Besede zapisane naravnost se nanašajo na Vasilisa, nagnjene pa na snaho (*nifi*).

Primeri kažejo, kako se lahko pomen *ikoyenia*/*familje* spreminja. Vasilis po eni strani vidi sinovo družino v Grčiji kot neodvisno *ikoyenia*/*familje*, ko pa gre za lastnino in dedovanje hiše, ki so jo skupaj zgradili, pa razmišlja o njih kot o delu svoje *ikoyenia*/*familje*. Mogoče je torej povzeti, da pripadnost eni *ikoyenia*/*familje* definirata kraj bivanja in tudi skupna lastnina.

V nasprotju s svojim stricem Ksenofon živi v vasi že vse življenje. Z ženo živita v novi hiši, zgrajeni ob stari domačiji, kjer zdaj prebiva Ksenofonova mati (*mitera*/*mana*), sin pa živi v apartmaju na obali. Čeprav ne živijo pod isto streho, si delijo obroke, ki jih pripravlja Ksenofonova žena (*ghineka* ali *sizighos*, soproga), in denar, ki ga zaslužijo Ksenofon, žena in sin. Te posameznike Ksenofon razume kot del iste *ikoyenia*/*familje*. Do nedavnega ji je pripadala tudi hči (*kori*), vse dokler se ni poročila, prevzela možev (*andras* or *sizighos*) priimek in odšla živet k njegovi družini v Grčijo. Eleni zdaj vzdržuje stike s prvotno družino s telefonom in občasnimi obiski. Podobne dolžnosti ima do svojih staršev (*zgonis*) in brata, ki živijo v Himari, tudi njena mati, ki je prevzela priimek Ksenofonove *ikoyenia*/*familje*. V času, ko je bil njen brat v Grčiji, je skrbela za starše, pri

čemer ji je pogosto pomagala Eleni. Ko pa je oče zbolel, se je Krisanthin brat vrnil v rojstno vas. Krisanthin brat, njegova žena (Krisanthina *nifi*) in otrok (njen nečak *anipsios*) so zdaj posredni sorodniki njenega moža in se v določenih kontekstih (npr. možnost nezaželene poroke) razumejo kot njena razširjena *ikoyenia*/*familje*. Zato se Krisanthina hči ne sme poročiti z bratrancem (*proto eksadelfos*), prav tako tudi ni dovoljena poroka med Krisanthinima otrokoma in otroki Ksenofonovega brata.

Soi ali *fis*

Kadar vaščani Dhërmija/Drimadesa govorijo o skupinah številčnejših *ikoyenia*/*familje*, ki imajo isti priimek, uporabljajo pojem *soi*/*fis*. Čeprav se omenjena izraza uporabljata sinonimno, ju raziskovalci opredeljujejo različno. Campbell (1963 in cf. 1964: 36–58) v klasičnem prispevku o sorodstvu v Grčiji na primeru Sarakatsanija *soi* definira kot bilateralno sorodstvo. Podobno je *soi* definirala du Boulayeva (1974: 144 s.), ki je raziskovala v Ambeliju. V Glendiju na Kreti je Herzfeld (1985) ugotovil, da *soi* uporabljajo kot sinonim za patrilinijo, medtem ko je v Spatohori definiran agnatsko in združuje dva ali več posameznikov z istim priimkom, ki pa ne poznajo podrobnosti svojih sorodstvenih razmerij (Just 1991: 121).

Medtem ko se *soi* pomensko večinoma povezuje s patrilinijo, je *fis* definiran kot klan, ki po dognanjih de Waalove (2005: 158, 210) na podlagi raziskave v Mirditi v severni Albaniji povezuje več bratovščin (*vllazni*) z istim imenom. Krajevni pisec Spiro Rusha (2001: 119) je za Qeparo podobno omenil *fis* kot skupino bratovščin (*vëllazërisë*), jezikoslovka Natasha Sotiri (2001: 5) pa je opazila, da v vsakdanjem pogovoru ljudje pogosto govorijo o bratovščini *vellazëri* ali soseski *mehallë* kot sinonimih *fisu*.

Iz pogovorov z domačini je videti, da *soi*/*fis* v Dhërmiju/Drimadesu sestavljajo potomci po očetni strani, ki imajo skupnega prednika, priimek in »isto kri« ali *ena ema*,[48] pogosto pa tudi zemljiško posest, navadno gozdove in pašnike. Pomen *soi*/*fis* lahko torej primerjamo s pomenom *yenia* na Spodnjem Maniju, ki vključuje »vse patrilinijske potomce skupnega prednika in drugo krvno ali fiktivno sorodstvo, ki se je s procesi asimilacije vključilo v potomsko linijo« (Seremetakis 1991: 25).

[48] »Istost krvi« razlagajo kot pojem, povezan s krvjo v žilah vseh moških sorodnikov in njihovih otrok v posamični patriliniji. Pogledi na pomen ženske krvi niso enotni. Ko sem spraševala o pomenu krvi in njenih povezavah z moškimi in ženskami, je eden od domačinov ponudil zanimivo razlago. Rekel je, da je mož tisti, ki da svojemu sinu »gene« in kri, medtem ko mu ženska da le svojo kri. Moški je tisti, ki »ustvari«, ženska pa tista ki »nosi«.

Po mojem popisu lokalnega prebivalstva je v osrednjem zaselku 39 *soia* (pl.) ali *fise* (pl.). Največji *soi/fis* vključuje osem *ikoyenia/familje.*[49] Zaradi preseljevanj je vzorec *soia/fise* danes nemogoče povsem natančno določiti. Vaška hierarhija je deloma povezana s številom družin, ki sestavljajo posamezne *soia/fise*, vendar je socialni kapital družin pomembnejši od številčnosti.

Včasih so pripadniki posameznih *soia/fise* v vasi živeli skupaj, v posamičnih soseskah. Taka razporeditev je deloma opazna še danes. V številnih soseskah osrednjega zaselka Dhërmija/Drimadesa in v Gjileku/Gjilekatesu skupaj stojijo hiše vsaj treh *soia/fise* (v soseski *Ag. Strongli* ali *Zhupa/Zhupej* stojijo hiše *soia/fise* Zhupa, Kuçulli in Dimitri; v soseski *Vreto/Vretej* so *soia/fise* Vreto, Treko, Kumi, Leka, Ramo, Tavaj, Gjikopulli, Gjoni, Stramarko, Caci in Boi). Večina hiš v soseski praviloma pripada enemu *soi/fis*, vendar ima lahko soseska eno, dvoje ali troje imen: npr. ime največjega *soi/fis* (*Zhupa/Zhupej*) in ime cerkve (*Ag. Strongli*); ime cerkve (*Ag. Dimitris*) in oznake njenih topografskih značilnosti (*Qëndra,* središče); ali pa ime temelji samo na topografskih značilnostih soseske (*Rruga Tashtme*, današnja cesta, ali *Katomerat*, spodnji, ali *Shanes*, posebna vrsta trave).

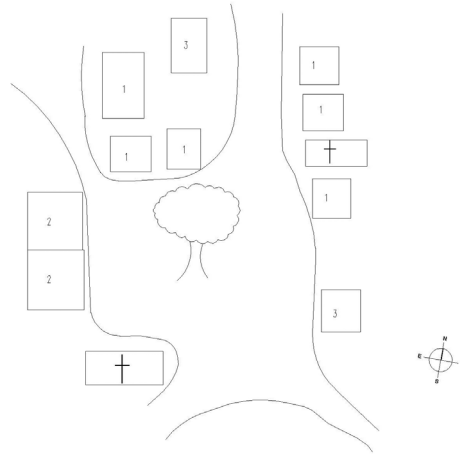

Skica 1: Del soseske *Zhupa/Zhupej* ali *Ag. Strongli* v Dhërmiju/ Drimadesu, v letu 2005. Številke označujejo posamezen *soi/fis*. Oznake: 1. Zhupa; 2. Kuçulli; 3. Dimitri.

[49] V osrednjem zaselku Dhërmija/Drimadesa *soi/fis* združuje okoli 8 *ikoyenia/familje,* en *soi/fis* 4 *ikoyenia/familje*, 4 *soia/fise* imajo 3 *ikoyenia/familje*, 5 *soia/fise* imajo 5 *ikoyenia/familje* in 6 *soia/fise* imajo 2 *ikoyenia/familje*.

V preteklih letih je bilo veliko novih hiš v vasi zgrajenih s pomočjo denarnih povračil in/ali naložb izseljencev[50]. Večinoma so jih zgradili povratniki oz. starejši zakonski pari, rojeni med letoma 1920 in 1940, ki so vrsto let živeli v Grčiji, deloma pa tudi izseljenci, rojeni po letu 1945, ki še vedno živijo v Grčiji. Hiše so bile zgrajene na dlje časa zapuščenem vaškem obrobju. V soseski Allonja so v osrednjem zaselku, ki je bil včasih zapuščen, danes številne nove hiše, ki so jih zgradili povratniki. Podobni sta tudi Asfaqija in *Rruga Tashtme/Katomerat/Shanes*, kjer so bila včasih le polja, preden so tam v 70. letih postavili nekaj hiš. Danes je tod precej novih hiš (15 v Asfaqiji, 8 v *Rruga Tashtme/Katomerat/Shanes*). Za razliko od starih sosesk v osrednjem zaselku (Ag. Dimitri, Zhupades/Zhupej ali Ag. Strongli, Gerzina, Vretades/Vretej), kjer hiše posamičnega *soi/fis* stojijo skupaj, so hiše v novih soseskah (Asfaqija, Rruga Tatshme/Katomerat/Shanes in Allonja) razpršene in ne sledijo značilnemu vzorcu iz preteklosti.

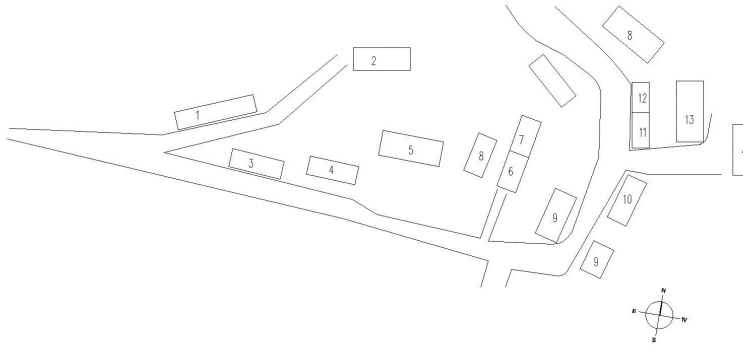

Skica 2: Del soseske *Asfaqi e Siperme* v Dhërmiju/Drimadesu leta 2005, avtor Marko Gjikopulli. Številke označujejo hiše, katerih prebivalci pripadajo posameznemu *soi/fis*. Oznake: 1. Beli; 2. Kumi; 3. Dhrako; 4. Bixhili; 4. Stramarko; 5. Iliadhi; 6. Ramo; 7. Jorgji; 8. Vreto; 9. Dhima; 10. Gjoni; 11. Çulla; 12. Ruci.

Çeta ali *varka*

V Dhërmiju/Drimadesu so *soi/fis* deli večjih »konglomeratov«, ki se imenujejo *çeta* ali *varka* in so lokalno razpršeni. V dobesednem pomenu je *çeta* vojaški oddelek, *varka* pa barka. Ko sem spraševala po krajevnih po-

[50] Tovrstne denarne ali materialne pošiljke in naložbe izseljenci v Grčiji in drugje sporadično pošiljajo svojim staršem in/ali drugim, ožjim sorodnikom (npr. bratom in sestram), ki so ostali v Albaniji.

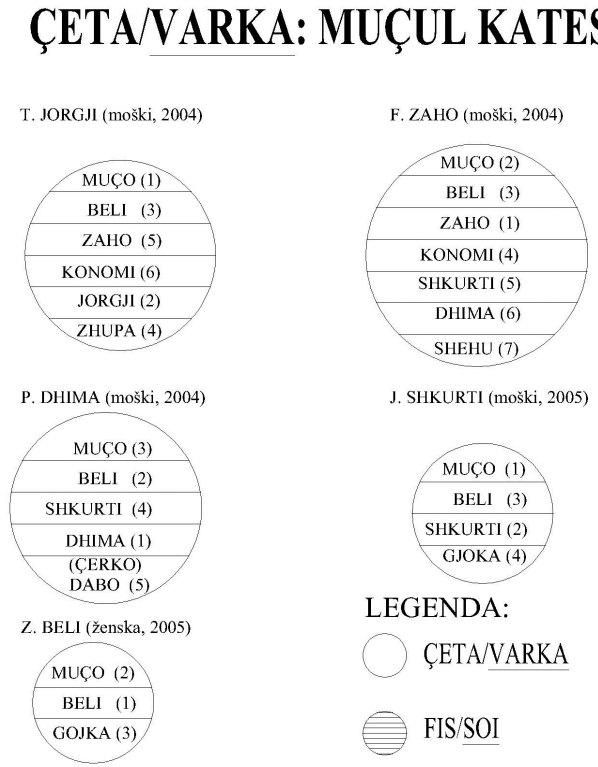

Skica 3: *Çeta/varka* Muçulkates. Velikost kroga označuje število *soia/fise* in obseg *çete/varke*. Imena v krogu pripadajo posamičnim *soi/fis*. Številke v oklepajih ob imenih *soi/fis* označujejo zaporedje, v katerem so sogovorniki naštevali imena *soia/fise*.

menih obeh pojmov, mi je nekaj vaščanov ponudilo razlago, povezano z albanskim jezikom: *varka* se pravilno izgovori »barka«, kar v albanščini tudi pomeni barka. Drugi pa so menili, da se *varka* nanaša na izraz *barku*, trebuh. Glede na različne razlage je še najverjetneje, da se izraz *çeta/varka* nanaša na klan,[51] ki je poimenovan po skupnem predniku, za katerega

[51] V tem delu pomen izraza »klan« ustreza potomstveni teoriji; v njej je definiran kot potomska skupina, povezana s skupnim prednikom, pri čemer njeni člani ne poznajo več natančno svojih sorodstvenih vezi z njim (Seymour-Smith 1986: 38).
M. Berishaj v delu Skrita moč bese uporabi izraz »pleme« namesto izraza klan (Berishaj 2004: 23). Pomen plemena sledi Skenderbegovemu Kanonu (ali albansko običajno pravo), ki velja predvsem na severu Albanije (prim. Elsie 2001, de Waal 2005, Vickers 2001). V južni Albaniji, predvsem na območju Laberije, veljata Kanon Laberije (Elezi 2006) in Kanon Papa Zhulija (Backer 2003). Medtem ko Elezi pravi,

veliko domačinov več ne ve, kako so z njim neposredno povezani. Veliko vaščanov je *çeto/varko* opisalo kot eksogamno skupino.

Ob več priložnostih se marsikateri domačin ni spomnil niti imena svoje *çete/varke*. Od članov 86 *ikoyenia/familje* v osrednjem zaselku jih je 40 vedelo ime svoje *çete/varke*, 41 pa jih je znalo našteti le imena vseh *soi/fis* v svoji *çeti/varki*, njenega imena pa niso poznali. Le pet jih še ni slišalo za ta izraz. Ko sem spraševala po imenih *çet/vark*, je bilo pogosto omenjenih osem imen: Muçulkates, Koknates ali Kokdedates ali Thodorkoknates, Buates, Draknates, Alades in Gjiknates. Kadar so posamezniki skušali svoj *soi/fis* uvrstiti v določeno *çeto/varko*, se pogosto niso strinjali. Vse to nakazuje, da ta skupnost nima več pomembne vloge v družbeni organizaciji vasi. Trditev o pravilu eksogamnosti *çete/varke* deluje bolj retorično, saj se mnogo vaščanov niti ne spomni imena svoje *çete/varke* ali imen *soia/fise*, ki jo sestavljajo. Glede na to je načelo eksogamije v vsakdanjem življenju vasi težko uveljavljati.

V drugih vaseh na območju Himarë/Himara, npr. v Palasi in Qeparoju, izraza *çeta* v krajevnem govoru ni slišati. Ko sem domačine iz Palase spraševala o *çeta/varka*, jih večina ni poznala tega izraza, medtem ko so štirje od 51 navedli *çete/varke* svojega *soi/fis*. Nekoliko drugače je bilo v Qeparoju, kjer so vaščani uporabljali izraz *mëhalla* (iz tur., »soseska«) namesto izraza *çeta/varka*. Po njihovih razlagah je pomen *mëhalla* soroden pomenu *çete/varke*. Nekateri Qeparojci so povedali, da se je izraz *mëhalla* uveljavil v tistih časih, ko so si Turki nekajkrat skušali podrediti vasi na območju Himarë/Himare. Različni *soia/fise,* ki so živeli v bližini, so se tedaj združili in oblikovali *mëhallo*.

Na skici 3 so imena posamičnih *soia/fise*, ki po pripovedih domačinov spadajo v *çeto/varko* Muçulkates (T. Jorgji, F. Zaho, P. Dhima, J. Shkurti and Z. Beli). Našteli so različna števila in deloma tudi imena posameznih *soia/fise*. Vsi skupaj so se strinjali le glede dveh imen, Muço in Beli. Vaščani torej niso enotni v mnenju, kateri *soia/fise* tvorijo posamično *çeto/varko*. Številke v oklepajih označujejo zaporedje, po katerem so naštevali *soia/fise.* Med prvimi imeni so bila navadno imena njihovega *soi/fis*, vsi pa so navedli tudi ime Muço, ki ga v obliki predpone vsebuje samo ime *çete/varke*, in pa ime *soi/fis* Beli. T. Jorgji, ki je naštel šest *soia/fise,* in J. Shkurti, ki se je spomnil štirih, sta najprej navedla *soi/fis* Muço, nato svojega in kot tretjega *soi/fis* Beli. F. Zaho se je spomnil sedmih *soia/fise*. Prvi je

da na območju Himarë/Himare velja Kanon Laberije, Jorgji razbira ne tem območju Kanon Papa Zhulija (http://www.himara.eu/dhermi/guide-al.html). V nasprotju s Kanonom Laberije, ki je v pisni obliki izšel nedavno (2006), Kanon Papa Zhulija ni zapisan. Zaradi splošnega pomanjkanja referenčne literature se večinoma opiram na krajevne izraze in interpretacije.

bil njegov lastni, drugi Muço in tretji Beli. Tudi P. Dhima, ki je naštel pet *soia/fise*, je najprej omenil svojega, nato pa imena Beli, Shkurti in Muço. Z. Beli je naštela tri *soia/fise*, prvi je bil njen nato pa Muço in Gjoka.

Omenjeni primeri kažejo, da so vaščani najbrž pozabili, kateri *soia/fise* tvorijo posamično *çeto/varko*. V 45 letih komunizma, ko so širili homogenizacijo vseh državljanov Albanije, so nekateri sorodstveni in socialni pojmi verjetno postali manj pomembni za socialno, politično in ekonomsko življenje vaščanov, zato so kategorije, kakršna je *çeta/varka*, le redko uporabljali v vsakdanjih pogovorih.

Poroke v vasi

V preteklosti, še posebej v komunističnem času, so bile poroke v Dhërmiju/Drimadesu večinoma endogamne, prepoved incesta je veljala do drugega ali tretjega kolena obojestranskega sorodstva. Ko sem spraševala o odnosu do endogamnosti v vasi, so ljudje običajno dejali: *Paputsia apo ton topo sou kai as enai balomenos,*[52] »čevlji iz tvojega kraja, čeprav so zakrpani,« s čimer so mislili, da je bolje omožiti z nevesto, ki je iz istega kraja kakor ženin (*apo ton topo*), pa čeprav ni več »devica«. Poroka s t. i. »devico« je bila včasih najboljša izbira za ženinove starše. Domačini so povedali, da je v preteklosti ženinova mati po prvi poročni noči pregledala posteljne rjuhe, da bi našla kri, ki bi potrdila njeno nedolžnost. Da bi se izognili sramoti, so za ta namen mladi pari pogosto uporabili kri perjadi ali druge živali. Izrek torej sporoča, da sta lokalni izvor ženina in neveste ter njuna krščanska pravoslavna veroizpoved za prebivalce območja Himarë/Himara pomembnejši od nevestine nedolžnosti.

Ko so v komunizmu uvedli kolektivizacijo zasebne lastnine in osnovali kmetijske zadruge (leta 1957), mnogi domačini niso več videli svoje prihodnosti v življenju na vasi in v zadružnem delu. Veliko se jih je vpisalo v tehnično šolo v Vlori, nekateri pa so šli študirat na univerze v Tirani ali Skadru, saj je bila to ena redkih priložnosti za selitev v mestno okolje. Zaradi takšnih selitev po državi je upadlo tudi število porok v vasi.

V današnjih časih, ko se vse več mladih iz vasi seli v Grčijo in ko so vprašanja zemljiške lastnine vse pomembnejša, je začelo naraščati tudi število porok v vasi. Številne so sklenjene v Grčiji, kjer mladi pari nato tudi živijo. Večina jih ne razmišlja, da bi se za stalno vrnili v vas, ker tu ne vidijo prihodnosti za svoje otroke. Primanjkuje namreč možnosti izobra-

[52] Izrek poznajo tudi drugod po Grčiji (Herzfeld 2005: 232 fn.).

ževanja in zaposlitve, infrastruktura ni razvita, obenem pa so vsakdanje tudi redukcije vode in elektrike.

Teoretično naj bi se po poroki žena pridružila moževemu gospodinjstvu in prevzela priimek njegove patrilinije. Opazila pa sem, da so se v nekaterih primerih po poroki v ženino hišo ali na zemljo njenega očeta priselili tudi možje (v 5 od 86 *ikoyenia/familje*). Če je ženska domačinka iz Dhërmija/Drimadesa in se poroči v vasi, jo vaščani v vsakdanjih pogovorih imenujejo z njenim dekliškim priimkom. Čeprav s poroko prevzame priimek moževe sorodstvene skupine, je vaščani ne obravnavajo, kakor da ji povsem pripada. Tudi člani moževe družine vse življenje o njej govorijo kot *nifi*, nevesta, tudi ko že ima otroke. Pravijo, da je prišla z druge strani, *ali plevra*, in da »izvira« iz druge *ikoyenia/familje*. Kakor je bilo omenjeno v zvezi z religijo, je njen položaj liminalen in dvoumen, razpet med njeno lastno in moževo sorodstveno skupino. V preteklosti je bilo še posebej razumljivo, da mora biti podrejena svojemu možu, njegovim agnatom, svoji tašči (*i pethera*) in drugim ženskam v moževi družini (*kuniadha*). V tistih časih *nifi* v novo družino ni prinesla bogate dote, *prika*, temveč navadno le leseno skrinjo ali *kashelo*, kamor je shranila nekaj novih oblek in opremo za spalnico (prte, posteljnino, zavese in včasih preprogo). V nekaterih primerih pa je nevesta v moževo družino prinesla tudi nekaj zemlje ali pa celo očetovo hišo.

Dedovanje

Tote/Përpara[53]

Večina porok v vasi je bila v preteklosti dogovorjena s predporočnimi dogovori med moškimi člani dveh *soia/fise*. Odločitve so temeljile na želji po ohranitvi lastništva zemlje v vasi in krščanske religije na širšem območju. Zemlja in nepremičnine so se dedovale po načelih deljenega dedovanja (v primeru enega dediča je ta podedoval vse, v primeru več dedičev pa je eden dobil hišo, drugi pa deleže zemlje). Pašniki in manjše gozdne posesti so se dedovale po načelu nedeljenega dedovanja (vsem moških v posamičnem *soi/fis* je skupaj pripadla posest). Po izjavah domačinov ženske v času pred komunizmom niso mogle dedovati zemlje, tudi če ni bilo moških potomcev. V takih primerih je šla zemlja cerkvi ali pokojnikovim bratom in nečakom. Pa vendar je bilo nekaj primerov, ko je žena v moževo družino z doto prinesla tudi zemljo ali očetovo hišo, če

[53] Nekoč.

v njeni družini ni bilo sinov ali pa so imeli moževi starši veliko moških potomcev ali pa malo lastnine.

Po zakonskih predpisih

V današnjih časih si domačini Dhërmija/Drimadesa in drugih vasi na območju Himarë/Himare prizadevajo za dekolektivizacijo zemlje in drugih nepremičnin in njihovo delitev po krajevnem dogovoru. S sprejemom Zakona o zemljiščih leta 1991 (Zakon št. 7501 o zemljiščih, 19. julij 1991, glej Prilogo 3) je bilo odločeno, da se zemlja, ki je bila v času komunizma skupna lastnina in so z njo upravljale zadruge, v enakih delih razdeli med člane zadruge. Vsak nekdanji član zadruge naj bi tako dobil svoj del zemljišča, njegovo velikost pa bi določala le skupna velikost zemljišč, s katerimi je upravljala posamična zadruga. V primerjavi z drugimi pokomunističnimi državami (Romunija, Bolgarija, Madžarska, Slovenija, Češka in Slovaška[54]) dekolektivizacija v Albaniji ni potekala tako, da bi zemljo vrnili njenim prejšnjim lastnikom. V 500 letih otomanske oblasti se je na večini območij Albanije utrdil fevdalni sistem ali *çiftlik*.[55] Nekaterim območjem, npr. severnemu delu Mirdite in južne Albanije (Himarë/Himara, Saranda, Delvina, Gjirokaster in deloma Korça), pa se je, v zameno za plačevanje davkov, posrečilo ohraniti avtonomijo v lokalni upravi in verskih zadevah. Zemlja na območju Himarë/Himare je torej ostala v rokah posamičnih lastnikov, leta 1945 jo je odvzela komunistična oblast. V desetletju 1960–1970, v času premikov s podeželja na urbana območja se je mnogo mladih v iskanju boljših možnosti izselilo iz vasi. Po letu 1990 pa se je še precej domačinov, ki so v komunističnem času delali v zadrugah ali pa so se preselili v mesta, izselilo v Grčijo. Mnogi se v Dhërmi/Drimades niso več vrnili.

Qeparo je edina vas na območju Himarë/Himara, kjer so upoštevali določila Zakona o zemljiščih. V drugih vaseh so zakon razumeli na bolj »ustvarjalen« način in zemljo vrnili njenim prejšnjim lastnikom (Çakalli idr. 2006: 217–236). To je povzročilo spore med družinami, *soia/fise* in v vaški skupnosti. Skupina krajevnih intelektualcev (Çakalli, idr. 2006) je zapisala, da zakon vodi v paradokse.[56] Po določilih bi morali zemljo razdeliti med bivše člane zadruge. Če zemlje ne bi bilo mogoče razdeliti (ker

[54] Glej Hagedorn (2002: 7–8).

[55] Na začetku 19. stoletja je za zemljiško lastnino veljal *çiftlik* ali fevdalni zemljiški sistem, ki ga je vpeljala otomanska uprava. Večina prebivalstva so bili kmetje, ki so delali ali za fevdalce ali pa državne in verske institucije, ki so bile lastnici večine zemlje (Cungu in Swinnen 1999: 1).

[56] Podobne anomalije in njihove posledice omenja tudi de Waalova, ki je raziskovala vprašanja zemljiške lastnine v Mirditi v severni Albaniji (de Waal 1996: 169–192).

se npr. uporablja v javne namene), bi morali upravičencem dati drugo zemljo primerljive vrednosti.[57] V praksi je to določilo pripeljalo do različnih nepravilnosti. Če so članu zadruge ob kolektivizaciji vzeli več različne lastnine – hišo, polja in pašnike, je zakon določal, da bodo povrnjeni samo hiša in pašniki, polja pa so dali drugemu bivšemu članu zadruge (Çakalli idr. 2006: 229–230). Zaradi problemov ob uveljavljanju zakona je vlada sprejela novi Zakon o vračilu in nadomestilu lastnine (Zakon št. 9235), ki je povzročil še dodatna neskladja.

Omenjeni avtorji so predstavili tri primere, s katerimi so spodbili primernost Zakona št. 9235: zakon ni upošteval, da na območju Himarë/Himara prihajalo pomembne selitve prebivalstva v državi in prek njenih mej potekajo že več stoletij; da se je zaradi državne politike spodbujanja rojstev število članov zadruge od ustanovitve zadruge leta 1957 potrojilo (de Waal 1996: 171); in da se je klasifikacija vrst delov zemlje (obdelovalna, obrežna, »prosta« zemlja, pašniki) v letih spreminjala (Çakalli idr. 2006: 217–236). Zaradi nepopolnosti tega zakona se je lokalna skupnost v Himari v sodelovanju s krajevnimi izobraženci odločila, da razveljavi Zakon o zemljiščih (št. 7501) in dopolni Zakon o povračilu in nadomestilu lastnine (št. 9235) tako, da se je uveljavil sporazum, ki je bil dosežen med prebivalci območja Himarë/Himara.

Kosta in Andrea: Predstavitev primera

Pokojni Kosta, rojen leta 1885, se je poročil v vasi Dhërmi/Drimades. Žena Marija (rojena leta 1890) se je po poroki priselila v njegovo hišo. Imela je le sestro Sofio (rojeno leta 1875), bratov pa ne. Kosta in Marija sta imela tri otroke – sinova (Lambro, rojen leta 1909, in Mihailis, rojen leta 1911) in hčer (Eftihia, rojena leta 1913). Marija je pozneje resno zbolela in Kosta je za njeno zdravljenje porabil veliko denarja; primoran je bil prodati hišo drugemu vaščanu in se preseliti v hišo Marijinega očeta. Od leta 1920 so živeli v njej skupaj z Marijino sestro, ki se je po moževi smrti kot vdova leta 1915 tudi sama vrnila vanjo.

Osem let po njuni selitvi je Marija umrla. Kostov prvi sin Lambro se je poročil z domačinko Katerino (rojeno leta 1943), ki je prišla živet v Kostovo hišo. Ta je bila od takrat zapisana Lambru in njegovim bodočim potomcem. Lambro in žena sta skrbela za Kosta in Sofio do njune smrti. Tudi Kostov drugi sin Mihailis se je poročil v vasi in zgradil hišo na zemljišču, ki ga je podedoval od Kosta in je včasih pripadalo Kostovemu

[57] Povračilo prejšnjim lastnikom zemlje je v denarju ali v naravi. Pri povračila v naravi mora biti ponujena zemlja enake vrednosti kakor tista odvzeta.

očetu. Po krajevni navadi samo Kostova hči ni dedovala ničesar in se je po poroki preselila v hišo svojega moža in njegove družine.

Poleg hiše Marijinega očeta, ki jo je dobil Lambro, in zemlje, ki je šla Mihailisu, je imel Kosta v lasti tudi 800 kvadratnih metrov obdelovalne površine v bližini hiše in pa 2000 kvadratnih metrov neobdelovalnega zemljišča na obali. Obdelovalno površino je podedoval Lambro, zemljo na obali pa sta dedovala oba sinova. Po drugi svetovni vojni je bila njuna zemljiška lastnina nacionalizirana; leta 1956 jo je prevzela v upravljanje kmetijska zadruga. Lambro in Mihailis sta postala člana zadruge in v njej delala do smrti (Lambro je umrl leta 1980, brat pa 13 let pozneje).

Lambro je imel osem otrok, pet sinov in tri hčere. Po letu 1960 so odšli sinovi študirat v Tirano, po študiju pa so se zaposlili v različnih krajih v Albaniji: eden je ostal v Tirani, dva sta šla v Permet, eden v Tepeleno in eden v Sarandi. Čeprav so živeli daleč od rojstne vasi, so se trije poročili z dekleti iz Dhërmija/Drimadesa. Druga dva pa sta poročila dekleti iz drugih vasi z grško manjšino: Kosta, ki je dobil dedovo ime in je živel v Tepeleni, se je poročil z dekletom iz vasi v okolici mesta Gjirokaster. Janis, ki je živel v Sarandi, pa si je ženo našel tam. Vse tri Lambrove hčere so se poročile z domačini in se nato z izjemo najstarejše preselile v Tirano.

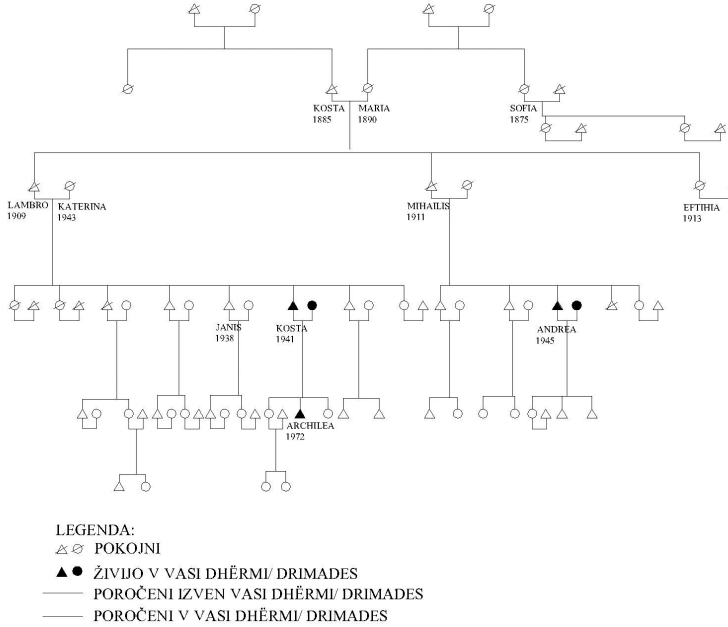

Skica 4: Družinsko deblo Kosta in Andrea.

Mihailis je imel štiri sinove in eno hčer. Eden od sinov je umrl dvajsetleten. Drugi so sledili Lambrovim sinovom in odšli študirat: najstarejši je šel v Tirano, druga dva pa v Vloro. Hči, ki je bila tudi najmlajša, je ostala v vasi in se poročila z domačinom, ki je študiral v Tirani. Ko je tam zaprosil za službo, se je preselila k njemu. Tudi Mihailisov sin, ki je študiral v Tirani, je tam dobil službo in se poročil z vaščanko, ki se je po poroki preselila k njemu v mesto. Druga dva sinova sta ostala v Vlori, kjer sta se poročila z muslimanskima dekletoma.

Po padcu komunizma so se vsi Lambrovi in Mihailisovi otroci (sinovi in hčere) preselili v Atene, kjer so delali kot fizični delavci. Mihailisovi otroci so se v naslednjih letih postopoma vrnili v Albanijo: Andrea se je vrnil v Dhërmi/Drimades, brata in sestra pa so odšli v Tirano. Leta 2000 sta se Andrea in njegova žena ustalila v hiši Andreovega očeta. Delita si jo z njegovimi brati, kadarkoli se ti v poletnih mesecih vrnejo v vas na počitnice. Dogovorili so se, da hišo razdelijo v dva dela. Eden od njih pripada Andreu in njegovima sinovoma, ki sta še samska in čez zimo živita v Atenah, v vas pa prideta vsako poletje. Drugi del hiše pripada Andreovemu starejšemu bratu. Tretji brat se je strinjal, da lahko uporablja hišo, kadarkoli pride v vas. Leta 2001 so se Andrea in njegova sinova odločili, da na obrežni zemlji, ki je nekoč pripadala Mihailisu in Lambru, zgradijo bar. Čeprav jim ta del zemlje v procesu dekolektivizacije še ni bil vrnjen, se je Andrea vseeno odločil, da uresničijo svoj načrt.

Leta 2003 se je vrnil v vas tudi Kosta, Andreov bratranec in Lambrov sin. Vrnil se je z ženo Ariadne, pozneje se jima je pridružil še njun edini sin Archilea (hčerki živita v izseljenstvu). Nastanili so se v Marijini hiši, ki po dogovoru med petimi brati pripada Kostovemu starejšemu bratu Janisu. Ker Janis živi v Grčiji, je Kostu in njegovi družini dovolil, da ostanejo v hiši, dokler si ne zgradijo nove na obdelovalni površini (800 kvadratnih metrov), ki je nekoč pripadala njihovemu očetu. Eden od bratov je medtem v Grčiji umrl, drugi pa se je lastnini odpovedal, ker se je z družino preselil v ZDA. Ko se je Kosta vrnil v vas, je zahteval nazaj tudi polovico 2000 kvadratnih metrov velikega obrežnega zemljišča, kjer je njegov bratranec postavil bar. Podobno kakor Andrea, sta tudi Kosta in Archilea želela zgraditi bar in zaslužiti nekaj denarja s turizmom. Andrea je moral zato porušiti svoj bar, je pa kmalu na svojem delu zemljišča zgradil manjši hotel. Ob tem sta se Andrea in Kosta v prvem letu Kostove vrnitve (2003) sprla, pozneje pa sta zaradi poteka lokalnih in političnih dogodkov ter sodelovanja pri procesih dekolektivizacije v letu 2005 spet postala prijatelja. Spoznala sta, da je nesporazume bolje razrešiti v svojem *soi/fis*, kakor pa prepustiti zemljišče državi in ostati brez vsega.

Kosta in Andrea sta se tudi odločila, da se z brati dogovorita za od-

škodnino, ki bi jo plačala ko bi dovolj zaslužila s svojim turističnim poslom. Leta 2005 sta si na občini Himarë/Himara uredila dokumente o svoji zemljiški lastnini. Trenutno je v tem pogledu njun položaj urejen, zavedata pa se, da je prihodnost negotova. Lahko ostaneta tudi brez zemljišč, če bi se država odločila, da jih uporabi za povračilo drugim upravičencem ali če se bi se kateri od dedičev njunih bratov odločil, da zahteva svoj delež lastnine.

POVZETEK

Raznovrstni premiki in spremembe med kraji in ljudmi, njihovimi imeni, lastnimi opredelitvami, jeziki, religijami, ocenami števila prebivalstva, družbenimi odnosi in nasledstvenimi sistemi se vsi nanašajo na »enotni« prostor – vas Dhërmi/Drimades. Različni pogledi na vas in njene podobe se kontinuirano porajajo in živijo na stičiščih družbenih, političnih in zgodovinskih dogajanj, ki ustvarjajo pomene prostorov; ti včasih učinkujejo kot sporni in nasprotujoči si, včasih povezani, včasih pa zabrisani in nejasni.

Številni raziskovalci (Lefebvre 1974, de Certeau 1984, Ingold 1993 in 2000, Gupta in Ferguson 2001, Green 2005), ki so obravnavali nestabilne procese konstrukcije prostora in kraja, opozarjajo, da so kraji in ljudje vedno postavljeni in drug drugega postavljajoči v dinamičnih medsebojnih razmerjih z drugimi kraji in ljudmi. Ali: »Nikjer na svetu ljudje niso nikoli sami v svojih krajih; nikoli ne ustvarjajo krajev kot krajev samih po sebi« (Green 2005: 90). Zgodovina študij prostora je pokazala, da pomena krajev ne določa njihova homogenost, temveč celota razmerij med različnimi ljudmi in kraji. Predstavljeno je bilo, kako vas Dhërmi/Drimades ustvarjajo različni pogledi – uradni, lokalni in celo antropološki – ko oblikujejo zgodbe o njej in njenih prebivalcih. V teh zgodbah se pomeni Dhërmija/Drimadesa nenehno poustvarjajo in prerazporejajo.

Zgodba o območju Himarë/Himara je pokazala, kako se je njegova velikost v stoletjih nenehno spreminjala. Med 15. in 18. stoletjem je združevalo 50 vasi, sredi 18. stoletja 16 vasi, v 19. stoletju pa le še osem vasi. Poleg števila krajev so se spreminjala tudi njihova imena in število prebivalcev. Geomorfologija približa položaj vasi med obrežno ravnico in gorsko verigo, sorazmerno visoko stopnjo degradacije in erozije zemlje. Ob številnih drugih zgodovinskih, družbenih in političnih razlogih je to eden, ki je povzročal nenehne selitve ljudi in krajev.

Sledi zgodba o spreminjanju imen, katerih pomeni so danes prežeti z različnimi nacionalnimi in lokalnimi interesi: progrškimi, proalbanskimi

in prolokalnimi. V številnih poskusih, da bi določili »prvo« ime vasi zgodovinopisci, ki podpirajo bodisi nacionalni ali pa lokalni interes, skupaj z domačini podpirajo idejo, da je njihov kraj »izvorno« pripadal bodisi Grčiji ali Albaniji. Obe razlagi v bistvu kažeta na njihovo doživljanje nacionalne države kot nečesa »naravnega« in »avtentičnega« in ne kot nečesa, kar je produkt 19. stoletja.

Z različnimi poimenovanji so povezane tudi samoopredelitve tistih domačinov, katerih eden ali oba starša izvirata iz Dhërmija/Drimadesa ali z območja Himarë/Himare. Različna razumevanja tega, kdo je domačin (*horianos* ali tisti, ki je »iz kraja«), kdo pripada kraju in kdo ne, nastajajo v procesih izključevanja, ustvarjanja »drugega« in poustvarjanja razmejevanj. Ti temeljijo na medsebojnih razmerjih med ljudmi in so del procesov nenehnih rekonfiguracij razmerij moči. Razmejitve med Uranio, Luko in Spirosom tako npr. nastajajo ob njihovih medsebojnih stikih, ki se nenehno spreminjajo in ko se pogajajo. Razmejevanje in ustvarjanje »drugega« so po eni strani poudarjeni in generirani v samoopredelitvah ljudi, po drugi strani pa so v vsakdanjem življenju posameznikov odrinjeni na stran in tako rekoč nepomembni. Behar in Ana sta npr. iz vidika domačinov in njihove produkcije razmejevanj dojeta kot »prišleka«, medtem ko sta v vsakdanji praksi sprejeta kot del vaškega življenja.

Zgodba o jeziku pove, da so na tem območju v tisočletjih premikov ljudi in menjav oblasti (ilirska in epirska ljudstva, antični Grki, Rimljani, Bizantinci, Turki, kraljevina Zoga, Republika Albanija) verjetno govorili različne jezike (večinoma pa grško in albansko) ob različnih priložnostih – med čezmorskim trgovanjem, v šoli in cerkvi, doma ipd. Upoštevajoč mnenje angleškega zgodovinarja Winnifritha (2002: 47–48) je težko podati veljaven dokaz za izvorni jezik v Dhërmiju/Drimadesu in na širšem območju vasi. Ne glede na to pa lokalni in nacionalni zgodovinopisci, politiki in prebivalci vztrajajo pri iskanju »izvirnega« jezika in tako definirajo svoj prostor in pripadnost.

Tako kakor jezik definirajo vaški prostor tudi verske prakse z majhnimi cerkvami in kapelicami. Več kot trideset jih je raztresenih po vasi in kažejo sledi vaške preteklosti in sedanjosti v veri njenih prebivalcev. Danes ob socialnih (izseljevanje mladega rodu domačinov in priseljevanje muslimanskih družin od drugod iz Albanije) in političnih spremembah (prehod iz komunizma v demokracijo) tudi religija postaja pomembna sestavina identifikacijskih procesov.

Različni pogledi na število prebivalcev v Dhërmiju/Drimadesu in razlike v štetju pripadnikov grške manjšine nam pokažejo, kako so podobe krajev in ljudi tudi politično določene in kako vplivajo na poglede na vsakdanjo realnost. Poleg kategorizacij posameznikov, v katerih nekateri

ljudje in kraji ostajajo nedefinirani ali so »izbrisani«, tudi ta množica pogledov na številčnost prebivalstva pove, da so podobe o ljudeh in krajih podvržene nenehnemu pogajanju.

Zapisi o družinah, sorodstvenih vezeh in klanih govorijo o razmejitvah in razmerjih med tem, kar ljudje pripovedujejo, in tem, kako ravnajo. V časih družbenih, političnih, ekonomskih in zgodovinskih dogajanj so različni prihodi in odhodi vplivali na pozabljanje, rekonstruiranje in pogajanje o lokalnih genealogijah. Primer Kosta in Andrea pokaže, kako v določenih političnih in gospodarskih razmerah (ob namerah države, da z dodelitvijo zemljišč ob obali vrne lastnino upravičencem, ki ne izvirajo s tega območja) ljudje, ki živijo v vasi ali pa se vanjo vedno znova vračajo, ustvarjajo svoj prostor in v njem definirajo svojo lastnino in pripadnost.

Če so bile do zdaj v ospredju nestabilnost in premakljivost, vendar tudi prepletenost perspektiv, ki ustvarjajo dhërmiški/drimaški prostor, bodo v nadaljevanju postavljene v zgodovinski kontekst, ki podrobneje razkriva družbeni »položaj« in postavljenost Dhërmija/Drimadesa v širši okvir.

2.

ZGODOVINE NESKLADIJ

> ... človeški svet [*je*] mnogoter skupek, celota med seboj povezanih dogajanj, in raziskovanje, ki celoto razdrobi na koščke in jih potem ne uspe sestaviti, ponareja resničnost. Koncepti, kakršni so »narod«, »družba« in »kultura«, poimenujejo koščke, in imena se lahko, nevarno, spremenijo v stvari. Samo če jih imamo za sveženj razmerij in jih postavimo nazaj tja, od koder smo jih iztrgali, se lahko izognemo zavajajočim sklepom in zvečamo svoj delež razumevanja. (Wolf 1998 [1982]: 23)

S temi besedami Eric Wolf komentira ustvarjanje »velikih« pojmov (npr. Zahod, krščanska Evropa) kot ločenih in samostojnih entitet. Številni družboslovci in humanisti s poimenovanji in koncepti ravnajo, kakor da bi bili homogene in statične enote. Na ta način jih razmejujejo od drugih entitet, jih postavljajo v sheme premočrtnega razvoja, tako da zgodovina pogosto postane zgodba o moralnem uspehu posamične entitete. Model sveta ustvarjajo kot »nekakšno svetovno biljardnico«, v kateri se entitete podobno kakor trde okrogle biljardne kroglice vrtijo okoli svoje osi in odbijajo druga od druge (Wolf 1997: 28). Namesto razlik, ki jih poudarjajo sodobni raziskovalci, bi bilo bolje raziskati povezave in razmerja med kulturami, družbami in zgodovinami. Saj vendar te »naseljujejo 'en' sam svet«, v katerem so stiki med njimi, bodisi posredni ali neposredni, neizogibni. Človeške družbe, kulture in zgodovine torej niso zaprti sistemi, temveč so skupek razmerij, ki nastajajo nenehno, prav tako pa tudi same ustvarjajo številne mreže družbenih odnosov.

Ob vzponu nacionalizmov v 19. stoletju in oblikovanju nacionalnih držav se je v družbenem, političnem in znanstvenem diskurzu v Evropi utrjevala podoba naroda kot zaprte in homogene »entitete«, ki združuje posameznike z istim jezikom, enako kulturo in navadami. Različni intelektualci (zgodovinopisci, etnologi, literati, politologi in ekonomisti) so z razvojem tiska opravili pomembno vlogo v procesu homogenizacije preteklosti (Anderson 1998: 54, prim. Kalčić 2006: 65–66). Državo naroda so obravnavali, kakor da bi bila že od vselej.

Hobsbawm (2002 [1983]: 7) je poudaril, da so temelji nacionalne države zgrajeni na poustvarjanju zgodovine in zamišljanju tradicije. Zgodo-

vina temelji na znanju in ideologiji nacionalne države in prav zato pogosto »uzakonja delovanja in ustvarja skupinsko kohezivnost« (Hobsbawm 2002: 12).

Herzfeld (1982) je pokazal, kako so prve etnološke študije v Grčiji ustvarile kulturno kontinuiteto, da bi prispevale h krepitvi nacionalne identitete. Tako so poznejše raziskovalce in izobražence opremile z »municijo«, ki je bila potrebna za politični proces ustvarjanja nacije (Herzfeld 1982: 4–8). Pozneje se je Herzfeld osredinil na vprašanje, kako krajani v Rethymnu na Kreti razumejo etnologijo in zgodovino. Ugotovil je, da ljudje zgodovino »konzumirajo«, jo znova opredeljujejo in poustvarjajo njene različne pomene (Herzfeld 1991: 12). Proces predelav in poustvarjanja obsega »vse« zgodovine, tako uradno zgodovinopisje kot tudi pripovedovano zgodovino. Zgodovine so torej nenehno poustvarjene, znova opredeljene in mitologizirane. »Zgodovine se raztezajo od osebnih in uničevalnih pa vse do tistih, ki so v širšem pomenu in vidno hegemonične. Njihova spornost je zapisana v naseljenem prostoru« (1991: 13). Posebej je pokazal, kako je preteklost pogosto sporna in kako ljudje podobe iz preteklosti uporabljajo, da bi (na novo) postavili in utrdili sedanjost. V tem smislu so vse zgodovine zamišljene, hkrati pa si vsaka prizadeva, da bi bila »verodostojnejša« od drugih. Zato Herzfeld o mnogovrstnih (»multiplih«) zgodovinah razpravlja na podlagi prilaščanja »resnice«, ki pa je pogosto odvisno od konfiguracije razmerij moči (1991: 55).

Podobno tudi Pamela Ballinger (2003) trdi, da so za razumevanje zgodovin pomembna razmerja moči. Zgodovine so ujete v nenehni proces preoblikovanja teh odnosov, se spreminjajo in poustvarjajo na način, ki ne sledi načelu razmerij med središči in obrobji. Na podlagi izsledkov terenske raziskave v Julijski krajini je Ballingerjeva sklenila, da preoblikovanje in poustvarjanje zgodovine oblikujeta t. i. »teren zgodovinske« produkcije, kjer v določenih družbenih, političnih in zgodovinskih razmerah ena konfiguracija pomenov prevlada na drugo in si tako podredi drugačna razumevanja kraja (2003: 45). Pomembno je tudi, da pretekli dogodki ne temeljijo le na zamišljeni zgodovini, temveč tudi na dejanskih sledeh (2003: 26). Preteklost so mrtva telesa, štetja prebivalcev, spomeniki, dnevniki, arheološke najdbe in drugi artefakti, ki so pogosto materializirana osnova za argumentacijo »kontinuitete« in »avtohtonosti«. Ponekod materialni ostanki izražajo zgodovino neskladij in sporov, ki so del zgodovinske pripovedi in političnih teženj po »čistosti« ali/in »homogenosti« (prav tam).

Težnje po »čistosti« ali/in »homogenosti« so tudi sestavina zgodovinopisja Albanije. Zamisel o »čistosti« albanskega naroda in naposled tudi nacije je bila načrtno razširjena v času komunizma. Skladno s tem so

tudi zgodovinopisci dajali prednost nacionalni in ne toliko svetovni zgodovini (Schwandner-Sievers 2002: 14) in bili zato predvsem nacionalni zgodovinopiscu. Totalitarni projekt takšnega zgodovinopisja je ustvaril mnoge mite o kontinuiteti, enakosti in enkratnosti pripadnikov albanske države. Kakršni koli ugovori tem mitom so bili označeni kot »sovraštvo ljudstvu«. Nacionalna zgodovinopisja, vključno z albanskim, torej pogosto temeljijo na mitozgodovinah[58] (Schwandner-Sievers 2002: 12–20), ki zaradi uveljavljanja avtoritete in moči državne politike skušajo ustvariti podobo o idealni preteklosti, sedanjosti in prihodnosti. Mitozgodovine emocionalno povezujejo ljudi v skupino in jim dajejo občutek moralnega zadovoljstva, ponosa in pripadnosti. Mitozgodovine so pomembne v procesih ustvarjanja, demoniziranja in izključevanja drugih in drugačnih (Schwandner-Sievers 2002: 20, Kalčić 2006: 66). Po razpadu komunizma, v t. i. obdobju »tranzicije«, so zapostavljene mitozgodovine, pripovedi in spomini posameznikov znova postali pomembni. Ena sama mitozgodovina se je postopoma razpršila v množtvo mitozgodovin in vsaka od njih je po svoje pričala o kontinuiteti, homogenosti in enkratnosti določenih ljudi v določenih krajih. Raznovrstne mitozgodovine so postale sporne in razlike med »ustno« in zapisano zgodovino so postale prehodne. Dandanes, v množtvu mitozgodovin so v določenih okoliščinah razumljive izbire prav določenih mitov. Ljudje namreč sledijo lastnim »logikam« razumevanja preteklosti, te jih opredeljujejo kot različne, drugačne od »drugih« in tako ustvarjajo lastne identitete kot pomembne in esencialne (Schwandner-Sievers 2002: 17).

»Resnica« je v vsaki mitozgodovini (Schwandner-Sievers 2002: 12). V nasprotju s »nepristranim zgodovinopisjem« pogosto pristrano, nacionalno zgodovinopisje uporablja posebne narativne tehnike, npr. metafore in »ironične trope«. Mitozgodovine ustvarjajo zgodovinske in politične zemljevide, ki so prežeti s političnimi in ekonomskimi interesi, predvsem pa z različnimi podobami o nacionalni državi; predstavljene so v delih lokalnih ali nacionalnih zgodovinopiscev in drugih intelektualcev. Mnogi med njimi pozabljajo ali pa celo namerno spregledujejo dejstvo, da so nacionalne države produkt 19. stoletja, ko še ni bilo državnih mej. Pred 19. stoletjem so bili ljudje in kraji razdeljeni in razvrščeni z drugačnim oblastnim upravljanjem, ki ni temeljilo na sistemu potnih listov, viz in drugih dokumentov, potrebnih za prehod meja.

Zato sledi opis delitev ljudi in krajev pred nastankom albanske na-

[58] Gingrich (1998: 110) ima mitozgodovino za eno od različic interpretacij zgodovine, ki poenostavlja zapletenost zgodovinskih interakcij na »enodimenzionalno zgodbo«. Ker si prizadevajo uveljaviti prav določen interes, mitozgodovine sistematično zavračajo vse druge mogoče interpretacije preteklosti.

cionalne države. V 18. stoletju je moč otomanske vladavine začela postopoma slabeti in marsikod v zahodni Evropi se je porajala in širila zavest o narodnem prebujenju. Opora različnim interpretacijam preteklih dogodkov, junakov in situacij, so viri zgodovinopiscev in raziskovalcev iz ene od vasi Himarë/Himara ali pa od drugod iz Albanije. Upoštevani so predvsem tisti viri in zapisi, na katere so se sklicevali sogovorci v času moje raziskave ali pa so bili tedaj predmet znanstvenih in medijskih razprav in polemik. Le izjemoma (npr. Frashëri 2005) zgodovinopisci in drugi raziskovalci, ki branijo nacionalni oz. proalbanski ali lokalni interes, upoštevajo znanstvena dela raziskovalcev iz Grčije. Namen ni analiza vsega zgodovinopisja o Himarë/Himari, temveč le analiza in predstavitev nasprotujočih si (in hkrati ujemajočih se) zgodovinopisij, ki so domača prebivalcem Himarë/Himare; zato tudi niso posebej omenjena dela grških zgodovinopiscev. Upoštevane so predvsem tiste teme, ki so v vsakdanjem življenju »legitimne« in »relevantne« za sogovorce iz Dhërmija/Drimadesa in drugih vasi Himarë/Himare.

DELITEV LJUDI IN KRAJEV

Zaradi potrebe po nadzoru je otomanska uprava razdelila ljudi in kraje po Albaniji kakor tudi drugod po jugovzhodni Evropi v posebne upravne in organizacijske enote, t. i. milete, na podlagi verske pripadnost (Glenny 2000: 71, 91–93, 112, 115, Mazower 2000: 59–60, Duijzings 2002: 60). S tem so bili pripadniki različnih ver razdeljeni v muslimansko, pravoslavno, armensko (vanjo so spadali tudi katoliki) in judovsko skupnost oz. milet. Medtem ko so bili muslimani in tisti, ki so pozneje sprejeli muslimansko vero, oproščeni plačila davka, so jih bili pripadniki drugih verskih skupnosti dolžni plačevati. Prav to pa je spodbudilo številne pravoslavce v Albaniji, da so se »uradno« spreobrnili v muslimane, v vsakdanjem življenju pa so deloma še obdržali krščanske navade (Mazower 2000: 64–80).

Nekateri (Glenny 2000: 71, Blumi 2002: 49, Duijzings 2002: 60) menijo, da je bil miletni sistem temelj za poznejše oblikovanje nacionalnih držav, drugi (Todorova 1997: 121–127, 163, Mazower 2000: 63, Green 2005: 147) pa so v miletskih skupnosti videli le enega od načinov upravne delitve in organizacije ljudi in krajev. Po mnenju Greenove so takšni načini delitve »neprimerni« za enostavno preoblikovanje v nacionalne države (Green 2005: 147).

V miletskih skupnostih je otomanska uprava razmejevala med muslimanskim in nemuslimanskim prebivalstvom (tem so slabšalno rekli kaur in kaurin oz. nepravovernik ali verski sovražnik), med Grki ali ne-

verniki oz. kristjani in Turki ali verniki in spreobrnjenci. V prvi polovici 19. stoletja sta izraza »Turk« ali »Grk« bolj kakor etnično pripadnost označevala versko pripadnost. Ta pa ni ločevala posameznikov po jeziku, kraju bivanja ali barvi kože (prav tam).

Milete so upravljali pravoslavni patriarhi, imenovani na sultanovem dvoru. Po ukazu z dvora so pobirali davke in imeli pravico do spremstva turških vojakov (Mazower 2000: 60). Med poznim 18. in zgodnjim 19. stoletjem so v otomanski upravi imele ugledne položaje premožne in izobražene pravoslavne družine v Konstantinoplu, poznane pod imenom fanarioti. Številni izobraženi fanarioti so v otomanski upravi služili kot dragomani (prevajalci) (Mazower 2000: 61). Fanarioti so se predstavljali kot Grki, kar pa tedaj ni označevalo naroda, temveč je govorilo o bogastvu, ugledu in slovesu v službi otomanskega dvora (prav tam). V primerjavi z uglednimi fanarioti pa so bili drugi pravoslavci predvsem v Konstantinoplu pogosto označeni kot raja (član črede) ali pa z izrazom kaur/kaurin; tako so jih ločili od pravovernih sultanovih sinov (Jezernik 1998: 180, 182, Mazower 2000: 60, Glenny 2000: 664).

Razmejevanja na podlagi vere so bila pomembna predvsem za otomansko upravo, medtem ko v življenju ljudi takšne delitve niso bile osrednjega pomena (Mazower 2000: 71–74). Zaradi razširjene mreže selitev, potovanj in trgovanj v posamičnih upravnih, političnih in demografskih enotah ali vilajetih, npr. v Janini,[59] krajevna pripadnost ali vprašanje, »od kod« posameznik »izvira«, ni imelo osrednjega pomena. Otomanski sistem, kot skupek različnih načinov upravljanja, ki so se s stoletji spreminjala, je torej temeljil na nekoliko drugačnih razmejitvah ljudi in krajev kakor nekaj desetletij pozneje sistem držav, osnovanih na konceptu naroda.

Z oblikovanjem nacionalnih držav v 19. stoletju so jezik, ozemlje in etnonacionacionalna skupina postali ključnih argumenti za širitev zamisli o narodnosti, homogenosti in enotnosti določene skupine ljudi v določenem kraju. Vse od poznega 19. stoletja so intelektualci, ki so zaradi političnih ali ekonomskih razlogov živeli v izseljenstvu, bodisi v Konstantinoplu, Romuniji, Bolgariji, Egiptu, Grčiji in Ameriki, imeli pomembno vlogo pri postavljanju in uveljavitvi nacionalne države (Jacques 1995 [1908]: 287, Malcom 2002: 72).

Leta 1878 sta albanska predstavnika Prizrenske lige[60] Abdyl Frashëri

[59] V drugi polovici 19. stoletja je bilo območje današnje Albanije razdeljeno na štiri vilajete: Kosovo je združevalo del današnjega južnega Kosova in severovzhodne Albanije, Janina je obsegala nekoč t. i. območje Severni Epir, Monastir je združeval del današnje Makedonije in jugovzhodne Albanije, Skader pa je obsegal severozahodni del Albanije in južni del današnje Črne Gore (Blumi 2002: 49).

[60] 10. junija 1878 se je pod predsedstvom Abdyla Frashërija v Prizrenu srečalo 300

in Mehmed Ali Vrioni, na kongresu v Berlinu[61] predložila ustanovitev albanske države. Predlog je bil zavrnjen z Bismarckovo pripombo, »da brez pisnega jezika nacija ne more obstajati« (Grameno 1925: 58 v Jacques 1995: 257), kar so bratje Frashëri (Abdyl, Sami in Naim)[62] vzeli kot resno opozorilo in začeli širiti zapisan albanski jeziki v tisku in šolah. Frashëri in drugi intelektualci (Fan Noli[63], Faik Konica, Konstandin Çerekezi in Kristo Dako[64]), ki so živeli v izseljenstvu, so se odločili, da razvijejo in uveljavijo albanščino kot jezik neodvisne Republike Albanije (Pollo in Puto 1981: 118–121, Jacques 1995: 258, Winnifrith 2002: 122–123, Malcom 2002: 71).

---

delegatov, ki so razpravljali o ustanovitvi albanske nacionalne države; temeljila naj bi na avtonomiji, uveljavitvi albanščine kot uradnega jezika in ustanovitvi državne vojske. Ta predlog je bil posredovan na kongresu v Berlinu 13. junija 1878 (Jacques 1995: 256–257).

[61] Kongres v Berlinu je potekal v času, ko je v Evropi vihrala pomlad narodov. 13. junija 1878 so se srečali člani »evropskih velesil«, predsedoval jim je Bismark, pruski premier v letih 1862–1890). Obravnavali so omejitev vpliva ruske vlade na politične dogodke v južni Evropi in deklaracijo o neodvisnosti v Srbije, Črne gore in Romunije. Zavrnili so pobudo Abdyla Frashërija in Mehmeta Ali Vrionija za razglasitev albanske države (Jacques 1995: 257).

[62] Abdyl je bil ugledni politik, Sami lingvist in direktor revije *Drita* (Luč), ki je vse od leta 1884 izhajala v Turčiji, Naim Frashëri pa je bil pesnik in predstavnik bektašizma (Jacques 1995: 290, Winnifrith 2002: 122–123). Danes so Naimove pesmi obravnavane v osnovnošolskih učbenikih (npr. pesem *Shqipëri, o jetëgjatë / Albanija veliko življenje* je objavljena na prvi strani šolskega berila za četrti razred, *Leximi 4* [Osmani idr. 2003]).

[63] Fan S. Noli (1882–1965) je bil rojen blizu Adrianopla v Turčiji. Starši so bili iz Albanije (Jacques 1995: 304). 24. junija 1924 je bil škof Noli imenovan na albanskega predsednika vlade. Z Zogujevo vrnitvijo iz Jugoslavije je Nolijeva demokratična vlada strmoglavila. Winnifrith navaja, da je zaradi pomanjkanja zgodovinskih dokumentov težko govoriti o odnosu prebivalcev do njegove vlade (Winnifrith 2002: 134). Ameriški evangeličanski misjonar Jacques meni, da je bil Nolijev način vladanja ob njegovih demokratičnih idejah za tedanji čas izjemno radikalen. Da bi izkoreninil fevdalizem, je predložil agrarno reformo in zmanjšanje birokracije. 26. decembra 1924, po porazu Zoguje vlade, je pobegnil v Italijo in od tam v Nemčijo, kjer je živel do leta 1932. V albanski javnosti je danes poznan poznan kot pobudnik za širitev albanskega jezika. Med bivanjem v Nemčiji je napisal številna dela v albanskem jeziku, poznan pa je tudi po prevodih v albanski jezik. Leta 1932 se je vrnil v Boston, kjer je začel izdajati časopis *Republika* (Jacques 1995: 380–381, Winnifrith 2002: 134–135).

[64] Poleg bratov Frashëri in Fana S. Nolija sta imela pomebno vlogo pri širitvi nacionalne zavesti tudi Faik Konica in Konstandin Çerekezi. Oba izobraženca sta živela v ZDA, kjer sta diplomirala na Harvardu in večino življenja preživela v Bostonu (Malcom 2002: 71). Tam je tudi živel Kristo Dako, urednik časopisov Vatra (Panalbanskega združenja v Ameriki) in Dielli (Sonce), ki sta začela izhajati leta 1913.

28. novembra 1912 je Ismail Qemali v svojem rojstnem kraju Vlora v južni Albaniji razglasil neodvisnost Republike Albanije. Ker je do razglasitve prišlo ob prvi balkanski vojni (1912), ker je turška oblast še obvladovala Janino na jugu in Skader na severu in ker je navsezadnje prišlo do upora vaščanov na območju Himarë/Himare (vztrajali so pri priključitvi Grčiji), je trajalo natanko leto dni, da so »velike sile« na srečanju v Londonu potrdile neodvisnost Republike Albanije (Winnifrith 2002: 129). Po podpisu sporazuma v Firencah decembra 1913 so bile albanske meje, ki veljajo še danes, vendarle priznane. Potrditev meja pa je sprožila vrsto političnih trenj med Albanijo in sosednjimi državami.

Pri tem, kako so velike sile razdelile ljudi in kraje, ni bilo upoštevano, »kdo« so ljudje, podvrženi takšnim delitvam. Ljudje so bili razmejeni glede po lokaciji oz. kraju bivanja. Njihova pripadnost je bila opredeljena z ozemljem, ki je bilo zamejeno z nacionalnimi mejami (Green 2005: 149). Greenova pojasnjuje, da so bila ta razmejevanja ljudi in krajev izpeljana na različne načine: »nacionalna logika je temeljila na ustvarjanju prekrivanj med ljudmi in kraji, bodisi da so premaknili meje, premaknili ali pobili ljudi, ali pa so spremenili poimenovanja ljudi in njihovega jezika« (prav tam). Velike sile so tako kakor borci za neodvisnost širile idejo o naciji »kot samoumevni in avtentični resnici o ljudeh, ki so in bi morali na moralno korekten način voditi in graditi skupno prihodnost« (Green 2005: 149–150).

Marca leta 1914 je v razmahu prve svetovne vojne progrška stranka, ki je prevladovala na jugu Albanije, razglasila vlado avtonomnega Epira. Potrdil jo je kongres velikih sil, ki so se maja 1914 sestale na Krfu v Grčiji. Sledeči politični dogodki, ki so pripeljali v prvo svetovno vojno, so prispevali, da je avtonomna vlada še istega leta razpadla (Papadakis 1958).

Posledica prve in druge svetovne vojne so bile nadaljnje delitve ljudi in krajev po nacionalnih državah kot posebnih enotah, ki so poustvarjale razmejevanja z jezikom, ozemljem in narodnostjo. Po drugi svetovni vojni in utrditvi komunizma je nacionalna zavest postala osrednjega pomena. V procesu načrtne širitve komunistične ideologije, ki ga je začrtal Enver Hoxha, so bili v središču pozornosti albanska zgodovina, arheologija, jezik, »kultura« in »tradicija«. Zaradi nadzora nad državljani je Hoxha omejil gibanja v državi in prepovedal gibanje prek državnih mej; tako sta bili omejitev gibanja in postopna prekinitev mednarodnih političnih in gospodarskih stikov sestavini strategije za širitev ideje o homogenosti, enotnosti državljanov Republike Albanije.

Leta 1950 je Enver Hoxha znanstveno tezo, da so Albanci potomci Ilirov, razglasil za uradno zgodovinsko dejstvo (Lubonja 2002: 96) in s tem razširil idejo o Albancih kot o »prvi civilizaciji« v južni Evropi, ki je od

»vselej« naseljevala današnje ozemlje Republike Albanije. Tako je zabrisal razliko med preteklostjo in sedanjostjo (Malcom 2002: 79). Poudarjal je junaštvo partizanov in ga primerjal s Skenderbegovim, ki je postal nacionalni junak in bil slovit borec proti otomanski vojski. Poleg Skenderbega je sloves in ugled nacionalnega junaka užival le še Hoxha sam (Lubonja 2002: 96). Ko je leta 1967 Albanijo razglasil za edino ateistično državo, je razširil mit o verski neodvisnosti državljanov Albanije.

Za nadzor nad območji z manjšinskim prebivalstvom je po letu 1945 razglasil t. i. »manjšinske cone« ali *zona e minoritarëve*. Združevale so 99 vasi na območju provinc Gjirokastra, Sarande in Delvine (prav tam). Vasi in kraji, v katerih je poleg grškega živelo tudi albansko govoreče prebivalstvo, so bili iz njih izključeni. Med njimi so bile vasi v okolici Vlore in občine Himarë/Himara, kjer je bila po Hoxhovi direktivi ukinjena in prepovedana raba grškega jezika v šolah in drugod v javnosti (Kondis in Manda 1994: 21, Pettifier 2001: 97). Po nekaterih podatkih (Kondis in Manda 1994: 22, Pettifier 2001: 97) so bili številni prebivalci »manjšinskih con« premeščeni v kraje in vasi v srednji ali severni Albaniji. Premestitve so bile ukrep politične strategije zabrisovanja razlik med ljudmi na severu in jugu Albanije. V skladu s ciljem po asimilaciji »drugega« in homogenizaciji albanskega prebivalstva je Hoxha zaukazal preimenovati vsa grška in druga nealbanska krajevna in osebna imena v albanska, spodbudil pa je tudi redefiniranje antičnih arheoloških izsledkov v ilirske (Kondis in Manda 1994: 21).

Z razpadom komunizma, uvedbo liberalne demokracije, političnih, ekonomskih in družbeno-kulturnih sprememb se je v krogu številnih albanskih zgodovinopiscev in drugih intelektualcev porajala potreba po ponovnem pisanju zgodovine. Na temeljih ene same mitozgodovine časa komunizma so bile po njegovem sesutju poustvarjene raznovrstne mitozgodovine. Teh je veliko in izražajo raznovrstne poglede in interpretacije preteklosti, ki so v določenih družbenopolitičnih, zgodovinskih razmerah veljali za sporne (Schwandner-Sievers 2002: 17). Danes so v Albaniji vsebine nacionalne in lokalne mitozgodovine povezane in prepletene in pogosto uporabljene v političnih diskurzih.

V nadaljevanju so predstavljene pripovedovane in zapisane mitozgodovine o preteklosti in »izvoru« prebivalcev Himarë/Himare. Danes so tako ustne kakor pisne mitozgodovine pomembna snov vsakdanjih pogovorov med domačini, seveda pa polnijo tudi dela sodobnega zgodovinopisja. Debate in pogajanja o »izvoru« ter pripadnosti prebivalcev Himarë/Himare je pogosto slišati v vaških *kafeneiah*, kjer se dnevno zbirajo starejši vaščani. Ker so *kafeneias* (mn.) v vasi, kakor splošno po vsem Sredozemlju, splošno poznani kraji moških (prim. Campbell 1964, Herzfeld

1985, in deloma Cowan 1991), je ženskam vstop omejen. Edina ženska, ki se vsak dan zadržuje vaški *kafenei,* je točajka oz. lastnikova žena. Vaščanke le redko obiščejo *kafeneio,* ponavadi tedaj, ko želijo kupiti kako dobrino s prodajnih polic v *kafenei* ali pa ko želijo priklicati katerega od svojih sorodnikov. Med bivanjem v vasi sem prijateljevala s hčerjo lastnika vaške kavarne in skupaj sva jo občasno obiskali. Tako sem imela priložnost poklepetati z nekaterimi gosti, česar drugače kot mlada poročena ženska ne bi smela. Večino zgodb o vaškem življenju nekoč in danes sem tako zbrala ob obiskih različnih gospodinjstev v vasi, ko sem zbirala podatke o številu prebivalcev. Druge zgodbe pa sem zapisala ob naključnih klepetih z vaščani, ki sem jih spoznala na ulici ali pa v obalnem baru (*kafeteria*[65]), kjer sem nekaj tednov (julija 2005) pomagala pri strežbi.

Zgodbe ljudi v nadaljevanju ponazarjajo kako so razlike med ustnimi in pisnimi zgodbami zabrisane. Poleg njih so povedni zapisi sodobnih zgodovinopiscev in drugih strokovnjakov, ki obravnavajo preteklost, šege in navade v občini Himarë/Himara in njenih vaseh. Zapisi lokalnih (iz Dhërmija/Drimadesa ali območja Himarë/Himare) in nacionalnih (ti so navadno iz drugih krajev Albanije) piscev pokažejo, kako so si opisi in interpretacije zgodovinskih obdobij Albanije in območja Himarë/Himara (npr. obdobje ljudstev Ilirov in Epircev, bizantinskega cesarstva, Skenderbegova doba, čas otomanske administracije ipd.) po eni strani diametralno nasprotni, po drugi pa tudi podobni. Tako lokalni kakor tudi nacionalni zgodovinopisci namreč obravnavajo lokalno skupnost ali nacijo kot naravno, homogeno in zaprto enoto, ki povezuje posameznike na podlagi enovite in različne identitete, kulture, zgodovine in ozemlja. Njihova stališča, bodisi proalbanska ali progrška, se spreminjajo in pogosto sledijo ekonomskim in političnim interesom na lokalni ali državni ravni.

V nadaljevanju ni v ospredju preverjanje ali spodbijanje faktografije, temveč je ponazorjena narava diskurza: predstavljena in primerjana so različna in hkrati podobna stališča, s katerimi lokalni in nacionalni zgodovinopisci rekonstruirajo in ponovno predstavljajo preteklost območja Himarë/Himara.

---

[65] *Kafeteria* je sodobna različica barov, ti so se v Dhërmiju/Drimadesu pojavili po letu 1990. Medtem ko se v *kafeneia* večinoma zadržujejo moški, *kafeteria* večinoma obiskuje mladina in mladi pari.

MITOZGODOVINE

Ustni viri

Bilo je vroče julijsko popoldne, ko sva s Spirom sedela v kavarni na prostem, ki je last njegovega bratranca. Tako kakor večina turističnih storitev ob morju, je bila tudi ta kavarna odprta le poleti, od srede maja do srede septembra. V tem baru sem pomagala kot točajka. Le nekaj tednov nas je ločilo od poletne sezone in ker takrat še ni bilo veliko gostov, je bilo dovolj časa za klepet s Spirom, ki je bil reden gost.

Spiros, rojen leta 1939 v Dhërmiju/Drimadesu, je vdovec in živi v Tirani. Leta 1957 se je tja preselil in študiral agronomijo. Po končanem študiju se je poročil z dekletom iz vasi in po poroki sta se vrnila v Tirano. Leta 1990 sta se s sinovoma in hčerjo izselila v Grčijo, po enajstih letih pa sta se vrnila v Tirano, kjer je Spiros kupil hišo in odprl trgovsko podjetje. Dve leti pozneje je Spirova žena umrla. Vsako poletje, med julijem in septembrom, Spiros preživi v Dhërmiju/Drimadesu, kjer je podedoval očetovo hišo. Njegovi otroci, ki imajo zakonske partnerje iz Dhërmija/Drimadesa, živijo v Grčiji in Spiros jih občasno obišče. O prvih prebivalcih vasi je povedal naslednje:

> Nekoč, dolgo tega, okoli leta 300 pr. n. š., so prvi prebivalci tega kraja živeli ob morju. Njihov kraj se je imenoval *Meghalihora* [*veliki prostor*], prebivalci pa Haoni. Bili so divji ljudje in jedli so surove ribe. Zaradi nenehnih vdorov piratov so se Haoni preselili na hriboviti predel, ki se razteza nad obalo. Pirati so jim namreč kradli ženske in materialne dobrine. Tako so prvi prebivalci teh krajev na hribu zgradili hiše iz kamenja, ki so ga nabrali na okoliških gorah. To je bilo okoli 12. do 13. stoletja n. š.

Podobno zgodbo je povedal vdovec Nikola, rojen leta 1921 v Dhërmiju/Drimadesu, kjer živi že vse svoje življenje. Nikolova že pokojna žena je bila tudi domačinka. Pod komunizmom je Nikola delal v vaški zadrugi kot pastir. Zdaj živi sam v hiši svojega očeta, ki jo je leta 2000 obnovil s finančno pomočjo treh sinov (eden od njih je že pokojni). Nikola ima sedem otrok, vendar le eden živi v Dhërmiju/Drimadesu, drugi so se izselili v Grčijo. Nekega avgustovskega popoldneva sem ga srečala na vaški poti, tik pred njegovo hišo. Bil je namenjen v vaško *kafeneio*. Kmalu se je najin klepet razpletel v pogovor o pretekli podobi vasi in o njenih prebivalcih. Nikola je povedal:

> Leta 600 pr. n. š. so ljudje živeli ob morju. To so bili avtohtoni prebivalci, ki so svoj kraj imenovali *Meghalihora*. Zaradi nenehnih vpa-

> dov piratov so se preselili na hrib, tam nekje, kjer je danes vasica Ilias. V generacijah se je njihovo število pomnožilo in tako so se postopoma razselili v druge vasi območja Himare. Tedaj je bilo kar 56 vasi, a pozneje jih je zaradi Turkov ostalo le sedem.

Predstavljeni zgodbi sta le različici številnih zgodb o izvoru prebivalcev Dhërmija/Drimadesa, ki sem jih imela priložnost slišati in zapisati (v terenski dnevnik ali na magnetofonski trak). Čeprav sta biografiji Spira in Nikole različni, sta si njuni zgodbi v ključnih poudarkih skoraj enaki. Obe namreč govorita o izvoru oz. etnogenezi prebivalcev Dhërmija/Drimadesa, ki jih postavljata v Veliki prostor ali *Meghalihoro*. Po njunih besedah so bili prebivalci *Meghalihore* sprva enotni in so vse do vdorov piratov živeli v harmoniji. Spiros je omenil, da so se prebivalci *Meghalihore* (danes t. i. Dhraleo) imenovali Haoni in so bili po opredelitvah nekaterih zgodovinopiscev (e.g. Hammond 1967, Prendi 1982) epirsko ljudstvo; »izvor« Epircev pa je ena osrednjih polemik v sodobnem zgodovinopisju v Albaniji.

Zgodbi v ospredje postavljata zamisli o prvosti, avtohtonosti in homogenosti vaščanov ter opisujeta njihov premočrtni in v stoletjih nepretrgan razvoj. S pripovedovanjem zgodbe o izvoru Spiros in Nikola poustvarjata kraj svojega izvora in pripadnosti, določata mu velikost in prostornost. Enotnost prebivalcev in razsežnost njihovega kraja je bila porušena s selitvijo »avtohtonih« prebivalcev na hrib, od koder so se postopoma razselili v manjše kraje oz. vasi Himarë/Himare. Ko postavita zgodbo v prav določen čas (3. ali 6. stoletje pr. n. š.), jo skušata predstaviti kot legitimno in enakovredno tistim iz zgodovinopisja.

Pisni viri

Med letoma 2000 in 2005 je bilo objavljenih precej del, ki razpravljajo in polemizirajo o zgodovini območja Himarë/Himara. V senci političnih dogodkov, npr. lokalnih in parlamentarnih volitev v Albaniji, je poleg mnogih časopisnih člankov in drugih poročil izšlo kar deset knjig o preteklosti območja Himarë/Himara. Leta 2006 so člani Skupnosti Himarë/Himara pripravili spletno stran (www.himara.eu) s splošnimi podatki in informacijami o vaseh Himarë/Himare, njihovi zgodovini, turistični ponudbi, omogoča pa tudi dopisovanje in diskusije na blogu ter ponuja najpomembnejše informacije o prošnjah za vizo, potrebno za izselitev v Združene države. Spletne informacije so v albanskem, grškem in angleškem jeziku.

Leta 2001, nekaj mesecev pred parlamentarnimi volitvami (24. junija, ponovljene 19. avgusta) sta domačina iz vasi Qeparo v Himarë/Hi-

mari, Pirro Polo in Natasha Sotiri, izdala deli o zgodovini (Polo) in jeziku (Sotiri) prebivalcev Qeparoja in širšega območja Himarë/Himara. Istega leta je Spiro Rusha, oče Sotirijeve, objavil zgodovinsko knjigo o Himarë/Himari. Leta 2003, po zmagi Zveze strank za človekove pravice (*Partia Bashkimi për të Drejtat e Njeriu*)[66] na lokalnih volitvah v Himarë/Himari, je predavatelj na Oddelku za zgodovino in filologijo z Univerze v Tirani objavil knjigo o etničnosti tega območja. To obravnavajo tudi eseji, ki so leto dni (2004) pred parlamentarnimi volitvami v Albaniji (2005) izhajali v dnevnem časopisju *Korrieri* (3. december 2004: 13–15; 4. december 2004: 14–15; 7. december 2004: 18–19; 8. december 2004: 17; 9. december 2004: 18). Kristo Frashëri je po parlamentarnih volitvah besedila zbral v zborniku *Himarë in etnična pripadnost prebivalcev Himarë* (*Himarë dhe përkatësia ethnike e Himarjotëve*).

V mesecih pred parlamentarnimi volitvami leta 2005 so izšla še tri dela o Himarë/Himari. Avtor ene je Foto Bixhili iz Dhërmija/Drimadesa. Obravnava zgodovino posamičnih vasi Himarë/Himare. V drugi knjigi domačin Foto Nina opisuje biografijo svoje družine. V albanskem in grškem jeziku napisano delo je izšlo v Atenah. Tretjo knjigo je objavila Albanska akademija znanosti (*Akademia e Shkencave Shqipërisë*), obravnava pa zgodovino, jezik, navade in šege na območju Himarë/Himara.

V odgovor na Frashërijeve eseje iz časopisa *Korrieri* je vaščan iz Dhërmija/Drimadesa Kristaq Jorgji, ki živi v Tirani, objavil eseje v dnevnem časopisju *ABC* (1. aprila 2006a: 4–6 in 8. aprila 2006b: 18). Leta 2006 je izšel tudi zbornik v uredništvu članov Skupnosti intelektualcev Himare, ki so 16. in 17. decembra 2005 organizirali konferenco v Tirani. Na konferenci Panhimarčanov so razpravljali o problemih zemljiškega lastništva, razvoju turizma in infrastrukture, izboljšanju šolskega in zdravstvenega sistema v občini Himarë/Himara. Istega leta je izšla tudi knjižica arheologa Jana Koçija iz Qeparoja, ki danes živi kot izseljenec v Grčiji.

V nadaljevanju je predstavljen način, kako zgodovinopisci in drugi intelektualci razpravljajo o preteklosti območja. V ospredju interesa so knjižna dela in časniški prispevki, ki so večinoma izšli v Albaniji v času trajanja raziskave in tudi še po njej.

---

[66] Zaradi Zakona o političnih strankah (sprejet julija 1991), ki je izključil stranke z verskimi, etničnimi in regionalnimi prizadevanji, politična stranka OMONIA ni mogla sodelovati na parlamentarnih volitvah leta 1992. Zato je bila nekaj mesecev pred volitvami ustanovljena Zveza strank za človekove pravice, ki je poleg grške manjšine zastopala tudi pravice drugih narodnih in jezikovnih manjšin v Albaniji (Bos in UNPO Mission 1994: 2).

RAZLIČNI POGLEDI IN INTERESI

Delo domačina, upokojenega učitelja albanščine Fota Bixhilija, z naslovom *Hudourniki Epira* (*Jipet e Iperit*) (2004) je med domačini sprožilo plaz kritik. Očitali so mu nedoslednost in napačne podatke, s katerimi avtor zagovarja nacionalno oz. proalbansko stališče. Bixhili trdi, da je prepričanje domačinov o njihovem izvoru iz *Meghalihore* le lokalna legenda. Po njegovem mnenju so »prvi« prebivalci Dhërmija/Drimadesa živeli na hribu, nekje med Dhërmijem/Drimadesom in sosednjo vasjo Ilias. »Naselbina prvih prebivalcev je bila Gjondushe ..., kraj, ki ni bil viden očem piratov, ki so pogosto obiskali to območje« (Bixhili 2005: 44, prev. N. G. B.). Interpretacije povratnika Fota Bixhilija, ki je vrsto let živel v različnih krajih Albanije in se pozneje, po razpadu komunizma, izselil v Grčijo ter se pred nekaj leti vrnil v Dhërmi/Drimades, so za marsikaterega domačina sporne in dvomljive. Po njihovem mnenju je Bixhilijeva interpretacija zgodovine posledica indoktrinacije preteklega režima.

Dva meseca po izidu Bixhilijeve knjige je izšel zbornik *Himara skozi stoletja* (*Himara në Shekuj*), ki ga je izdala Albanska akademija znanosti. Podobno kakor Bixhilijeva knjiga je bil zbornika pospremljen s kritiko večine domačinov Dhërmija/Drimadesa in Himarë/Himare. Nasprotni odziv pa je bilo zaznati v Vlori, kjer je bilo predvsem v krogu mestnih veljakov, akademikov in politikov delo pohvaljeno in sprejeto z naklonjenostjo. 10. marca 2005 je bila na Tehnični Univerzi »Ismail Qemali« v Vlori tiskovna konferenca; zbrali so se ugledni univerzitetni profesorji, dužboslovci Albanske akademije znanosti v Tirani, umetniki iz Vlore, novinarji nacionalnih in lokalnih časopisov ter televizije in nekaj študentov. Na predstavitvi so nekaterih sodelavci predstavili kratke povzetke svojih raziskav. Foto Bixhili je bil povabljen kot poseben gost in je strnjeno govoril o zgodovini območja Himarë/Himara.

V akademijskem zborniku je 24 prispevkov s povzetki v angleščini ali francoščini. Predstavljeni so geografska in arheološka podoba območja, njegova zgodovina od bronaste dobe do konca druge svetovne vojne, organizacija zemljišč, jezik, kultura in navade, mitologija in večglasne ljudske pesmi. Večina prispevkov poudarja idejo, da območje Himarë/Himare in njeni prebivalci pripadajo albanski nacionalni državi.

V tem duhu Muzafer Korkuti razpravlja o arheologiji Himarë/Himare in njenih vasi, ki naj bi bile naseljene že v pozni bronasti dobi (1600–1200 pr. n. š.) in železni dobi (1200–700 pr. n. š.). Korkuti piše, da so bila naselja današnje Himarë/Himare in Sarande obdana z obzidjem. »Prvi« prebivalci so se imenovali Haoni, ki so bili, po avtorjevih postavkah, del Ilirov. Korkuti opiše materialne ostanke v Himarë/Himari:

> Graditev številnih predurbanih utrjenih naselbin iz obdobja bronaste in železne dobe na albanskem ozemlju, in sicer Badher [*med Himarë/Himaro in Borshem*], Karos [*blizu Borsha*], Kalivo [*blizu Butrinta*], itn., je povezana s pomembnimi spremembami v ilirski družbi. (Korkuti 2004: 40)

Podobno navaja Emin Riza, ko razpravlja o arhitekturi gradu v Himarë/Himari:

> Urbana in stavbna celota gradu v Himari je poleg gradu v Beratu eden redkih ohranjenih primerkov. Ta zgodovinski in kulturni zaklad predstavlja vrednost ilirsko-albanske zgodovine skoz stoletja. (Riza 2004: 409)

Arqile Bërxholi v uvodnih stavkih prispevka, v katerem piše o zgodovini uprave in številu prebivalcev na območju Himarë/Himare skoz stoletja, sklicujoč se na arheologijo, zapiše:

> Arheološki viri kažejo, da je bilo geografsko-kulturno območje obalnega dela (od Himarë do Sarande) naseljeno vse od zgodnjega obdobja. Prav to pa oblikuje skupno območje albanskega etničnega ozemlja, ki je bila ves čas poseljeno z enako populacijo, torej albansko. (Bërxholi 2004: 238)

Kristaq Prifti se v svojem prispevku opira na arhivske vire in zgodovinske dokumente:

> V arhivskih virih, ne le otomanskih pač pa tudi v evropskih (Avstro-Ogrska, Francija, itn.), številni dokumenti obravnavajo narodno oblikovanjr prebilstva v vilajetu Janina (v južni Albaniji) – nikakršnega dvoma ni, da so prebivalci Himarë albanske narodnosti. Iz dokumentov med 16. in 19. stoletjem, ki so predstavljeni v tej študiji, je jasno razvidno, da Himarčani nedvomno sprejemajo svojo albansko etnično pripadnost in da kot materinščino uporabljajo albanski jezik. (Prifti 2004: 188)

Strateška lega, bližina grških otokov in postopni razvoj trgovskih stikov so bili po njegovem mnenju odločilni za uveljavitev grškega jezika v vaseh na območju Himarë/Himare. Rabo grščine sta spodbujala tudi cerkev in izobraževanje v času bizantinskega cesarstva (13. do 16. stoletje), ko je bila del cerkvenega obredja, se je uveljavila tudi v šolstvu in navsezadnje kot pogovorni jezik domačinov (prav tam).

Tudi Shaban Sinani vidi v strateški legi Himarë/Himare enega od dejavnikov za razvoj trgovskih stikov. Prebivalci območja Himarë/Himare so se prek trgovskih stikov obrnili na »Zahod, da bi prosili za politično rešitev« (Sinani 2004: 349). Piše tudi o »etnotipu« ljudi v Himarë/Himari:

> V nasprotju od krajev v notranjosti Albanije je bilo etno-regional-

> no krčenje v Himarë povezano s trgovanjem in potovanji čez morje. Po uveljavitvi in širitvi otomanske uprave se je regija Himarë postopoma krčila. Kmalu je Viharniško gorovje (*Mali i Vetetimes*) postalo meja med Laberijo in obalo. To pa ne more veljati za zgodnejša obdobja, vsaj ne do uvedbe reform tanzimata.[67] Domačini so se obrnili na Sveti sedež in kraljem zahoda, vse upe povezali z njimi, preusmerili svoje življenje na morje, trgovino, ribolov in na druge, etnično različne skupnosti. Če je prvo pripeljalo do nekaterih nepomembnih razlik v samem značaju albanskega etno-tipa (npr. islamizacija Laberije, ohranitev krščanstva v Himarë), je drugo imelo kulturni vpliv, ki ga je mogoče dokazati z uveljavitvijo grškega jezika kot komunikacijskim sredstvom. (Prav tam)

V podobnem slogu, vendar z nekoliko drugačnimi interesi kakor pripovedovalci zgodb o izvoru Himarčanov iz *Meghalihore*, omenjeni avtorji prav tako razpravljajo o njihovem izvoru in ga povezujejo z »ilirsko družbo« (Korkuti). Na podlagi arheoloških najdb in stavbarstva je izvor Himarčanov pomemben del »ilirsko-albanske zgodovine« (Riza). Kakor navaja Bërxholi, je bilo območje Himarë/Himare naseljeno »vse od zgodnjega obdobja«, kar dokazuje, da je del »albanskega etničnega ozemlja«. Idejo o kontinuiteti, enotnost prebivalcev Himarë/Himare, ki pripadajo »albanskemu narodu« pa zagovarja tudi Prifti. V analizi arhivskih podatkov tako trdi, da prebivalci Himarë/Himare pripadajo albanski nacionalni državi in da je njihov prvi jezik albanščina. Omenjeni raziskovalci v svojih zapisih ustvarjajo neposredno povezavo med Iliri in Albanci in na ta način opisujejo nacionalnost, kakor da je »že od nekdaj«.

Podobno kot pripovedovalci tudi zgodovinopisci opisujejo premočrtni prehod iz homogenosti in skupinskosti domačinov v heterogenost in razselitev v številne vasi območja Himarë/Himara. Medtem ko je v ustnih zgodbah omenjeni prehod označen z nenehnimi vdori piratov v *Meghalihoro* in nato selitvam prebivalcev na hrib, zapisi zgodovinopiscev omenjeni premočrtni prehod vidijo kot posledico tanzimatskega sistema in razvoja čezmorskega trgovanja z grškimi otoki v drugi polovici 18. stoletja.

Podobno kakor Sinani tudi eminentni albanski zgodovinopisec Kristo Frashëri razpravlja o pripadnosti prebivalcev Himarë/Himare in jo opredeljuje v narodnih okvirih. V delu *Himarë in etnična pripadnost Himarčanov, dialog z grškimi zgodovinarji* (*Himara dhe perkatesia etnike e himarijoteve, bisede me historijanet Greke*) iz leta 2005 piše:

> Minilo je že kar nekaj časa, odkar je dnevno časopisje v Grčiji ali pa v Albaniji pisalo o problematiki prebivalcev Himarë. Po zapisih

[67] Reforme tanzimata ali novega reda so bile uvedene po letu 1839 in so temeljile na preureditvi in modernizaciji otomanske uprave (glej Škaljić 1966).

> helenskih piscev prebivalci tega območja pripadajo grški narodnosti, medtem ko po mnenju druge skupine pripadajo albanskemu narodu. Obe ponujata svoje predpostavke, ne da bi raziskali ali pa omenili trditve nasprotne skupine. To ni naključje, saj ni lahko primerjati obeh pogledov. Vendar predstavitev le enega toka argumentacije brez omembe drugih nikakor ni znanstvena razprava. Zagata ostaja danes še vedno nerazrešena. Zato sem pričujoče delo poimenoval *Himarë in etnična pripadnost Himarčanov, dialog z grškimi zgodovinarji*, kjer predstavim in primerjam oba pogleda. V knjigi le obnovim temeljne ugotovitve. Kakor boste videli, sklenem, da prebivalci Himarë nedvomno pripadajo albanskemu narodu … Da bi omilili protiargumente albanskih zgodovinopiscev, prebivalci Himarë trdijo, da niso niti Grki niti Albanci, temveč so Himarčani. Svoje pripadnosti ne povezujejo niti z grško niti z albansko državo. Njihov namen je ustvariti še eno majhno državo oz. etničnost, 'majhno Republiko Himarë', ki bo vključevala sedem ali pa deset do dvanajst vasi. (Frashëri 2005: 5, prev. N. G. B.)

Kristaq Jorgji iz Dhërmija/Drimadesa je v spisu, objavljenem v dnevnih novicah ABC (april, 2006) in pozneje tudi na spletnih straneh Skupnosti Himarë/Himara (www.himara.eu), kritiziral Frashërijev poskus združitve obeh pogledov. Očital mu je pristranost, ki temelji na širitvi nacionalnega, proalbanskega interesa:

> Prvo vprašanje, ki se mi poraja ob branju dela gospoda Frashërija, je, komu je to delo namenjeno? Lahko bi ugibal in rekel, da bi moral biti gospod Frashëri kot zgodovinar zaradi pojasnitve nekaterih vročih tem in vprašanj usmerjen k splošni javnosti, tudi tisti v Himari. Tistim, ki vsaj deloma poznajo to vročo debato, je povsem jasno, da obstajajo tri različna, včasih celo nasprotujoča si stališča, zato bi lahko za cilj svojega dela kot priznan strokovnjak postavil, da jih pojasni (vključno z možnostjo, da bi bilo mogoče temo še nadalje osvetliti). Druga možnost je obravnava vprašanja z nacionalistične retorične perspektive, pri čemer ne razume, da Himarčani ne bodo sprejeli nikakršne opredelitve drugih ljudi. Ta druga izbira je za kateregakoli zgodovinarja manj sprejemljiva, saj Himarčani lahko in bodo pisali svojo lastno zgodovino, ko bodo prepričani o dejstvih, tako kakor so to počeli že vsa ta leta. ; kar pa že vsa ta leta tudi delajo. (Jorgji 2006a: 4)

V kritiki Frashërijevega dela Jorgji zagovarja predpostavko o lokalni raznolikosti in posebnostih prebivalcev Himarë/Himare; tako piše, da je Himarë/Himara:

> tista, ki je za razliko od drugih regijami v Albaniji ostala neodvisna;

> tista, ki se je sama branila pred tremi najmogočnejšimi turškimi sultani (vključno z Sulejmanom I. Velikim, v času ko je otomansko cesarstvo doseglo vrhunec moči); ki je za razliko od drugih regij v Albaniji ohranila vero svojih prednikov; ki je odprla prvo šolo na današnjem albanskem ozemlju; ki je nasprotovala prvim komunističnim volitvam leta 1945, kar ni storila nobena druga regija v Albaniji. (Prav tam)

Kljub nasprotujočim si trditvam, ko Frashëri zagovarja, da prebivalci Himarë/Himare pripadajo albanski narodnosti, Jorgji pa brani njihovo lokalno posebnost in raznolikost, oba opredeljujeta področje Himarë/Himare in njenih prebivalcih kot ozemlje, ki je bodisi del nacionalne države ali pa del »lokalnosti«. Čeprav sama kritizirata enostrane interpretacije številnih raziskovalcev in zgodovinopiscev in svojim bralcem obljubljata, da ne bosta storila enake napake, se pristranosti ne moreta ogniti, saj v ospredje postavljata nacionalni ali pa lokalni interes: Frashëri sklene, da »prebivalci Himarë/Himare nedvomno pripadajo albanski naciji« (2005: 5), Jorgji pa poudarja, da »za razliko od drugih regij v Albaniji« Himarë/Himara »ostaja neodvisna« (Jorgji 2006a: 2).

K predstavljenim debatam in vprašanjem o pripadnosti prebivalcev Himarë/Himare sodijo tudi polemike o izvoru, selitvah, trgovanju, borbenosti, verski pripadnosti in avtonomiji prebivalcev. Vse to je snov številnih sodobnih zgodovinopisnih študij v Albaniji; tudi te so na eni strani nasprotujoče si in sporne, na drugi strani pa povezane in prepletene.

MED SPORNOSTJO IN POVEZANOSTJO

Iliri ali Epirci?

Po zgodovinskih domnevah so na obalnem območju današnje južne Albanije, vključno z območjem Himarë/Himare, v 6. stoletju pr. n. š. živeli Haoni[68] (Cancik in Schneider 1997: 1093–1094). Že ob tem pa se med avtorji, ki zagovarjajo lokalni ali pa nacionalni interes, izražajo nesoglasja o pripadnosti Haonov kakor tudi o njihovem mestu na širšem družbeno-geografskem zemljevidu. Številni zgodovinopisci, ki zagovarjajo lokalna stališča, definirajo Haone kot del Epircev (Rusha 2001: 11, Koçi 2006: 13), ki so na območju današnje Himarë/Himare živeli približno od leta 70000 pr. n. š. Nekoliko drugače razpravlja arheolog iz Qeparoja, Jano Koçi, ki

[68] Ali zgodnje bronasto obdobje (okoli 2300/2200–1600 pr.n.š.) (Harding 2000: 14–18), oz. (4900–2000 pr.n.š.) (Fagan idr. 1996).

piše, da je bil ta del današnje južne Albanije v obdobju kenozoika celota z današnjimi grškimi otoki Krf, Ereikoussa in Othonas (Koçi 2006: 9–10). Tako so bili prebivalci tega dela v trgovskih stikih (prav tam). Nasprotno Koçiju pa zgodovinopisci, ki zagovarjajo nacionalni interes, trdijo, da je ljudstvo Haonov pripadalo Ilirom (Ceka 2005, Frashëri 2005: 17) ali Pelazgijcem (prim. Bixhili 2004). Po njihovem mnenju so se na današnje območje Himarë/Himare ljudstva Haonov naselila v obdobju mezolitika (8000 pr. n. š.) (Gjipali 2004: 60–61).

Tuji raziskovalci (Jacques 1995, Vickers 2001, Winnifrith 2002), ki niso privrženi ne proalbanskemu ne progrškemu in niti lokalnemu stališču, opozarjajo, da je razmejitev med Iliri in Epirci predmet političnih sporov in znanstveno vprašanje. Njihove raziskave kažejo, da iz obdobja pred našim štetjem ni dovolj zanesljivih dokumentov, ki bi lahko potrdili podmeno, da so Albanci potomci Ilirov (Jacques 1995: 30, 45, glej tudi Šašel Kos 2005: 246-247). Miranda Vickers trdi podobno in ugotavlja, da so bile omenjene podmene v času komunizma postavljene kot zgodovinsko dejstvo:

> Sodobni znanstveniki opisujejo kot »ilirska« številna ljudstva, ki so sočasno naseljevala obsežen del Balkanskega polotoka, do reke Donave na severu. Odgovori na vprašanja, ali so Grki ali Iliri naseljevali del južnega območja današnje Albanije, poznanega kot Epir, še vedno ostajajo kontroverzni. Najverjetneje so bili oboji, Grki in Iliri, prvotno razpršeni na tem območju, tako kakor so še danes. (Vickers 2001: 1)

Britanski zgodovinar Winnifrith trdi podobno, ko obravnava jezik ljudstev Epircev (2002: 47–48, glej 1. poglavje), lokalno naravnani avtorji pa trdijo, da je bil njihov jezik ilirščina, iz katere po njihovem prepričanju izvira albanski jezik.

Ta mnenja ponazarjajo, da zgodovinopisci, ki branijo bodisi progrške ali pa proalbanske interese, opredeljujejo prebivalce Himarë/Himare kot enotne in kot »homogeno« entiteto, ki »že od nekdaj« pripadajo bodisi albanskemu bodisi grškemu narodu. Pripadnost ljudstev Ilirov ali pa Epircev opredeljujejo v nacionalnih mejah. Tako npr. Rusha, ki zagovarja lokalni interes, kakor tudi Ceka, Frashëri in Bixhili, ki zagovarjajo nacionalni, proalbanski interes, postavljajo Haone na geopolitični zemljevid današnje Republike Albanije. Nihče med njimi ne upošteva, da je bilo v obdobju kenozoika geomorfološko območje, kjer dandanes leži Himarë/Himara, nekoliko drugačno kot danes. Večina lokalnih in nacionalnih zgodovinopiscev in drugih raziskovalcev razpravlja o ljudstvih Epircev in Ilirov, kakor da bi bili del evolucijskega modela, v katerem so se postopoma razvijali od »enostavnih« ljudskih skupnosti pa vse do »kompleksnih« nacionalnih držav.

Winnifrith in Vickersova postavljata Albanijo na Balkan; Balkan pa je sinonim raznovrstnosti, mešanosti, dvoumij in spornosti. Vickersova, npr., piše: »Sodobni znanstveniki opisujejo kot »ilirska« številna ljudstva, ki so sočasno naseljevala obsežen del Balkanskega polotoka, do reke Donave na severu.« (2001: 1), Winnifrith pa: »Na Balkanu in še posebej v južni Albaniji ni nič nenavadnega srečati ljudi, ki obvladajo dva ali pa celo tri jezike« (2002: 47). Po Todorovi (1997) in drugih (Norris 1999, Bjelić in Savić 2002, Green 2005) je pomen Balkana, ki se je vse do 19. stoletja uporabljal kot družbenogeografsko ime za gorovje, ki je povezovalo Črno morje z Jadranom (Todorova 1997: 25), postopoma postal obarvan s političnimi, zgodovinskimi in kulturnimi pomeni. V sodobni literaturi je Balkan pogosto rabljen kot sinonim za mešanost, fragmentiranost, številčnost, hibridnost, dvoumnost in spornost. Podobno Vickersova in Winnifrith uporabljata besedo Balkan, ki ji pripisujeta mnoštvo in mešanost, zaradi katerih ne moreta najti jasnega in edinega odgovora o pripadnosti ilirskih ali epirskih ali grških ljudstev. Njune opredelitve bi po izhodiščih Greenove lahko opredelili kot ene tistih idej, ki ji ni nikoli mogoče priti do dna, ker bo vedno prezapletena ali pomensko prazna, ki ustvarja bistvo hegemoničnega koncepta Balkana: to pomeni, da so Balkani v političnem, intelektualnem, historičnem, kulturnem in celo geografskem okviru fraktali (Green 2005: 140). ebovane v pojmu Balkan – zapletena in hkrati »entiteta«. Prav takšne opredelitve pa ustvarjajo bistvo »hegemoničnega koncepta Balkan« (Green 2005: 140). Greenova opozarja, da je ta fraktalnost hegemonični konstruktu, pri čemer stvari niso prekompleksne ali razdrobljene, temveč so pretesno povezane in neločljive.

Čezmorska trgovanja

Ameriški evangeličanski misijonar Jacques (1995: 94–95) in britanski zgodovinar Winnifrith (2002: 42) sta postavila prve trgovske stike na območju južnega dela današnje Albanije na konec 7. in začetek 6. stoletja pr. n. š. Vzdolž obale današnje južne Albanije so trgovci iz današnje Grčije v krajih Epidamnus (Durrës), Apollonija (Pojan), Butrint, Finiq in Lissus (Leža) postavili svoje trgovske postojanke in kolonije. Pozneje, v 3. stoletju pr. n. š., pa je del južne Albanije, skupaj z današnjo Himarë/Himaro, prišel pod vladavino kraljev *koinona* (politično skupnost oz. »državo«) Molosov, ki so po zgodovinskih virih pripadali Epircem (Hammond in Schullard 1976: 697). V zapisih antičnih zgodovinarjev, npr. Strabon in zlasti Tukidid, se je termin Epirci nanašal predvesem na ime ljudstva in ne na ime območja (Winnifrith 2002: 47)

V opisih trgovanja se domačin, arheolog Koçi (2006: 25) sklicuje na arheološke najdbe keramike iz poznega neolitika. Podobno kakor Rusha (2001: 32–33) tudi Koçi (2006: 21) navaja imena pristanišč ali obmorskih trgovskih središč: Panormë (*Panormus* ali *Panormus Limen),* Spilesë (v Himarë/Himari), Gjipe (med Dhërmijem/Drimadesom in Vunojem), Jaliskari (v Dhërmiju/Drimadesu). Seznam trgovskih mest je naveden tudi v delih Hammonda (1967: 125) in Winnifritha (2002: 96), ki pa poleg naštetih pristanišč omenjata tudi obalo, t. i. Grammata, blizu Dralea ob vznožju vasi Palasa.

Arheolog Ilir Gjipali (2004: 60) je med redkimi avtorji, ki zagovarja proalbansko stališče, a se hkrati strinja z arheologom Koçijem, ko časovno postavlja trgovske stike med prebivalci Himarë/Himare in današnjimi grškimi otoki v obdobje pozne antike:

> Analize keramike, še posebej tiste, ki sodi v klasično helensko obdobje, razkrivajo, da je bila keramika uvožena iz pomembnih mest v Grčiji in Italiji, kot tudi iz kraja Apolonija v Albaniji. Zdi se, da je bila tedaj Himarë majhna naselbina, ki je imela zaradi strateškega položaja ob Jonskem morju stike s pomembnimi trgovskimi kraji in središči, npr. mestece Sopot (današnji Borsh na jugu Albanije). (Prav tam)

V prispevku zbornika Albanske akademije znanosti Sinani, sklicujoč se na nacionalni interes, govori o trgovskih stikih z grškimi otoki šele v času otomanske uprave, med 14. in 16. stoletjem. Sinani vidi v obmorski legi območja Himarë/Himare eno od okoliščin za razvoj trgovanja s sosednjimi otoki, ki je Himarë/Himaro povezovalo z »Zahodom« (Sinani 2004: 349). Prifti pa, v istem zborniku, poleg trgovanja omeni tudi prepoved otomanske oblasti o rabi albanskega jezika v šolah. Prifti navaja, da se je na tem območju z verskimi praksami in šolstvom razširil in utrdil grški jezik.

> Cerkvene dejavnosti, npr. maša, so potekale v grščini. Sčasoma so se v večjih mestih v južni in srednji Albaniji postopoma uveljavile tudi grške šole. Prav to pa je po mnenju sodobnih zgodovinarjev eden izmed vzrokov za uveljavitev grškega jezika na tem območju. V obdobju 19. stoletja se je grški jezik dokončno uveljavil v vaseh Himarë. Glavni vzrok za to je bil odlok otomanske vlade, ki je v šolah prepovedal pouk v albanskem jeziku. V Albaniji ni bilo veliko šol. (Prifti 2004: 188)

Če sledimo Winnifrithu, so se med otomanskim osvajanjem razmejitve med grško in albansko govorečimi posamezniki nenehno spreminjale; zato je težko »natančno« začrtati mejo med njimi (2002: 107). Kljub otomanski prevladi je v vaseh Himarë/Himara, Saranda, Gjirokastra in Del-

vina prevladovalo krščanstvo, ki je bilo pomembno za ohranitev grškega jezika, ki so ga prebivalci obmorskih delov južne Albanije uporabljali pri trgovanju s prebivalci današnjih grških otokov (2002: 108).

Obdobje rimskega in bizantinskega imperija

Medtem ko čezmorski trgovski stiki segajo že v obdobje zgodnje antike, so se kopenski uveljavili nekoliko pozneje, med letoma 27 pr. n. š. in 476 n. š., ko je bilo ozemlje današnje srednje in južne Albanije pod oblastjo rimskega imperija (Hammond 1967: 699). Za dostop do morja in zavarovanje obalnega dela današnje srednje in južne Albanije je rimska uprava zgradila cesto, imenovano Via Egnatia, ki je povezovala antično Apollonijo (blizu današnjega Levana) s krajema Rogozine in Dyrrachium (Hammond 1967: 235). Čeprav je danes težko določiti njeno lego, jo številni sodobni zgodovinopisci postavljajo vzporedno z reko Shkumbin, po kateri zdaj poteka mejnica med severnimi *Gegi* in južnimi *Toski.* (Jacques 1995: 134). Poleg Vie Egnatie je rimska uprava dala zgraditi obalno cesto, ki je povezovala Apollonijo z Valono (Vlora), Llogaro, Chimaero (Himarë/Himaro), Phoinike (Finiqom), Vuthrotum (Butrintom), in cesto v notranjosti, ki je povezovala Vloro z Amantijo, Antigoneo, Dodono, Ambracio in Nicopolisom (Hammond 1967: 699–700 in Priloga 4).

Za nadzor nad tedaj novo provinco Makedonijo na severovzhodu je rimska uprava odprla vojaške postojanke in niz utrdb vzdolž Vie Egnatie (Jacques 1995: 134, Winnifrith 2002: 67). Po tej cesti se je razmahnilo trgovanje, po njej so prišli številni popotniki in vojaške sile. Z leti so tam nastale večje skupnosti (Winnifrith 2002: 67) in večja mesta (npr. Apollonija, Dyrrachium, Amantia in Byllis), južno od Vie Egnatie, ki so dožuvela ekonomski razcvet. Še južneje pa so se razvila pomembna pristanišča, npr. Oricum in Onchesmus (v Sarandi) (Winnifrith 2002: 67).

V 1. stoletju n. š. je prek Vie Egnatie potoval misijonar Sveti Pavel in širil krščanski nauk, hkrati pa spodbudil postavitev številnih cerkva ob starodavni cesti. Stoletje pozneje se je ime Epir, ki je tedaj označevalo upravno provinco, deloma neodvisno od rimske oblasti, začelo uveljavljati med rimskimi politiki. Winnifrith navaja, da je večina prebivalcev Epira med 1. in 3. stoletjem uporabljala grški jezik, čeprav je iz tistega časa tudi nekaj latinskih rokopisov. Okoli 3. stoletja n. š. je Dioklecijan razdelil Epir na dve upravni enoti. *Epirus vetus* se je raztezal od Nicopolisa do gorovja Strel (gorovje Acroceunia), *Epirus nova* pa je vključeval grška mesta, npr. Dyrrachium in Apollonija (Winnifrith 2002: 69–70). Čeprav je danes razmejitev med *Epirus Nova* in *Epirus Vetus* nejasna, skušajo progrško

usmerjeni potisniti meje Epira čim severneje, proti reki Shkumbin (prav tam). Pri tem se pogosto sklicujejo na Strabona, ki je reko označil za mejnico med tema upravnima enotama.

V 5. stoletju je bizantinski imperij postopoma nasledil rimskega. Od tega časa je Via Egnatia lajšala selitve Normanov in križarjev proti vzhodu in pa vdore Gotov, Bolgarov in pozneje v 16. stoletju tudi Turkov (Jacques 1995: 134–164).

Med 12. in 13. stoletjem, ko se je utrdila moč Bizanca in se je širilo krščanstvo, so bile v današnjem Dhërmiju/Drimadesu in Himarë/Himari zgrajene številne cerkve. Starodavni napisi v nekaterih vaških cerkvah so v krogu sodobnih zgodovinopiscev in drugih intelektualcev še eno jabolko spora. O napisih Frashëri takole:

> Napisi, ki so bili v cerkvi Ipapandis v Dhërmiju odkriti leta 1751, omenjajo imena dveh prebivalcev Dhrimadhesa in tako dokazujejo, da prebivalci tega območja niso Grki. Osebni imeni, vpisani na steno cerkve, sta duhovnik Papa Ilia Leka in Andon Starat Gjika. Obe sta nedvomno albanska antroponima. (Frashëri 2005: 77, prev. J. Vera)

V odgovor na Frashërijeve sklepe je lokalni intelektualec Jorgji zapisal:

> Mislim, da gospod Frashëri omenja imeni Leka in Gjika in jih opredeljuje kot del albanske onomastike.
> Tu mora biti jasno, da prvič, Dhrimadhes, od koder je njegov dokaz, (če se ne motim) ima več kot 30 cerkva [*Jorgjijeva oznaka se nanaša na manjše cerkvice in predvsem kapelice*, op. N. G. B.], Himara pa več kot 80. Trditi, da so prebivalci Albanci le zaradi tega, ker je v eni od 30 cerkva napis, ki naj bi razkrival, da so prebivalci Albanci, je povsem napačno. (Jorgji 2006c; http://www.himara.eu/articles/004-en.html)

Jorgji je poudaril, da je na stenah majhnih cerkva in kapelic v Dhërmiju/Drimadesu kar osem napisov, in pojasnil:

> Celo albanski znanstveniki (prim. Androkli Kostallarin) se strinjajo, da imena Lek, Gjon, Gjike niso »čista« albanska imena, pač pa so krščanska imena, prilagojena albanskemu jeziku. Naj na tem mestu opozorim, da so ilirsko/albanska imena Bardhyl, Teuta, Dardan, itn. Zdi se, da se je gospod Frashëri v svojih sklepih prenaglil. (prav tam)

Frashëri in Jorgji torej opredeljujeta osebna imena po nacionalni pripadnosti, britanski zgodovinar Winnifrith pa:

> Grški zapisi so redki, kar je vredno obžalovanja, če nas zanima ohranitev grško govorečih skupnosti na območju Himarë, Pogonija

> in nekaterih krajev na območju Saranda. Dokaze je mogoče zaslediti le v ljudski tradiciji in grških napisih na stenah starih cerkva. Vendar noben med omenjenimi viri ne potrjuje ohranitve grškega jezika po okupaciji Albanije v 14. stoletju in vdoru Otomanov v 15. stoletju. (Winnifrith 2002: 102)

Poleg jezika in pripadnosti so tudi imena ljudi in krajev predmet spora med lokalno in nacionalno usmerjenimi pisci. Iz povedanega je razvidno, da so v ozadju sporov o pripadnosti prebivalcev območja Himarë/Himare nenehne ekonomske, politične, demografske in geomorfološke spremembe, ki so povzročile selitve ljudi, vdore ljudstev ali skupin (Normani, Bolgari in Turki), tektonske premike, soremembe v upravnih in političnih delitvah ljudi in krajev na območju današnje Himarë/Himare. Vendar je v številnih razpravah lokalnih ali nacionalnih avtorjev omenjena kontinuiteta gibanj in selitev pogosto prezrta. Namesto nje avtorji poudarjajo nacionalno ali pa lokalno dojemanje, v okviru katerega govorijo o vprašanjih ustvarjanja nacionalnega oziroma lokalnega.

Nacionalni junak Skenderbeg

V 15. stoletju, ko sta se moč otomanske oblasti in islamizacija razširila prek jugovzhodne Evrope, so se preseljevanja na območju Himarë/Himare in okolice nadaljevala. Kljub nenehnim vdorom otomanske vojske na področja, kjer so danes Skader, Leža, Drač, Vlora, Himarë/Himara in Sarande, so Himarčani ohranili trgovske stike z Beneško republiko. Nekateri so se kot poklicni vojaki pridružili beneški vojski in sodelovali v odporu proti otomanski moči (Jacques 1995: 172).

V sodobnem zgodovinopisju Albanije je 15. stoletje poznano po Gjergju Kastriotiju Skenderbegu, ki se je med letoma 1443 in 1468 boril proti otomanskim oblastem. Njegova popularnost je bila še posebej razširjena v času komunizma, ko so mu nacionalistični zgodovinopisci pripisovali nacionalni pomen in ga postavili za branilca Albanije in njenih državljanov (Glenny 2000: 43). »Njegova figura in dejanja so postala mešanica dejstev, resnic, pol-resnic, izmišljij in folklore« (prav tam). Nekateri zgodovinopisci (npr. Jacques 1995: 187–188) navajajo, da je bil Skenderbeg povezan z islamom, pravoslavno cerkvijo in katoliško cerkvijo v Rimu, proalbanski zgodovinopisci pa poudarjajo njegovo religiozno »nevtralnost« in jo povezujejo z nacionalnimi idejami oz. s t. i. »albanskostjo« (Frashëri 2005: 29–38, Malltezi 2004: 111–112, 123).

Albansko zgodovinopisje ne omenja Skenderbegovih vezi s krščanstvom in sodelovanja z Beneško republiko. V času komunizma je

transformacija Skenderbega v nacionalnega junaka pomagala h graditvi nacionalne povezanosti in utrjevala zamisel o albanski neodvisnosti od »otomanske preteklosti« (Glenny 2000: 43). Na eni strani je to je to Evropi približevalo albanske državljane, po drugi pa prispevalo, da so pridobili naklonjenost in podporo velikih evropskih sil (Glenny 2000: 43, deloma tudi Winnifrith 2002: 101).

V zborniku Albanske akademije znanosti Luan Malltezi piše sledeče:

> V 15. stoletju so Himarčani sodelovali v vojni proti Otomanom, ki so jo vodili Albanci pod vodstvom Skenderbega. Skoz generacije Himarčanov so se ohranile pesmi, ki objokujejo smrt Skenderbega in drugih vodij odpora. Himarčani so Albanci, ki so v svojem ljudskem spominu ohranili, da so nasledniki Aleksandra in Pira. (2004: 123)

Malltezi omenja, da so bili prebivalci Himarë/Himare pomembni bojevniki v Skenderbegovi vojski, borili so se proti otomanski oblasti, kar je pozneje pripeljalo k oblikovanju albanske nacije. Na eni strani poudari istenje prebivalcev Himarë/Himare in Albancev (»Himarčani so Albanci, ki so v svojem ljudskem spominu«), na drugi strani pa priznava razlike med njimi, ki jih je treba premostiti. V zadnjem stavku Malltezi omenja lojalnost Himarčanov, katerih albanskost se je ohranila v ljudskem spominu. Zaradi tega so ostali vdani Aleksandru Velikemu in Piru, ki je, po zapisih tujih zgodovinopiscev (prim. Winnifrith 2002: 22), poznan kot kralj Epira.[69] Čeprav so obsežno razpravljali[70] o pripadnosti Aleksandra Velikega in Pira,[71] ju Malltezi označuje za prednika Skenderbega in pripadnika albanskega naroda.

Nekoliko drugačno interpretacijo o vlogi mož iz Himarë/Himare v

---

[69] Malltezi je oba junaka opredelil kot pripadnika albanskega naroda. Kralj Piro, ki naj bi živel okoli 3. stoletja pr. n. š., naj bi bil sorodnik Aleksandra Velikega (Winnifrith 2002: 22). Ker je svoje vojake poimenoval »sinovi orla«, je bil tudi sam poznan pod imenom »Orel« (Jacques 1995: 116).

[70] Več o tem glej Danforth (1995: 33–38, 43–48).

[71] Oče Gjergja Kastriotija Skanderbega Gjon Kastrioti se je neuspešno uprl prvemu otomanskemu vpadu. Sultan je zato od njega zahteval za talce njegove tri sinove, ki so bili poslej janičarji v turški vojski. Gergj Kastrioti Skanderbeg je po končani vojaški šoli otomansko vojsko popeljal k številnim zmagam. Njegove vojaške odlike in zmage v številnih bitkah so bile pogosto primerjane z junaštvi Aleksandra Velikega. Zato je Skenderbeg dobil vzdevek Arnavutlu İskender Bey ali veliki Aleksander. Pozneje se je Skenderbeg uprl Otomanom. Eden od poznanih Skenderbegovih biografov je bil Martin Barleti, ki je med letoma 1506 in 1510 v Rimu izdal knjigo z naslovom *Življenje in junaštva Skenderbega, vladarja Epircev*. Leta 1967 je bilo njegovo delo prevedeno v albanščino (Barleti 1967).

boju zoper otomansko vojsko pa navaja lokalni zgodovinopisec Spiro Rusha:

> Himara je služila Skenderbegovi vojski. Leta 1444 se je borila v Torivoliju. Tam se je spopadla z vojsko sultana Murata II. V krvavem boju mož iz Himare je sodeloval tudi njihov poveljnik [*Skenderbeg*]. Možje Himare so se vdano borili pod vodstvom Skenderbega. Po njegovi nepričakovani smrti leta 1468 je bila Himara v nenehnem boju s turško vojsko, ki je hotela zasesti to območje. (Rusha 2001: 41–42, prev. N. G. B.)

Malltezi in Rusha imata prebivalce Himarë/Himare za pomembne bojevnike Skenderbegove vojske. V nasprotju z Malltezijem, ki njihov borbeni duh opiše kot obrambo njihove albanskosti, Rusha vidi v njem ključ za ohranitev avtonomije in distinktivne lokalnosti prebivalcev območja Himarë/Himara. V luči Malcomove predpostavke o širitvi mita o nenehnem boju (2002: 73) tako Malltezi kakor tudi Rusha ustvarjata mit o stalnem boju proti otomanski oblasti in skladno s tem širita idejo enotnosti prebivalcev Himarë/Himare.[72]

»Nenehni boji«: Upori proti otomanski oblasti

Z izjemo nekaterih oddaljenih in nedostopnih gorskih krajev v pokrajini Mirdita na severu in v krajih na jugu Albanije je bil med 14. in 15. stoletjem velik del ozemlja današnje Albanije pod oblastjo otomanske uprave. Večji del južne Albanije je bil razdeljen na upravne enote, imenovane sandžak in dokumentirane v defteri (davčne knjige) (glej Winnifrith 2002: 99, glej tudi Voje 2006). Pod otomansko upravo so bili sandžaki Gjirokaster, Sopot, Klisura, Belgrat (Berat), Tomorince, Iskrapar, Pavlo, Kurtik, Çartalos in Akcahisar. Sandžak Gjirokaster je bil razdeljen še na nahije Sopot, Himarë/Himara, Vagaynetia in Lahtakasou (v južnem Pogoniju) (prav tam).

Kljub različnim stališčem raziskovalcev – lokalnim (Rusha 2001: 56–57, Jorgji 2006a: 4–6 in 2006b: 18), nacionalnim (Pollo in Puto 1981: 88–89, Thëngjilli 2004: 147) in relativno nevtralnim (npr. Winnifrith 2002: 104-

[72] Na spletni strani Youtube so številni posnetki, ki razkrivajo spornosti Skenderbegove pripadnosti grškemu oz. albanskemu narodu (http://www.youtube.com/watch?v=2VcMfNDXYkI&mode=related&search, http://www.youtube.com/watch?v=j5h0vUhZNnc&mode=related&search=). Imenujejo ga »drugi« Alkesander Veliki (http://www.youtube.com/watch?v=WgPO3jRbaeo&mode=related&search). Niz oddaj z naslovom Portokalli (Pomaranča), predvajanih na nacionalni televiziji, je parodija teh spornih debat (http://www.youtube.com/watch?v=j4_j7-yYay8).

105) – so si vsi raziskovalci in pisci enotni v mnenju, da je bilo območje današnje Himarë/Himare razmeroma neodvisno od otomanske uprave.

O neodvisnosti prebivalcev Himarë/Himare je Winnifrith zapisal:

> V Albaniji so imela tri območja poseben položaj. Danes na vseh treh območjih živijo Grki ali Vlahi. To so obalne vasi blizu Himarë, vlaške vasi blizu Voskopojë na vzhodu in vas Dhrovjan pri Sarandi. Pričevanja so nekoliko dvomljiva, vendar je na vseh treh območjih prepričljivo veliko število cerkva, ki nakazujejo določeno stopnjo svobode in bogastva. (Winnifrith 2002: 104)

Po letu 1537, ko so možje z območja Himarë/Himare premagali vojsko sultana Sulejmana I. Veličastnega, se je neodvisnost območja utrdila. Albanska zgodovinopisca Pollo in Puto (1981: 88–89) pišeta, da je Sulejmanovo vojsko vodil veliki vezir Ayez Paša, ki mu je sultan ukazal, naj pobije vse može Himarë/Himare in s tem pridobi strateški dostop do Italije. Opisani so junaški boji mož Himarë/Himare, ki so potekali od poletja do jeseni, ko se je otomanska vojska umaknila (Pollo in Puto 1981: 89). Podobno kot Himarë/Himara so si tudi krajani Dukagjina, Mirdite, Špata in Laberije priborili neodvisnost in pravico, da obdržijo lokalno samoupravo oz. *venome.*[73] Skupaj s Himarčani jim ni bilo treba upoštevati dolgega seznama predpisanih dolžnosti (rayah), so pa morali Turkom plačevati harač (haraç), davek, ki je simboliziral njihovo podreditev (prav tam).

Zgodovinopisec Spiro Rusha (2001: 57) iz Qeparoja je navedel nekaj več podatkov o neodvisnosti Himarë/Himare, ki je tedaj, tako kakor danes, združevala osem vasi: Palasa, Dhërmi/Drimades, Ilias, Vuno, Himarë/Himara, Pilur, Kudhes in Qeparo. Vaščani so samoupravo obdržali vse do konca druge svetovne vojne. Neodvisni položaj je vključeval pravice do lokalne samouprave, imenovanja *kapedanov* ali vojaških poveljnikov, oboroženosti in obiska sultana Delvine in Vlore, prosto plovbo z lastnimi ladjami, izvoza brez plačila davkov in tudi zastopstvo na sultanovem dvoru v Istanbulu. Poleg pravic je neodvisni status prebivalcev Himarë/Himara vključeval tudi obveznosti, tj. plačilo harača, ki ga je poravnal *kapedan* vasi, in dolžnost, da se bojujejo za turško vojsko pod svojo lastno zastavo, kadar koli so naprošeni (prav tam).

Thëngjili, ki je soavtor zbornika Albanske akademije znanosti, je zapisal, da so Himarčani sodelovali z vojaškimi silami v Neaplju in drugih državah le zaradi političnih in ekonomskih koristi:

> Čeprav so si Himarčani izborili neodvisnost svoje province, so

[73] *Venome* ali nenapisan zakon, na katerem je temeljila lokalna uprava določenega območja (Pollo in Puto 1981: 293).

> izkoristili vsakršno mednarodno sodelovanje s katoliškimi silami – Španijo, Neapljem, Avstrijo, Rusijo itn. (Thëngjili 2004: 147–148)

To sodelovanje je imelo le en cilj, tj. »izgon Otomanov z Balkana«, saj so:

> Himarčani izrazili svojo pripravljenost, da sodelujejo v vseh akcijah za pregon Otomanov z Balkana. V številnih primerih so zaupali obljubam, vendar so na koncu pred Otomani ostali sami, le v redkih primerih so se zavarovali s sodelovanjem in tedaj so bile njihove zmage očitne. (Thëngjili 2004: 149)

Omenjeni raziskovalci soglašajo, da so bili prebivalci Himarë/Himare v 16. stoletju neodvisni. Vendar se njihovi zapisi spet razlikujejo po načinu interpretacije, saj sledijo nacionalnemu oz. lokalnemu interesu. Nevtralni Winnifrith meni, da sta grški jezik in številčnost cerkva glavna kazalnika, da je bilo območje avtonomno in neodvisno od otomanskih sil. Pollo in Puto Himarčane opisujeta kot pogumne bojevnike, ki so se borili proti Turkom in si prizadevali za ohranitev avtonomije, Rusha pa podrobneje opiše njihovo avtonomnost in neodvisnost, ki je združevala niz pravic in hkrati obveznosti, ki so jih ohranili vse do druge svetovne vojne (1941). Thëngjilli je nekoliko drugačnega mnenja, ko piše, da je avtonomija prebivalcev posledica njihovih stikov in trgovanj z državami prek morja, kar jim je prinašalo ekonomsko dobrobit in jim dopuščalo ohranitev svoje vere.

Gibanja ljudi in krajev

Po zapisih nealbanskih raziskovalcev (Mazower 2001: 26–29, Winnifrith 2002: 103) so za obdobje med 15. in 18. stoletjem značilne intenzivno gibanje in selitve prebivalcev v kraje čez morje ali tudi notranjost severnega in južnega dela današnje Albanije (Winnifrith 2002: 103). Takrat se je število vasi tedanjega območja Himarë/Himare občutno zmanjšalo.

Rusha (2001: 43) opisuje številne selitve prebivalcev Himarë/Himare. Mnogi med njimi so se preselili na Sicilijo, in sicer v Palermo, kjer so ustanovili ulico *Piana dei Greci* (v italijanščini grško naselje ali v izvirniku planjava). Ime je bilo povezano s prebivalci, med katerimi so prevladovali pravoslavci, ki so se pogosto samoopredeljevali kot Grki (Derhemi 2003: 1017). Pozneje je bilo naselje preimenovano v *Piana degli Albanesi* (albansko naselje oz. v izvirniku planjava), ki jo danes v naseljujejo Arbëreshi. Le ti, v vsakdanjem pogovoru uporabljajo južno albansko narečje, s številnimi grškimi in sicilskimi leksičnimi prvinami (Derhemi 2003: 1021–1022). Mnogi zgodovinopisci predvidevajo, da so bili Arbëreshi prvotni prebivalci Albanije. Rusha (2001: 43) v svojem delu navaja, da so naselje *Piana*

degli Albanesi poleg Arbëreshov naseljevali tudi prebivalci Himarë/Himara. Slednje naj bi bilo razvidno iz imena četrti, ki se imenuje Himarioti.

V 17. stoletju so se številni mladeniči s področja Himarë/Himare vključili v vojaško šolo v Neaplju in pozneje kot poklicni vojaki služili za neapeljsko vojsko. Britanski poročevalec Corner je v uradnih zapisih iz leta 1670 poročal, da je kraljeva vojska v Neaplju imela okoli 200 plačanih vojakov iz Himarë/Himare. Mnogi so se po upokojitvi vrnili domov, kjer so vse do smrti od neapeljske vojske (Kraljestvo Sicilije) prejemali vojaške mesečne pokojnine (Corner 1670, v Zamputi in Pulaha 1990: 399). Tudi popotnik britanskega rodu Leake (1967: 12) je navedel, da je na začetku 19. stoletja okoli 100 prebivalcev Himarë/Himare prejemalo pokojnino od vojske v Neaplju.[74]

Poleg selitev na Sicilijo so Himarë/Himaro zaznamovale tudi selitve na sever današnje Italije, kjer so služili v vojski Beneške republike. Leta 1685 je italijanski diplomat Contarini o njih zapisal:

> Benečani so spodbujali prebivalce Himare, da se borijo proti Otomanom in namesto predaje sultanu plačajo manjši harač. S tem so beneški vojski omogočili dostop do otomanskih ozemelj. Spodbuda in pomoč Beneške republike je bila med ljudmi v Himari nadvse dobrodošla, saj njihovo območje ni bilo dovolj rodovitno. Ko so služili Benečanom, so si zagotovili sredstva, ki so jih nujno potrebovali za življenje. Zaradi sodelovanja v poklicni vojski, so prebivalci Himare ohranili stike z Benečani. Poleg omenjenih stikov pa so tudi imeli trgovske stike s Krfom, ki je bil tedaj pod beneško oblastjo. (Contarini 1685, v Zamputi in Pulaha 1990: 350, prev. N. G. B.)

Podobno Contariniju piše tudi Cardoni (1685):

> Benečani so rekrutirali številne Himarčane, kar jih je skoraj stalo življenja, vendar so jih Benečani ščitili. Domačinom so zaupali svojo lastnino, saj so dolga leta trgovali z bližnjim Krfom. Obljube Benečanov so Himarčane spodbudile k sodelovanju v njihovi borbi proti poglavarju Delvine, ki je omel 1500 vitezov in 400 konjev. Himarčani so jih premagali. Da so potrdili svojo zmago, so gene-

[74] Leake piše: »V vasi živi okoli 100 upokojencev neapeljskega kraljestva, vključno z upokojenimi oficirji, ki dobijo plačilo od poveljnika Zakha; ta skoraj vsako leto obišče Krf, da od neapeljskega konzula prevzame plačilo. Prejme 12 dukatov pokojnine mesečno za svojo vojaško službo, štiri za svoje posredništvo in osem dukatov mesečno za vdove padlih vojakov. Precejšnja provizija, ki jo dobi na podlagi te nezahtevne službe, mu je izročena za zagotovitev varnosti njegove funkcije kot vplivnega moža v kraju. Zakho-Ghiorgji namreč v očeh vseh uživa ugled poglavarja Khimare, z izjemo tistih, ki so na strani Liganates in ki, seveda, imajo za poglavarja Alexodhema.« (Leake 1967: 12).

> ralu/kapedanu prinesli njihove glave. (Cardoni 1685, v Zamputi in Pulaha 1990: 350, prev. N. G. B.)

Rusha (2001: 49) navaja, da je bila v 17. stoletju zaradi številnih bitk med prebivalci Himarë/Himare in otomansko vojsko lakota v Himarë/Himari tako velika, da so morali domačini uživati korenine, ker drugega ni bilo. Ker so sodelovali z Benečani v številnih bojih proti Otomanom, so Benetke v času velike bede prosili za pomoč in upali, da se bodo priključili Beneški republiki. Vendar kljub velikim upom do priključitve ni nikoli prišlo.

Poleg Benečanov so prebivalci Himarë/Himara leta 1785 za pomoč zaprosili tudi avstrijsko monarhijo in pozneje sodelovali z generalom Orlovom in Rusijo.

> Širitev islama je onemogočila širitev območja Himarë in oslabila možnosti upora prebivalcev Himarë proti otomanski upravi. V tem obdobju lahko le zasledimo prošnje Himarčanov za pomoč, naslovljene na cesarico Elizabeto (1759), avstrijskega cesarja (1785), idr. Leta 1750 so Himarčani sklenili sporazum z Benetkami in osvobodili grad v Sopotu, vendar so jih Benetke pustile na cedilu. Ko je ruski general Orlov opazil prizadevanje Himarčanov je v skladu z ruskim interesom leta 1770 spodbudil vse kristjane v južni Albaniji, da sodelujejo v boju proti muslimanom. In Himarčani so spet »ostali praznih rok«. (Thëngjilli 2004: 148–149, prev. N. G. B.)

Raziskovalci razpravljajo o selitvah in sodelovanju prebivalcev Himarë/Himare z neapeljsko in beneško vojsko, kar je bilo nasledek nenehnih spopadov z otomansko vojsko med 16. in 18. stoletjem. Kljub temu Rusha in Thëngjilli interpretirata te dogodke v okviru lastnega interesa: tako npr. Rusha omenja selitev številnih prebivalcev Himarë/Himare v Palermo, kjer so ustanovili naselje *Piana dei Greci,* in skopo omeni, da so Benečani zavrnili prošnjo Himarčanov za priključitev Beneški republiki, Thëngjilli pa to komentira nekoliko sarkastično: »Benetke [*so Himarë/Himaro*] pustile na cedilu«.

Ali Paša iz Tepelene

V 18. stoletju sta moč in nadzor otomanskega dvora začeli postopoma slabeti. V drugi polovici 18. stoletja je bilo območje današnje Albanije razdeljeno na dva pašaluka[75] – Skader in Janina. Z ustanovitvijo pašalukov se je v Albaniji oblikoval fevdalni razred (Pollo in Puto 1981: 94–95),

[75] Pašaluk je zemlja, ki je bila med otomansko vladavino pod upraviteljstvom Paše. Pa-

ki je bil neodvisen od turške fevdalne plasti. Ta razdelitev je povzročila spore med albanskimi fevdalnimi gospodi in osrednjo otomansko vlado (Pollo in Puto 1981: 94–95).

Pašaluki so bili razmeroma avtonomne enote, vodili so jih vladarji, imenovani na sultanovem dvoru. Po zgodovinskih virih je pašaluk s središčem v Janini obsegal današnjo južno Albanijo in Epir v Grčiji. Vodil ga je Ali Paša iz Tepelene, ki je zelo slabo znal turško. Ker je bil videti »nevarno« avtonomen, ga oblast v Istanbulu ni marala (Jacques 1995: 249–250).

Ob slabitvi otomanske oblasti v drugi polovici 18. stoletja je avtonomni pašaluk razpadel v štiri vilajete: Skader, Kosovo, Monastir in Janina. Namesto fevdalnega vojaškega poveljstva je otomanski dvor priznal fevdalne latifundije (velika posestva), ki so se v času pašalukov hitro razvijale (Pollo in Puto 1981: 104). S političnimi in upravnimi delitvami so se nadaljevale tudi selitve in potovanja prebivalcev Himarë/Himare; v večji meri so bile povezane s trgovskimi stiki, sezonskim in pogodbenim delom.

Nekateri starejši vaščani Dhërmija/Drimadesa (rojeni med letoma 1930 in 1940) se spominjajo zgodb svojih dedov, ki opisujejo Ali Pašev prisilno izselitev vaščanov v Salaoro[76] v zalivu Arta v Grčiji okoli leta 1810, ko je Ali ukazal razviti Salaoro v eno pomembnih pristanišč v zalivu Arte. Takrat je v Salaori razsajala epidemija španske gripe,[77] ki je terjala številne smrtne žrtve. Kljub poskusu Ali Paše, da bi kaznoval prebivalce Dhërmija/Drimadesa s prisilnim delom v Salaori in morebitno smrtjo zaradi španske gripe, so nekateri vaščani vendarle preživeli. Po padcu Ali Paševega vodstva so se njihovi potomci preselili v gore Pogonija v Epiru, kjer so ustanovili vas Drimades.

Prisilna izselitev prebivalcev Dhërmija/Drimadesa je omenjena tudi v delih domačinov Krista Dedeja in Fota Bixhilija in tudi v spletnem turističnem vodniku območja Himarë/Himara (www.himara.eu). Sklicujoč na Dedeja je Bixhili opisal omenjeni dogodek:

> V obdobju načrtnih premestitev in izseljevanj prebivalcev je Ali Paša izdal odlok o sistematični premestitvi prebivalcev Nivitse in Sv. Vasilija iz Himarë. Ali Paša je zaukazal njihovo premestitev v

---

šaluk se ni ujemal z območjem, ki je bilo v pristojnosti turške državne uprave (Pollo in Puto 1981: 291).

[76] Hammond (1967) navaja, da je bila Salaora v obdobju vladavine Ali Paše otok.

[77] Španska gripa ali *influenza pandemic* (lat.) je povzročil nenavadno močan in smrtonosni virus influenza A, razširjen v letih 1918 do 1920. V zgodovini človeštva španska gripa velja za najbolj uničujočo epidemijo, saj je v pičlih 18 mesecih pomorila 50 do 100 miljonov ljudi. V nasprotju s splošnimi epidemijami gripe, ki prizadenejo predvsem otroke, starejše in fizično oslabele ljudi, so bile številne žrtve zdravi mlajši odrasli (http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs211/en/).

> Trikalo in Tesalijo. Spomladi leta 1810 je Ali Paša izdal odlok o premestitvi prebivalcev Dhërmija na močvirnato območje Salahora blizu Parge. Po ocenah Dedeja je bilo načrtno preseljenih okoli 2500 ljudi. Številni med njimi so zaradi malarije umrli. Preživeli so se po Alijevi smrti preselili v gorovje Pogonija. Da bi ohranili spomin na staro vas Dhrimade, so novo naselje po njej. Oktobra leta 1822 je Drimade v Pogoniju naseljevalo okoli 700 ljudi, med njimi je bilo 180 žensk. (Bixhili 2004: 84, prev. N. G. B.)

V turistični predstavitvi Himare pa je sistematična preselitev prebivalcev Dhërmi/Drimades omenjena le bežno:

> Z vsemi razpoložljivimi sredstvi si je Ali Paša skušal podrediti Himaro, zanko je skušal zadrgniti čim tesneje okoli regije, zasesti in uničiti vasi Himare, izgnati njene prebivalce v Salaoro blizu Arte, zgradil je grad Panormos na ruševinah starega gradu in samostana, da bi mogel nadzorovati Himarčane. (www.himara.eu)

Tuji popotniki

Že uvodoma so bili omenjeni nekateri tuji popotniki, npr. pesnik Byron, angleški pisec Leake in slikar Lear, ki so v letih 1809 in 1810 potovali čez Epir. Popotni zapisi so bili eden od virov, ki so pogosto ustvarjali predsodke, ekstremne poglede, posplošitve in tako med bralci na »Zahodu« oblikovali javno podobo o drugačnem in drugem (Todorova 1997: 62–63).

Tudi zapisi britanskih popotnikov Leara (1988 [1851]) in Leakea (1967 [1835]) sodijo k takšni literaturi, na podlagi katere so njeni »zahodni bralci« ustvarili predsodke o »himarskem drugem«. Ob tem pa jih prolokalno ali pronacionalno naravnani raziskovalci pogosto navajajo in interpretirajo v prid svojih interesov.

Za zgled in boljše razumevanje sledi nekaj Learovih in Leakeovih odstavkov, ki so najpogosteje navedeni v delih domačih raziskovalcev.

> Vsa domača množica, z najrazličnejšimi nečaki in bratranci, je bila zbrana na dvorišču in čakala, da naju pozdravi, ko sva vstopila na dvorišče, od koder sva odšla v prostorno kuhinjo, kjer so naju ženske te družine plaho pozdravile, kar je povsem običajno za posameznice, ki živijo v takšni orientalski osami. (Lear 1988:136).
>
> Za človeka, ki je vešč grškemu narečju (ki ga tod skoraj vsi govorijo ali pa vsaj razumejo), bi bilo nadvse zanimivo potovati skoz Himaro [*Khimáro*] in zbrati nekaj natančnih podatkov o navadah in življenju med tem primitivnim ljudstvom. Sam sem do nekaj

> drobcev podatkov prišel s pomočjo italijanščine, ki jo uporablja večina prebivalcev Vunoja. Ko sem Anastásia vprašal, ali njegova žena in mati ne bosta prišli k večerji, sem zvedel, da ženske nikoli ne obedujejo skupaj z možmi. Kljub temu je njegova žena Marína počakala na našo večerjo, saj se je pred tujcem manj sramovala [*izv. imela manj* »vergogna«*, tj. sramu*], kar je značilno za himarske ženske. (Lear 1988: 139, *ležeče v izv.*)
>
> Vse hiše v Himari so iz temnega kamna in imajo nekaj znakov, ki kažejo na njihove boljše čase; na vseh straneh so kupi ruševin in ogromno smeti. Zidovi hiš so različnih starosti in govorijo o tem, da je bila ta izjemna akropola nekoč pomembna. Vsi prebivalci Himare so grškega izvora in govorijo grško narečje, čeprav so prebivalci krajev, mimo katerih sem šel na svoji poti, Albanci in kristjani, z izjemo nekaj družin, npr. Kasnétzi. Tukajšnji Himarčani trdijo, da ima njihov kraj dvainšestdeset cerkva (Lear 1988: 144).
>
> Zdi se, da so bila zlata leta svobode v Himari leta paše iz Avlone, preden je Ali zasedel vso Albanijo; od njegove vladavine je ta nemirna rasa ovenela in se zlomila: »Služimo sultanu«, govorijo; če pa jih vprašamo, ali so Albanci, kristjani ali Turki odgovorijo: »Nič od tega, mi smo Himarčani.« (Lear 1988: 147–148)
>
> Ime Himara [*Khimára*] se splošno uporablja za ves gorski greben, imenovan *Acroceraunia*, od rta Kefalí do rta Glossa, vključno z dolino *Oricum*. Od juga proti severu se kraji vrstijo v naslednjem zaporedju: Nívitza, Lúkovo, Pikérnes, Sopotó, Kieperó, Khimára, Vunó, Dhrymádhes, Palása in Dukádhes ... Vsi kraji imajo skoraj enake pol-barbarske navade in šege. Grško govorijo skoraj vsi moški, italijansko pa tisti, ki so živeli v tujini; ženske pa na splošno razen albanščine znajo zelo malo kakega jezika. (Leake 1967: 88).
>
> Nívitza je naseljena z muslimani Liape, postavljena je na skalni vrh, obdana s številnimi globelmi in hudourniki. Starodavno obzidje in grad z vhodom so danes deloma še ohranjeni. Vsi, ki so videli to obzidje, soglašajo, da je zelo podobno nekaterim helenskim delom, ki dandanes služijo za temelje številnim novim hišam v Himari.... Ti ostanki poleg imena nedvomno potrjujejo, da Khimára leži na istem mestu kot starodavna Himera [*Chimæra*], kar mislim, da je opazil le Plinij. (Leake 1967: 89–90)

Rami Memushaj je eden tistih raziskovalcev, ki je Leakeove besede interpretiral skladno z nacionalnim, proalbanskim stališčem:

> 'Grško govorijo skoraj vsi moški, italijansko pa tisti, ki so živeli v tujini; ženske pa na splošno razen albanščine znajo zelo malo kakega jezika' (Leake 1967: 88). S razširjanjem islama se je število vasi v Himarë postopno skrčilo na štirinajst in pozneje na sedem

> pravoslavnih vasi. Te so bile podvržene helenizaciji, ki je temeljila na uvedbi grškega jezika v cerkvi in šoli. Po odhodu bazilijanskih misijonarjev iz Himarë patriarh in tiranija nista uspela domačinom preprečiti odprtja lastnih šol. To je bilo obdobje, ko so v vaseh Himarë, še posebej v Himarë, Dhermiju, Palasi in deloma v Qeparoju začeli širiti grški jezik, ki so ga uporabljali v cerkvi, šoli, pri čezmorskem trgovanju in celo v vsakdanjem življenju. (Memushaj 2003: 169, prev. N. G. B.)

Iste navedbe je uporabil Frashëri, ki je v enemu svojih spisov, objavljenem najprej v dnevniku *Korrieri* (decembra 2004) in pozneje tudi v poglavju knjige (2005), Leakea interpretiral v okviru proalbanske drže:

> Med albanskimi in grškimi zgodovinarji so trije nasprotujoči pogledi. Po mnenju prvih so prvi prebivalci treh vasi [*Palasa, Dhërmi/Drimades in Himarë/Himara*] albanske narodnosti in grščina je njihov drugi jezik. Po mnenju grških piscev pa prebivalci teh vasi pripadajo grškemu narodu in albanščina je njihov drugi jezik. Drugič, po trditvah prvih je grški jezik treh vasi prišel od zunaj pred kratkim; po trditvah drugih ima starodaven izvor. Tretjič, vsaj prvi [*torej albanski zgodovinarji*] verjamejo opažanjem britanskega pisca W. M. Leakea, ki je po obisku vasi Himarë leta 1804 zapisal: 'Grško govorijo skoraj vsi moški, italijansko pa tisti, ki so živeli v tujini; ženske pa na splošno razen albanščine znajo zelo malo kakega jezika' (Leake 1967: 88). Grški zgodovinarji niso nasprotovali Leakeovim zapisom, ki jasno izražajo, da v tistem času grški jezik ni bil materni jezik. (Frashëri 2005: 15, prev. N. G. B.)

Lokalni izobraženec Kristaq Jorgji zagovarja nasproten pogled, kakor je razvidno v odgovoru Frashëriju, objavljenem v dnevniku *ABC* (1. april, 2006a):

> Izjava [*Leakeova*] je pravilno navedena. In treba jo je premisliti. To je pomembno, ker je Leake nasprotno od Edwarda Leara znal nekaj albanščine. Dejansko je celo objavil razpravo o albanskem jeziku. Rad bi opozoril na dejstvo, da je Leake preživel v Himari le en dan in skladno z navadami tistih časov, se ženske gostom niso pokazale. Nekaj več o tej navadi piše Lear:
> *'Ko sem Anastásia* (Learov spremljevalec iz Vunoja, KVJ) *vprašal, ali njegova žena in mati ne bosta prišli k večerji, sem zvedel, da ženske nikoli ne obedujejo skupaj z možmi. Kljub temu je njegova žena Marína počakala na našo večerjo, saj se je pred tujcem imela manj »vergogna«, [tj. sramu], kar je značilno za himarske ženske.'* Zato je bilo Leaku težavno ugotoviti, kateri jezik so govorile ženske. Seveda bi lahko bil slišal ženski pogovor v kuhinji in prav tako je mo-

> goče, da je bila njegova ugotovitev, da so ženske večinoma govorile le albansko, pravilna… Ob branju Learovih in Leakovih spominov je jasna ena stvar: oba Angleža potrjujeta, da so prebivalci Himare govorili grško. Vendar ostaja en 'vendar'. Čeprav sta bila morda dobra opazovalca, sta v Himari preživela zelo malo časa. Lear je prespal v Himari štiri noči (24., 25., 26. in 27. oktobra 1848 – tri noči v Vunoju in eno v Palasi); Leake pa je v Himari prebil le eno noč (11. septembra 1804). Zato je treba pričevanji Angležev obravnavati s potrebno previdnostjo, še posebej če imamo še druga. (Jorgji 2006a: 5, ležeče v izv.; prev. N. G. B.)

V nadaljevanju se Jorgji sklicuje na italijanska misijonarja Nila Borgio in Schira:

> Tretje poročilo iz let 1730–1735 pravi: *'Epirska provinca Himara se razteza vse od Vlore do* Delvine. *Večina vasi je nad pečinami in vključujejo škofijsko mesto Himara (po katerem je imenovana celotna regija), Dhërmi ali Drimades in Palasa, kjer živijo Grki, medtem ko v drugih vaseh živijo Albanci, ko so sprejeli otomansko oblast.'* ... Schiro ni le potoval prek Himare, temveč je tam tudi živel vrsto let. Leta 1716 je prvič prišel v Himaro in tam ostal vse do leta 1729, torej skoraj trinajst let. Pozneje se je spet vrnil in ostal v Himari še dodatnih pet let, torej od leta 1730 pa vse do leta 1735. Iz tega lahko sklepamo, da ima Schiro dolgoletne izkušnje bivanja v Himari. Teh pa se ne more kar tako prezreti, kakor to stori gospod Frashëri v svoji izjavi: »to ni pojasnljivo (*nuk eshte ne gjendje te shpjegohet*)«. Schirove odnose do nadškofije je treba upoštevati z vso resnostjo, saj je imel Schiro stike s prebivalci Himare vrsto let, to je skoraj 1000-krat dlje časa kot Lear in 5000-krat dlje kot Leake. Mislim, da bi lahko bil na tem mestu naš prepir končan. (Jorgji 2006a: 5, ležeče v izv.; prev. N. G. B.)

Zapisi potovanj Leakea in Leara večinoma temeljijo na njunih krajših pogovorih z domačini in so podprti z izjavami antičnih avtorjev (Plinij). Leakeovi in Learovi opisi pokrajine, arhitekture, jezika, kulture, pripadnosti in izvora prebivalcev so pogosto navedeni v delih sodobnih raziskovalcev. Ko Memushaj in Frashëri navajata Leakeove besede o jeziku domačinov, jih pri tem izključita iz konteksta. V zapisih Leake opisuje helensko arhitekturo območja Himarë/Himare. Jorgji, kot zagovornik lokalnega interesa, pa v svojem članku kritizira Frashërijevo interpretacijo in mu očita, da munipulira s podatki, s katerimi zavaja svoje bralce. Jorgji nadaljuje svojo razpravo z argumenti, ki krepijo prolokalni interes. Vsi trije sodobni pisci pa ne omenijo obdobja številnih selitev, premestitev in delitev ljudi in krajev, ki so bili nasledek nenehnih otomanskih osvajanj in njihovih upravnih razdelitev

območja. Prav te so namreč glavni vzvod današnjih neskladij in sporov, ki prežemajo omenjene študije sodobnega zgodovinopisja.

Rilindja – Nacionalno prebujenje

V prvi polovici 19. stoletja, ko so se med izseljenimi albanskimi intelektualci kresale ideje o oblikovanju albanske nacionalne države, je bila večina ozemlja današnje Albanije in jugovzhodne Evrope še vedno pod otomansko vladavino. Številni porazi otomanske vojske so ošibili ekonomsko, upravno in vojaško moč njene oblasti. Da bi utrdila nadzor nad svojimi območji in poostrila davčni sistem, je leta 1839 otomanska uprava uvedla tanzimatske reforme (Vickers 1999: 25). Takrat je bil vilajet Janina razdeljen na pet sandžakov: Janina, Preveza, Gjirokaster, Berat in Larissa (Winnifrith 2002: 121). V okviru teh reform so bili ustanovljeni mileti oz. upravne enote, ki so prebivalstvo kategorizirali po verski pripadnosti (pravoslavci, katoliki, judje in vlahi) (Winnifrith 2002: 122).

Prifti je v prispevku, objavljenem v zborniku Albanske akademije znanosti, opredelil vilajet kot območje, na osnovi katerega se je pozneje oblikovala albanska država:

> V arhivskih virih, ne le otomanskih, temveč tudi v evropskih (avstro-ogrskih, francoskih itn.), so številni dokumenti analizirali oblikovanje nacionalnosti v vilajetu Janina (južna Albanije) – pri tem ni nikakršnega dvoma o albanski narodnosti prebivalcev Himarë in njenih vasi. V dokumentih iz 16. do 19. stoletja, ki so predstavljeni v tem delu, je albanska etnična pripadnost nedvoumna, kakor je tudi brez dvoma, da je materni jezik Himarčanov albanščina. (Prifti 2004: 188, prev. N. G. B.)

Jorgji je takšne opredelitve kritiziral:

> V delih številnih zgodovinarjev je pogosto čutiti vonj sodobnosti. Tu mislim predvsem na tiste avtorje, ki obravnavajo turški ali antični svet, kakor da bi bila državi z mejami, potnimi listi in vizami. To je izjemno površen pogled. Pri tem se moramo spomniti, da do 18. stoletja nacionalne države še niso obstajale. Celo antični Grki so bili združeni vsake štiri leta, ko so imeli olimpijske igre. Ko so bile igre končane, so Šparta, Atene, Tebe in Megara, ki so bile v času iger prijateljice, ponovno postale sovražnice. Tako kakor so bile sovražne do Perzijcev.
>
> V knjigi *Albansko-ilirska opažanja (Vëzhgime Iliro-Shqiptare), ki jo je spisal* Ludwig Van Thalloczy in prevedel Mustafa Merlika iz Kruje, je zapisano: 'Vse do *1726 je bilo ime Albanija v regiji Skader*

> *nepoznano in vse doslej nismo našli dokazov, da je bilo ime poznano v katerikoli drugi regiji današnje Albanije.'* Kakor piše Castellan '*Bilo bi preenostavno predstavljati si, tako kakor so si nacionalistični zgodovinarji 19. stoletja, trden etnični blok, le zato, da bi utrdili nedotakljivost modernih meja.'* (Jorgji 2006a: 5, ležeče v izv.; prev. N. G. B.)

Otomanske upravne delitve ljudi in krajev so v sodobni historiografiji interpretirane z različnih stališč. Eno od njih je povezano s pomenom nacionalnosti. Kakor je bilo navedeno že v uvodnem poglavja (*Delitev ljudi in krajev*), so številni avtorji (prim. Glenny 2000: 71, Blumi 2002: 49, Duijzings 2002: 60) v sistemu miletov videli temelj za poznejši nastanek nacionalne države. Podobno kakor ti avtorji obravnavajo milete, Prifti opredeljuje vilajete. Njegovi zapisi ponazarjajo poskus reinterpretacije preteklosti in redefinicijo nacionalnosti. Jorgji kritično obravnava Priftija in ga opozarja na brezpredmetnost razprav o nacionalni pripadnosti v zgodnjem 19. stoletju, ko državnih mej na območju današnje Albanije še ni bilo.

Nastanek albanske nacionalne države in Krfski protokol (1914)

28. novembra 1912, ko je Ismail Qemali razglasil neodvisnost Albanije, je bila ustanovljena avtonomna kneževina Albanija. Bila je pod nazorom velikih sil (Francija, rusko cesarstvo, kraljestvo Velike Britanije in Združene države Amerike). Avtonomija je bila razglašena v Qemalijevem rojstnem kraju Vlora v času prve balkanske vojne med Grki in Otomani (1912–1913). Maja 1913, po končani balkanski vojni, so grške čete zasedle Janino in večino ozemlja današnje južne Albanije. Skader so zasedli črnogorski vojaki (Winnifrith 2002: 129). Med prvo (1912–1913) in drugo balkansko vojno (1913) so imeli prebivalci današnje Albanije različne poglede na svojo pripadnost (prav tam): nekateri so želeli ostati pod okriljem otomanske uprave, drugi pa so si prizadevali za priključitev h Grčiji. Med slednjimi so prevladovali pravoslavci z južnega dela Albanije. Med njimi so bili tudi prebivalci Himarë/Himare, ki so ob potrditvi še danes veljavne albanske državne meje leta 1913, protestirali proti takšni meji, saj so se želeli priključiti Grčiji.

Oktobra leta 1914 je grška vojska uradno vkorakala v južno Albanijo in zasedla Himarë/Himaro, Gjirokaster in Korço (Jacques 1995: 359). Medtem ko Winnifrith (2002: 131) poroča, da so prebivalci okupiranega teritorija v južni Albaniji pozitivno sprejeli grško upravo, Jacques (sklicujoč se na Gramena) omenja brutalni odnos grške vojske do tamkajšnjih

prebivalcev. Kmalu zatem je sledil Krfski protokol, kjer je bila razglašena avtonomna vlada Epira, ki naj bi zaobsegla območje Himarë/Himara, Gjirokastra in današnjega Epira v Grčiji. Novo avtonomno vlado je potrdil nemški princ Wilhelm zu Wied, ki je med 21. februarjem in 3. septembrom 1914 vodil kneževino Albanijo. Avtonomna vlada Epira je imela modro-belo zastavo z dvoglavim črnim orlom v sredini. Znak se je uradno uveljavil le na poštnih znamkah (prav tam). Krfski sporazum ni veljal dolgo, prekinila ga je prva svetovna vojna, ki se je uradno začela julija leta 1914.

Po letu 1912 je bila državna meja med Albanijo in Grčijo predmet številnih državnih in tudi mednarodnih pogajanj in sporov. Tedaj še »začasna« vlada Albanije si je prizadevala za združitev delov Epira z Albanijo, grško politično vodstvo pa je vztrajalo pri priključitvi dela južne Albanije Grčiji (glej Winnifrith 2002: 130). Na spletnih straneh občine Himarë/Himara in Skupnosti Himara je v razdelku o zgodovini območja dogodek razglasitve albanske neodvisne zasenčen z opisom lokalnega junaka Spira Mila, pogumnega borec za neodvisnost, osvoboditelja območja Himarë/Himara in tudi Albanije spod otomanske oblasti, kar je območju Himarë/Himara zagotovilo avtonomijo.

> 5. novembra 1912 je major Spiros Spiromilos iz Himare poveljeval četi prostovoljcev Himare in žandarjem s Krete, ki so se izkrcali v Himari in jo osvobodili. V prihodnjih dneh bi lahko osvobodil celotno državo. (www.himara.eu)

Spiro Milo je omenjen tudi v Frashërijevih zapisih. Različno od vsebine na spletnih straneh ga Frashëri ne opisuje kot osvoboditelja Himarë/Himare, temveč kot veščega in dobro izurjenega vojaka v Neaplju:

> Eden izmed vojakov čete je bil kapitan Spiro Milo iz Himarë, ki je diplomiral na vojaški akademiji v Neaplju in od vojske v Neaplju prejel nagrado. Spiro se ni zelo dobro naučil grščine. Po končanem študiju je skupaj z nekaterimi prostovoljci iz Himarë, Dhërmija, Palase in drugih okoliških vasi odšel v Grčijo. Po nekaj letih boja se je Milo vrnil v rojstno vas, kjer je skupaj z vojaškimi kolegi prejemal grško pokojnino. Le nekaj mož je preživelo in se vrnilo v rojstni kraj. Tiste, ki so se vrnili, je grška vojska nagradila. V določenem obdobju je bila Himarë kraj, kjer si lahko slišal tri jezike: albanski kot materni jezik, grški in italijanski kot drugi jezik. (Frashëri 2005: 94, prev. N. G. B.)

V odgovoru Frashëriju se je Jorgji skliceval na knjigo spominov Eqerema Beja iz Vlore, ki je posthumno izšla v delu z naslovom *Spomini* (*Kujtime*) (2001). V časopisnem članku je Jorgji navedel odlomek o spominu na Spira Mila:

> Medtem sem komandirju grške vojske v Himari, polkovniku Spiru Milu, ki se je samovoljno oklical za voditelja Himare (*Archegos tis Himara*), napisal še eno pismo. Njega in njegov klan, ki še živi v Himari, sem osebno poznal zelo dobro in zato lahko potrdim, da sva bila z Milom nekakšna prijatelja. Ločevala so naju politična gledišča in pri tem sva bila nasprotnika. Na eni strani se je pogled Spira Mila ujemal z grškimi nacionalisti, ki so Himaro zaradi religiozne zaostalosti prebivalcev želeli priključiti h Grčiji. Na drugi strani pa sem bil sam albanski nacionalist in hkrati vdani privrženec otomansko-turškega državnega sistema. Kljub temu lahko rečem, da sem spoštoval družino Milo, ker so bili poznani po pogumu, vztrajnosti in vdanosti prijateljem. Dobro vem, da moje pismo, še posebej v teh okoliščinah, ne bo imelo nikakršnega vpliva. Pa vendar naj zapišem, da so Albanci, pa naj so muslimani ali pravoslavci, bratje. Omenil sem mu (Spiru Milu) albanski izvor njegove družine in ga prosil naj ne povzroči ponovnega prelivanja krvi med prebivalci iste dežele ter ga opozoril, da ga bomo drugače napadli. Seveda, nisem dobil odgovora. Namesto tega je bojevito kretsko-himarsko gibanje napadlo prehod. (Bej iz Vlore 2001: 307, v Jorgji 2006a: 6, prev. N. G. B.)

V nadaljevanju je Jorgji navedel, da je Spiro Milo odgovoril Beju iz Vlore. Vendar je odgovor v albanskem zgodovinopisju nepoznan. Pismo z Milovim odgovorom je objavljeno v delu italijanskega zgodovinopisca Cassavettija (1914) v knjigi *Hellas in balkanske vojne:*

> Pravite, da se bosta Italija in Avstrija naselili v albanski kneževini. Mi čakamo na njeno vstajo in bomo slavili ta dogodek. Četudi dokažemo, da smo si v tej kneževini v bratstvu, bomo obdržali naše plemiške nazore, ki bodo vselej ostali enaki. Ne bomo pozabili, da ste naši bratje, ki ste bili ločeni od nas, ko ste zanikali našo vero. Zdi se skoraj neogibno opozoriti, da so bili prebivalci Kuçija nekoč, pred 90 leti, kristjani in imajo sorodnike v Himari. Ime Gjoleka dokazuje vero, ki so ji nekoč pripadali predniki Shefqeta Beja. Kar pa zadeva vaše grožnje, mislim, da jih ne naslavljate na Spira Mila in niti na prebivalce Himare, saj celo otroci Gjoleke vedo, da smo vešči mavzeric in pušk Martini podobno kakor oni. Ni drugi, ki grozi in se skriva v ozadju, saj se tisti drugi ni nikoli boril in tudi nima prednikov. Nekdo se zanj bojuje. Vendar ta nekdo se ne bori niti zase niti za svoje prednike. (Cassavetti 1914: 237–239, v Jorgji 2006a: 6, prev. N. G. B.)

Nacionalni zgodovinopisec Muin Çami (v prispevku zbornika Albanske akademije znanosti) lokalnega junaka Spira Mila povezuje s separatističnim gibanjem na območju Himarë/Himara, kar je prispevalo k njegovi

avtonomiji. Samostojni status je bil potrjen leta 1914 s podpisom Krfskega protokola s strani velikih sil. Çami opisuje tudi razdvojenost prebivalcev Himarë/Himara:

> Prebivalci Himarë so bili razdeljeni v dve skupini. Prva in največja skupina je podpirala odločitve parlamenta v Vlori, medtem ko je druga skupina sledila separatističnemu, progrškemu gibanju. Skupino separatistov je vodil Spiro Milo, ki je razglasil avtonomijo območja. Spiro Milo je bil pomembna oseba v separatističnem gibanju v južni Albaniji. (Çami 2004: 210, prev. N. G. B.)

Medtem ko je za večino lokalnih intelektualcev Krfski protokol potrditev »grškosti« domačinov Himarë/Himara, je v zapisih nacionalnih zgodovinopiscev le bežno omenjen (npr. Frashëri 2005) ali pa nekoliko drugače komentiran (npr. Çami 2004: 196, Prifti 2004: 190). Tako, npr., Prifti prebivalcem Himarë/Himare pripisuje pomembno vlogo v uporu zoper pridružitev h Grčiji:

> Po izbruhu balkanske vojne, ki jo je oktobra leta 1912 sprožila 'balkanska zveza' proti Turčiji, je grška vojska okupirala otok Sazani in se konec novembra izkrcala v Himarë in zasedla njene vasi. Grške čete so blokirale Vloro in jo izpostavili grožnji...
> Prebivalci regije Himarë se niso upirali pritisku grške vojske, saj si je ta prizadevala za odcepitev Himarë od albanske kneževine z vlado v Vlori. 14. marca leta 1913 se je v Vunoju zbral Svet starešin regije Himarë in vladi v Vlori poslal pismo, v katerem je pozdravil klic Skupnosti v Vlori k dvigu nacionalne zastave in nastanku svobodne Albanije, ki je predstavljala grožnjo načrtom grške »etnije«. Kljub uporu prebivalcev in naporom kneževine v Vlori (1912–1913), da bi izgnali grške okupatorje iz Himarë, je Grčija obdržala zasedeno ozemlje, celo po konferenci ambasadorjev v Londonu (22. marca in 13. avgusta 1913), kjer so določili in potrdili meje neodvisne države Albanije. Pa vendar njen [*grške vlade*] trud za priključitev regije [*Himarë*] ni bil uspešen. (Prifti 2004: 190, prev. N. G. B.)

Povsem drugačno podobo ponujajo uredniki spletne strani, ki namesto o protestu prebivalcev Himarë/Himare pišejo o njihovi neodvisnosti:

> 9. februarja 1914 so prebivalci Himare protestirali proti načrtu velikih sil za priključitev vasi k albanski državi. Vse do 1921 je Himara navkljub grški upravi in zasedbi italijanske vojske uspela ohraniti avtonomijo. (http://himara.eu/index-en.html)

Iz navedenega so razvidne različne opredelitve pripadnosti prebivalcev Himarë/Himara. Z lokalnega stališča je Himarë/Himara opisana kot av-

tonomni del Grčije; njeni prebivalci so si prizadevali za avtonomijo, ki je bila bolj povezana z Grčijo kakor pa z Albanijo. Drugačni so opisi, skoz katere preseva nacionalni interes. Çami, npr., poudarja različna mnenja o pridružitvi h Grčiji. Navedki tudi ponazarjajo, kako lahko kak dogodek iz preteklosti, npr. krfski protokol, v delih zagovornikov proalbanske pozicije, ostane neomenjen, v delih zagovornikov lokalnega stališča pa je postavljen v ospredje. Prav tako gre tudi za različne presoje vloge lokalnega junaka Spira Mila: na spletnih straneh, ki zagovarjajo lokalni interes, je opisan kot osvoboditelj Himarë/Himare spod otomanske oblasti. Çami sicer podobno opiše Spira Mila, vendar je v ospredju njegovo vodstvo osvobodilnega gibanja. Çami poudari neenotna stališča Himarčanov: večina domačinov naj bi podpirala nacionalistične poglede, manjšina pa separatistične. Proalbansko usmerjeni Frashëri opiše Spira Mila nekoliko drugače: bil je poklicni vojak v grški vojski, upravičen do grške vladne pokojnine po upokojitvi. Jorgji je kritičen do Frashërijeve pristranskosti in meni, da je njegov način pisanja podoben drugim raziskovalcem, ki zagovarjajo nacionalni interes in poudarjajo le izbrane podatke, drugih pa ne omenjajo; za zgled navede korespondenco med Spirom Milom in Eqeremom Bejom iz Vlore.

Njuno dopisovanje izraža nesoglasje glede pripadnosti Himarčanov. Bej iz Vlore omenja Milove progrške interese, vendar ga skupaj s prebivalci Himarë/Himara razume kot del albanskega naroda. Nasprotno pa Milo opozarja na raznolikost in lokalnost prebivalcev Himarë/Himara: »Četudi dokažemo, da smo si v tej kneževini v bratstvu, bomo obdržali naše plemiške nazore, ki bodo vselej ostali enaki.« Bej iz Vlore in Milo se strinjata o medsebojni povezanosti in bratstvu med prebivalci Himarë/Himara in drugimi prebivalci Albanije, vendar »bratovščino« vidita različno: Bej iz Vlore govori o nacionalni, Milo pa o verski pripadnosti. Glavni razlog za njuna razhajanja so medsebojni očitki o pristranih navedbah in poudarjanju izbranih dejstev.

Prva svetovna vojna (1914–1919)

Še preden je leta 1914 italijanska vlada stopila v vojno, je poslala svoje vojake na nenaseljeni otok Sazan. Na božični dan je italijanska vojska zasedla Vloro in zasedbo interpretirala kot začasno obvarovanje ozemlja pred grško vojsko, ki se je morala umakniti iz južne Albanije (Jacques 1995: 360).

Meseca marca 1915 je italijanska vlada sklenila skrivni dogovor z državami zaveznicami, tj. Veliko Britanijo, Francijo in Rusijo. Tri tedne pozneje, 26. aprila 1915, so se italijanske vojaške sile priključile zavezniškim.

S podpisom sporazuma so vodilni možje zavezniških sil italijanski vladi obljubili del južne Albanije (Vloro, otok Sazan, območje reke Vjose in vse do severa, vzhoda in juga Albanije; tako tudi Himarë/Himaro) (Pollo in Puto 1981: 165–166, Jacques 1995: 360–361). 4. maja 1915 je italijanska vojska vstopila v vojno in grška uprava, ki je po protokolu vladala na jugu Albanije, je propadla (Jacques 1995: 359). Italijanski vojaki so se izkrcale v Vlori in zasedli vso južnoalbansko obalo. To je vodilo v splošno ekonomsko krizo in lakoto na tem območju, kar je bil razlog za nove selitve v Himarë/Himari in drugod po Albaniji. Med italijansko zasedbo so zaporniki Avstro-Ogrske pod nadzorom italijanske vojske razširili magistralno cesto, ki vodi čez gorski prelaz Llogara proti himarskim vasem. Obnova ceste je zboljšala povezave med mestom Vlora in Himarë/Himaro.

Leta 1916 je avstrijska vojska premagala srbsko in črnogorsko vojsko, ki sta zasedli severno Albanijo. Po zmagi je Avstrija okupirala ozemlje severne in srednje Albanije, vse do reke Vjose na jugu (Jacques 1995: 362–363), Italija pa je obdržala Vloro in Gjirokaster, medtem ko so Francozi zasedli Korço. Meja med ozemljem, ki naj bi nekoč pripadal avtonomni vladi Epir, in med preostalim delom Albanije, je postala bojišče med avstrijsko vojsko na eni ter italijansko in francosko na drugi strani (Winnifrith 2002: 131).

Leta 1917 se je grška vlada, ki je bila do tedaj nevtralna, odločila, da se pridruži k zaveznicam. Kmalu je njena vojska spet nadzorovala Janino in območje v okolici Soluna. Skoraj do konca prve svetovne vojne je grška vojska poveljevala na območju nekdanjega severnega Epira. Pred koncem vojne leta 1918 je prišel Epir pod italijansko in francosko upravo (Winnifrith 2002: 132).

Po koncu vojne so meje današnje Albanije, ki so bile uradno potrjene leta 1913, znova postale predmet pogajanj. Grška vlada je vztrajala pri avtonomiji severnega Epira in združitvi območij nekdanjega bizantinskega cesarstva. Podobne načrte je imela italijanska uprava, ki si je prizadevala, da bi obdržala Vloro in okolico, Srbija in Makedonija pa sta si prizadevali pridobiti sever Albanije (Pollo in Puto 1981: 175, Jacques 1995: 366–367, Winnifrith 2002: 132–133).

Interesi italijanske in grške vlade so pripeljali k podpisu skrivnega sporazuma med ministroma Tittonijem in Venizellom. Obvezala sta se, da bosta drug drugemu pomagala pri doseganju zahtev za uveljavitev nadzora nad nekaterimi območij današnje Albanije (Pollo in Puto 1981: 175): italijanski minister je grški vladi priznal pravice za nadzor Gjirokastra in Korçe, grški pa je podprl italijansko vlado v zahtevi po nadzorom v Vlori (prav tam). Velike sile so skoraj ratificirale omenjeni sporazum, ki je med albanskimi nacionalisti sprožil obsežne polemike in nesoglasja.

Mnenja prebivalcev Albanije so bila razdeljena. Poleg nove generacije albanskih nacionalistov, ki so se borili za albansko neodvisnost, so si nekateri prebivalci želeli priključitve k Italiji, drugi k Združenim Državam Amerike, tretji pa h Grčiji. Kljub različnim ciljem se je večina med njimi pridružila demonstracijam v Vlori 28. novembra 1919 (Pollo in Puto 1981: 176).

Da bi uveljavili neodvisnost Albanije, se je skupina nacionalnih voditeljev sestala na kongresu v Lushnji 21. januarja 1920. Delegati Republike Albanije so ponovno potrdili državne meje, določene že leta 1913. Prav tako pa so tudi razpravljali o finančnem stanju v Albaniji, razpustili začasno vlado in izvolili novo (Jacques 1995: 367–368). Novo izvoljena vlada je združevala oficirje, med katerimi so bili tudi Sulejman Bej iz Delvine, Alfred Zogu in Sotir Peci (prav tam). Nova vlada si je prizadevala za razrešitev vojaške uprave francoske vojske v Korçi in italijanske v Vlori. Medtem ko so se francoski vojaki umaknili iz Korçe v razmeroma kratkem času (maja 1920), so italijanski vztrajali v Vlori vse do množične vstaje prebivalcev tega mesta in okoliških krajev, ki je vodila v bitko za Vloro (Pollo in Puto 1981: 178, Jacques 1995: 371).

Bitka za Vloro je eden prelomnih dogodkov v albanski zgodovini; še danes je navdih za patriotizem, enotnost in junaštvo albanskega naroda. Bitka je izbruhnila junija 1920. Poleg vojske v Vlori je povezala tudi sorojake iz številnih krajev širom Albanije. Trajala je vse do podpisa sporazuma z italijansko vlado, ki je naznanila umik svoje vojske, do katerega je naposled prišlo 2. septembra 1920 (Pollo in Puto 1981: 179).

Meja med Albanijo in Grčijo je bila ena žgočih tem mednarodne politike v letih 1920–1925. Grška *Meghali idea* (Velika ideja) in njena prizadevanja za ponovno avtonomno vlado v severnem Epiru, je bila znova zavrnjena na konferenci v Firencah leta 1925, ko so bile potrjene meje iz leta 1914, kar ni bilo v prid grškim delegatom (Winnifrith 2002: 132–133). Italijanski delegati so vztrajali na potrditvi državnih meja iz leta 1913, delegati iz Velike Britanije in Francije pa so predložili meje, ki so ustrezale zahtevam samostojnega severnega Epira, kjer naj bi Voroskopo pripadalo Albaniji. Delegati Združenih držav Amerike pa so simpatizirali s kompromisom, po katerem naj bi grška vlada dobila ozemlje, ki se razteza južno od Himarë/Himare vse do Tepelene, z mejo po reki Vjosi (prav tam). Winnifrith meni, da je bil predlog ZDA morda med boljšimi, čeprav bi »mnogi albansko govoreči prebivalci, nekateri simpatizerji Albanije, kakor tudi nekateri grško govoreči prebivalci in tisti, ki so favorizirali Grčijo ter naseljevali Korço,« ostali zunaj tega ozemlja (Winnifrith 2002: 133).

Foto Bixili (2004: 253) v knjigi o zgodovini območja Himarë/Himara navaja, da je bil eden izmed izvoljenih predstavnikov kongresa v Lushnji

tudi Spiro J. Koleka iz Vunoja. Bixhili ga opiše kot glavnega junaka in pobudnika bitke za Vloro, ki se je končala z umikom italijanske vojske iz Vlore in vsega albanskega ozemlja.

> 20. januarja 1920 je albanski parlament potrdil, da je 'Albanija neodvisna država, ki se od 28. novembra 1912 ni uklonila nobeni tuji vladi' (Ermenji 1986: 396) ... V prvi vladi, ki jo je izvolil parlament, je sodeloval tudi mož iz Vunoja, Spiro J. Koleka. Skupaj s tovarišema Osmanom Haxiom in Qazimom Kocullijem je Spiro J. Koleka organiziral bitko v Vlori. Po tem so se dogodki hitro odvijali. Sporazum med Tittonijem in Venizelos, ki je bil podpisan 22. julija 1920, je dober mesec pozneje, 2. avgusta 1920 propadel. Grof Mazoni [*italijanski minister*] je razglasil neodvisnost albanskega ozemlja in potrdil državne meje, ki so bile priznane leta 1913.
>
> Razlog za propad sporazuma med Tittonijem in Venezelom ni bilo prijateljstvo niti osebna simpatija med ministroma za zunanje zadeve Sforcom [*italijanski minister za zunanje zadeve*] in Mustafom Qemalijem [*albanski minister za zunanje zadeve*]. Sporazum je propadel zaradi poguma, odločnega značaja in zvestobe [*vendosmeria*] albanske vojske, ki je premagala grško vojsko in jih pregnala iz Trikupi v Viglici in Kapshtici [*v južni Albaniji*] 15. maja leta 1920 (Jeorgjiu [b. n. l.] 277–278). Po umiku Italijanov je bila potrjena vlada v Tirani. (Bixhili 2004: 253, prev. N. G. B.)

Tudi Çami postavlja junaka Spira Koleko na posebno mesto v zgodovini Vlore in Albanije nasploh:

> Po koncu prve svetovne vojne so se albanski vodje zbrali na kongresu v Lushnji. Med njimi je bil tudi Spiro Gogo[78] Koleka, katerega navzočnost je vplivala na bodoči razvoj dogodkov na območju Himarë. Tedaj je Koleka živel v Vlori, kjer je skupaj s prijatelji Osmanom Haxhiom, Janijem Mingom, Halim Xhelojem in drugimi organiziral odpor proti italijanski vojski. Koleka in njegovi sorojaki so napisali številna pisma, ki so jih naslovili na velike sile ali, natančneje, na predsednika ZDA Woodrowa Willsona in na britanskega premiera Davida Loyda Georga in druge. V pismih so Koleka in njegovi sonarodnjaki opisovali nemogoče namere in v imenu prebivalcev Vlore izrazili željo, da osvobodijo mesto italijanske zasedbe.
>
> V tem času (1919) se je razvila politična debata o vključitvi albanske države pod italijanski protektorat. Vendar se Albanija ni strinjala z italijanskimi načrti, saj je želela postati neodvisna. Debate med Al-

[78] Foto Bixhili (2004: 253) se sklicuje na Spira Jorga Koleka. Gogo je le skrajšava imena Jorgo.

banci in Italijani so zadevale tudi območje Himarë. Sledeč dogodkom so se bratje Koleka iz Vunoja odločili, da se uprejo zamisli o italijanskem protektoratu. Svojo odločitev so sporočili ameriškemu konzulu Josefu Havlu in zastopniku velikih sil ob njihovem obisku v Himarë. Po koncu prve svetovne vojne so se člani kongresa v Parizu odločili, da bo Albanija prišla pod italijansko upravo. Meseca maja leta 1920, tri do štiri mesece pred kongresom v Lushnji, je član albanskega sveta Spiro Koleka nasprotoval tej odločitvi in skupaj z rojaki oblikoval vojsko ter se uprl italijanskim silam ...
Bitka v Vlori se je začela, ko se je italijanska vojska postopoma pomikala iz notranjosti Albanije proti pristanišču v Vlori. Vojaki Vlore, Tepelene in Himarë so italijansko vojsko čakali v zasedi.
Spiro Koleka je sodeloval v boju kot mož iz Himarë. Ko je bilo boja konec, je javno izjavil, da se je boril in zmagal v imenu njihove kulture in bratstva. Koleka je bil prvi, ki je razglasil manifest v času boja za Vloro, kjer se je »predstavil svetu kot albanski državljan in bil oster kot britev«. S sorojaki je bil pomembna oseba »ne le za usodo Vlore, temveč tudi za usodo vse Albanije« (*časopis Mbrojtja Kombëtare*, Vlora, 14. 8. 1920, v Çami 2004: 205–206, prev. N. G. B.)

Lokalni intelektualec Rusha o njem piše nekoliko drugače:

Med prvo svetovno vojno in pozneje leta 1920 kakor tudi v obdobju, ko se je parlament v Draču zbral na kongresu v Lushnji, kjer je oblikoval kabinet Sulejmana iz Delvine s središčem v Tirani, in celo po bitki v Vlori, katere rezultat je bil umik poslednjih italijanskih čet iz Vlore (ki so leta 1914 okupirale mesto) in Albanije, je Himarë ostala neodvisna. Neodvisnost in posebne pravice si je izborila v krvavi vojni z Otomani. Navkljub balkanski vojni, ki je potekala v letih 1912 in 1913 ter kljub številnim težnjam, ki so prihajale iz Vlore, je Himarë ohranila svojo neodvisnost. Da bi razrešili napetosti, so albanska vlada in voditelji Himarë podpisali predhodni sporazum. Na njegovi podlagi so bili prebivalci območja Himarë zastopani v albanskem parlamentu. Spiro G. Koleka je v njihovem zahteval od parlamenta naslednje pravice:
I. Ohranitev starih *venomes*.
II. Religija: popolna svoboda in ohranitev bogastva v cerkvah.
III. Jezik: obvezen albanski jezik kot uradni jezik, grški jezik se kot drugi jezik poučuje svobodno, na željo prebivalcev.
VI. Vojaška služba: kakor v drugih deželah je obvezno služiti vojaško službo vsaj trikrat mesečno. Vojaško urjenje za može Himarë je potekalo ob reki Shkumbin na jugu. Ta pravila morajo v času vojne spoštovati vsi.

> V. Prefektura: prefekt in policijski komisar Himarë morata biti kristjana, ni pa nujno da Himarčana.
> VI. Sodnik: župan mora imeti majhno sodišče in sodnika, ki mora biti kristjan, ni pa nujno Himarčan.
> VII. Poslanci: ne glede na število prebivalcev imajo domačini Himarë pravico, da jih v parlamentu predstavljata dva poslanca.
> VIII. Pomilostitev: upoštevati je treba nenormalno obdobje, ko je bilo območje upravičeno kazni.
> IX. Osnutek: imenovati splošno komisijo prebivalcev.
> Poslance morajo imenovati prebivalci Himarë.
> Vlora, 2. junij 1921.
> Poslanec, Spiro Koleka (Rusha 2001: 121–123, prev. N. G. B.).

Nekatere zahteve, ki jih je Spiro Koleka predstavil pred parlamentom v Vlori, so omenjene tudi v zborniku konference Panhimarčanov (decembra leta 2005 v Tirani):

> Vlada Sulejmana iz Delvine je bila prva, ki je upoštevala prebivalce Himare. Izrabil je posredovanje uglednega moža iz Himare, Spira Koleka (prvega), ki je pritegnil pozornost albanske vlade, ko je spodbudil sporazum med domačini in vlado… Na podlagi tega sporazuma je Koleka zahteval spodaj navedene pravice, ki so opisane v delu Spira Rushe:
> - Priznanje starega zakona, *venome*.
> - Religija: popolna svoboda in ohranitev bogastva v cerkvah
> - …
> - Himara ima pravico, da imenuje dva poslanca v parlamentu, ne glede na število prebivalcev (Bollano, Milo idr. 2006: 226, N. G. B.).

Angleški raziskovalec Pettifier omenja Spira Koleka v eni od opomb v poročilu o grški manjšini v Albaniji:

> Med pomembnimi albanskimi vodji komunističnega gibanja so bili tudi člani, ki so bili povsem ali pa le delno Grki, kakor eden zvestih članov politbiroja Spiro Koleka, ki je bil doma iz etnično pretežno grškega kraja Himara. (Pettifier 2001: 18)

V danem podpoglavju so bila razgrnjena politična prizadevanja italijanske, grške, francoske in avstrijske vlade, da bi prevzele oblast nad delom albanskega ozemlja po koncu prve svetovne vojne. Da bi preprečili njihova hotenja, so se albanski narodnostni preroditelji povezali in ustanovili albansko narodno gibanje, ki se je prizadevalo za ustanovitev neodvisne nacionalne države Albanije. Ko sodobni zgodovinopisci opisujejo čas narodnega gibanja, ustvarjajo mite o homogenosti, enotnosti in enakosti pripadnikov, ki jih opredeljujejo bodisi kot del nacionalne države ali pa kot del lokalne skupnosti. V svojih prispevkih gradijo tudi mit o juna-

ku Spiru Koleku. Nacionalno usmerjeni zgodovinopisci ga predstavljajo kot nacionalnega junaka in pogumnega borca za neodvisnost Albanije. Nasprotno pa ga opisi lokalnih piscev upodabljajo kot osvoboditelja Himarë/Himare in borca za povezanost, homogenost in neodvisnost lokalne skupnosti v Himarë/Himari. Skratka, oboji postavljajo Koleka v različen političen kontekst, da bi podprli svoje predpostavke oz. interese. Zagovorniki proalbanskega interesa ga povezujejo s kongresom v Lushnji, katerega posledica je bila bitka za Vloro in navsezadnje v osvoboditev Albanije spod italijanske okupacije, za prolokalno usmerjene pa je bil pobudnik za neodvisnost Himarë/Himare.

»Gibanja za demokracijo« (1920–1925)

Nekaj mesecev po umiku italijanskih čet iz Vlore je Sulejman Bej iz Delvine s svojim upravnim vodstvom odstopil in Ilias Vrioni je bil razglašen za predsednika nove albanske vlade. Takrat se je v Albanijo vrnil škof Fan Noli, ki je vrsto let živel v Bostonu v ZDA. Noli je bil poznan po svoji politični aktivnosti in prizadevanju za uveljavitev in širitev albanskega jezika (Jacques 1995: 373). Februarja leta 1922 je albanski parlament na njegovo pobudo ratificiral deklaracijo o pravicah manjšine, ki so se nanašale na grško govoreče prebivalce v okolici Gjirokastra in Sarande. Vasi današnje občine Himarë/Himara so z vasmi v okolici Konitse ostale zunaj manjšinskega območja (Clayer 2003: 160 in 2006).

2. decembra 1922 je bil minister za notranje zadeve Ahmed Zogu preimenovan v ministrskega predsednika. Zaradi skorumpirane volilne kampanje na državnih volitvah 27. decembra 1923 je Zogu s člani svojega kabineta januarja naslednjega leta odstopil. Člani albanskega parlamenta so na mesto ministrskega predsednika imenovali Iliasa Vrionija. Junija leta 1924 je v Beratu izbruhnila demokratična revolucija, ki se je pozneje razširila v druge kraje po vsej Albaniji (Jacques 1995: 380). Zogu je pobegnil v Jugoslavijo in oblast je prevzela demokratična stranka Fana Nolija. Njegova vlada je vpeljala številne reforme, npr. razvoj demokracije, ukinitev fevdalizma, uvedba korenite agrarne reforme in zmanjšanje birokracije (prav tam). Čeprav je bil Noli zagovornik demokracije, ni povsem soglašal z rabo grškega jezika v šolah in cerkvah po Albaniji. Bil je eden vodilnih pobudnikov za ustanovitev avtokefalne albanske pravoslavne cerkve, ki je bila 10. septembra 1922 razglašena na Kleričnem kongresu v Beratu in naposled 12. aprila 1937 uradno potrjena s strani ekumenskih patriarhov (Kondis in Manda 1994: 17–18, Jacques 1995: 397). Nolijevo predsedovanje ni trajalo dolgo. Zogu je namreč 14. decembra 1924 s svojo

vojsko vkorakal v Tirano. Pet dni pozneje je Noli razglasil izredno stanje in 26. decembra, skupaj z nekaterimi političnimi somišljeniki pobegnil v Italijo (Jacques 1995: 380).

Po Winnifrithovih navedbah (2002: 134) grški zgodovinopisci niso simpatizirali niti z Zogujem, saj je bil musliman, niti z Nolijem, ki si je med bivanjem v ZDA prizadeval za albansko neodvisnost. Pa vendar so ga albanski zgodovinopisci v času komunizma predstavljali kot pozitivni lik, kot pomembnega junaka in nacionalnega preroditelja, kljub njegovi soudeležbi pri postavitvi albanske pravoslavne cerkve. Prav nasprotno pa so predstavljali Zoguja kot vodjo »hudobnega« režima, tj. fevdalizma (prav tam).

V sodobnem zgodovinopisju o območju Himarë/Himara sta Noli in Zogu predstavljena v negativni luči. Kakor opisuje Bixhili, ki mu je bližji proalbanski interes, so Nolijeve reforme leta 1924, pripeljale do upora Himarčanov:

> V tistih letih sta imela ključno vlogo pri usodi območja dva moža. To sta bila Theofan Stelian Noli (Mavromati) in Ahmed Zogu. V letu Nolijevega predsedovanja so se prebivalci Himarë in nekaterih drugih območij južne Albanije uprli. V prvem uporu, ki je potekal med avgustom in septembrom leta 1924, so se uprli Nolijevemu nadzoru in obdavčenju prihodkov in odhodkov. Enaki upori so se ponovili leta 1932 in pozneje med letoma 1934 in 1937… Vsi upori so izbruhnili, ker so prebivalci Himarë zahtevali enake privilegije, kakor so jih imeli pod otomansko upravo in pozneje kot grško-govoreča skupnost. Zahtevali so priznanje, da so del grške manjšine. (Bixhili 2004: 267–268, prev. N. G. B.)

Krajevni pisec Rusha pa v svojem delu zapiše nekoliko več podatkov o uporu v Himarë/Himari:

> Po demokratični revoluciji junija leta 1924 je Ahmed Zogu zbežal v Jugoslavijo. Vlada domoljuba Avnija Rustemija je vpeljala demokracijo, ki jo je vodil Fan S. Noli. Vendar Nolijeva vlada ni bila povsem čista, čeprav je obljubljal, da bo prinesel demokracijo. Ko je bil Noli desna roka parlamenta, je sprožil incident na območju [*Himarë/Himare*] in zatrl demokracijo, kar je postopno pripeljalo do padca njegove vlade. Enega od incidentov sta povzročila Azis Çami in Qazim Koculli, ki sta bila poveljnika regije Vlora. (Rusha 2001: 123, prev. N. G. B.)

Rusha nadaljuje, da sta za bila za incidenta v Himarë/Himari odgovorna Noli in Zogu. Rusha opisuje tragični dogodek, ki je izbruhnil, ko so domačini zavrnili Nolijev ukaz, da morajo plačati zemljiški davek ali dželep in davek na pridelek:

> Azis Çami je žandarjem zaukazal, da ženam iz Himare s silo prepovedo delo v vinogradih. Ženske so nasprotovale prepovedi in se s kosami uprle. Žandarji so ubili dve ženski, ženske pa so ranile dva žandarja in njihovega vodjo. To se je zgodilo 3. oktobra 1924. (Rusha 2001: 124, prev. N. G. B.)

V nadaljevanju Rusha navede ljudsko pesem, ki opisuje upor in umor dveh domačink, in komentira:

> Posledica umorov v Himari je bil upor ne le proti Azisu Çamiju in Qazimu Koculliju, ki sta sprožila dogodek, temveč tudi proti demokratski stranki Fana Nolija. (Rusha 2001: 126, prev. N. G. B.)

Dogodek navajajo tudi avtorji zbornika panhimarske konference:

> Leta 1924 je Nolijeva vlada uveljavila demokracijo in skušalo ukiniti venomski sistem. Poleg Nolija so bili tudi drugi možje, ki so bili pomembni v zgodovini tega območja. To sta bila prefekt Vlore Qazim Koculli in poveljnik žandarjev regije Vlore, Azis Çami.
> Večina v stranki Fana Nolija je menila, da v tej enkratni deželi (*shtet unik*) [*Himarë/Himari*] avtonomija ni mogoča. Glavni argument, ki je danes pomemben tako, kakor je bil pred 80 ali 50 leti, je, ljudje niso izkusili demokracije Fana Nolija kot demokracijo v pravem pomenu besede.
> Nolijeva demokratska stranka je uporabila moč policije nad domačini. 3. oktobra 1924 so žandarji ubili dve ženski in ženski sta ranili dva žandarja in oficirja. Po tem dogodku se je vlada vdala. Dogodek je opisan tudi v ljudski pesmi Himarë. (Çakalli, Papa et al. 2006: 226, prev. *N. G. B.*)

Albanski zgodovinopisec Muin Çami – ki (po naključju) nosi enak priimek kakor eden od pobudnikov upora v Himarë/Himara, Azis Çami – pa v prispevku, obljavljenem v zborniku Albanske akademije znanosti, dogodka ne omenja, temveč opisuje razdvojenost prebivalcev Himarë/Himare:

> Med letoma 1921 in 1924 so bili Himarčani razdeljeni na dve skupini. Ena je podpirala napredne sile in demokratično, protifevdalno vodstvo [*Fan Noli*], druga pa je podpirala konzervativce [*starejše domačine Himarë/Himare*], ki so vztrajali pri priznanju posebnih pravic, ki so jih bili deležni v preteklosti [nezapisano pravo *venome*]. (Çami 2004: 210, prev. *N. G. B.*)

Navedki potrjujejo Schwandner-Sieversovo ugotovitev o mitozgodovinah, ki so zgrajene tako, da poudarjajo določene dogodke in se izognejo drugim, da bi podprle trenutne interese. Vsebina navedkov torej ponazarja, kako je določeni dogodek, npr. incident v Himarë/Himari, ki ga ome-

njajo lokalni pisci (glej Rusha 2001 in Çakalli, Papa idr. 2006), mitiziran in uporabljen za ponazoritev borbenega duha in posebnosti Himarčanov. Ko namreč lokalni raziskovalci opisujejo incident, poudarjajo idejo o »nenehnem« boju, sprva proti otomanski oblasti in pozneje proti nastanku albanske nacionalne države, ter poudarjajo neodvisnost domačinov. Podoben diskurz, obarvan z nasprotnimi interesi, uporabljajo proalbanski raziskovalci in Himarčane opisujejo kot junake, ki so s svojim bojevitim duhom pripomogli k albanski nacionalni državi.

Ahmed Zogu (1925–1939)

Kmalu po imenovanju Ahmeda Zoguja za ministrskega predsednika, je bila Albanija razglašena za republiko. Albanski parlament ga je 31. januarja 1925 enoglasno izvolil za predsednika republike. Neodvisna republika je dobila zastavo (rdeča z dvoglavim orlom v sredini), razglasila albanščino za uradni jezik in Tirano za prestolnico (Jacques 1995: 382). Centralistična vlada Ahmeda Zoguja, ki je temeljila na združitvi državljanov in premostitvi razlik med severnim in južnim delom Albanije, je za vse državljane uvedla enoten davčni sistem. Zogujevo vodstvo se je prizadevalo za modernizacijo kmetijstva, razvoj gospodarstva, izboljšanje državnega izobraževalnega sistema in navsezadnje za širitev ateizma (Jacques 1995: 386). Leta 1928 se je Zogu samooklical za kralja. V osemletnem kraljevanju se je zavzemal za standardizacijo albanskega jezika in zmanjšanje razlik med severnim in južnim albanski narečjem (*gek* in *tosk*). To je dosegel z uvedbo enotnega šolskega sistema. Leta 1933 je ukinil vse tuje, grške, romunske in ameriško šolo v Korçi (Jacques 1995: 382-393). Podobno kakor številni intelektualci, Frashëri, Pashko Vasa, Andon Çako, Çajupi in drugi predstavniki albanskega nacionalnega prebujenja, ki so živeli v izseljenstvu, si je tudi Zogu prizadeval za premostitev verskih razlik in poenotenje prebivalcev širom Albanije, vendar so bili njegovi nazori konzervativni in temelječi na fevdalizmu, če ga primerjamo z bolj demokratičnimi izobraženci.

Razmejevanja po veri, ki so bila vpeljana v obdobju otomanske oblasti, so znova postala vidna. Vendar se tokrat niso kazala v upravnih enotah (prim. mileti), temveč so se enotila v sistemu nacionalne države. Tako je na primer štetje prebivalcev Albanije leta 1930 vsebovalo tudi vprašanja o verski pripadnosti, in naštetih je bilo 70% muslimanov, 20% pravoslavnih kristjanov in 10% rimskih katolikov[79] (Jacques 1995: 396). Po Jacqueso-

[79] Štetje prebivalstva je registriralo še nekaj judov, protestantov, ateistov in nekaj tistih,

vem opažanju so verske ločnice sčasoma postale del posameznikovega vsakdanjika in njegove samoreprezentacije. Tako so tisti, ki so se opredeljevali kot kristjani, muslimane imenovali izdajalci oz. »Turke«, in tisti, ki so se samoopredelili kot muslimani, so prezirali kristjane kot »častilce ikon«, »svinje« in jih pogosto imenovali *kaur* oz. nevernik, katoliki pa so bili prepričani, da »vsi muslimani smrdijo« (Jacques 1995: 396). Opisane družbene razmejitve po verskih ločnicah, ki so izhajale iz različnih upravnih delitev ljudi in krajev, so se v retoriki in oznakah posameznikov nadalje redefinirale in poustvarjale v njihovem vsakdanjem življenju.

V knjigi o zgodovini območja Himarë/Himara Rusha ne obravnava, kakšen je bil odnos Himarčanov do verskega poenotenja. Opisuje pa posledice Zogujevega centralizma, na osnovi katerega so morali Himarčani ukiniti lokalno samoupravo. S tem so bili razveljavljeni nenapisani zakoni, t. i. *venomi*, ki so jih določale in uravnavale vaške staroste posamičnih *soia/fise* ali *gerundhia*:

> S pretkanim namenom, da ustanovi moderno državo je [*Ahmed Zogu*] razglasil enotne zakone za vse ozemlje. Prav s tem pa je prisilil regijo Himara, da opusti venome. Tako je morala biti združena z drugimi regijami, saj tedaj niso več vladali Turki (Rusha 2001: 127, prev. *N. G. B.*)

Odziv na Zogujevo ukinitev *venomejev* sta bila dva večja odpora domačinov. Zahtevali so neodvisnost območja in razglasitev statusa prefekture:

> V času režima Ahmeda Zoguja so se prebivalci Himare uprli dvakrat, in sicer leta 1927 in leta 1932, da bi dosegli status prefekture. Oba upora je zatrla njegova [*Zogujeva*] avtoriteta. Ob enem njegovih obiskov v Himari je Zogu dejal: 'Himara mi pomeni enako kakor Mati.'[80] (Rusha 2001: 128–129, prev. *N. G. B.*)

Podobno poročajo tudi drugi (Bollano, Milo idr.) v zborniku konference Panhimarčanov:

Zogu Himari ni dopustil avtonomije. Leta 1927 je prvič in pozneje leta 1932 uspešno zatrl upora prebivalcev. Leta 1935 je obiskal Himaro, kjer je povedal: »Himara mi pomeni enako kakor Mati.« Zanimivo je opozoriti na njegovo življenje v izganstvu, od koder je poslal pismo uredniku albanskega dnevnega časopisa Mehdiju Beju Frashëriju:

> Spoštovani Mehdi Bej,
> upam, da je vaše in počutje vaše družine v redu? Nam gre dobro. Začel sem s pripravami na pisanje spominov. Seveda imam zbrane že vse zapiske, a bi vas vseeno želel vprašati za dodatno obrazloži-

ki so se uvrstili v kategorijo »drugo« (Jacques 1995: 396).

[80] Mati je albanska pokrajina, kjer je Zogujeva družina imela fevdalno avtoriteto.

> tev, kaj se je zgodilo v notranjih zadevah. Če je to mogoče, bi vas prosil za čim natančnejše informacije o naslednjih problemih:
> 1. Določbe mednarodne komisije na Krfu leta 1914
> 2. Način plačevanja davkov v Himarë
> 3. Določbe komisije Zveze narodov v južni Albaniji
> 4. Določbe o mejah in o komisiji njihove delitve
> 5. Umor generala Telija
> 6. Spor in izidi svetega Nauma in Vermoša
>
> Prosim vas za pisno poročilo, saj bi želel spoznati osebo, ki lahko opravi to uslugo. Želim dobro vam, Nyre Hanmit in vsej družini.
> (Cannes, 20. januar 1960, Zogu (podpis). (Çakalli, Papa idr. 2006: 227, prev. *N. G. B.*)

Bixhili razen o ukinitvi *venomejev* piše tudi o Zogujevi šolski reformi in poroča o družbeni razdeljenosti domačinov na skupino rdečih in belih:

> Z zakonom o izobraževanju, ki je bil vpeljan decembra 1933, je Zogu napovedal nacionalizacijo vseh šol. Skladno z 206. in 207. členom se je odločil, da poenoti obvezno šolanje za vse albanske državljane, ne glede na spol in vero. Zaukazal je ukinitev zasebnih šol (Spiru 1965: 180).
>
> S tem zakonom je Zogujeva vlada prepovedala izobraževanje v grškem in italijanskem jeziku ter zaprla vse šole, kjer pouk ni potekal v albanskem jeziku. Poleg tega pa je Zogu zaprl tudi katoliško šolo v Skadru.
>
> Zakon je bil uveljavljen tudi v treh vaseh v regiji – Himarë, Dhrimadhe, Palasa – kjer so v času Fana Nolija v prvih letih šolanja poučevali v grškem jeziku tri ure na teden (Marko 1959: 43). Tedaj so bili Himarčani razdeljeni na dve nacionalistični skupini, na 'rdeče' in 'bele'. Rdeči so bili Albanci in beli Grki.
>
> Med letoma 1934 in 1935 so se starši, ki so pripadali 'belim', uprli temu zakonu in svojih otrok niso poslali v šolo. (Bixhili 2004: 281–282, prev. *N. G. B.*)

V nasprotju z lokalnimi avtorji, ki navajajo in komentirajo šolsko reformo in druge posledice, ki jih je prinesel Zogujev centralistični način vladanja, Virion Koka v zborniku Albanske akademije znanosti omenja iredentistična gibanja domačinov, ki jih je sprožila propaganda grških politikov:

> Med letoma 1920 in 1930 so se pokazale številne napetosti ob mejah med Albanijo in Grčijo. Bile so rezultat atenske propagande o severnem Epiru, ki jo je vlada v Tirani uspešno zavrnila. Zogujeva vlada, ki jo je podprla Zveza narodov, je zavrnila težnje Aten, da bi južno Albanijo priključili Grčiji. Kljub vplivni grški propagandi in splošni gospodarski krizi v Albaniji, se Grčiji ni posrečilo, da bi

> priključila Himarë svoji državi. Čeprav so bile tri vasi Himarë dvojezične (prebivalci so govorili tudi grško) je vlada Ahmeda Zoguja prepovedala rabo grškega jezika v šolah. (Koka 2004: 222, prev. *N. G. B.*)

Rusha (2001: 129) omenja trgovske stike z grškimi otoki, ki so jih nekatere premožne družine Dhërmija/Drimadesa uspele ohraniti tudi v Zogujevem obdobju. Zaradi gospodarske krize in političnih razmer se so številni prebivalci vasi izselili v Grčijo in nekateri v Italijo. V sodobnem zgodovinopisju ni mogoče zaslediti podatkov o takšnem izseljevanju, pač pa jih je mogoče slišati le v pripovedih predvsem starejših domačinov. Mnogi med njimi so se spominjali množičnih selitev in potovanj iz vasi in nazaj. Številni možje iz vasi so se v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno (1919–1939) kot pogodbeni delavci začasno preselili v Janino, Lavrio in druge kraje v Epiru, na Krfu ter širom po Grčiji, Franciji, Italiji in ZDA. Večina izseljencev v evropske države se je po upokojitvi vrnila v rojstno vas, ni pa se vrnila večina izseljencev v ZDA. Poleg pomorskih poti so domačini uporabljali tudi poti po kopnem. Večinoma so potovali s kombiji. Po pripovedih nekaterih vaščanov je bilo v vasi tedaj približno šestdeset šoferjev (glej tudi http://www.answers.com/topic/himar-1).

Politika kralja Zoguja je širila in spodbujala uravnavanje jezikovnih, verskih in regionalnih razlik, ki so se izoblikovale že v preteklih stoletjih. Ljudje so jih znova ustvarjali in si jih prilagajali, redefinirali glede na svoje družbeno in kulturno ozadje. Razmejevanja niso bila niti ponovitev vsiljenih političnih idej niti ne produkt »ustvarjalnosti « posameznikov (prim. Herzfeld 2005), temveč so bila »ne povsem enake ponovitve« političnih idej (prim. Green 2005). Tako so, npr., v omenjenih družbenih, političnih, kulturnih in zgodovinskih naključjih nekateri posamezniki razumeli politično vsiljene razmejitve kot iredentistične teženje in željo po priključitvi svojega ozemlja Grčiji, drugi pa so se zavzemali za ohranitev prvotnega položaja na albanskem ozemlju.

Druga svetovna vojna (1939–1945)

Zogujeva oblast je bila v političnem pogledu razmeroma neodvisna od drugih držav, bila pa je gospodarsko in finančno odvisna od velikih posojil italijanske vlade, ki naj bi Zoguju posodila okoli 60 milijonov ameriških dolarjev, ki jih je vložil v graditev infrastrukture (ceste, stavbe, šole, zdravstvene storitve in oborožene sile). Sporočeno je tudi, da si je iz posojil postopoma nakopičil osebno bogastvo, ki je znašalo okoli štiri mi-

lijone ameriških dolarjev in ga je vložil v banke v Franciji in Švici (Time 17. 4. 1939: 20, v Jacques 1995: 404). V zameno za posojila je Mussolini (1922–1943) zahteval denarno in carinsko združenje ter prosto izkrcanje italijanskih vojakov v Albaniji. Zogu je sicer Mussolinijev ultimat zavrnil, vendar so se 7. aprila 1939 italijanski vojaki izkrcali v Albaniji (Jacques 1995: 404–405). Kmalu zatem je kralj Zogu pobegnil v London (Jacques 1995: 405, Winnifrith 2002: 136).

Drugače kakor v prvi svetovni vojne je italijanska vojska tokrat uporabila fašistično strategijo, ki je uveljavljala ekonomsko in kulturno nasilje (Jacques 1995: 410–414). Italijanski šolniki so prevzeli nadzor nad izobraževalnim sistemom in Albanijo so preplavili italijanski časniki in filmi. Italijanska vojska je poskrbela za zboljšanje ekonomije in infrastrukture v državi. Tako je npr. napeljala sistem pitne vode v večjih mestih in krajih, zgradila številne mostove, popravila stare in zgradila nove ceste ter založila lokalne trgovine z italijanskimi dobrinami (Jacques 1995: 414).

Kot odgovor na takšno manipulacijo italijanskega vodstva je bila maja 1939 ustanovljena Nacionalna fronta, *Bali Kombëtare* (BK). Vodili so jo napredni veleposestniki in pravoslavni intelektualci. Demokratični način vodenja si je prizadeval za izgon italijanskih vojakov z albanskega ozemlja in za priključitev dela Kosova, ki so bili tedaj del Jugoslavije, in Čamerije (*Çamëria/ Τσαμουριά* oz.*Tsamouriá*) oz. obalnega dela Epira v Grčiji, k Republiki Albaniji. Še istega leta je bilo ustanovljeno Gibanje za nacionalno osvoboditev (GNO) Komunistične stranke. Združevalo je disidentske skupine, ustanovljene v času vladavine kralja Zoguja. Med vojno je GNO postalo vodilno uporniško gibanje, ki se je prizadevalo za izgon Italijanov in uvedbo komunističnega sistema. Nacionalna fronta in Gibanje nista bili v dobrih odnosih, saj sta imeli različne vizije: BK je podpirala demokracijo, cilj GNO pa je bil komunizem.

Po letu 1943, ko se je italijanska vojska vdala in so nemške čete prevzele nadzor nad albanskim ozemljem, si je GNO prizadevalo za umik nemške vojske z albanskega ozemlja in za uničenje BK. Še istega leta je GNO dobilo podporo britanske vlade, ki ga je oskrbovala z orožjem, čeprav je bila seznanjena z notranjimi spori med GNO in BK (Jacques 1995: 442–424). Leta 1944 je bila GNO preimenovana v Fronto nacionalne osvoboditve, vodil jo je poveljnik Enver Hoxha. Junija 1944 je Hoxha sprožil ofenzivo proti Nemcem, katerih moč je postopoma slabela. 29. novembra 1944, po razglasitvi albanske neodvisnosti, je s svojimi vojaki zmagoslavno vkorakal v Tirano in prevzel oblast nad albanskim ozemljem.

Italijanska vojska je vasi na območju Himarë/Himara zasedla leta 1940. Da bi v zasedi pričakala grške vojake, ki so prihajali z juga, se je utrdila v Palasi in Dhërmiju/Drimadesu. Italijanske vojaške enote so doma-

činom zaukazale začasno izselitev iz vasi, za kar je vsak odrasli družinski član (starejši od 18 let) prejel denarno izplačilo oz. kompenzacijo[81]. Skoraj vsi vaščani so se za sedem ali osem mesecev začasno preselili k znancem in daljnim sorodnikom v Vlore, Narto ali Drač.

Sodobni zgodovinopisci začasne preselitve vaščanov Palase in Dhërmija/Drimadesa ne omenjajo. Omenjena je le v družinski biografiji domačina Fota Nina (2004: 129–130):

> V tem obdobju je italijanska vojska prisilno razselila prebivalce Palase in Drimadesa. Člani moje družine so bili sedem ali osem mesecev begunci v vasi Narta blizu Vlore (od oktobra ali novembra leta 1940 pa vse do maja leta 1941). O njihovi preselitvi prepevata lepi pesmi prebivalcev Narte, ki opisujeta prijateljstvo s prebivalci Drimadesa.

Ko se je družina vrnila v vas, je našla porušene hiše in opustošena polja (prav tam).

Drugi zgodovinopisci, npr. Rami Memushaj in avtorji zbornika Albanske akademije znanosti, ki zagovarjajo proalbansko stališče, kakor tudi Jano Koçi, zagovornik lokalnega stališča, ne omenjajo druge svetovne vojne. Memushajevo delo o kulturi, navadah, zgodovini in etničnosti v Himarë/Himare se konča z obdobjem zgodnjega 19. stoletja in z omembo albanske nacionalne države, avtorji zbornika razprave sklenejo z letom 1930, ko je začela slabeti moč kralja Zoguja. Domačin Koçi pa konča zgodovino in arheologijo območja Himarë/Himara z letom 1868 in potrditvijo njegove neodvisnosti.

Z izjemo domačinov Bixhilija in Nina drugi raziskovalci čas druge svetovne vojne omenijo le v nekaj stavkih. Tako npr. proalbansko usmerjeni Kristo Frashëri ta čas omeni le bežno v zadnjih odstavkih. Za podkrepitev dejstva o narodnostni pripadnosti Himarčanov zapiše:

> Šege, pesmi, plesi, način oblačenja, legende, miselnost in zakoni, kakor je na primer himarski kanon, niso podobni niti helenskim navadam niti navadam pripadnikov grške manjšine, ki živijo v Albaniji. Šege in navade Himarčanov so podobne albanskim, še posebej tistim, ki so značilne za območje Laberije. Zaradi tega so se po drugi svetovni vojni prebivalci Himarë, z nekaterimi izjemami, samoopredeljevali kot albanski državljani. To potrjuje tudi volilni seznam grške manjšine, ki od leta 1945 ne vključuje prebivalcev območja Himarë. A kljub temu celo danes nekateri politični krogi v Grčiji vztrajajo pri zanesenjaški trditvi, da so Himarčani del gr-

[81] Kompenzacija je štela okoli 8000 albanskih lekov (ali 65,52 evrov), kar je zadovoljevalo za eno-letno kritje dnevnih stroškov.

> ške manjšine. Grški politiki vztrajajo, da bi to moralo biti zapisano v pravnih aktih Albanije in da bi prebivalci Himarë morali imeti pravice manjšin in pravico do grškega pouka v šolah in zastave. (Frashëri 2005: 95–96, prev. *N. G. B.*)

Tudi Rusha le z nekaj stavki omeni drugo svetovno vojno in jo drugače kot Frashëri vidi kot pomemben zgodovinski dogodek za prebivalce Himarë/Himare. Opiše njihovo borbenost:

> Bojevniška tradicija, bitke in svoboda prebivalcev Himare so bili pomembni tudi med drugo svetovno vojno, ko so se himarski možje borili proti italijanskim in nemškim fašistom in ko so številni med njimi izgubili življenje ...
> Zaradi tega je sedem vasi, ki se raztezajo od Qeparoja pa vse do Palase, imelo privilegije, ki so veljali vse do druge svetovne vojne. Prebivalci Himare so bili združeni in poznani po svojem pogumu, miselnosti, morali in zakonih; sledili so jim v vseh vaseh območja Himara, ki se je nekoč raztezalo od Dukatija na severu vse do Tepelene in naprej do Sarande. (Rusha 2001: 149–150, prev. *N. G. B.*)

V turističnem vodniku na spletnih straneh (www.himara.eu) so bitke med grškimi in italijanskimi vojaki na tem območju deloma omenjene v poglavju o zgodovini območja:

> V času vojne med Grčijo in Italijo v letih 1940 in 1941 so v regiji Himara potekali pomembni boji. 22. decembra 1940 je grška vojska vkorakala v Himaro in njeni prebivalci so jo pozdravili z navdušenjem. (www.himara.eu)

Poleg Himarë/Himare je grška vojska zasedla večji del današnje južne Albanije in severnega Epira (Winnifrith 2002: 136). Foto Bixhili je eden izmed redkih domačinov, ki je v enem zadnjih poglavij svojega dela opisal čas italijanske in grške okupacije Himarë/Himare. Podobno kakor Frashëri in Rusha je tudi Bixhili omenil borbenost Himarčanov, navedel imena čet, ki so jih domačini sestavili med vojno, kakor tudi imena domačinov, ki jih je italijanska vojska internirala. Opisal je borbo med Italijani in Grki, ki se je končala z osvoboditvijo in ustanovitvijo samostojne Albanije.

> V vojnih letih so se na albanski zemlji, ki so jo zasedli italijanski fašisti, ti borili proti Grkom. Himarčani so sodelovali z grško vojsko, vendar ne kot njen del, temveč kot Albanci na albanskem ozemlju. Ker so pomagali Grkom kot grški prijatelji (*filogreeks*), so jih Italijani aretirali. (Bixhili 2004: 303, prev. *N. G. B.*)

V nadaljevanju Bixhili (2004: 302–311) opisuje vdor nemške vojske v Grčijo in umik grških vojakov z ozemlja južne Albanije. Skoraj vse albansko ozemlje je znova prišlo nadzor italijanskih vojakov. Pozneje, leta 1943, ko

je Italija kapitulirala, so albansko ozemlje znova nadzorovali nemški vojaki. Bixhili navaja imena številnih domačinov, ki so umrli v boju proti okupatorju, in sklene poglavje s slavospevom prebivalcem Himarë/Himare:

> To [*obdobje druge svetovne vojne*] je bilo težavno obdobje s številnimi pretresi. Vendar so imeli Himarčani moč in so se borili z zaupanjem v »nacijo«. Odzvali so se kot sinovi nikogar, kot močni Bizantinci z velikim srcem, potrpežljivo in kot zreli možje so zaznamovali stoletje ... (Bixhili 2004: 314, prev. *N. G. B.*)

Leta 1944 so Angleži osvobodili del južne Albanije (Winnifrith 2002: 136–137). Po tem dogodku je vprašanje državne meje med Albanijo in Grčijo spet postalo predmet mednarodnih pogajanj. Politična nesoglasja med Grčijo in Albanijo so dosegla vrhunec leta 1946, ko je grško vodstvo izgnalo albansko govoreče muslimane, t. i. Čame (*Çamë*/*Tsams*) iz Igumenice v Albanijo. Spor glede državne meje med Albanijo in Grčijo je bil bolj politične narave, saj je bila meja v vsakdanjih praksah ljudi prehodna in napetosti so bile manj opazne. To je veljalo vse do konca druge svetovne vojne, ko je komunistični diktator Enver Hoxha prekinil mednarodne stike s sosednjimi državami. Po prekinitvi stikov z Jugoslavijo leta 1948 je Hohxa zaprl mejne prehode in strogo prepovedal prehod čeznje. Z osamo albanske države je Albanija tako rekoč »izginila« z geopolitičnega zemljevida Evrope.

Komunizem (1945–1990)

Iz vsebine del sodobnih zgodovinopiscev in drugih intelektualcev je razvidno, da se o obdobjih »daljne preteklosti«, npr. antiki, rimskem imperiju itn., obširno piše in polemizira. Prav nasprotno pa je čas komunizma ali t. i. obdobje »bližnje preteklosti« skoraj neomenjen. Čeprav je od padca komunizma minilo skoraj že dvajset let, se zdi, da v zapisih lokalnih in nacionalnih zgodovinopiscev kakor tudi v pripovedih ljudi komunizem ostaja nesporen ali prikrit v ozadju vsakdanjika domačinov. Pogosto se zdi, da je v sodobnem zgodovinopisju prikrit zaradi negativnih osebnih izkušenj samih raziskovalcev.

V prejšnjih razdelkih so bile predstavljene razprave in polemike sodobnih raziskovalcev o različnih dogodkih in razmerah iz »daljne preteklosti«, tu pa je predstavljeno, kako razprave o komunizmu sploh ni ali pa so omembe le bežne.

Skoraj vsa dela lokalnih in nacionalnih raziskovalcev, kot so Prifti, Çami, Sinani in drugi avtorji prispevkov, objavljenih v zborniku Albanske akademije znanosti, kakor tudi Bixhili, Frashëri, Rusha, Memushaj

ter drugi, se začne z vprašanjem nacionalne pripadnosti ljudstev Ilirov in Epircev. Če se uvodi del začnejo z istim vprašanjem in obdobjem, pa pisci sklenejo svoje delo v različnih obdobjih. Nacionalni zgodovinopisec Rami Memushaj in lokalni intelektualci (Jani Koçi in avtorji zbornika konference Panhimarčanov) končajo z opisi 18. stoletja, in sicer z neodvisnostjo prebivalcev Himarë/Himare in njihove osvoboditve spod otomanske oblasti. Prispevki zbornika Albanske akademije znanosti sežejo do leta 1930, tj. do časa Zogujevega kraljevanja, Frashëri pa sklepu le kratko omeni čas druge svetovne vojne. Ta je obširneje predstavljen v sklepnem poglavju dela Fota Bixhila.

Eden redkih, ki obravnava čas komunizma, je Foto Nina. V družinski biografiji je nekaj podatkov o domačinih Himarë/Himare v desetletju 1945–1955. Nina piše, da sta po drugi svetovni vojni na območju Himarë/Himare, kakor tudi drugod, prevladovali lakota in revščina. Prebivalci Dhërmija/Drimadesa in drugih vasi niso imeli dostopa do osnovnih dobrin, npr. moke, sladkorja, kave, ipd. (Nina 2004: 130). Uprava Združenih narodov za pomoč in obnovo (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration* – UNRRA), ki je Albaniji pomagala s hrano in drugimi dobrinami (Jacques 1995: 426–427), je pomagala tudi pri graditvi zdravstvenega doma v Himarë/Himari (Nina 2004: 131). Medtem ko se je v letih 1924–1945 nataliteta zvišala, se je v naslednjem desetletju znova znižala. Takrat so Himarčani s skupnimi močmi v eni od sosesk zaselka Kondraqa, t. i. Kallami, nasadili oljke, limonovce, pomarančevce in drevesa mandarin. Obnovili so tudi oljčne nasade, ki so bili uničeni med drugo svetovno vojno. Stare korenine citrusov in oljk so zamenjali za sto korenin drevesnih sadik slive, granatnega jabolka in fige.

> Da bi dokončali delo, so ljudje delali od zore do mraka. Med delom so imeli kratek odmor za manjšo malico. Da bi čim hitreje zaključila svoje delo, se je moja družina tako kot večina drugih vaščanov utaborila v Kallamiju, kjer so delali v nasadih vse od zgodnjega maja pa do zime. Spali so pod velikim šotorom, kjer so hranili pridelke. (Nina 2004: 132, prev. N. G. B.)

Pridelke so vaščani prodajali v Vloro in njeno okolico in na ta način v pol leta dela skupaj zaslužili približno milijon albanskih lekov. Vsak vaščan je v pol leta prejel okoli pet tisoč lekov, kar je bilo za tedanji čas razmeroma veliko. S tem zaslužkom so si na primer bratje Duni zgradili hišo v bližini novega skladišča družine Nina v Kallamiju (Nina 2004: 135). Biografijo svoje družine Nina zaključi z letom 1955, s smrtjo deda Fota, ki je umrl dve leti pred ustanovitvijo kmetijske zadruge v Dhërmiju/Drimadesu.

Poleg tega opisa, ki temelji na lastnih izkušnjah, uredniki spletne

strani [www.himara.eu] omenjajo komunizem le v nekaj stavkih, ko opišejo nasprotovanje domačinov izvolitvi Enverja Hoxha za predsednika države:

> Leta 1945 so prebivalci Himare zavrnili sodelovanje na plebiscitu, ki bi potrdil režim Enverja Hoxha. Številni domačini so bili aretirani. Mož, ki je podpiral gibanje, Andreas Dimas, je bil živ pokopan. Režim se je nadaljeval, zaprl grško šolo, t. i. šola Akrokeravnia, in Himarčanom vzel manjšinjske pravice. (http://himara.eu/index-en.html).

Molk o času komunizma velja le za nacionalno in lokalno zgodovinopisje o območju Himarë/Himara. Drugače je o obdobju komunizma v Albaniji mogoče veliko prebrati v delih sodobnih zgodovinopiscev (Pashko 1993, Kasoruho 1996, Qesari 2000, Konomi 2001, Pepa 2003). Zdi se, da čas diktature Enverja Hoxhe, ki je za seboj pustil številne žrtve, ruševine in druge ostanke komunistične diktature (bunkerji, vojaške postojanke, komunistične vile in palače, ipd.), danes v zapisih sodobnih zgodovinopiscev in spominih prebivalcev območja Himarë/Himare ni prostor spornih zgodovin, temveč prostor tihih in neslišnih oz. neberljivih zgodovin. Morda so te spomine v vsakdanjem življenju posameznikov odrinjene na rob in ne učinkujejo kot sporne zgodbe njihove preteklosti.

POVZETEK

Poglavje razkriva neskladja in spore o interpretaciji preteklosti območja Himarë/Himara. Tako kakor v več drugih državah bivšega komunizma ali socializma (npr. države bivše Jugoslavije, bivše Sovjetske zveze, Romunija idr.) je tudi v Albaniji prišlo do ponovnega pisanja zgodovine, ki je bila pod diktaturo naklonjena komunistični ideologiji in njenim predstavnikom. Da bi okrepil svojo avtoriteto, je komunistični voditelj Enver Hoxha poudarjal in hkrati poustvarjal le določene dogodke in razmere iz preteklosti in zakrival ali celo brisal druge. Tako je mogoče govoriti o mitozgodovinah, ki ustvarjajo podobo idealne preteklosti, sedanjosti in prihodnosti. Danes je z vzponom demokracije namesto o eni sami mitozgodovini mogoče razpravljati o mnoštvu mitozgodovin (Schwandner-Sievers 2002).

Različne mitozgodovine albanske preteklosti povezujejo tri temeljni miti: mit o prvosti, mit o homogenosti in mit o nenehnem boju za neodvisnost (Malcom 2004). Mitozgodovina območja Himarë/Himara je dandanes razpršena na številne različice, ki mitizirajo preteklost. Kakor potrjujejo zapisi predstavljenih zgodovinopiscev in drugih raziskovalcev, njihove interpretacije temeljijo na nacionalnih oz. proalbanskih ali pa na

lokalnih interesih. Preteklost območja Himarë/Himara, ki je bila še nedavno nepomemben del albanske zgodovine, je postala vsebina pogajanj in številnih spornosti med zgodovinopisci, politiki in tudi med domačini.

Če sledimo Herzfeldu (1991), so kraji in glasovi, ki definirajo preteklost Himarë/Himare mnogovrstni in mnogoglasni. Njihov skupni imenovalec je kulturna kontinuiteta in poustvarjanje preteklosti. Z vidika večglasja sta Nikolova in Spirova enako veljavni in legitimni kakor prispevki avtorjev, objavljeni v zborniku Albanske akademije znanosti (2004). Podobno velja tudi za dela nacionalnih zgodovinopiscev, kakršna sta Memushaj (2003) in Frashëri (2005), krajevnih izobražencev, kakršni so Rusha (2001), Jorgji (2006a, b, c), Koçi (2006) in drugi. To so različni pogledi na preteklost območja in vsak pogled je predstavljen kot legitimen in »resničen«. Ob vsebinskih razlikah pa si vsi prizadevajo opredeliti izvor in pripadnost starih ljudstev Ilirov in Epircev kot temelju nacionalne države; zdi se, da jo razumejo, kakor da obstaja že »od nekdaj«.

Iz vidika lokalne skupnosti ali omenjenih raziskovalcev pa zgodovina ni mnogovrstna in mnogoglasna (Herzfeld) in prav tako ne temelji na mitih (Schwandner-Sievers). Za domačine in zgodovinopisce zgodovina razgrinja »resnico«. Zato je pomembneje namesto mnogovrstnosti in raznovrstnosti zgodovin raziskati in predstaviti načine, kako posamezniki upravljajo, prilagajajo, se pogajajo in prepirajo o preteklosti Himarë/Himare. Načini konstrukcije preteklega prostora in časa razkrivajo nenehno postavljanje razmerij moči, kjer sta, po Ballingerjevi (2003), središče in obrobje nenehno premakljiva in izmenljiva. Tako so rekonstruirane in poustvarjene »resnice« o preteklosti Himarë/Himare. Razmerja moči nenehno določajo, katera »resnica« bo prevladala nad drugo, hkrati pa prevladujoča »resnica« določa tudi razmerja moči. Ta razmerja sodoločajo družbeno in kulturno ozadje pripovedovalca oz. zgodovinopisca in pa širši družbeni, politični in zgodovinski kontekst. Tako, npr., po padcu komunizma in poznejših družbenih, političnih in ekonomskih spremembah, Spiros in Nikola ustvarjata in upravljata svojo lastno »zgodovinsko resnico« in zanemarjata »zgodovinske resnice« Bixilija (2004) in drugih piscev v zborniku Albanske akademije znanosti. Spiro in Nikola imata njihove pripovedi za nepomembne in »neresnične«. Podobno pa tudi Bixhili in drugi pisci ustvarjajo in upravljajo svoje lastne »resnice« o zgodovini izvorov prebivalstva. Kritizirajo podmene domačinov, ki menijo, da izvirajo iz *Meghalihore*.

Razmerja moči zarisujejo tako razlike kakor podobnosti med lokalnimi in nacionalnimi stališči in interpretacijami preteklosti. Medtem ko so razlike vidne v nasprotjih in spornostih, koncipiranih z lokalnih oz. nacionalnih stališč, so podobnosti razvidne v njihovem diskurzu. Lokalno

in nacionalno usmerjeni avtorji opredeljujejo nacionalno državo ali pa lokalno skupnost kot izolate oz. entitete, kakor da niso medsebojno povezane in sovisne. Številni lokalni raziskovalci (Rusha 2001, Jorgji 2006a, b, c in deloma Nina 2004) poudarjajo podobo o posebnosti domačinov iz Himarë/Himara. Njihovo enkratnost opredeljujejo v nasprotju z drugimi kraji in ljudmi po Albaniji. Podobno pa tudi raziskovalci, ki zagovarjajo nacionalni interes (Memushaj 2003, avtorji prispevkov v zborniku Albanske akademije znanosti 2004, Bixhili 2004, Frashëri 2005), razpravljajo o nacionalni državi oz. Albaniji kot o homogeni entiteti, kjer ni prostora za različnost in drugačnost oz. krajevno identiteto in posebnosti Himarë/Himare, saj po njihovem mnenju lokalno pripada naciji.

Gibanja in povezave, o katerih razpravljajo raziskovalci, znova razkrivajo, da ljudje ustvarjajo svoj prostor v razmerju z drugimi kraji in ljudmi. Različne uprave, npr. otomanska in nacionalna, sta uveljavili delitve in kategorizacije po prostorski in družbeni pripadnost ljudi. Posledice neskladij med otomanskim in nacionalnim načinom organizacije ljudi in krajev so bile politične napetosti in teritorialni spori, ki so se nenehno pojavljali, izginjali in znova vznikali (prim. Green 2005). Kategorizacije in neskladja so posamezniki v stoletjih, v vsakdanjih praksah poustvarjali in jih znova opredeljevali v okviru družbenega, zgodovinskega in političnega konteksta.

Razmejitve po verski pripadnosti, ki jih je uveljavila otomanska uprava, tedaj niso imele nikakršne pomembne vloge v vsakdanjih praksah prebivalcev južne Albanije. Šele pozneje, v času nacionalnih gibanj, v poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju, pa so verske razlike postale pomembne in vidne, ker so bile postavljene in sprejete kot razlike, ki pa morajo biti za združitev in enotnost albanske nacije presežene oz. poenotene. Skladno s tem so številni albanski intelektualci v izseljenstvu širili in uveljavljali albanski pisni jezik v različnih medijih. Jezik je postopoma postal ključ identifikacije in homogenizacije albanske narodnosti. Ideja o homogenosti se je nadaljevala v času komunizma, ki je poleg ideje o enotnem jeziku in ozemlju širil zavest o skupni zgodovini. Neskladja in napetosti zaradi državne meje med Albanijo in Grčijo so bile snov žgočih debat vse od leta 1912, zatrla pa jih je Hoxhova odločba o prepovedi prehoda državne meje in prekinitev političnih odnosov s sosednjimi državami.

Komunistična ideologija se je vsiljevala in utrjevala v prostorski organizaciji in arhitekturi (komunistična arhitektura, npr. vojaška oporišča, bunkerji, itn.), z vsakdanjimi rutinami (delo v kmetijskih zadrugah, pionirske akcije, omejitev hrane in dobrin, itn.), potovanji in selitvami (prepoved prehoda državnih meja, omejitev javnega prometa, prepoved

osebnih prevoznih sredstev, itn.) in s propagando vplivala na vsakdanje življenje in prakso prebivalcev Albanije.

Nasprotovanja in težnje glede državne meje ter razlike med ljudmi in kraji so se znova pojavile po padcu komunizma, družbenih, političnih in ekonomskih sprememb, ki so sledile. A tokrat v drugačnem družbeno-političnem kontekstu in tudi drugačnem pomenu kot poprej. Namesto zamisli o homogeni nacionalni državi, so posamezniki v določenih krajih poustvarjali zamisel o homogeni in »drugačni« lokalnosti.

Prvo poglavje predstavlja, kako nestabilni, spremenljivi in premakljivi, a vendarle tudi povezani vidiki in podobe o vasi ustvarjajo položaj (ali »kje«) Dhërmija/Drimadesa. To poglavje pa obravnava nenehne debate, pogajanja in spore med zgodovinopisci in drugimi intelektualci, ki soustvarjajo preteklost, sedanjost in hkrati prihodnost (ali »kdaj«) Dhërmija/Drimadesa in ga s tem postavljajo časovno. Marsikateri pogled zgodovinopiscev in drugih raziskovalcev utegne biti sporen, vendar vsi opisujejo nenehna gibanja in stike med ljudmi in kraji, ki so bili v stoletjih podvrženi različnim upravnim delitvam, razmejitvam in kategorizacijam. Razmejitve pa so podlaga za način, kako so ljudje in kraji postavljeni v prostorski hierarhiji, ki je »rezultat nenehnega uveljavljanja moči« (Green 2005: 89). Moč, bodisi politična, ekonomska, birokratska, se uveljavlja v različnih konfiguracijah premakljivih prostorskih razmerij in razlikovanj.

Raziskovalci, ki interpretirajo preteklost območja Himarë/Himara na nacionalnih in na lokalnih stališčih preoblikujejo preteklost in sedanjost Himarë/Himare ter ji hkrati načrtujejo prihodnost. Zgodovinopisje je le eden od medijev, ki posreduje načine konstrukcije prostora, v katerem se (pre)oblikujejo moči, in opredeljuje pripadnost prebivalcev Himarë/Himare. Podporniki ali zagovorniki proalbanskega stališča postavljajo ljudi in vasi Himarë/Himare na albansko ozemlje, privrženci lokalnega stališča pa jih opredeljujejo kot neodvisno lokalnost ali »drugačnost«, posebnost, enkratnost, povezano z Grčijo oz. Evropsko unijo.

3.

MORJE IN GORE[82]

> »Naš značaj je podoben našemu kraju in podnebju. Na eni strani je mrzel in divji kot gore, medtem ko je na drugi mil in gostoljuben kot morje.« (Dimitris, iz terenskih zapiskov)

Še posebej v prvih mesecih mojega bivanja v vasi Dhërmi/Drimades so s podobnimi besedami kakor Dimitris svoj značaj opisovali in ga povezovali z rojstnim krajem tudi mnogi drugi vaščani. To dvoumno opredeljevanje, pravzaprav nekakšno kartiranje značaja prebivalcev Dhërmija/Drimadesa in njihove vasi, je ključno za razumevanje procesov ustvarjanja prostora.

Prejšnje poglavje (*Zgodovine neskladij*) je s predstavitvijo pogledov in interesov lokalnih ter nacionalnih zgodovinopiscev bralca postavilo v čas oz. »kdaj« vasi, to poglavje pa ga vodi po poteh in krajih, ki jih domačini Dhërmija/Drimadesa tkejo s pripovedovanjem zgodb, spominjanjem in v svojih biografskih kontekstih. Čeprav se v širšem družbeno-političnem in ekonomskem kontekstu ustne zgodbe domačinov zdijo manj slišane kakor zgodovinopisne, podobno kakor zgodovinopisje pripovedujejo o zakoreninjenosti, razmejevanju in pripadnosti posameznikov. Zato morajo biti antropologi pozorni, »čigave zgodbe se pripovedujejo«, kakor tudi na dejstvo, da te zgodbe »naturalizirajo« posebno vrsto družbenih odnosov (Bender 2001: 5).

Tu so opisane zgodbe, kakor so jih pripovedovali starejši domačini, rojeni v letih 1926–1945. Vse pripovedi so bile zapisane med pripovedovanjem v terenski dnevnik in pozneje dopolnjene s podrobnimi informacijami. Pri analizi zgodb je pozornost namenjena značaju družbenih razmerij, kakor se zarisujejo v gibanju ljudi in zgodbah, in njihovim mrežam in povezavam med kraji, ki ustvarjajo prostorske vezi in razmerja. Vprašanje je, kako in na kakšen način različni pomeni prostora, ki jih razbiramo iz zgodb posameznikov, ustvarjajo položaj oz. »kje« Dhërmija/Drimadesa.

Analiza zgodb je oprta na spoznanja o »prevladujočem tropu gibanj«

[82] Predhodna različica prvega dela poglavja je bila pod naslovom *Kartiranje in vzpostavljanje prostorov v Dhërmiju/Drimadesu v južni Albaniji*, objavljena v *Traditiones* (2007a: 159–174).

in razlikah, ki se vzpostavljajo med kraji (Green 2005: 89). Sogovorci Sare Green iz Kasidiarisa ob grško-albanski meji dojemajo razlike med »tu« in »nekje drugje« glede na razlike in razmejevanja po družbenem položaju in statusu moči. Ta se nanaša na moč »pripisovanja različnih pomenov krajem«, na moč »neupoštevanja nekaterih krajev« in na moč »prepovedi potovanj prek, skoz in med kraji« (prav tam). Proces uveljavljanja takšnih moči je osnovan na političnih, ekonomskih in birokratskih »silah«, določa in spreminja »kje« oz. položaj določenih krajev in ljudi (Green 2005: 216). V zgodovini je prihajalo do različnih gibanj, selitev, potovanj, delitev, ločevanj in reorganizacije ljudi in krajev. Upoštevajoč takšna gibanja in prostorske delitve so posamezniki poustvarjali raznovrstne položaje posamičnega kraja. Prav zato je pri analizi različnosti položajev vprašanje »kje« pomembnejše od vprašanja »kdo« (Green 2005: 16).

Podobno kakor je Greenova ugotovila za svoje raziskovalno območje, je tudi v Dhërmiju/Drimadesu »kje« oz. položaj vasi povezan z načinom potovanj ali pa z načinom njihove omejitve, razdaljo med Albanijo in Grčijo, estetiko topografije in pokrajine, načinom opredelitve in kategorizacije krajev v upravnih zapisih, načinom, kako se ti v določenih pokrajinah lahko pojavijo ali pa izginjajo (prav tam). Da bi raziskala različne oblike marginalnosti in dvoumnosti, se Greenova sprašuje, »kako se ustvarja položaj kraja in kako je lahko po vrsti meril (geografskih, časovnih, metaforičnih in disciplinarnih) položaj enak in hkrati različen« (prav tam).

Na podlagi omenjenih podobnosti v dinamiki potovanj, selitev in delitev ljudi ter krajev med Kasidiarisom in Dhërmijem/Drimadesom, ki sta drug od drugega oddaljena le približno 60 kilometrov, so zanimive razlike in podobnosti med številnimi položaji Dhërmija/Drimadesa, kako »kje« opredeljuje prostorsko hierarhijo in kako prostorska hierarhija določa položaj vasi. To osrednje vprašanje je obravnavano v drugem delu poglavja, v prvem delu pa je predstavljeno teoretsko ozadje za analizo pripovedi domačinov.

ZGODBE IN PRIPOVEDOVANJE

Za analizo zgodb in pripovedovanja so upoštevana spoznanja Tilleya (1994) in Ingolda (2000) in pa de Certeaujev koncept prostorskih operacij (de Certeau 1984: 115–130). Prostorske operacije, kakršni sta tudi pripovedovanje zgodb in spominjanje, razkrivajo nenehno preoblikovanje krajev v prostore in nazaj prostore v kraje. Zgodbe so prostorske poti, ki vključujejo časovna gibanja in prostorske prakse: »Vsaka zgodba je

zgodba potovanja – prostorska praksa« (de Certeau 1984: 115). Prakse vključujejo vsakdanje taktike, takšna je npr. primer raba prostorske indikacije (»*Tam čez* je Grčija. *Od tod* lahko vidiva Krf in Othonas«), imena krajev (»*Jaliskari*, kar pomeni pristanišče ... Pogosto so šle mimo *Sv. Pantaleona*«), časovna določila (»*ko* je država zaprla cesto ... bila je velika lakota v obdobju med obema vojnama in tudi v času druge svetovne vojne«), spominjanja (»*Nekoč* je bilo to pristanišče, kjer je moj oče imel zasidrano ladjo«). Naštete »povedane dogodivščine« (de Certeau 1984: 116) sočasno ustvarjajo »geografije delovanj« (prav tam), te pa vzpostavljajo in organizirajo prostor ter ga nenehno preoblikujejo v kraje, kraje pa nazaj v prostore (de Certeau 1984: 118). V teh procesih se prostor nenehno poustvarja in spreminja in ni nikoli enak preteklemu. Zato lahko ob tem govorimo o prostorih ali prostorjenju.[83]

Kratke biografije štirih pripovedovalcev zemljevidijo poti in selitve v različne kraje v Albaniji in Grčiji kakor tudi njihove vrnitve ali nenehna vračanja v rojstno vas Dhërmi/Drimades. Biografije se nadaljujejo s spomini pripovedovalcev na poti prednikov, ki vodijo prek morja ali čez gore. Ko se spominjajo potovanj prednikov in tkejo zgodbe po njihovih poteh, pripovedovalci poustvarjajo vaški prostor, opredeljujejo svojo identiteto in količijo meje svoje pripadnosti.

Spominjanje, zemljevidenje in rekonstrukcija prostorov

Med 15. in 17. stoletjem so zemljevidi nastajali na podlagi itinerarijev in potovanj (de Certeau 1984: 120–121). Danes ob neslutenem razvoju informacijske tehnologije (zračni in satelitski posnetki, navigacijski pripomoček GPS) kartografom ni treba potovati v kraje in pokrajine, saj jih je mogoče kartirati tudi brez »fizičnih« premikov. S tem sodobna kartografija, še posebej tista, ki ustvarja politične in geografske zemljevide, izključuje gibanje ljudi in ustvarja predstavo, da struktura zemljevida izvira le iz strukture materialnega sveta (Ingold 2000: 234). Ingold govori o »kartografski iluziji« (prav tam) in meni da sodobne topografski zemljevidi ustvarjajo navidezni občutek statičnosti in stabilnosti krajev in meja. Na ta način se sodobna kartografija oddaljuje od življenja posameznikov in njihovega bivanja (*dwelling*) (prav tam).

Kartografiji, ki ima določeno strukturo in izključuje gibanje, je nasproten pojem kartiranje. Kartiranje, zemljevidenje, ponazarja popotnik ali pripovedovalec zgodb, ki ne oblikuje zemljevida in ga tudi ne upora-

[83] Več o konceptu prostorjenja glej Muršič (2006: 48–53).

blja, temveč »preprosto kartira« (Ingold 2000: 231). Bistvo kartiranja je, da gre za nikoli sklenjen proces. V tem pogledu je pripovedovanje zgodb nedokončan proces, ki vodi prek krajev, jih razlikuje in hkrati povezuje ter s tem vzpostavlja prostore.

V grškem jeziku in grškem narečju, ki ga govorijo Dhërmiju/Drimadesu, beseda *istoria* pomeni zgodbo in tudi zgodovino. Številne *istories* (mn.) o morju, obali in vasi govorijo o preteklosti in spominjanju ljudi. Spominjanja razkrivajo nekaj, kar je že davno minilo, in tako bi lahko rekli, da spomini razkrivajo »navzočnost različnih nenavzočnosti« (de Certeau 1984: 108).

Podobno kot de Certeau tudi Tilley (1994) meni, da »spomini nenehno ustvarjajo spremembe kraja, ki ni nikoli dvakrat enak kraj, kljub ideološkim poskusom in skrbi za »stabilnost« ali percepcijsko in kognitivno nepremakljivost kraja, za reprodukcijo niza prevladujočih pomenov, razumevanj, reprezentacij in podob« (1994: 27–28). Ingold dodaja, da si spominjanje utira pot z besedami, ki niso le predstavljene in posredovane v obliki ustnih virov, temveč so tudi prakse spominjanja, vključene v dojemanje okolja (Ingold 2000: 148). Spominjanje je proces, v katerem se spomini rojevajo skupaj s potmi, po katerih ljudje hodijo skoz svoje življenje (prav tam). Poti pa ne tlakujejo izključno ljudje, temveč tudi družbeno-politični in zgodovinski kontekst.

ZGODBE O MORJU IN O GORAH

Zgodbe o morju

V enem zgodnjih januarskih večerov sva s Frosino, rojeno leta 1934 v Dhërmiju/Drimadesu, stali na terasi njene hiše. Zmanjkalo je elektrike in zunanja temperatura je bila prijetnejša od sobne. S Frosino sva se greli z zadnjimi žarki sonca in opazovali Jonsko morje, otoka Krf in Othonas, posuta z lučkami, ki so nagajivo utripale v daljavi. S pogledom, usmerjenim k otokom, je Frosina povedala:

> Tam čez (*eki pera*) je Grčija. Od tu (*apo edo*) lahko vidiva Krf in Othonas. Moj stric je nekoč pogosto jadral tja (*eki*). Imel je svojo jadrnico. Othonas ni velik otok in ima le nekaj hiš. Stric je trgoval s Krfom in Italijo. Prodajal je *valanidhi*,[84] iz katerega so Grki izdelovali umetno usnje in ga uporabljali za torbe in jakne. Poleg *valanidhija* so ljudje [*prebivalci Dhërmija/Drimadesa*] trgovali tudi

[84] *Valanidhi* ali *valanidhia*, storži drevesa vrste *Quercus aegilops*.

s *kitrom*. Kitro je poseben citrus, ki je danes že izumrl. Stric je prodajal tudi oljčno olje. Ker je bil trgovec, je imel tudi lokalno trgovino v središču vasi, v Sv. Dimitriju (*sto kendro, sto Agios Dimitris*) [*ime cerkve*]. A to je bilo pred časom Enverja (*ton kero tou Enveri*). Moj oče pa je bil ribič. Ribaril je z dinamitom, podobno kot slavni ribič Niko Dabo. Si že kdaj slišala za Nika Daba? Pisatelj Petro Marko, ki je iz kraja (*apo ton topos*), piše o Niku Dabu. Naslov knjige je Jama piratov (*Shpella e Pirateve*). Niko Dabo je bil pogumni ribič, ki je zaradi ribarjenja z dinamitom izgubil oko. Ljudje pravijo, da je v času Enverija, ko mu je *Partija* [*Komunistična partija*] vzela zemljišče, Niko Dabo dejal: »Vzemite vse! Edino, kar mi pustite, je 100 metrov morja pri Avrilu, kjer lovim ribe,« in pokazal proti morju, kjer je preživel večino svojega življenja. Niko Dabo je lovil vse svoje življenje.

Med pripovedjo sva opazovali morje in luči v daljavi. Ko je sonce zašlo, se je ohladilo in Frosina me je povabila v njeno delno obnovljeno hišo, ki jo je podedovala od očeta. Bila je ena dveh preživelih hčera, tri sestre so umrle že v otroštvu. Frosinina starša sta bila doma iz Dhërmija/Drimadesa. V času komunizma sta delala v vaški kmetijski zadrugi. Frosina se je leta 1954 poročila s fantom iz vasi. Nekaj mesecev po poroki sta zaprosila za premestitev v Tirano, kjer se je mož izučil za mehanika. Dobil je primerno službo, Frosina pa je delala v eni mestnih pekarn. Imata štiri otroke, dve hčeri in dva sinova, trije so poročeni. Eden od sinov z ženo, ki je doma iz Vlore, živi v Tirani. Drugi sin, prav tako z ženo iz Tirane, živi v Italiji. Hčeri živita v Grčiji, ena je poročena z domačinom iz Dhërmija/Drimadesa, druga je še samska. Leta 1990, takoj po razpadu komunizma, sta se Frosina in njen mož upokojila in vrnila v rojstno vas. Takrat je bila vas skoraj prazna, saj se je večina vaščanov odselila v Grčijo. Skoraj vsako leto se tudi Frosina in mož odpravita na obisk k hčeram v Grčijo, kjer preživita božične in novoletne praznike. Poleg tega pogosto obiščeta sina in njegovo družino v Tirani, kjer skrbita za vnuke in vnukinje.

Naslednjo zgodbo o morju in obali je povedal Pavlos, rojen leta 1938 v Dhërmiju/Drimadesu. Danes je vdovec in živi v Tirani. Leta 1958 je zaradi študija geodezije zaprosil za premestitev v Tirano. Po končanem študiju se je v Tirani zaposlil in se poročil z dekletom iz Dhërmija/Drimadesa. Za poroko sta se dogovorila njuna očeta. Pavlos in žena sta živela v Tirani vse do leta 1990, ko sta se z otroki, sinovoma in hčerko, odselila v Atene. Leta 2001 sta se vrnila v Tirano, njuni že poročeni otroci pa so ostali v Atenah. Z denarjem, ki sta ga zaslužila in prihranila v Atenah, sta kupila hišo in odprla trgovino z drobnim blagom. Po dveh letih je Pavlova žena umrla. Vsako poletje, od julija do avgusta, preživi Pavlos v

Dhërmiju/Drimadesu, kjer z bratom deli hišo, podedovano po očetu. Vsaj enkrat na leto, ponavadi v zimskih mesecih, Pavlos obišče svoje otroke in njihove družine v Atenah. Vročega avgustovskega opoldneva, ko sva sedela na terasi obalne restavracije z razgledom na prostrano morje, me je Pavlos vprašal:

> Ali vidiš tiste skale tam (*eki*) ? [*in pokazal na velike skale v daljavi, ki so povezovale obalo in morje*]. Tiste velike skale, ki štrlijo iz morja? Tam, kjer stojijo senčniki in kjer je bar?

Pritrdila sem in ga vprašala, kako se imenuje skala. Pavlos je odgovoril:

> Jaliskari,[85] kar pomeni pristanišče. Nekoč (*totes*) je bilo to pristanišče, kjer je imel moj ded privezano svojo ladjo. Vendar so danes Albanci (*i Alvani*) vse pokvarili. Ti res nimajo okusa!
> Muço, Papajani, Duni in Zhupa so bile nekatere izmed premožnih *soia* (mn.), ki so bile lastnice ladij. V Drimadesu ni bilo veliko ladij. Približno štiri ali pet. Ladje so bile lesene, odkupljene in pripeljane iz Grčije ali Italije. Zaradi pristanišča so bila v bližini obale skladišča. V njih so vaščani shranjevali *valanidhi*, *kitro* in oljčno olje. Zaradi strme poti od obale v vas je bilo izjemno naporno pripeljati tovor. Morali so ga tovoriti bodisi z osli ali pa so ga nosili močni možje. Namesto asfalta je bila obalna cesta tlakovana s kamenjem, ki so ga položile ženske iz vasi. Ponavadi so ženske pobirale kamenje za graditev poti in hiš. Ženske iz Himare so daleč naokrog poznane po svoji delovni naravi in žilavosti. Veliko so delale. Skrbele so za veččlansko družino, hišo, vrt, hodile so po vodo, ob potoku prale perilo, nabirale drva za kurjavo, kamenje za zidavo, itn. Tudi danes skrbijo praktično za vse. Le da so počasnejše, saj so stare in utrujene. Ves čas delajo, medtem ko moški sedijo v senci vinske trte ali v kavarnici (*kafeneio*), kjer igrajo karte in pijejo žganje (*raki*). Nekoč je bilo v vasi nekaj ribičev. Možje iz premožnih družin pa so trgovali zunaj (*ihan kani emborio okso*) [*op. trgovali s kraji izven današnje Albanije*]. Vedno smo imeli stike s kraji zunaj. Zato smo bolj civilizirani (*civilizuar*) kot Albanci. Naši očetje so videli veliko krajev v Grčiji, Italiji in drugod. V primerjavi z drugimi kraji na severu in vzhodu Albanije smo bili mi vedno premožnejši (*plusii*). Pozneje, v času sistema (*kero tou sistema*), ko je država zaprla cesto (*otan o kratos eklise to dromo*), so nam prepovedali trgovanja in selitve ter vzeli zemljišča.

Aghatula, rojena v Dhërmiju/Drimadesu leta 1944, se je pri petnajstih letih vpisala na pedagoško šolo v Elbasanu. Po štirih letih se je vrnila v

[85] Grška beseda *Jaliskari* oz. *Gialiskari*/Γιαλισκαρή je sestavljena iz dveh besed: γιαλός/*gialos* – obala in σκαρή/*skari* – pristanišče.

Dhërmi/Drimades, od koder jo je komunistična partija premestila v Himarë/Himaro, kjer je tri leta poučevala v srednji šoli. Leta 1966 se je poročila s sovaščanom iz Dhërmija/Drimadesa, skupaj sta bila premeščena v Sarando. Mož je bil zaposlen kot mehanik, Aghatula je poučevala v srednji šoli. Rodila je štiri deklice. Leta 1993 se je družina izselila v Atene. Sprva so živeli skupaj, pozneje, ko so se hčere poročile, sta stanovanje prepustila eni od njih, sama pa sta leta 2000 preselila v novo stanovanje. Tri leta pozneje sta se vrnila v Dhërmi/Drimades, kjer sta s prihranki iz Grčije in pokojnino grške vlade zgradila hišo na zemljišču, ki je bilo nekdaj last Aghatulinega tasta. Hčere – dve sta se poročili z možema, ki imata starše iz Himarë/Himare – živijo v Grčiji in obiščejo starše le za nekaj tednov v poletnih mesecih. Aghatula pa jih z možem obišče v Grčiji skoraj vsako leto med božičnimi in novoletnimi prazniki, v Grčijo pa gresta tudi, ko morata podaljšati veljavnost Posebnih osebnih izkaznic soetničnosti.[86] Ob enem mojih obiskov na njunem domu se je Aghatula spominjala:

> Žene *Breguja* so poznane po delavni naravi in marljivosti. Še posebej naše mame so veliko delale. Skrbele so za domačo hišo in okoliške vrtove, medtem ko so njihovi možje posedali v *kafeneiah* (mn.) ali pa so lovili ribe. Tedaj je v teh krajih vladala revščina. Ribe so bile edina spodobna hrana, ki smo jo uživali. Meso je bilo le redko na jedilniku. A kljub temu, smo imeli stvari od zunaj (*okso*). Te je poslal moj stric, ki je med obema vojnama [*med prvo in drugo svetovno vojno*] odplul v Ameriko. Spomnim se, da je moji teti za poročno darilo podaril prekrasno tančico (*barbuli*). Pozneje sem jo podedovala. Bila je res čudovita! V hiši smo imeli tudi nekaj pohištva, ki ga je moj ded, v času ko je s svojo ladjo trgoval z grškimi otoki, pripeljal iz Grčije. Spomnim se lične in prostorne kredence, jedilne mize in stolov. Tudi nekatere druge hiše v vasi so imele pohištvo od zunaj. Kljub temu, da smo bili večkrat lačni, smo bili civilizirani (*civilizuar*). Še danes se spomnim, kako sem bila neprijetno presenečena, ko sem kot praktikantka pedagogike v Elbasanu [*kraj v srednji Albaniji*] v času prakse bivala pri eni izmed tamkajšnjih družin. Bila sem zgrožena, ko sem morala jesti na tleh in zajemati hrano iz enake sklede kakor drugi člani gostiteljske družine. Niso imeli krožnikov! Spali smo v isti sobi, kakor smo obedovali. Kar na blazinah, ki jih je gospodinja pogrnila na tla. Postelj ni bilo. Tedaj sem se zavedela, kakšna revščina je bila šele tam. Res da smo bili revni, a imeli smo pohištvo in druge vredne predmete (*pramata*). Te smo dobili od naših očetov in dedov, ki so trgovali s Krfom in Benetkami.

[86] Vse do leta 2004 so bile Posebne izkaznice soetničnosti veljavne pet let, po letu 2004 pa deset let.

Zgodbe o gorah

Poznega avgustovskega popoldneva sva s Kaliopi sedeli na travnatem hribčku, nekaj metrov od mojega bivališča, kjer Kaliopi pogosto pase svojo kozo. Kaliopi, rojena leta 1933 v Dhërmiju/Drimadesu, se je gora spominjala z naslednjimi besedami:

> Da, da, moja mama je pogosto šla tja čez, v kraje za gorami (*ehi pai piso apo ta vuna*). Včasih je šla tja gor s sovaščankami, včasih sama ali skupaj z mojo sestro. Veš, nekoč (*totes*) ... je bila revščina tu. Ženske so hodile tja čez [*s kazalcem pokaže proti goram*], v kraje za gorami. Pogosto so šle mimo Sv. Pantaleona (*Ag. Panteleimon*) ... Poznaš Sv. Pantaleon? Si že kdaj bila tam (*eki*)?

Odgovorila sem, da cerkvice Sv. Pantaleona še nisem obiskala, sem pa že slišala zanjo. Kaliopi pa je nadaljevala:

> Oh, veš ... Naše mame so hodile tja v kraje za gorami. Bile so natovorjene (*zhalomenes*) z dobrinami, ki so jih menjale za pšenico, mleko, jogurt, sir in sezonsko zelenjavo ... Sol, oljke, oljčno olje, pomaranče, oblačila in včasih tudi manjše kose pohištva ali spominke, ki so jih naši dedje prinesli od zunaj, so z vrvjo privezale na hrbet in jih nosile prek gora, v dežju, mrazu in snegu ... Vreme ni bilo pomembno, saj je bila takrat velika lakota. Še posebej v naših krajih, kjer ni dovolj rodovitne prsti, da bi uspevala pšenica. Takrat smo zato jedli koruzni kruh, brez kvasa. Bil je zelo trd. Zato smo si pogosto želeli pšenični kruh in pšenico, ki smo jo dobili v krajih za gorami. Takrat so ženske na poti čez gore pele pesmi. Da bi jim bilo lažje. Številne pesmi so danes že pozabljene. Kaj vse so dale skozi (*ti ihane traviksi*). Naše mame so se včasih vrnile brez dobrin, saj so jih na poti proti domu oropali. Bila je lakota povsod in ljudje iz krajev za gorami so kradli hrano... Kako grdi ljudje so bili to!

Kaliopi je živela v vasi vse svoje življenje. V primerjavi s sovrstnicami se je poročila razmeroma pozno. Ko je imela 28 let, se je oče dogovoril za poroko z deset let starejšim vdovcem, ki je že imel štiri otroke iz prejšnjega zakona. Bil je domačin iz Dhërmija/Drimadesa. Po poroki je Kaliopi rodila dva sinova. V času komunizma je skupaj z možem delala v kmetijski zadrugi v Dhërmiju/Drimadesu. Zdaj je vdova in živi sama, sinova sta poročena in z družinama živita v Atenah. Najstarejši sin se je poročil s sovaščanko, žena mlajšega pa je iz Himarë/Himare. Ker je bila preveč osamljena, je Kaliopi kupila kozo, ki jo ponavadi pase na zemlji, ki pripada njeni *soi*.

Podobno zgodbo kakor Kaliopi je povedala tudi Olgha, rojena 1944 v Dhërmiju/Drimadesu. Bili sva v hiši njenih staršev, kjer je njena bolna mama počivala v postelji. Olgha se je spominjala:

> Veš, kadarkoli pogledam mamo, ne morem verjeti, da še vedno živi. Po vsem tem, kar je pretrpela. Naša družina je bila izjemno revna. Ta hiša (*afto to spiti*), v kateri živimo, je bila zgrajena z njenimi rokami in trudom, leta 1954. Mama je zbrala večino materiala – kamenja, ki ga je nanosila z okoliških gora. Med gradnjo je bil naš oče zdoma, saj ga je leta 1947 partija [*Delavska partija Albanije*] poslala v Jugoslavijo. Takrat (*totes*) je pustil mamo samo s tremi otroki – jaz in dve sestri. Si predstavljaš, da je povsem sama skrbela za tasta in taščo (*ta petherika tis*) in tri hčerke? Pozneje, ko se je oče vrnil iz Jugoslavije, je mama rodila še pet otrok, med katerimi je eden umrl nekaj mesecev po porodu. Takrat je bila tu lakota. Zato je pogosto s sokrajankami šla prek gora, v kraje, kot so Vranisht in Trubaç v Laberiji. Tam (*eki*) je menjala olive, sol in včasih tudi oblačila za pšenico in drugo hrano. Še zdaj se spominjam, kako nam je pripovedovala zgodbe o ljudeh, ki so prosili za denar ali hrano. Med njimi so bili tudi roparji. Včasih so bile ženske na poti domov oropane. Res žalostno ... Ja, bila je velika lakota v obdobju med obema vojnama in tudi v času druge svetovne vojne.

V primerjavi s Kaliopino živahno pripovedjo je bila Olghina zgodba o revščini njene družine opisana z žalostjo in grenkobo. Olgha se je poročila še kot najstnica. Bilo ji je 14 let, ko se je oče dogovoril za poroko s sovaščanom. Kmalu po poroki sta z možem zaprosila za premestitev v Tirano. Tam je Olgha delala v tovarni s pohištvom, mož je bil vodovodar. Ko je bila stara 35 let, ga je izgubila v prometni nesreči. Danes živi v Tirani, s sinom in njegovo družino. Zaradi bolne matere se pogosto (vsaj trikrat mesečno) vrača v vas.

Vročega poletnega popoldneva sem klepetala s Thodorijem, rojenim 1928 v Dhërmiju/Drimadesu. Stala sva na terasi njegove nove hiše in se pogovarjala o kapelici Sv. Panteleona, ki stoji na vrhu gorovja Çika. Ko ga sem vprašala, ali se je že kdaj povzpel do Sv. Panteleona, je priklical v spomin naslednjo zgodbo:

> Včasih sem pasel ovce tam v gorah (*sta vuna eki*). Tedaj sem poznal vse poti, ki so vodile tja. Od trinajstega leta sem bi pastir. Tako kakor moj brat. Le na ta način sva si služila kruh, saj je bila tedaj naša družina zelo revna. Bilo mi je dvanajst in mojemu bratu deset let, ko nama je umrl oče. Tako sva bila primorana, da zasluživa denar za svoj živež, saj mati ni bila sposobna skrbeti za tri sinove. Najstarejši je ostal doma, moj brat in jaz pa sva šla od hiše. Pri bogatih družina v vasi sva delala kot pastirja. Naš oče je zaradi bolezni na pljučih umrl zelo mlad. Kot mladenič je delal v rudniku v Lavriu, kjer si je uničil pljuča. V Lavriu je spoznal našo mamo in se z njo poročil.

> Naša mati je Grkinja. V času, ko se je v Lavriu in okolici širila epidemija španske gripe, se je oče z družino preselil v Drimades. Ker starša še nista imela v vasi hiše, smo živeli skupaj s stricem, očetovim bratom, vse dokler si nismo zgradili novo hišo, blizu očetove rojstne hiše. To je bilo približno okoli leta 1937 ali 1938 ... Da, leta 1938, ko mi je bilo deset let. Tri leta pozneje je umrl oče in odšel sem služit za pastirja. Služil sem pri najpremožnejši družini v vasi. Gospodar je bil zdravnik in vsa družina je bila izjemno ljubezniva in skrbna. Nikoli nisem bil lačen. Bili so dobrodušni in izobraženi ljudje. Imeli so veliko hišo, tam dol, ob cesti. Vendar, v tistih časih cesta še ni bila asfaltirana tako kot danes. Pozimi sem pasel ovce na obali, poleti pa v hribih. Spominjam se, da sem avgusta, ko je bilo v vasi peklensko vroče, nočil blizu kapelice Sv. Panteleona. Tam gori je bil edini hladen prostor daleč naokrog.

Leta 1946 se je Thodoris poročil z dekletom iz vasi, ki je bila nekoliko mlajša od njega. Po poroki je odslužil vojaški rok v Elbasanu. Po letu se je vrnil v vas in z ženo sta zaprosila za premestitev v Vloro. Tam se je zaposlil kot mehanik in bil pozneje povišan v poklic šoferja tovornjaka. Žena je bila šivilja v državni tovarni. Imata tri otroke, dve hčeri in sina. Partnerja starejše hčere in mlajšega sina sta doma iz Vlore in sta pravoslavna kristjana, srednja hči je poročena s sovaščanom. Leta 1994 sta se Thodoris in žena izselila v Atene, kjer sta živela s sinom, njegovo ženo in vnukoma. Da bi si zgradila hišo v Dhërmiju/Drimadesu, sta pet let pozneje (1999) prodala stanovanje v Vlori in v vasi začela graditi hišo. Poleg denarja od prodaje sta v hišo vložila tudi prihranke od kmečkih pokojnin, ki jih prejemata v Grčiji, in tudi prihranke sina, ki bo po njuni smrti podedoval hišo. Leta 2000 sta se vrnila v rodni Dhërmi/Drimades in se vselila v novo hišo.

Med bivanjem v Dhërmiju/Drimadesu sem slišala le tri zgodbe domačinov, ki so pripovedovale o pastirstvu v okoliških gorah. Po spominih domačinov v vasi ni bilo veliko ovac, čeprav nekateri pisni viri ne pritrjujejo njihovim spominom. Starejši domačini menijo, da je vas Dhërmi/Drimades bolj kot po pastirstvu poznana po ribolovu. V vasi je bilo namreč le nekaj družin, ki so gojile ovce, in zato ni bilo velike potrebe po pastirjih; to so bili dečki iz revnih družin v vasi ali pa prišleki iz Laberije ali drugih okoliških vasi. Pastirstvo se je razvilo šele v času kmetijske zadruge, v komunizmu. Poleg paše, ki je bila moško opravilo, se je v komunizmu razvilo tudi nabiranje zdravilnih in drugih zelišč, npr. *çaj mali* (planinski čaj), ki so jih v okoliških hribih nabirale domačinke.

OD KRAJEV DO PROSTOROV: GIBANJE IN POSTANEK

> Če razmišljamo o prostoru kot tistem, ki dovoljuje gibanje, potem je kraj postanek. Vsak postanek med gibanjem pa lokaciji omogoči, da se preoblikuje v kraj. (Tuan 1977: 6)

Iz vsebin zgodb, ki se nanašajo bodisi na morje ali na gore, je razvidno, da spominjanje pripovedovalcev določajo njihove lokacije. Tako npr. Frosina in Aghatula, ko stojita na terasi svoje hiše in opazujeta morje, in Pavlos, ki sedi na terasi obalne restavracije, pripovedujejo zgodbe o morju. Kaliopi, ki stoji na hribu, Olgha, ki sedi v mamini hiši in opisuje postavljanje hiše iz kamenja, nanošenega z okoliških hribov, in navsezadnje Thodoris, ki ga sprašujem po gorski kapelici Sv. Panteleona, pa pripovedujejo zgodbe o gorah.

V zgodbah pripovedovalci opisujejo delovanja, gibanja in potovanja, npr. trgovanje, ribolov, tovorjenje, menjavo, jadranje in hojo. Prek njih postavljajo stike med različnimi kraji in kartirajo poti. V tem pogledu zgodbe ponazarjajo niz poti, ki povezujejo Dhërmi/Drimades z različnimi kraji (Atene, Lavrio, Elbasan, Vranisht, Trubaç, Laberija), otokoma (Krf, Othonas) in državami (ZDA, Grčija, Italija, Jugoslavija in Albanija). S takšnim povezovanjem ustvarjajo prostor, ki se razteza med »kraji čez morje« in kraji »za gorami«. Nenehno preoblikovanje kraja v prostor in nazaj je še posebej pomembno pri analizi predstavljenih zgodb.

Zgodbe se »razprejo« v kraju ali lokaciji, kjer so pripovedovalci, ko govorijo. Njihovi spomini vodijo v prostore, ki nenehno prehajajo v kraje (postanke) in se ponovno vračajo v prostore (gibanja). Tako npr. Frosina začne svojo zgodbo v Grčiji, ki jo označi kot kraj: »Tam čez je Grčija.« Oznako »tam čez« opredeli z razliko »od tu«, ki označuje vas Dhërmi/Drimades: »Od tu lahko vidiva Krf in Othonas.« V nadaljevanju zgodbe opisuje stričevo plovbo, ki s prehodom od kraja »tu« (Dhërmija/Drimadesa) do kraja »tja« (Krfa in Othonasa v Grčiji) zarisuje pot in ustvarja prostor. To opišejo stavki: »Tam čez je Grčija. Od tu lahko vidiva Krf in Othonas. Moj stric je nekoč pogosto jadral tja.« V spominjanju na strica se zgodba iz prostora znova vrne v kraj oz. k otoku Othonas: »Othonas ni velik otok in ima le nekaj hiš.« Nato iz kraja oz. z otoka spet preide v prostor, ki ga tokrat zarisuje trgovska pot med Dhërmijem/Drimadesom in Krfom ter Italijo: »Stric je trgoval s Krfom in Italijo.« V opisovanju niza delovanj, kot so jadranje, trgovanje, prodaja in ribarjenje, ki potekajo prek morja in opredeljujejo prostor, prostor postavi v čas pred komunizmom oz. »pred časom Enverja«. Frosinina spominjanja se postopoma prevesijo »v čas Enverja« oz. v čas komunizma (1945–1990) in kolektivizacije ze-

mljiške lastnine, ko je Delavska partija Albanije (*Partia e punës e Shqiprisë*) kolektivizirala in nacionalizirala zasebna zemljišča v Albaniji. Frosina ponazori odvzem zasebnih zemljišč z opisom ribiča in »lokalnega junaka« Nika Daba, ki je s prošnjo za »100 metrov morja pri Avrilu« morski prostor opredelil kot kraj, kjer je njegova ožina za ribolov: »Vzemite vse! Edino, kar mi pustite, je 100 metrov morja pri Avrilu, kjer lovim ribe«.

Pavlova zgodba se začne v položaju, ki ga označi kot »tiste skale tam«. V opredelitvi položaja (»Tiste velike skale, ki štrlijo iz morja?«), njegovem poimenovanju (Jaliskari), razlagi imena (»kar pomeni pristanišče«) in navsezadnje v postavitvi v pretekli čas (»nekoč je bilo to pristanišče«) Pavlos konfigurira položaje, ki opredeljujejo kraj. Z naštevanjem premožnih *soia*, ki so v Jaliskariju imele zasidrane svoje ladje, nadaljuje z opredelitvijo kraja oz. vasi. »Muço, Papajani, Duni in Zhupa so bile nekatere izmed premožnih *soia* (mn.), ki so bile lastnice ladij. V Drimadesu ni bilo veliko ladij. Približno štiri ali pet.« Nato z opisom ladij, ki so bile »odkupljene in pripeljane iz Grčije ali Italije«, poveže vaško pristanišče Jaliskari s kraji prek morja, torej z Grčijo in Italijo, in tako ustvari prostor. Zatem se Pavlos spominja poti, ki vodi od obale v vas. »Zaradi strme poti od obale v vas je bilo izjemno naporno pripeljati tovor.« Z različnimi dejavnostmi (tlakovanje poti, tovorjenje uvoženih dobrin) kakor tudi z omembo »dejanske« poti, ki povezuje obalo in vas, Pavlos ponovno kartira vaški prostor. »Namesto asfalta je bila obalna cesta tlakovana s kamenjem, ki so ga položile ženske iz vasi. Ponavadi so ženske pobirale kamenje za graditev poti in hiš.« Z opisi marljivih vaščank in njihovih različnih dejavnosti (skrb za družino, vrt, oskrba z vodo, pranje perila, nabiranje lesa za kurjavo in kamenja za zidavo ipd.) Pavlos preide v kraj oz. *kafeneio*. Tam vaški možje v nasprotju z njihovimi marljivimi in delavnimi ženami sedijo, pijejo žganje in kartajo. Zadnji del zgodbe omenja ribiče (»Nekoč je bilo v vasi nekaj ribičev.«) in trgovanje mož iz premožnih družin (»Možje iz premožnih družin pa so trgovali zunaj.«) ter se tako vrne na obalo in trgovanje s kraji prek morja, ki jih postavi »zunaj«. Kraje »zunaj«, torej prek morja, Pavlos razmeji od krajev »znotraj, v«, torej v vasi, in doda, da so zaradi stikov z Grčijo in Italijo, domačini »bolj civilizirani« od drugih prebivalcev Albanije. Z razmejevanjem med Dhërmijem/Drimadesom in drugimi kraji v Albaniji Pavlos razume »civilizacijo« kot družbeno in ekonomsko razvitost. Njegova zgodba torej nadaljuje z razmejevanjem in opredeli prebivalce Dhërmija/Drimadesa kot premožnejše od tistih na severu in vzhodu Albanije. Podobno kakor Frosinina zgodba se tudi Pavlova sklene s časom komunizma oz. »v času sistema«, ko je »država«, torej Delavska partija Albanije Enverja Hoxha strogo prepovedala prehode čez državno mejo. Kakršen koli poskus prestopa meje je bil strogo kaznovan.

Cesta, po kateri so ljudje iz okoliških krajev stoletja prosto potovali in trgovali, se je leta 1913 s postavitvijo današnjih meja Republike Albanije zamejila, pozneje v času komunizma pa je postala neprehodna: »Pozneje, v času sistema, ko je država zaprla cesto, so nam prepovedali trgovanja in selitve ter vzeli zemljišča.«

Kaliopina zgodba nas v spominjanjih na njeno mamo popelje v kraje »tja čez, v kraje za gorami«, kamor je mama hodila skupaj z vaškimi ženami. Kaliopi postavi vas tako, da razmejuje med vasjo in hribi ter »kraji za njimi«. S hojo žensk iz vasi prek gora v kraje za njimi zgodba med temi kraji riše pot in s tem ustvarja prostor. To ponazarja stavek: »Da, da, moja mama je pogosto šla tja čez, v kraje za gorami.« V nadaljevanju Kaliopi omeni revščino, ki naj bi bila glavni razlog za potovanja čez hribe, in se iz opisa prostora spet vrne v kraj, Sv. Pantaleon, ki je v gorah in poimenovan po svetnikovi cerkvici: »Veš, nekoč … je bila revščina tu. Ženske so hodile tja gor, v kraje za gorami. Pogosto so šle mimo Sv. Pantaleona.« Od Sv. Pantaleona zgodba riše pot naprej, do »tja čez«, tj. v kraje za gorami. V opisu dejavnosti, kakršni sta nošenje dobrin (»Bile so natovorjene z dobrinami) in menjava za hrano (»ki so jih zamenjale za pšenico, mleko, jogurt, sir in sezonsko zelenjavo«), utrjuje poti, ki so vodile iz vasi čez hribe v kraje za njimi. Niz poti in dejavnosti znova ustvarja prostor, ki se vrne nazaj v kraj, in sicer v vas. Podobno kot Frosinina in Pavlova pripoved tudi Kaliopina v zadnjem delu opisuje vas oz. »naše kraje«, kjer zaradi nerodovitne zemlje pšenica ne uspeva tako kakor v krajih za gorami, kamor so vaške ženske zato hodile ponjo: »Še posebej v naših krajih, kjer ni dovolj rodovitne prsti, da bi uspevala pšenica… Zato smo si pogosto želeli pšenični kruh in pšenico, ki smo jo dobili v krajih za gorami.« V sklepu Kaliopi negativno opredeli »kraje za gorami«, vanje postavi slabe ljudi, ki so pogosto ropali vaščanke, ko so se vračale v vas: »Naše mame so se včasih vrnile brez dobrin, saj so jih na poti proti domu oropali. Bila je lakota povsod in ljudje iz krajev za gorami so kradli hrano … Kako grdi ljudje so bili to!«

Olgha pripoveduje svojo zgodbo v hiši staršev, kjer sva bili med pogovorom. Z opisovanjem gradnje hiše, ki je bila v večji meri zgrajena z delom in trudom njene matere (»Ta hiša… je bila zgrajena z njenimi rokami in trudom«), Olgha riše pot med hišo v vasi in okoliškimi gorami, kjer je mati pobirala kamenje zanjo. V povezovanju hiše njenih staršev z okoliškimi gorami Olgha ustvarja prostor: »Mama je zbrala večino materiala – kamenja, ki ga je nanosila iz okoliških gora«. V nadaljevanju omeni odsotnega očeta, ki ga je Delavska partija Albanije v času komunizma poslala v Jugoslavijo. V spominih na otroštvo, svojo družino in lakoto v vasi, nadalje opredeljuje prostor: »Med gradnjo je bil naš oče zdoma, saj ga je

leta 1947 partija poslala v Jugoslavijo. Takrat je pustil mamo samo s tremi otroci … Takrat je bila tu lakota.« Podobno kakor Kaliopi tudi Olgha vidi v lakoti razlog, zaradi katerega so ženske hodile v kraje prek gora. Drugače kot Kaliopi Olgha poimenuje kraja za gorami v pokrajini Laberiji in s tem se zgodba spet vrne v kraj: »Takrat je bila tu lakota. Zato je pogosto s sokrajankami šla prek gora, v kraje kot so Vranisht in Trubaç v Laberiji. Tam je menjala.« Tudi Olgha opredeli kraje za gorami z menjavo blaga, ki so jim ga pogosto odvzeli roparji na poti proti domu. V sklepu postavi zgodbo v čas, in sicer v leta med obema vojnama (1918–1939) in med drugo svetovno vojno (1939–1945).

V okviru interpretacije zgodb kot prostorskih praks je analiza zgodb pokazala, kako so zgodbe »geografije delovanj«: organizirajo prostor, ga nenehno preoblikujejo v kraje oziroma postanke in te znova nazaj v prostore oziroma gibanja. Zgodbe torej ne ponazarjajo le procesa prostorskega preoblikovanja, pač pa pri tem preoblikovanju aktivno sodelujejo, saj nenehno prostorijo oz. ustvarjajo in poustvarjajo prostore, kraje, poti in meje.

Morje in gore so opredeljene kot mejnosti, ki razmejujejo ali ločijo in hkrati zamejujejo ali povezujejo vas z drugimi kraji v Ameriki, Grčiji, Italiji in Albaniji. Pripovedovalčevi spomini na poti prednikov kartirajo družbene zemljevide. Na njih je vas središče, glede nanj se razporejajo in primerjajo drugi kraji. Takšne prostorske (pre)razporeditve redefinirajo in vseskozi umeščajo vas in ustvarjajo različne položaje vasi.

POLOŽAJI DHËRMIJA/DRIMADESA

Spodnja skica predstavlja prostor po Frosinini pripovedi. Njena zgodba o morju in vaški obali se ne nanaša na obdobje pred komunizmom oz. *prin to kero tou Enveri*, saj se je Frosina v času komunizma preselila v Tirano in se šele po njem vrnila v rojstno vas. Vas je postavljena glede na njene povezave z Italijo in Grčijo oziroma z grškima otokoma Othonas in Krf. Prostor, ki ga vzpostavlja s pripovedjo, obsega vas, Grčijo in Italijo in izključuje Albanijo. Zaradi prepovedanih trgovskih stikov in potovanj čez morje in zaradi kolektivizacije zemljiške lastnine je bil v času komunizma položaj vasi dojet nekoliko drugače. Izkušnje ljudi in njihova percepcija prostora so se takrat omejile le na Albanijo. Zdi se, da je prostor opredeljen glede na odsotne stike in potovanja vaščanov v Grčijo in Italijo in tudi glede na nacionalizacijo zemljiške lastnine. Takšna opredelitev pa ne spreminja le položaja vasi, temveč tudi položaj in pripadnost domačinov samih, ki po Frosinini pripovedi niso niti Grki in niti Albanci.

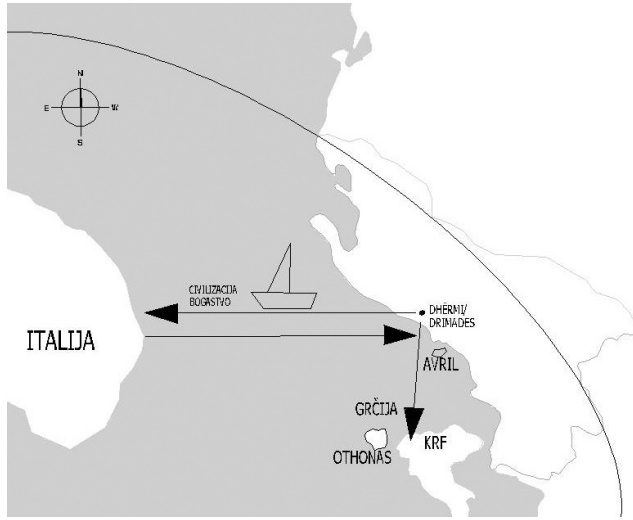

Skica 5: Poti in kraji, kakor jih opisuje Frosinina zgodba.

Pavlova zgodba zemljevidi v primerjavi s Frosinino nekoliko razsežnejši prostor. Medtem ko Frosinin prostor vključuje morsko ožino, Pavlov prostor vključuje tudi vas. Pavlos zemljevidi prostor tako, da postavi posamične lokacije glede na tri povezane časovne premene: pred, med in po komunizmu. Pripoved začne s kritiko preoblikovanja pristanišča v bar, ki je v lasti »Albancev«. Pri tem loči med *Alvani* in *horiani* oz. domačini. V nadaljevanju zgodba riše prostor pred komunističnim časom, ki se prek pomorskih poti razteza v kraje v Grčiji in Italiji. V razmerju z Dhërmijem/Drimadesom so ti kraji »zunaj« (*okso*), vas pa je »znotraj, v« (*mesa*). V opisu tovorjenja uvoženih dobrin po tlakovani poti med obalo in vasjo Pavlos zariše prostor *mesa* in s tem postavi vas med obalo in okoliške hribe. Postavlja različne položaje vasi in jih dojema s prostorsko hierarhijo, ki krajem »zunaj« pripiše ekonomsko in družbeno moč, kraje »v Albaniji« pa poveže z necivilizirano stjo in revščino. Ko postavi vas med civilizacijo in bogastvo »zunaj« ter necivilizacijo in revščino »v Albaniji«, ustvari »vmesni« položaj vasi in jo s tem opredeljuje kot dvoumno. V opisovanju medsebojne povezanosti vasi z Italijo in Grčijo ter povezovanju vasi s civilizacijo in bogastvom Pavlova zgodba skuša premostiti dvoumje in določiti trden in nepremakljiv položaj vasi. Na eni strani pripoved razmeji vas in Albanijo, na drugi jo omeji z Grčijo in Italijo. Takšno razumevanje nasprotuje tistemu v času komunizma, ko položaj vasi niso določali stiki in čezmorske poti, temveč ločitve in prepovedi plovbe in trgovanja in njunih poti.

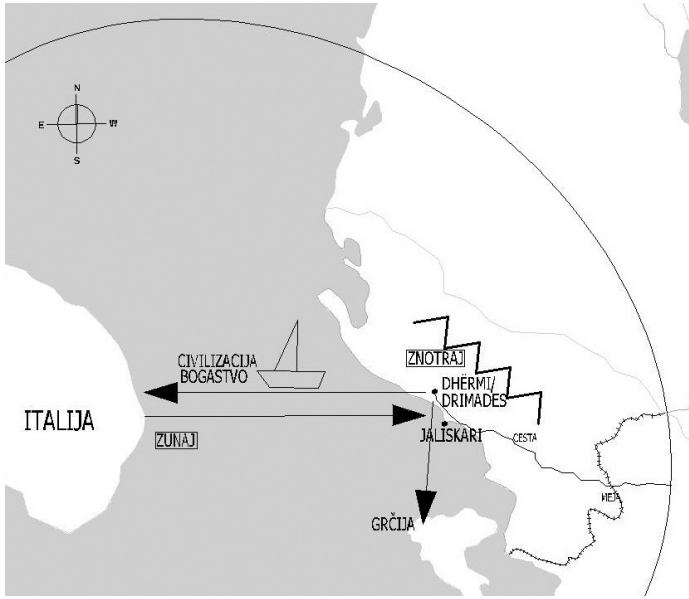

Skica 6: Poti in kraji, kakor jih opisuje Pavlova zgodba.

Poti v Aghatulini biografiji vključujejo številne kraje, skoz katere se je selila v svojem življenju. Položaj vasi v tem primeru določajo trgovski stiki njenega deda s Krfom in Benetkami in strica v Ameriko (glej skico 7). Amerika, Krf in Benetke so »zunaj« (*okso*) in za te kraje sta podobno kakor pri Pavlu značilni civilizacija in bogastvo. V opisovanju revščine, ki je v vasi prevladovala po drugi svetovni vojni, pod komunizmom, Aghatula postavlja Dhërmi/Drimades v povezavi z Elbasanom, kjer je opravljala pedagoško prakso. Tudi ona opredeljuje in loči med položaji vasi upoštevaje prostorsko hierarhijo; krajem *okso* pripisuje ekonomsko in družbeno moč, krajem »v Albaniji« pa šibkost. Tudi v tem primeru gre za nekakšno »vmesnost« vasi med bogastvom in revščino.

Zgodbe o morju opredeljujejo položaj Dhërmija/Drimadesa glede na stike vaških mož s kraji in ljudmi v Italiji, Grčiji ali Ameriki, zgodbe o gorah pa govorijo o stikih vaških žena s kraji in ljudmi »za« gorami.

Kaliopi, ki je vse življenje preživela v Dhërmiju/Drimadesu umešča vas glede na potovanja svoje matere in drugih vaščank v času revščine. Razmeji jo od krajev »za gorami«, kjer so »grdi« ljudje. Tudi njena pripoved skuša določiti položaj vasi s prostorsko hierarhijo, ki je tokrat bolj družbeno kakor pa ekonomsko določena. Tako so npr. ljudje in kraji »za

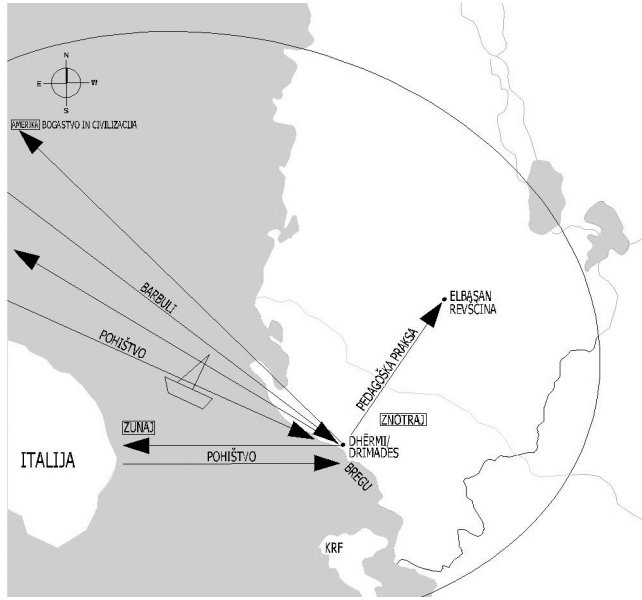

Skica 7: Poti in kraji, kakor jih opisuje Aghatulina zgodba.

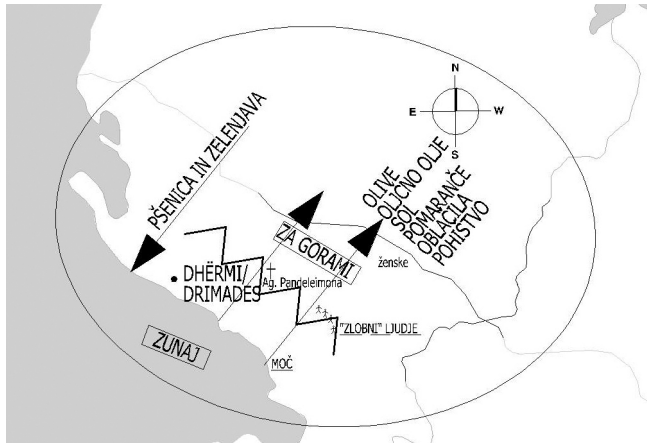

Skica 8: Poti in kraji, kakor jih opisuje Kaliopina zgodba.

gorami«, čeprav razpolagajo z žitom in hrano, označeni negativno, saj so bile vaščanke na poti iz teh krajev pogosto okradene.

Nekoliko mlajša pripovedovalka Olgha, ki se je v času komunizma

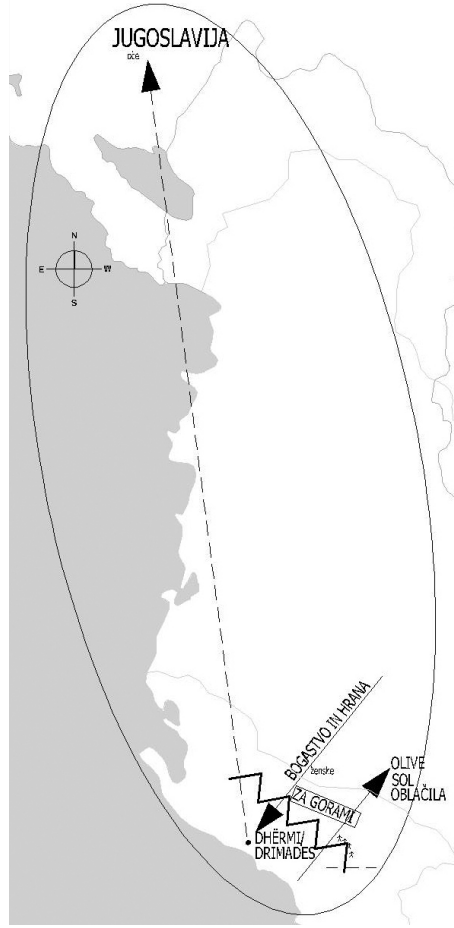

Skica 9: Poti in kraji, kakor jih opisuje Olghina zgodba.

preselila v Tirano, od koder se še danes zaradi bolnih staršev pogosto vrača v Dhërmi/Drimades, zgodbo o gorah podobno zemljevidi kot Kaliopi. Olgha postavi Dhërmi/Drimades v razmerje vaščanov s kraji »za« gorami (Trubaç, Vranisht in Laberija). Podobno kakor Kaliopi jih tudi Olgha poveže z roparji. Stike med vasjo in kraji »za« gorami Olgha umešča v čas po drugi svetovni vojni. Drugače od Kaliopi pa Olgha v zemljevid svoje pripovedi postavi tudi Jugoslavijo, kamor je v komunističnem času Delavska partija Albanije poslala njenega očeta.

Zadnja skica ponazarja Thodorisovo zgodbo v času najstniških let, ko je kot pastir pasel svojo čredo v hribih in na obali. Pripoved določa položaj vasi s preteklimi izkušnjami gora in obale. Poleg tega pa v zemljevid zgodbe postavi tudi Lavrio in Grčijo, kjer je njegov oče v času pogodbenega dela srečal mamo. Po poroki sta se oba, zaradi epidemije gripe preselila v vas.

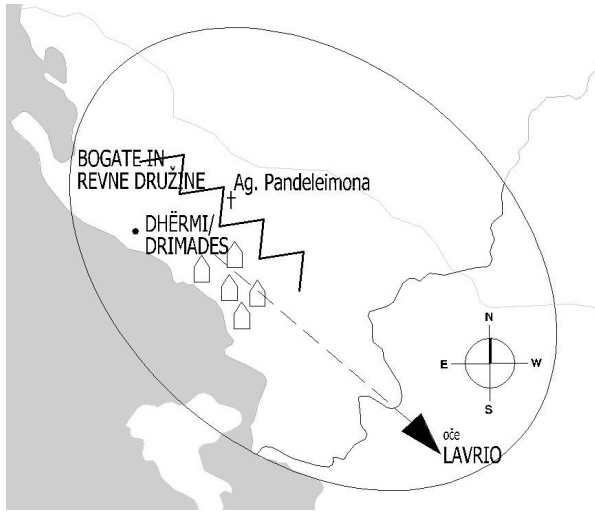

Skica 10: Poti in kraji, kakor jih opisuje Thodorijeva zgodba.

Skice ponazarjajo načine, s katerimi pripovedovanje zgodb nenehno določa »kje« oz. položaj Dhërmija/Drimadesa. Položaj vasi določajo potovanja in selitve pripovedovalkinih/pripovedovalčevih staršev, starih staršev in drugih sorodnikov, kakor tudi omejitve njihovih potovanj pod komunizmom, geopolitične delitve in navsezadnje tudi topografija pokrajine. Skice ponazarjajo smeri in poti prednikov v posamične kraje, s katerimi pripovedovalci ustvarjajo prostor svoje vasi. V nenehnem iskanju in določanju njenega položaja pripovedovalci postavljajo mejnike, ki razmejujejo vas od drugih krajev in ljudi. Proces konfigurira prostorsko hierarhijo, ki daje posebno mesto pripadnosti pripovedovalk/pripovedovalcev, to pa naposled zemljevidijo na geopolitični zemljevid nacionalnih držav. Grafične podobe so poskus orisa pripovedovalkine/pripovedovalčeve »kartografske optike«, ustvarjene s pripovedovanjem.

POVZETEK

Morje na eni in gore na drugi strani oklepajo vas in jo definirajo kot »vmesni« prostor, iz česar znikajo dvoumja. Zdi se, da je Dhërmi/Drimades prostor, ki združuje moškost in ženskost, bogastvo in revščino, civiliziranost in neciviliziranost. Te dvojnosti se ujemajo z Dimitrijevim stavkom, ko pove, da je morje gostoljubno in milo, gore pa so hladne in divje. Prav dvoumja, nastala iz dvojnosti ali množtev položajev, so tista, ki nenehno premeščajo položaj Dhërmija/Drimadesa.

Ko zgodbe opisujejo politične in ekonomske delitve krajev in njihovih prebivalcev, poustvarjajo razmejevanja med njimi. V tem procesu pripovedovalci postavljajo vas in njene prebivalce na geopolitični zemljevid Evrope in sveta.

Kakor pripovedujejo zgodbe in kakor kaže zgodovinopisje (glej 2. poglavje), so v predkomunističnem času prebivalci današnje južne Albanije, Epira in otoka Krf v Grčiji trgovali in potovali po teh območjih in na ta način vzpostavljali skupni prostor. Po letu 1945, s prepovedjo prehodov čez albansko državno mejo, so bili trgovski stiki in poti ljudi prekinjeni. Tako se je pogled na prostor postopoma spremenil: niso ga ustvarjala le nadzorovana in načrtovana gibanja ljudi po Albaniji, temveč tudi prepoved potovanj v Grčijo, Italijo in drugam. V vsakdanjih praksah in dojemanju domačinov je državna meja med Albanijo in Grčijo, ki jo Pavlos imenuje »cestna zapora«, razmejila in redefinirala »kdo« in »kaj« pripada albanski ter »kdo« in »kaj« grški nacionalni državi. Po padcu komunizma, ko se je iz vidika grško-govorečih pravoslavcev »cestna zapora« med Albanijo in Grčijo spet odprla in ko je prišlo do množičnega izseljevanja, se je pomen državne meje med Albanijo in Grčijo znova zrahljal. Prišlo je do razlik, ki niso nasledek zgolj političnih razmejitev med državama, temveč tudi globalne ekonomije in politike, ki sta danes pomembni sili in osrednjega pomena v razmerjih moči in hierarhij med posamičnimi kraji: tako so nekateri kraji in države geopolitično in ekonomsko označeni kot »Evropa«, »Zahod«, »civilizacija« in »razvite države«, medtem ko so drugi kraji in države »Balkan«, »Vzhod«, »necivilizacija« in »države v razvoju«.

Zgodbe ponazarjajo, kako pripovedovalci v hegemonični, geopolitični in ekonomski hierarhiji krajev in držav poustvarjajo in redefinirajo zasebne hierarhije, ki so bistvene za nenehne postavitve položaja Dhërmija/Drimadesa. Z izjemo Olghinega in Aghatulinega zemljevidi drugih pripovedovalcev ne vključujejo imen krajev na ozemlju Republike Albanije. Viharniško gorovje je meja med kraji »za« gorami (*piso*) in vasjo oz. med kraji pred gorami (*brosta*) in vasjo. Namesto krajev v Albaniji naštevajo kraje in države »zunaj« albanskega ozemlja, saj povezujejo vas s civiliza-

cijo in bogastvom; ti kraji in države so v primerjavi z vasjo, ki je »znotraj, v« (*mesa*), »zunaj« (*okso*) ozemlja Albanije. Tudi morska ožina je v pripovedih mejnik med vasjo in kraji »zunaj«. Vendar je, drugače kakor gorska veriga, opredeljena pozitivno. Tudi ta opis krepi dvoumni položaj vasi oz. jo postavlja kot vmesni prostor. Zdi se, da pripovedovalci v zgodbah skušajo razrešiti to vmesnost ali dvoumnost vasi, ko nenehno premikajo njen položaj glede na njihove stike z drugimi kraji in ljudmi.

V spominjanju na poti svojih prednikov pripovedovalci znova in na novo postavljajo preteklost in poustvarjajo sedanjost, ki bistveno določata njihovo pripadnost kraju oz. vasi. Nenehno postavljanje prostorov in premikanje položajev pa zaradi družbenih, kulturnih in političnih sprememb, ki jih spremlja ponovno pisanje zgodovine, različna štetja prebivalcev, manjšinska vprašanja, zemljiški spori, globalna ekonomija in geopolitična razdelitev sveta, danes postajata vse bolj problematična, saj vodita v nasprotovanja in spore, ki so obravnavani v naslednjem poglavju.

4.

POGAJANJA O SMETEH[88]

Prejšnje poglavje je prek spominov na poti prednikov in potovanja pokazalo, kako domačini ustvarjajo prostore, v katere postavljajo »svojo« vas in sami sebe. V tem poglavju so predstavljeni spori zaradi smeti na obali Dhërmija/Drimadesa: v tem kontekstu namreč domačini upravljajo in nadzirajo sredstva, oblikujejo identiteto in svojo pripadnost. Na eni strani je odnos vaščanov do smeti odsev zgodovinsko naključnih, političnih, ekonomskih in družbenih odnosov v vasi, regiji in državi nasploh. Po drugi strani pa so pogajanja o smeteh postala pomemben del procesa (re)konstrukcije teh odnosov in družbenega prostora nasploh.

V prvem delu so predstavljeni pogovori z lokalnimi lastniki turističnih storitev pred začetkom poletne sezone, ki se tod začne avgusta. Pri pogovorih me zanima, kako posamezniki doživljajo kraj in kako z njim upravljajo. V drugem delu so nanizane zgodbe lastnikov turističnih storitev in objektov, turistov in sezonskih delavcev ob morju, ki v pogajanjih o smeteh ustvarjajo red v prostoru in hkrati določajo, kaj in kdo je zunaj kraja ter kaj in kdo spada vanj.

Pripovedi posameznikov predstavljajo njihova nikoli dokončana pogajanja o tem, kdo je odgovoren za smeti in kdo za njihovo odstranitev. Ko se posamezniki pregovarjajo in prepirajo o smeteh ustvarjajo nasprotja in nasprotovanja in nenehno prelagajo odgovornost z »države« na »lokalno skupnost« in nasprotno, s skupinske na individualno odgovornost in nasprotno in naposled s tujcev na domačine in nasprotno. Kategorizacije, kakršne so npr. »država« v nasprotju z »lokalnostjo«, skupinska v nasprotju z individualno odgovornostjo in tujci v nasprotju z domačini, so kompleksne in odvisne od družbenega in kulturnega konteksta posameznega sogovornika. V zadnjih letih, odkar se turizem intenzivneje razvija in narašča število turističnih storitev oz. turistična ponudba, ko je vse več sezonskih delavcev, izseljencev in turistov, postajajo vprašanja kdo ali kaj je »umazan(o)« in »neurejen(o)« ter kdo ali kaj je »čist(o)« in

[87] Predhodna različica drugega dela tega poglavja je bila z naslovom »Smeti kot stvari zunaj kraja v Dhërmiju/Drimadesu, južna Albanija« objavljena v *Glasniku Slovenskega etnološkega društva* (2007b: 17–26).

»urejen(o)« (oz. kdo ali kaj je »spada« v vas in kdo ali kaj je »zunaj« nje) vse pomembnejša.

Mary Douglas je nazorno pokazala (1966 [2002]), kako je pomen umazanije družbeno in kulturno pogojen, pri čemer je umazanijo definirala kot odklon od reda. Umazanija je stvar »zunaj« kraja, »stranski produkt sistemskega urejanja in razvrščanja stvari, kolikor urejanje vključuje zavračanje neustreznih elementov« (Douglas 2002: 44).

Na obali Dhërmija/Drimadesa so umazanija in smeti prav tako lahko dojete kot stranski produkt družbenega in prostorskega urejanja. Ne gre torej za nedejavne, temveč produktivne kategorije, skoznje namreč presevajo družbena neskladja. Do neskladij pogosto pride naključno, predvsem pa je zanimivo, kako življenjske izkušnje sogovornikov definirajo različna pojmovanja čistega in umazanega, domačega in tujega. Lastniki turističnih objektov in ponudniki turističnih storitev, sezonski delavci, emigranti in turisti nenehno razpravljajo o tem, kdo je odgovoren za smeti, in se pogajajo, kdo naj počistiti obalo. V teh pregovarjanjih posamezniki pravzaprav izražajo svoje poglede na turizem in na novo opredeljujejo pomen turistične obale. Kakor je turistična obala vir tovrstnih pogajanj, prav ta pogajanja tudi konstruirajo in rekonstruirajo obalo samo, s čimer posamezniki, ki trdijo, da so iz Dhërmija/Drimadesa, dobijo možnost, da fiksirajo svojo lokalnost oz. domačinskost in pripadnost.

Gupta in Ferguson (2001: 13) poudarjata vzajemnost procesov konstrukcije kraja, lokalnosti in identitete, ki so spremenljivi in sporni. Lokalnost ne pomeni »vkoreninjenosti« v določen kraj, temveč se nenehno ustvarja v medsebojnih odnosih in razlikah med ljudmi in kraji. Tako je lokalnost konstitutivni in konstituirajoči del procesa družbenih sprememb; prav tako pa so tudi družbene spremembe, npr. obmorski turizem v Dhërmiju/Drimadesu, konstitutivni in konstituirajoči del lokalnosti oz. domačinskosti in sooblikujejo identiteto. Na podlagi Hallovih spoznanj Gupta in Ferguson ugotavljata, da je »identiteta 'točka srečanj' – točka prešitja ali začasne identifikacije – ki postavlja in preoblikuje subjekt na način, ki mu omogoča delovanje« (2001: 13).

Ljudje na obali Dhërmija/Drimadesa oblikujejo in redefinirajo identiteto na temelju svojih povezav ali »srečanj« z drugimi ljudmi na obali kakor tudi na temelju svojih življenjskih izkušenj, potovanj, selitev in stikov z drugimi ljudmi in kraji. Lokalni lastniki, prišleki, izseljenci in turisti zarisujejo ločnice med »nami« kot tistimi, ki »spadajo« v kraj, in »drugimi«, ki so »zunaj« njega. Prešitje ločnic je točka njihove začasne identifikacije, ki jim omogoča delovanje v kraju. Ustvarjanje ločnic med tistimi, ki »spadajo« v kraj, in drugimi, ki so »zunaj« njega, ne temelji le na skupinski zavesti oz. namišljeni identiteti, temveč je tudi posledica di-

namike razmerij moči in neenakosti. Zaradi tega niso zanimivi izključno medsebojni odnosi in razmejevanja med posamezniki, pač pa tudi dinamika odnosov moči, ki se konfigurira med njimi in postavlja ločnice oz. razlike in hkrati enakosti med ljudmi in kraji.

TURIZEM V DHËRMIJU/DRIMADESU

Začetki razvoja turizma na vaški obali segajo v leto 1960, ko je komunistična delavska partija Albanije na temelju nacionalizacije zasebne lastnine in zemljišč obnovila in spremenila namembnost nekaterih starejših stavb v vasi, ki so prej služile kot skladišča za hrambo *kitra*, *valanidhia*[88] (mn.), oljčnega olja in oliv. Tako je bilo npr. eno od skladišč spremenjeno v turistični objekt oziroma *Hotel Dhërmiu*; na enem od travnikov blizu morja so uredili kamp delavcev, *Kampi i Punëtoreve*. Na obali je bila zgrajena vladna vila, med domačini poznana kot *vila tou Enveri*. V hotelu in delavskem taboru so počitnikovali člani Komunistične zveze delavcev,[89] vladna vila je bila namenjena letovanjem tedanje politične elite. Po padcu komunizma, kolapsu piramidnih investicijskih shem leta 1997 in ekonomski krizi, ki je pripeljala v popolno zgubo državnega nadzora, so *Hotel Dhërmiu* oropale in opustošile tolpe, ki so v tedanjem brezpravnem času vlamljale v stavbe, ki so bile v lasti komunistične delavske stranke, in jih uničevale. Ohranila se je le vladna vila, ki je danes poleg razpadajočega hotela *Hotel Dhërmiu* še vedno v državni lasti. Z leti je bilo zemljišče, kjer je nekoč stal delavski tabor, prodano poslovnežu iz severne Albanije; na tem mestu je zgradil hotel in ga po propadlem hotelu imenoval *Hotel Dhërmiu*. Čeprav je delavski tabor že davno propadel, se ime ohranja v pogovorih domačinov, ki temu delu obale rečejo *Kampi*.

Nekaj let po padcu komunizma in na začetku postopka privatizacije zemljišč (Zakon o zemljiščih št. 7501, 19. julij 1991, glej prilogo 3) so bile državne stavbe in zemljišča po dogovoru prodane posameznikom, ki so prihajali iz drugih krajev Albanije. Po letu 1997 in še zlasti po letu 2000, ko je bilo območje Himarë/Himara uradno priznano kot občina in ko je bila obnovljena magistralna cesta prek gorskega prelaza Llogara, se je število turistov in turističnih storitev v Dhërmiju/Drimadesu in tudi na območju Himarë/Himara občutno povečalo. Lastniki iz drugih krajev

[88] *Valanidhi* (ed.) ali *valanidhia* (mn.) – hrastovi (*Quercus aegilops*) storži. *Kitro* – danes že izumrli citrus.

[89] To so bili predvsem javni uslužbenci, npr. zdravniki, učitelji in uradniki. Kmetje, ki so bili zaposleni v kmetijskih zadrugah ali na državnih kmetijah, niso bili člani zveze.

Albanije so zgradili devet stavb: v njih so gostišča, sobe, bungalovi, diskoteka in manjši hotel. Razen hotela so vsi ti objekti severno od potoka *Potami* (kar pomeni »potok«), ki prečka obalo Dhërmija/Drimadesa in se izliva v morje. Domačini so turistične objekte začeli graditi po letu 2000, in to predvsem na južni strani potoka. Postavili so devet objektov, med njimi gostišča, majhne hotele, bungalove, restavracijo s hitro hrano in nočni klub. Med lastniki »lokalnih« turističnih objektov prevladujejo povratniki ali pa tisti izseljenci, ki med letom živijo v Grčiji.

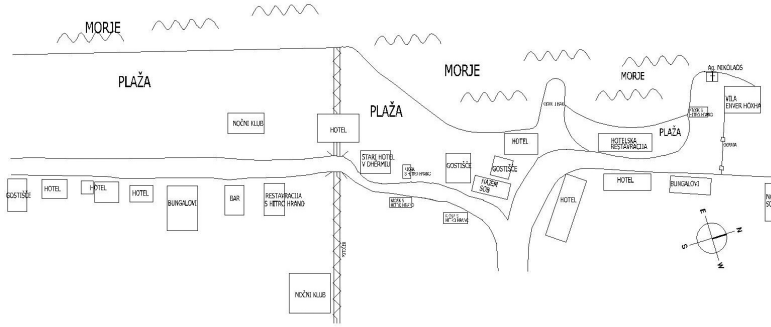

Skica 11: Turistični objekti na obali Dhërmija/Drimadesa leta 2005. Medtem ko se na severni (desni) strani nahajajo turistični objekti lastnikov, ki prihajajo iz drugih krajev Albanije, se na južni (levi) strani nahajajo lastniki objektov, ki so rojeni v vasi Dhërmi/Drimades.

PRED POLETNO SEZONO

V zgodnjem junijskem dopoldnevu sva z Ariadne, rojeno leta 1943 v Sarandi, postopali po njenem vrtu za restavracijo s hitro hrano, ki jo upravlja z možem Kostom in sinom Archileom. Da bi Kosta in Ariadne zavarovala vrt pred erozijo, sta ga uredila na nekoliko višjem terenu in ga zaščitila s kamnito ogrado. Podobno kot pretekla leta sta tudi tedaj z območja med Vunojem in Himarë/Himaro, kjer je moč najti zaplate rodovitne zemlje, pripeljala na vrt dodatno zemljo.

Ariadne mi je ponosno razkazovala velike, še nedozorele paradižnike in čebulo, ki sva jih posadili zgodaj aprila. »Se spomniš, kako sva hiteli, saj se je Kostu mudilo v vas, kjer so ga čakala nujna opravila,« je dejala in izpulila gomolj čebule, ga pomolila predse in ponosno dodala, da najin trud ni bil zaman. V istem hipu se je znova sklonila in začela puliti ple-

vel ter odstranjevati drobno kamenje. »Kamenje, kamenje, samo kamenje imamo tu.« Ko sem ji odvrnila, da kljub kamenju pridelki dobro uspevajo, je Ariadne razburjeno nadaljevala: »Seveda uspevajo, a če ne bi s Kostom vsako spomlad navozila zemljo, odstranila kamenje in če ne bi kupila vreče gnojila pri Soulu,[90] vrt ne bi tako obrodil.« In naposled je priznala, da je letina obilna in da paradižniki, čebula, česen, kumare, buče in krompir, ki jih goji na vrtu, zadostujejo za njihovo ponudbo v poletni restavraciji s hitro hrano, kjer poleg sendvičev pripravljajo tudi *suvlaki*, *šiš-kebab*, sezonsko solato in pečen krompirček.

Ariadne je s spretnimi in hitrimi gibi nadaljevala z odstranjevanjem plevela in kamenja, ki ga je metala prek ograde, kjer se je razprostiralo zimzeleno rastje in oljke, nasajene v času kmetijske zadruge (1957–1990). Med čiščenjem vrta je povedala, da sta s Kostom vložila veliko dela v njegovo obdelavo. »Poglej te roke!« je dejala, jih razprla in pokazala razbrazdane dlani, ki so bile rjavo-rdeče od ilovice. Nato je pokazala na obliž na pregibu kazalca desne roke, in dodala, da ji je zaradi mraza nastala rana. Zaradi stalnega dela s hladno vodo, pomivalnimi praški in delom na vrtu se ji rana nikakor ne zaceli. »Poglej, mar so to roke učiteljice,« me je vprašala.

Ne da bi počakala na odgovor, je skoraj v isti sapi začela pripovedovati zgodbo o Kostovem bratrancu Andreu, ki je na njunem vrtu odlagal steklenice. Pred leti (2003) je imel Andrea na Kostovem zemljišču bar in nočni klub, ki ju je moral pozneje, ko sta se Kosta in Ariadne vrnila iz Grčije, porušiti. Na moje vprašanje, kako je sprejel rušitev bara in nočnega kluba, je Ariadne jezno odgovorila, da ni imel druge izbire, saj je bilo več kakor jasno, da zemlja ni njegova. S Kostom sta trdo delala in se trudila, da sta odstranila vso razbito steklovino in jo odpeljala iz vasi. »Ne vem, kje sva pravzaprav odložila steklenice,« je Ariadne osorno odgovorila na moje vprašanje, kje sta odložila steklo. »Na enemu od ovinkov, najbrž. Verjetno nekje med Drimadesom in Vunojem ... kaj pa vem.« Ariadne je nadaljevala s kritiko občinskih uradnikov, ki bi že davno morali poskrbeti za odvoz smeti z obale. V vasi so sicer postavili zabojnike za smeti, vendar jih je premalo in so premajhni, da bi zadostili vaškim potrebam. Ariadne pa je tudi potarnala, da ne zaupa načrtom občinskih uradnikov,

[90] Soulo je nadimek priimka Soulejman. Je prodajalec sadja in zelenjave, doma je iz Mallakastre, manjšega mesta severno od Vlore. V letih med 2004 in 2005 je vsako sredo in petek gostinskim lokalom v Llogari in v vaseh občine Himarë/Himara dovažal sadje in zelenjavo. Prodajal pa je tudi druge dobrine (moka, sladkor, sveče, vžigalice, kis, sončnično olje, citronka, bomboni, keksi, špageti, makaroni, toaletni papir, prtički) in priložnostno še posodo in kozarce, spomladi tudi umetno gnojilo, ponavadi pakirano v belih pletenih vrečah iz plastike, v katerih je shranjeno 50 kilogramov umetnega gnojila.

ki v poletnih mesecih obljubljajo redni odvoz smeti. Tedaj je morski breg poln turistov, ki puščajo za seboj ogromne količine smeti. »Le obljubljajo, vendar nič ne storijo ... To je Albanija! Samo laži! En dan tako in naslednji drugače« (*Afto einai Alvania. Monoha pseumata. Mia mera etsi ali mera anapoda*). Tedaj se je skoraj urezala s koščkom stekla, ki ga je našla v zemlji, kar je povzročilo ponoven izbruh jeze in ogorčenja nad občinskimi uradniki in Kostovim bratrancem. »Kako grdi in umazani (*kaki*) ljudje so to,« in v srdu nadaljevala o bratrančevi lenobi, o njegovi lakomnosti in nečimrnosti. Tok jeznih besed je prekinil Fluturin dve in pol letni sin Dimitris, ki naju je obiskal na vrtu.

Dimitrijeva mama Flutura in oče Lolo[91] sta skupaj z desetletno hčerkico Sofijo sedela v sprednjem delu restavracije in klepetala s Kostom. Flutura, rojena leta 1969 v Vlori, je iz družine pravoslavnih kristjanov. Čeprav je njen mož iz Dhërmija/Drimadesa, Flutura le deloma govori in razume lokalno grško narečje. V vas se je preselila leta 1998, kjer z Lolom in otrokoma živi v hiši, ki je last Lolovega starejšega brata. Ta se je tako kakor drugi Lolovi bratje in sestre po letu 1990 preselil v Grčijo. Flutura je učiteljica v osnovni šoli, Lolo pa zaradi zdravstvenih težav ni zaposlen. Lolov oče je bil rojen v Janini v Grčiji, od koder se je v Dhërmi/Drimades preselil v času, ko se je v Janini širila epidemija španske gripe. Na podlagi očetovega rojstnega kraja je Lolo leta 2004 zaprosil za grški potni list. On in otroka imajo grški potni list, Flutura pa albanskega. Ob enem mojih prvih srečanj z Lolom in Fluturo je Lolo samodejno, da bi potrdil grško državljanstvo, pokazal svoj potni list in posmehljivo poudaril, da je Flutura Albanka, medtem ko so on in otroka Grki. Njegova šala se ni nanašala na mešano državljanstvo njegove družine, temveč na vrednotenje državljanstva, pri čemer je albansko državljanstvo manj vredno od grškega.

Nenadni prihod Dimitrija je ustavil Ariadnin plaz besed. Prijazno ga je pozdravila in ga vprašala po starših. Mali Dimitris, ki ni še znal dobro govoriti, je s prstom pokazal na mamo in očeta, ki sta sedela v sprednjem delu restavracije. Ariadne je plevel iz rok vrgla prek ograje, si umila roke in predložila, da se pridružimo Dimitrijevim staršem. Zatem je vzela Dimitrija v naročje in skupaj smo odšli v sprednji del restavracije, kjer smo prisedli k Fluturi in Lolu, ki sta klepetala s Kostom, medtem ko je s plastično cevjo za vodo pomival teraso. Ariadne je prisedla k Fluturi, Dimitris pa je s sestro odšel v drug del restavracije, kjer sta se igrala. Z nekoliko tišjim glasom, da ne bi zmotila Kostovega in Lolovega pogovora, je Ariadne vljudnostno vprašala Fluturo po njenem počutju. Še skoraj v isti sapi je nadaljevala z vprašanjem o številu turistov na »strani tujcev«

[91] Lolo je okrajšava za ime Theodor.

(*kseni meria*), severno od njihove restavracije in potoka *Potami*. Flutura ji je odgovorila, da tudi tam skoraj ni turistov, in dodala, da je pretekli teden Romano (lastnik restavracije na severni strani obale) gostil nekaj turistov. Ariadne je odgovorila, da je s to novico že seznanjena, in komentirala, da ima *kseni meria*, kjer je večina turističnih objektov, ki so v lasti prišlekov, vselej več obiska kakor pa »lokalna« oz. »stran domačinov« (*meria tou horiani*) južno od potoka *Potami*. Po Ariadninem mnenju je glavni vzrok za manjši obisk privlačnejša in obsežnejša ponudba na severni strani, saj so tam pretežno večji hoteli in penzioni.

Medtem ko se je Ariadne spet razburjala nad razmerami na obali, je mali Dimitris prišel k Fluturi in ji, držeč desno roko na zadnjici, skušal nekaj povedati. Fluturin nežen materinski pogled se je v naslednjem hipu namrščil, mali Dimitris se je namreč med igro s sestro ponečedil v hlače. Nejevoljno je Flutura potarnala, da je pozabila vzeti dodatne hlače za Dimitrija, in prosila Kosta, naj iz plastične cevi zlije nekaj vode po Dimitrijevih nogah in na tla. Ko je Kosta nežno umival Dimitrija, mu je z nasmeškom na obrazu prigovarjal, da mora naslednjič priti k mami, še preden se bo pokakal in ne pozneje. Flutura je previdno slekla Dimitriju hlačke, ki so bile polne blata, jih spretno zvila v klopčič ter z Dimitrijem v naročju odšla k morju, kjer ga je nameravala temeljito umiti in očistiti hlače. Mala Sofija, ki je stala poleg nas in tiho opazovala prigodo, me je prijela za roko in me roteče prosila, naj se jim pridružim. Nadvse si je namreč želela čofotanja v morju.

Prodnata plaža, ki leži približno 30 metrov nižje od restavracije, je bila skoraj povsem prazna. Razen nekaj otrok, ki so se glasno igrali v daljavi, sta bili tam še dve družini z otroki. Starši so počivali pod senčnikom, otroci pa so čofotali v vodi. Nekaj metrov od njih je Sofija razgrnila majhno brisačo, Flutura pa je z Dimitrijem odšla v vodo, da bi ga umila. Ko je ena od žena pod senčnikom opazila Fluturin namen, je v albanščini zavpila: »Kaj ne vidite, da so tu otroci! Res si ne želimo, da bi se kopali v dreku!« Flutura je rahlo zardela in se brez besed z Dimitrijem v naročju odmaknila dlje od družin. Žena, ki se je prej jezila na Fluturo, se je obrnila k svojemu možu in ogorčeno komentirala Fluturino dejanje.

Medtem je Sofija že odložila obleko in me prosila, da jo spremim v vodo. Ker še ni povsem obvladovala plavanja, se je bala sama v vodo. Flutura in Dimitris sta se kmalu vrnila. Dimitris se nama je pridružil v vodi, Flutura pa se je vrnila v restavracijo, rekoč, da nima kopalne opreme in da je prevroče, da bi sedela na soncu. Ko smo se z Dimitrijem in Sofijo igrali v plitvini, so se nam pridružili otroci, ki so prav tako čofotali v morju. Ko so njihovi starši slišali, da govorim grško z nekoliko nenavadnim naglasom, me je žena, ki se je jezila na Fluturo, vprašala, od kod sem. Odgovor,

da sem iz Slovenije, je zbudil zanimanje in povabili so me, naj prisedem pod senčnik. Med klepetom so mi povedali, da so vsi štirje rojeni v Dhërmiju/Drimadesu. V zgodnjem otroštvu so se s starši preselili v Vloro, kjer so starši dobili zaposlitev. Kiqos, rojen 1969, je povedal:

> V Drimades se vračamo vsako leto. Ker smo od tu, ljubimo ta kraj. Tu živijo naši starši, ki jih pogosto – v kolikor pač zmoremo – obiščemo. Žal jih v zadnjih nekaj letih zaradi prezaposlenosti in pomanjkanja dopusta lahko obiščemo le poleti in včasih tudi med velikonočnimi prazniki (*Pashka*). Naši otroci tu uživajo, saj lahko ves dan preživijo v naravi, kjer brezskrbno tekajo naokoli. To je namreč v Atenah nemogoče, ker so Atene veliko mesto, polno smoga in smradu.
>
> Vedno se kopamo na tej strani plaže, kjer se zadržuje večina domačinov. Na drugi strani se zadržujejo pretežno tujci in tam se nikoli nisem počutil dobro. Poleti je res enkratno, saj lahko tu [*na plaži*] srečaš skoraj vse vaščane, celo tiste, ki živijo v izseljenstvu v Grčiji. Med letom vsi trdo garamo in zato nimamo časa za druženje. Prav to pa je tudi eden od razlogov, zakaj se tako radi vračamo v Drimades, kjer se poleti zadržujemo na tej prekrasni plaži. Škoda, da jo Albanci dandanes vse bolj onesnažujejo. Povsod mečejo smeti. Drimades ima najlepšo plažo daleč naokrog in zato je prava sramota, da jo Albanci onesnažujejo. Vedejo se kot svinje. Saj si videla tisto Albanko, ki je v morju prala hlače svojega otroka [*kažoč na Dimitrija*], ki so bile polne blata! Čisto zraven naših otrok! Ogabno!

Pripomnila sem, da je žena, ki je umivala Dimitrija, poročena z vaščanom, in Kiqos je nadaljeval:

> Da, da ... Kam smo prišli! Seveda, veliko domačinov je poročenih zunaj [*zunaj vasi*]. To je velika škoda, saj tu živi vedno več »Turkov« (*Turki*). Kmalu jih bo več kot domačinov (*horiani*). Država (*o kratos*) skuša ta kraj narediti albanski. Vendar, ta kraj je grški, saj ima grške toponime (*toponimia*). Mar poznaš ime tiste lepe in prostrane plaže, ki jo vidiš iz Llogare? *Meghalihora*, se imenuje. In ali poznaš ime kraja, ki se nahaja pred *Meghalihoro*? *Grammata* in potem za njo *Meghalihora*. In za *Meghalihoro* *Jaliskari*.

Vangjelis, ki je sedel poleg Kiqa in poslušal najin pogovor, je nasprotoval:

> Ne, nimaš prav! Najprej je *Grammata*, potem *Meghalihora*, *Voroskopo*, *Kondratsa*, *Jaliskari* in tam doli [*s prstom je pokazal proti obali južno od nas*], v daljavi je *Alevra*.

Ko sem Kiqa in Vangjelija vprašala po pomenu naštetih imen, sta odgovorila, da so ti poznani njunima očetoma, medtem ko sta jih sama že zdavnaj pozabila. Za pozabo sta krivila komunizem, ki je po njunem

mnenju širil lažno ideologijo in indoktriniral številne prebivalce Albanije, še posebej generacije, ki so se rodile po letu 1945. Medtem ko sta se Kiqos in Vangjelis pregovarjala o toponimih, sta njuni ženi začeli pospravljati stvari, ki so jih imeli na plaži. Bil je čas kosila in družini sta bili namenjeni v vas, kjer jih je doma pri Kiqovih in Vangjelijevih starših čakalo kosilo. Ko sta ženski pospravljali brisače, blazine, otroške igrače in hrano, je ena pustila odpadke, ki so jih odvrgli med dopoldnevom, na plaži, druga pa jih je pobrala, pospravila v vrečko, se obrnila k meni in pripomnila: »Mi vselej pospravimo svoje odpadke, saj ljubimo našo vas.«

Identifikacija in pripadnost

Pomen kraja izhaja iz človekovih izkušnj (Tilley 1994: 15). Te so skupaj s pomeni krajev različne, saj so odvisne od osebnega, skupinskega, regionalnega, itn., doživljanja prostora (Tilley 1994: 17). Ko starejši domačini (rojeni med letoma 1926 in 1945) doživljajo obalo, izhajajo iz osebnih in tudi skupinskih doživljanj prostora, ki so povezana s spomini na poti prednikov, ki so potovali po Albaniji, Grčiji, Evropi in svetu. Drugače pa doživljajo prostor mlajše generacije, rojene po letu 1950. Njihove izkušnje obale temeljijo tako na ekonomski koristi, npr. zaslužek od turistične ponudbe, kakor tudi na osebni koristi, npr. obisk staršev in preživljanje prostega časa. Deloma so izkušnje mlajših povezane tudi z njihovo skupinsko pripadnostjo, ki jo, kakor kaže primer Kiqa in Vangjelija, postavljajo in povezujejo z lokalnostjo. Tako vaška obala združuje različne pomene, različne po generacijah – starejša in mlajša – kakor tudi glede na opredelitve posameznikov.

Za Kosta in Ariadne ima obala predvsem ekonomski pomen, saj jima je vir dohodkov. Fluturi in Lolu pa je obala domači kraj, kjer preživljata prosti čas in vzdržujeta socialne stike. Podobno je tudi za izseljena domačina Kiqa in Vangjelija in njuni ženi obala kraj stikov in preživljanja prostega časa. Hkrati pa je vas tudi kraj, kjer živijo njihovi starši in kamor se vračajo vsako leto. Doživljanje kraja torej sodoločajo potovanja in selitve posameznikov, njihove osebne biografije, upravljanje sredstev (npr. zemlje), njihovi cilji in želje.

Ker ljudje živijo v kraju, imajo občutek, da je kraj del njih. Izkušnja kraja pa je pomembna v procesu oblikovanja posameznikove identitete (Tilley 1994: 18). Ko Ariadne govori o svojem delu na vrtu, poudarja svojo marljivost in jo zoperstavlja brezbrižnosti in malomarnosti Kostovega bratranca, ki je na mestu njunega vrta odlagal steklenice. S tem govori o svoji identiteti. Kot dokaz marljivosti Ariadne pokaže razbrazdane roke,

ki po njenem mnenju niso primerne njeni izobrazbi oz. družbenemu položaju. V času komunizma je bila namreč Ariadne učiteljica, to pa je bil poklic, ki ji je takrat prinašal določene privilegije. V monologu o svojem delu in kritiki Kostovega bratranca Ariadne opredeljuje pripadnost vasi in vaški obali. V nasprotju s Kostom je Ariadne doma iz Sarande. Po poroki sta bila premeščena v Permet, od koder se je družina nekaj let po razpadu komunizma izselila v Grčijo. V Albanijo se je vrnila leta 2003, ko se je z možem in sinom Archileom preselila v moževo rojstno vas Dhërmi/Drimades, kjer je Kosta podedoval očetovo hišo. Pozneje sta Kosta in Archilea na obali vasi zgradila restavracijo s hitro hrano, ki je danes njun glavni vir dohodka. Ker Ariadne ni domačinka, nima spominov na vas in zato svojo pripadnost in navsezadnje tudi vas opredeljuje na temelju svojega dela in skrbi za vrt in restavracijo. Ko opisuje neprimerno ravnanje s smetmi, postavlja razmejitve med seboj in »drugimi«. Po njenem mnenju so lokalni veljaki brezbrižni, brezskrbni in neodgovorni, ko gre za odstranjevanje smeti z obale. Poleg krajevnih veljakov kritizira tudi vladajočo politično elito in njen odnos do vaščanov, ki ga opiše s stavkom: »To je Albanija! Samo laži! En dan tako in naslednji drugače.« S tem stavkom je Ariadne nadvse kritična do državne oblasti v Albaniji in jo ima za sinonim nestabilnosti in nezanesljivosti.

S prešitjem razlik (npr. »državo«, lokalnimi veljaki ali Kostovim bratrancem) med seboj in »drugim« Ariadne nenehno postavlja in izraža svojo identiteto in opredeljuje tudi pripadnost vasi. Takšna dinamika je skladna s procesom identifikacije, ki nazorno predstavlja medsebojno povezanost kraja in moči (Gupta in Ferguson 2001: 14). Prostorska organizacija turističnih storitev je izhodišče za Ariadnino poustvarjanje prostorskih razmejitev: med »stranjo tujcev« (*kseni meria*), kjer so v večini lastniki iz drugih krajev Albanije, in med »stranjo domačinov« (*meria tou horiani*), kjer se zadržujejo domačini in kamor postavlja sebe, Kosta in njegovega bratranca. Ko Ariadne poudarja svoj delavni značaj, Kostovega bratranca označuje kot brezbrižnega in odgovornega za nesnago; s tem ga postavlja »zunaj« kraja, ko pa razmejuje med obalnima stranema »tujcev« in »domačinov«, ga postavlja nazaj »v« kraj. Identifikacija je torej dinamični in vselej spremenljivi proces razlikovanj in razmejitev, ki so lahko prostorsko opredeljena. S premakljivimi identifikacijami je premakljiv tudi pomen prostora, ki ga določa razmejitev med stranema »tujcev« in »domačinov«.

Podobna kontekstualnost in relativnost prostorskih razmejevanj je opazna tudi v kritiki Kiqove žene, ko ogorčeno komentira Fluturino dejanje. Razburjena nad Fluturo, ki je hotela sprati blato z Dimitrijeve zadnjice in hlač v morju v bližini njenih otrok, sprejema Fluturino dejanje kot

nesnažno. Podobno tudi Kiqos Fluturino dejanje primerja z neodgovornostjo »Albancev«, za katere meni, da onesnažujejo okolico. Po mnenju Kiqa in njegove žene so »Albanci« odgovorni za vso nesnago in umazanijo in so, podobno kakor umazanija, postavljeni »zunaj« kraja. Kiqos tako nesnago postavi v okvir nacionalnih razsežnosti in skladno s tem postavlja ločnice. Čeprav z ženo živita kot izseljenca v Grčiji, je v razmejevanju med »Albanci« in »seboj« v ospredju samoopredelitev, da sta »iz« kraja; identificirata se z obalo in vasjo, od koder so njuni starši in sorodniki.

Manipulacija z državljanstvom

Podobna identifikacijska razmejevanja in prostorsko določenost je mogoče opaziti tudi v Lolovi pripovedi. Ko se šali na račun Fluturinega albanskega državljanstva, ga razume skladno z ideologijo nacionalne države in postavlja hierarhijo državljanstev: albansko državljanstvo je manj vredno od grškega. Na eni strani poustvarja hegemonični diskurz o »Albancih« oz. »*Alvanos*«, kakor je razširjen v medijih, ekonomskih in političnih krogih v Grčiji,[92] na drugi strani pa Lolova ironija in njegov primer menjave državljanstev po padcu komunizma ponazarjata manipulacijo z državljanstvom v okviru birokratskih pravil in mednarodne politike.

Lolovo razumevanje bi lahko interpretirali s Herzfeldovo definicijo družbene poetike (*social poetics*), kar pomeni, da se »v vsakdanjih stikih norme hkrati obnavljajo in predelujejo s preoblikovanjem družbenih konvencij« (Herzfeld 2005: 37). Lolova šala nakazuje, kako lahko posamezniki individualno poustvarjajo in upravljajo s pomenom državljanstva, postavljenim v državni ideologiji. V medsebojnem delovanju političnih, birokratskih in ekonomskih mehanizmov tako albanske kot tudi grške nacionalne države Lolo ravna z državljanstvom tako, da mu prinaša ekonomsko korist.[93] Iz tega sledi, da pomen državljanstva ni statičen in vnaprej določen, temveč je dinamičen in spremenljiv. Čeprav dinamičen, je Lolovo ravnanje z državljanstvom zasidrano v okvirih državne ideologije. Če bi Lolovo rekonstrukcijo grškega in albanskega državljanstva interpretirali s Herzfeldovim konceptom ustvarjalnosti, bi se pokazalo, da Lolov primer le deloma priča o ustvarjalnosti. Lolo resda ravna z državljanstvom tako, da mu to prinaša koristi (neomejeni prehodi meje med Albanijo in Grčijo, brezplačno izobraževanje otrok, zdravstveno in soci-

[92] Več o negativnem odnosu in stereotipnih diskurzih v medijih v Grčiji glej Kretsi 2002, de Rapper 2002, Mai in Schwandner-Sievers 2003.

[93] Kot grški državljan in registrirani kmetovalec v Grčiji bo Lolo po upokojitvi v skladu z zavarovalnim sistemom OGA prejemal pokojnino.

alno varstvo v Grčiji), vendar ga ne poustvarja povsem ustvarjalno. Svoje državljanstvo »živi« in ga v življenjski praksi ne spreminja na ustvarjalen način, ne glede na to, kaj si misli o njem; še vedno se giblje v okvirih mednarodne politike, v njih najde način, da mu državljanstvo prinaša ekonomske koristi.

V delu *Zapiski iz Balkana* Greenova (2005: 124) razpravlja o cinizmu in o ideologiji nacionalne države v Pogoniju in ugotavlja, da posamezniki reproducirajo državno ideologijo ne iz kljubovanja cinizmu, temveč *zaradi* njega. Ko so protislovja in nasprotja v vsakdanjem življenju neurejena, je po mnenju Greenove Herzfeldova poetika pogosto nezadostna, da bi mogli z njo pojasniti spremembe posameznikovega odnosa do države. Državna ideologija – »opredelitvena« in »legalistična« – se vriva skoz politične, birokratske in ekonomske »zobe«. Lolova ironija je način, kako reproducira državljanstvo in državno ideologijo nasploh.

Hegemonično razumevanje »države« (*kratos*) je razvidno tudi iz Kiqovega razmejevanja med *horiani*, ki so *apo ton topos*, »iz« kraja, in *kseni*, ki so »zunaj« kraja. Po Kiqovih besedah bi morale biti zakonske zveze sklenjene le med domačini, torej tistimi, ki so »iz« kraja. Poroke »zunaj« kraja oz. vasi po Kiqovem mnenju prinašajo nevarnost, da bi vas postala »albanska«. Poleg tega izraža zaskrbljenost, da bo v prihodnosti njegova rojstna vas poseljena predvsem z Albanci, ki jih slabšalno imenuje *Turki*. »Državo« ima za pomembno avtoriteto in moč, ki želi iz Dhërmija/Drimadesa narediti »albansko« vas. Podobno kakor Lolo državljanstvo poisti z narodnostjo in oboje definira kot pomembna mehanizma v procesu oblikovanja posameznikove identitete. Ko identiteto opredeljuje v razmerju z nacionalnostjo, to vidi tako, kakor da obstaja že »od vselej«, celo pred nastankom nacionalnih držav v 19. stoletju. Skladno z državno ideologijo Kiqos utrjuje nacionalnost kot nekaj »naravnega«.

Na podoben način našteva grška imena zalivov in prodnatih plaž v vasi in njeni okolici. Zdi se, da s poimenovanji obalo definira kot grško. Ko ga Vangjelis dopolni z nekaj dodatnimi imeni in ga popravi, ko jih postavi v drugačen red oz. zaporedje, razkrije nedoslednosti v njegovi pripovedi. Kakor koli, oba rekonstruirata podobo obale skladno z lastno identiteto, ki pa je ujeta v ideologijo nacionalne države.

POLETNA SEZONA

V poletnih mesecih se vsakdanje življenje v vasi popolnoma spremeni, še zlasti opazno od začetka avgusta, ko se zaradi kolektivnih počitnic v Grčiji in Italiji (med 1. in 25. avgustom) v vas vrne večina domačinov, ki

živijo v izseljenstvu. V tem času prihaja na cesti in na mejnih prehodih Kakavia in Konispol do večurnih zastojev. Številni domačini, ki živijo v izseljenstvu v Grčiji, se vračajo v Dhërmi/Drimades, kjer preživijo poletne počitnice in praznujejo praznik Marijinega vnebovzetja oziroma »malo noč« (*Panajia* ali *Mikri Pashka*, 15. avgusta). Lastniki restavracij in barov si prizadevajo v tem času čim več zaslužiti, saj je njihov poletni zaslužek (10.–15.000 evrov na lastnika) pogosto celoletni dohodek, ki ga porabijo za vsakdanje stroške in vlagajo v graditev novih hiš, prenovo in zboljšanje svojih objektov in ponudbe.

Številni izseljenci – turisti, katerih starši so iz Dhërmija/Drimadesa, poleti večinoma zasedejo jugovzhodno stran potoka *Potami*, od koder se razteza široka prodnata plaža. Med izseljence se pomeša tudi nekaj turistov iz Evrope in drugih krajev Albanije. Večina turistov iz Albanije in od drugod pa se raje zadržuje v zalivčkih na severozahodni strani potoka. S povečanjem števila ljudi v vasi in ob odsotnosti komunalnih služb se med turistično sezono množina odpadkov in odlagališč na obrobjih poti, cest in travnikov[94] občutno poveča. Tako ni presenetljivo, da so smeti in odpadki predmet številnih pregovarjanj in sporov med lastniki, izseljenci in turisti, ki se srečujejo na vaški obali.

Debate in pogajanja o smeteh

Med komunistično diktaturo so čistilne akcije, običajno organizirane na pobudo komunistične delavske stranke, mdr. prispevale k ideji enotnosti in homogenosti državljanov in širitvi odgovornosti za skupno okolico. Namen je bil spodbuditi posameznike oziroma državljane, da sodelujejo in prispevajo k čistemu okolju, za »skupno dobro« v njihovi »državi«. Ob razpadu komunizma so bile opuščene tudi čistilne akcije, prav tako pa zaradi splošne ekonomske krize (Sjöberg 1992) tudi skrb in ureditev odvoza smeti. S prehodnostjo državnih meja in liberalizacijo ekonomskih stikov je v zadnjih nekaj letih na albanskem tržišču opazno več nerazgradljivih materialov (plastika, pločevinke, baterije ipd.). Ameriške organizacije, npr. USAID in Svetovna banka, in druge neprofitne ustanove so začele opozarjati na problematiko odpadkov: predložene rešitve so urejena odlagališča in uvedba komunalnih služb, ki redno odvažajo odpadke

[94] V Dhërmiju/Drimadesu so smetišča pogosto blizu hiš, ob obrobju ulic in poti, na nezazidanih parcelah, na travnikih in jasah. Trikrat ali štirikrat letno jih vaščani zažgejo. Tedaj je vas odeta v črn dim in smrad po zažgani plastiki, pločevinkah in drugem nerazgradljivem materialu. Na obali so smetišča na podobnih krajih kakor v vasi.

in čistijo okolico. Tako je leta 2005 Svetovna banka financirala čiščenje obale v občinah Vlora, Saranda in Himarë/Himara (glej Albanian Coastal Zone Development and Cleanup Program). Maja 2005, dober mesec pred državnimi volitvami (3. julija 2005), je občina Himarë/Himara s pomočjo sredstev Svetovne banke priskrbela manjše zabojnike za smeti (velikosti 1 x 0,5 metra) in jih postavila v osrednji del vasi, kjer vodi obalna cesta. Štiri zabojnike je postavila tudi v notranjosti vasi. Poleg tega je med turistično sezono (od junija do avgusta) organizirala komunalno službo za odvoz. Občina je v ta namen kupila tovornjak in najela sezonske delavce, ki so na vaški obali vsak dan pobirali smeti in jih odvažali na odlagališče v bližino sosednje vasi Vuno. Kljub tem spremembam pa problematike niso razrešili, prav nasprotno, smeti so postale predmet debat in sporov med turisti in lastniki turističnih lokalov.

Kdo meče smeti in kdo je odgovoren za nasmetenost obale? Kdo bi moral poskrbeti za odvoz? To je sporno tako za večino domačinov kakor tudi za nekatere turiste. Nekateri lastniki turističnih objektov so mnenja, da je celovita rešitev problema odpadkov naloga občine, ki ravna neodgovorno in ne poskrbi za ustrezen odvoz.

Avgustovskega popoldneva sem se pogovarjala z Athino, rojeno leta 1948 v Tirani. Athinin mož Andrea je domačin iz Dhërmija/Drimadesa. Spoznala sta se v Tirani, kjer sta oba študirala. V Tirani sta živela do leta 1990, ko sta se skupaj z otroki preselila v Atene in tam živela deset let. Athina je bila gospodinja, Andrea je delal kot fizični delavec. V Albanijo sta se vrnila leta 2000 in se preselila v hišo Andreovega očeta v Dhërmiju/Drimadesu. Leto pozneje je Andrea na vaški obali odprl manjši hotel. Athina je o problematiki smeti povedala naslednje:

> Tudi pretekla leta je občina v Himari prejemala državno podporo, da bi poskrbela za ustrezen odvoz smeti. A kljub temu ni ničesar ukrenila. Letos pa je vendarle, zaradi številnih pritožb in protestov domačinov, organizirala komunalno službo, ki vsak dan odvaža smeti spred hotelov in restavracij na obali. Ker v preteklih letih ni bilo komunalne službe, je moral smeti odvažati moj mož. Vsako jutro je z osebnim avtom odvažal velike črne vreče, polne smeti, na obrobje vasi. Le kje pa naj bi jih odvrgel? Tudi za makadamsko cesto, ki vodi do našega hotela, smo morali poskrbeti sami in vanjo investirati svoj denar. Si predstavljaš, kakšen je bil dovoz do našega hotela! Praktično ni bilo ničesar. Le luknje in skale. Dostop z avtom je bil nemogoč. Tako smo morali najeti delavce, ki so s stroji počistili in izravnali dovoz do hotela. Njihovo delo je bilo drago, a kaj nam je bilo storiti? Bili smo eni prvih domačinov, ki smo na tem delu obale začeli s turistično ponudbo. Zato so bili vsi stroški za ce-

> sto naši. Zdaj si podobne stroške delimo s sosedi. Če je le mogoče, seveda. Le kdo nam bo pomagal, če si ne bomo mi sami, domačini (*i horiani*)! Na podporo države ne moremo računati. Tudi občina v Himari mora naprej razčistiti s svojo zavistjo in šele potem lahko od njih pričakujemo pomoč. Saj jim je Drimades postal nevarna konkurenca in morda nam prav zaradi tega povzročajo takšne težave. Tako so nam na primer lansko leto, na vrhuncu turistične sezone, izključili elektriko, rekoč, da gre za preveliko obremenitev. Poleg tega niso hoteli odvažati smeti, saj, kot so navedli, je tovrstna služba previsok strošek za občino. Šele zdaj, ko je večina lokalnih lastnikov protestirala zoper njihovo ignoranco, je občina začela pomagati.

Archilea, njegova starša sta se rodila v Dhërmiju/Drimadesu, je skupaj z njima lastnik restavracije ob morju. O odgovornosti za smeti je razmišljal na nekoliko drugače. Archilea je bil rojen leta 1970 v Korçi, kamor sta se v šestdesetih letih preselila njegova starša. Leta 1990 se je preselil v Grčijo, kjer je prvih nekaj let delal kot fizični delavec v Atenah, pozneje pa se je odločil za študij turizma in podjetništva. Po končanem študiju se je zaposlil kot turistični agent v agenciji v Atenah. Leta 2000 se je preselil nazaj v Dhërmi/Drimades.

> Ker je Himara problematično območje (*zona e problemeve*), državna politika noče investirati v izboljšanje njene infrastrukture. Tako je magistralna cesta prekrita z luknjami in na njej ostajajo le zaplate asfalta. Imamo težave z elektriko in odvozom smeti. Poleg tega ni ustrezne medicinske oskrbe, zaradi česar tujim turistom ne moremo zagotoviti varnosti. Dodatni problem sta tudi nezanesljiv javni prevoz in pomanjkanje varnosti na cestah, kar velja za vso državo. Torej, obstajajo številni razlogi, zaradi katerih ne moremo priporočati našega kraja tujim turistom. Ključno je, da občina Himara iz državnega proračuna nikoli ne prejme dovolj finančnih sredstev in zato ne more investirati v razvoj infrastrukture, zdravstva in izboljšanje turistične ponudbe. Znesek, ki ga prejmemo od države, ne omogoča, da bi se sočasno spoprijeli z vsemi težavami hkrati. Tako je pobuda za rešitev problemov in razvoj območja prepuščena nam domačinom in odvisna od našega dela in sodelovanja. Rajši sodelujem s težavnim sosedom, kakor pa da pustim državi, da mi vzame zemljo. Upam, da bodo kmalu prišli boljši časi, saj so nam pomoč ponudile nekatere mednarodne organizacije. Na primer, leta 2008 namerava Svetovna banka v Drimadesu izvesti pilotski projekt prenove starih hiš. Takšne pomoči ne moremo pričakovati od države, ki nas ne mara, ker smo Grki. S tem se nikakor ne morejo sprijazniti.

Fjoralba, rojena leta 1970 v Beratu, je poleti 2005 delala v restavraciji, ki jo je najela skupaj s svojim možem. Prej je vodila restavracijo v Beratu, ki jo je zaradi nizkih dohodkov morala zapreti. Pozneje sta se z možem odločila, da poskusita srečo v Dhërmiju/Drimadesu.

> Tu mi je čudno! Sem v Albaniji, vendar se počutim kot begunka. Ne vem, kaj je narobe s temi ljudmi, a ves čas govorijo grško. Poleg tega poslušajo le grško glasbo in turistom strežejo le grško hrano – kot sta grška solata in *tzatziki*. Grozljivo in sramotno, da ne morejo turistom ponuditi značilnih albanskih jedi. Na primer, ko so turisti iz Izraela želeli poskusiti nekaj, kar je značilno za to okolje, jim nisem mogla ponuditi ničesar, saj lastnik te restavracije ne želi, da bi kuhala tradicionalno albansko hrano. Bila sem v zadregi, ko so me turisti spraševali, ali sta si albanska in grška kuhinja podobni. Seveda si nista! Vendar tukajšnji ljudje ljubijo vse, kar je grško.
> Ljudje tu so zares čudni, saj se vedejo, kot da bi bili izjemno pomembni. Še posebno moški, ki sploh ne delajo, tako kakor mož v našem baru, na primer [*z glavo pomigne proti možakarju, ki sedi v baru*]. Ves čas spi in kadar koli pridejo gostje, jim moram jaz postreči s pijačo. Vendar sem se zdaj odločila, da ne bom več podpirala njegove lenobe. Ti možje [*možje iz vasi*] so sposobni le sedeti, kaditi in piti, medtem ko morajo njihove žene garati. Tega res ne razumem! Če se jim ne ljubi delati, zakaj potem vodijo tak posel? Res ne razumem njihovega čudnega in necivilizirane značaja. Kmetje (*fshatarët*)! Poleg tega pa so tudi zelo umazani. Ali si videla, kam mečejo smeti? V grmovje, čez cesto. Kot prašiči! Če bi bila jaz turist, nikoli ne bi jedla v tej restavraciji. Gabi se mi jesti poleg nekoga, ki za mojim hrbtom meče smeti. Res mi je žal, da sem prišla sem! Tu se ne počutim dobro in komaj čakam, da konec poletne sezone zapustim ta kraj.

Med mojim bivanjem v Dhërmiju/Drimadesu sem srečala tudi nekaj turistov iz različnih evropskih držav. Poleg skupine turistov iz Izraela, ki so v vasi preživeli dva dni, sem srečala enega turista iz Nemčije, dva z Madžarske, šest iz Anglije in dva iz Francije. Par iz Francije sem spoznala v vasi, iskala sta cerkev Sv. Marije, ki je omenjena v turističnem vodiču, kupljenem v knjigarni v Vlori.[95] Uživata v potovanjih po Evropi, to je njun konjiček. O Albaniji jima je pripovedoval prijatelj, ki je delal za neko nevladno organizacijo v Tirani. Mož je dejal:

---

[95] Turistični vodič V*lora, poti, turistična ponudba, plaže, gore, jame, skrivnosti nepoznanih zgodb, ljudje in tradicionalna kuhinja* je bil v uredništvu Renata Novellija izdan v sodelovanju z italijansko organizacijo UNOPS-PASARP. Publikacija je bila izdana v albanskem, italijanskem in angleškem jeziku.

> Všeč mi je obala južne Albanije, še posebej vasi Himare. Z ženo sva obiskala tudi Sarando, vendar nama ni bilo tako prijetno kot tu. Tu je več zelenja in manj velikih hotelov in restavracij kot v Sarandi. Tu lahko počneš različne stvari. Lahko si na plaži in uživaš v plavanju, se sprehajaš po dolgi prodnati obali ali pa se povzpneš v vas in si ogledaš čudovite stare hiše in cerkve, med katerimi imajo nekatere prekrasne stare freske. Edina nevšečnost v tem kraju so smeti. Domačini so povsem brezbrižni do smeti in jih mečejo povsod. Neverjetno! [*smeje*]

Skupina mladih, med katerimi so bili dve dekleti in trije fantje, je imela nekoliko drugačen pogled na smeti kakor drugi sogovorniki. Dekleta in fantje so rojeni v Grčiji, njihovi starši pa so se rodili v Dhërmiju/Drimadesu. Ena od deklet je svoj pogled razložila z naslednjimi besedami:

> Res uživamo, ko obiščemo rojstno vas naših staršev, kjer živijo tudi stari starši. Škoda, da ne moremo ostati dlje kot petindvajset dni v letu, saj ljubimo našo vas. Drimades ima čudovito plažo in enkratno morje. Vendar je zadnja leta tu vedno več *Alvani*. Tega nismo vajeni, saj so bili nedolgo tega na plaži le *horiani*. Zdaj je vedno več Albancev. Le poglej jih! [*kažoč skupino mladih fantov, ki so sedeli poleg nas*] Črni kot cigani (*Mavri san gifti*)!

Smeti kot stvari zunaj kraja

V pogovorih in pogajanjih, kdo je odgovoren za smeti in kdo bi moral skrbeti za čisto obalo, sogovorniki nenehno (po)ustvarjajo družbeni prostor v vasi. Skladno s spoznanji Mary Douglas so tudi v Dhërmiju/Drimadesu smeti in umazanija del družbenega in prostorskega urejanja in razvrščanja. Pomeni smeti in umazanije temeljijo na zavračanju »neustreznih elementov«, zaradi česar so s tem opredeljeni in hkrati opredeljujejo »stvari zunaj kraja«. Medtem ko smeti na eni strani označujejo tisto, kar je »neustrezno« in »zunaj« kraja, na drugi strani določajo tudi tisto, kar je »ustrezno« in »iz« kraja. Pregrete debate o umazaniji in smeteh, ki so se kresale na vaški obali poleti 2005, podobno kakor Kiqova in Ariadnina pripoved, ponazarjajo, kako so pomeni, kaj je »zunaj« in kaj je »iz« kraja, spremenljivi in določeni z družbenim in s kulturnim kontekstom posamičnih sogovornikov.

Na temelju preteklih izkušenj in življenja v Grčiji, Athina, ki je rojena v Tirani in je poročena z domačinom iz Dhërmija/Drimadesa, razmejuje med »domačini« in »državo« ter na ta način utrjuje pomen lokalnosti oz. domačinskosti. V opisu gradnje ceste, ki je omogočila dostop do hotela,

Athina poudarja in opredeljuje svojo pripadnost vasi in obali. Razmejitve med »domačini« in »državo« ustvarja tudi Archilea, javni uslužbenec v občini Himarë/Himara, ki se je po nekaj letih življenja v Grčiji vrnil v vas svojih staršev. Tako kakor Athina tudi Archilea prej ni živel v vasi, kjer je dandanes lastnik restavracije in kamor pripada. Kot nekdanji študent turizma in bivši turistični agent v Grčiji poudarja infrastrukturno »nerazvitost« in v njej vidi eno pomembnih ovir pri razvoju turizma v vasi. »Državo« ali albansko politično elito dolži za pomanjkanje odgovornosti pri skrbi za infrastrukturo in odvoz odpadkov. Zanimivo je, da to pojasnjuje s prizadevanjem domačinov za svojo lokalnost oz. nesoglasjem politične elite z njihovo »grškostjo«. Sezonska delavka Fjoralba iz Berata osvetli problem odpadkov z nekoliko drugačnega zornega kota. V Dhërmi/Drimades je prišla v času poletne sezone, zaradi boljšega zaslužka. Tu se srečuje z negostoljubnimi lokalnimi lastniki, ki v vsakdanjem pogovoru uporabljajo njej nerazumljiv grški jezik. Zaradi negativnih izkušenj se Fjoralba pritožuje nad rabo grščine pri domačinih in kritizira »neustrezno« kulinarično ponudbo tujim turistom, ki jim lokalni lastniki restavracij strežejo le grško hrano in predvajajo le grško glasbo. »Domačine« označuje slabšalno, ima jih za kmete in za ljudi »zunaj« kraja. Turista iz Francije, ki sta iz drugačnega družbenega in kulturnega okolja kakor drugi sogovorniki, ne ustvarjata tovrstnih razmejitev. Vaška obala je zanju le eden od postankov na potovanju po južni Albaniji. V hvali vasi in njene obale menita, da je razlog za nasmetenost obale v brezbrižnosti domačinov: smeti kvarijo podobo vasi in so stvari »zunaj« kraja. Končno pa skupina mladih, ki živi v Grčiji in ob morju preživlja poletne počitnice, (ne)odgovornost za smeti prelaga na »črne« in »umazane« Albance. Na podlagi izkušenj iz življenja v Grčiji, kjer so tako rekoč dnevno bombardirani s stereotipnimi predstavami in stigmami (prim. Kretsi 2002; de Rapper 2002; Mai in Schwandner-Sievers 2003) o priseljencih iz Albanije, ki jih posredujejo in razširjajo dnevni mediji in so sicer poznani v grški javnosti, skupina mladih izseljencev razmejuje »domačine« in »Albance«.

Podobno kakor je opozoril Appadurai, pripovedi sogovornikov kažejo, kako je termin »domačin« relacijski dosežek, ki se vselej vzpostavi v mreži odnosov in je vključen v proces družbene produkcije. Tako je po mnenju Athine, žene hotelskega lastnika iz vasi, »lokalnost« oz. »domačinskost« opredeljena v nasprotju z občinskimi uradniki. Po prepričanju Archilea, občinskega uradnika in hkrati lastnika restavracije, pa je »lokalnost« oz. »domačinskost« mišljena v razmerju in hkrati nasprotju z »državo« oz. vladujočo politično elito. Drugačna kot Athinina in Archilejeva družbena mreža je mreža sezonske delavke Fjoralbe iz Berata, kjer so bili rojeni tudi njeni starši. S tem lahko pojasnim tudi njen odklonilni odnos

do »domačinov«. Zakonca iz Francije sta iz povsem drugačnega okolja: »domačinov zaradi tega ne postavljata na krajevno ali regionalno raven, če ju primerjamo z Athino, Archileom in Fjoralbo. »Domačini« so zanje postavljeni v nacionalni okvir, so Albanci. Podobno, čeprav z izkušnjami iz drugačne družbene mreže, tudi skupina mladih izseljencev »lokalnost« oz. »domačinskost« postavlja na nacionalno raven. »Lokalnost« oz. »domačinskost« poisti z grškostjo, v nasprotju z albanskostjo. Predstavljeni primeri ponazarjajo, kako pomena »domačin« in »lokalnost« oz. »domačinskost« nista statični kategoriji, temveč sta nenehni premakljivi in odvisni od mreže družbenih odnosov, ki jih pletejo posamezniki.

Debate in pogajanja o umazaniji in smeteh ponazarjajo, kako kompleksni in naključni sta kategoriji gostitelj oz. »domačin« in gost oz. »turist«, prav tako pa tudi razlikovanja med njima, ki so bila predmet obravnav na začetkih razvoja antropologije turizma (Cohen 1974, Wahab 1975, Smith 1989, Crandall 1980). Drugače kakor v delu *Gostitelji in gostje* (Smith 1989: 4), kjer so razvrščene različne vrste turizma in z njim povezane kategorije gostiteljev in gostov, pa pregovarjanja in pogajanja o smeteh na obali vasi pričajo, da pomena gostitelj in gost nista statična in nasprotna, temveč premakljiva, dopolnjujoča se in odvisna od družbenega in kulturnega konteksta. Podobno kakor je ugotovil Selwyn[96] (1996: 8) z etnografskimi izsledki z Malte, tudi spoznanja iz Dhërmija/Drimadesa ponazarjajo, kako prehodna in ohlapna so razmejevanja med tem, kako sta opredeljena gostitelj oz. »domačin« in gost oz. »turist« (glej tudi Kenna 1993). Predstavljene pripovedi namreč kažejo, da gre pri obeh kategorijah, »domačin« in »turist«, za retorični izjavi, ki izražata položaj sogovornika v mreži družbenih odnosov. Tako se npr. skupina mladih izseljencev – turistov ima za »domačine« v nasprotju z »albanskimi turisti«, za katere predpostavlja, da so umazani in »zunaj« kraja. Turista iz Francije drugače kategorizirata termin »domačin«, saj ta zaobseže mlade izseljence – turiste, druge turiste iz Albanije in Kosova, turistične delavce in lastnike restavracij, barov, gostišč in manjših hotelov. Prav tem pa pripišeta odgovornost za nasmetenost obale.

Umazanija in smeti imajo svojo zgodovino. Dhërmi/Drimades je bil z drugimi kraji v Albaniji in drugod po južni Evropi skoz stoletja del različnih upravnih in političnih delitev ljudi in krajev. Razmejevanja med

[96] V uvodu zbornika z naslovom *Podoba turista. Miti in konstrukcija mitov v turizmu* Selwyn navaja primer, kako so debate o smeteh in odpadkih v turističnem mestecu Valeta na Malti osrednjega pomena v procesu konstrukcije identitete njenih prebivalcev. V nasprotju z etnografskimi podatki iz Dhërmija/Drimadesa, Selwynov primer pokaže, kako je Fundacija za mednarodne študije brezbrižno metanje odpadkov v Valeti prepoznala kot del t. i. »avtentične malteške kulture« (Selwyn 1996: 31).

»nami« in »drugimi« so se prek političnih uprav, ki so različno kategorizirale ljudi in kraje, postopoma vtisnile v vsakdanje življenje ljudi. Nasledek neskladij med načini kategorizacij, npr. otomansko in nacionalno, so bila nesoglasja, ki se danes izražajo v prizadevanjih prebivalcev Dhërmija/Drimadesa, da uveljavijo svojo lokalnost in pripadnost vasi. Iz pogovorov je razvidno, kako sta pomena lokalnost in »domačin« vedno vzpostavljena v razmerju s pomenoma tujosti in »tujca«. Posamezniki iz Dhërmija/Drimadesa živijo sicer v izseljenstvu, vendar se imajo za »domačine« obmorskega kraja, kamor se vračajo skoraj vsako poletje. Tudi v vasi stalno živeči domačini jih vidijo, kakor da pripadajo obali, medtem ko »tujci«, oziroma »Albanci«, pa ji po njihovem pojmovanju ne pripadajo.

Poleg omenjenih kategorizacij pa pomeni umazanije in smeti na vaški obali vključujejo tudi nasprotovanja med skupinsko in individualno odgovornostjo kakor tudi med odgovornostjo »države« in odgovornostjo »lokalne skupnosti«. Nasprotovanja med skupinsko in individualno odgovornostjo so definirana s procesom tranzicije, od kolektivne odgovornosti za čisto okolico, ki je bila razširjena v času komunizma, do individualne odgovornosti, ki se je začela krepiti z uveljavljanem demokratičnih nazorov. Kolektivne čistilne akcije (npr. čiščenje ulic, poti, mestnih centrov, vasi itn.), ki jih je vpeljala komunistična delavska stranka, so temeljile na spodbujanju in širitvi ideje o enotnosti in homogenosti državljanov Albanije in ustvarjale občutek povezanosti in odgovornosti za svojo sosesko in nasploh vso državo. Čistilne akcije so bile eno orodij državnega aparata (Althusser 1980 [1977]), z njimi je delavska stranka širila idejo o nacionalni zavesti in enotnosti. Na eni strani so te zamisli temeljile na enotnosti državljanov in državnega ozemlja, na drugi strani pa so predpostavljala tudi razlike med njimi. Po padcu komunizma in uvedbi demokracije se je za nekatere ideološka hegemonija nacionalne enotnosti in enakosti še naprej (po)ustvarjala in posredovala v vsakdanjih reprezentacijah in praksah, za druge pa je postala vprašljiva. Tako npr. Athina in Archilea kritizirata brezbrižno »državo«, ki ne poskrbi za odvoz smeti, in za njeno nasprotje poudarjata individualno odgovornost za čiščenje obale. Finančne podpore »države« ne pričakujeta, rešitev svojih težav vidita v sodelovanju domačinov in v morebitni pomoči mednarodnih organizacij, npr. Svetovne banke.

Sogovorniki so poleg omenjenega poudarjali tudi nasprotja med »državo« in »lokalno skupnostjo«. Njihove pripovedi, ki rastejo iz različnih družbenih in kulturnih okolij, kažejo, kako sami poustvarjajo in razumejo enotnost in homogenost, ki ju nadalje osmišljajo z lastnim razumevanjem »države« in »lokalne skupnosti«. O njih razpravljajo kot o samostojnih entitetah, opredeljenih z jezikom, ozemljem, navadami in šegami ljudi,

ki živijo v teh celotah – »državi« ali pa »lokalni skupnosti«. Razburjena Fjoralba s kritiziranjem domačinov, njihove rabe grškega jezika, ponudbo grške hrane in predvajanja grške glasbe turistom, govori o pomenu »albanskosti« kot homogene entitete *per se*. Na podoben način kakor Fjoralba dojema »albanskost«, Archilea in skupina mladih izseljencev postavljajo »lokalnost« oz. »domačinskost« prav tako definirajo kot homogeno entiteto *per se*. Oba sogovornika, Fjoralba in Archilea, s svojimi pogledi in podobami v zvezi s smetmi na obali poustvarjata in posredujeta ideje o enotnosti in homogenosti pripadnikov, ki jih definirata kot »Albance« ali »domačine«.

Pregovarjanja in pogajanja o smeteh in načinu njihovega odlaganja so povezane z odnosi in stiki med posamezniki. Ti so okvir za (po)ustvarjanje razmejevanj, ki so izhodišča za nasprotovanja med domačini, povratniki, izseljenci, sezonskimi delavci, albanskimi in tujimi turisti. Družbena razmejevanja in razmejitve so vzporedne prostorskim razmejevanjem, saj tako kakor družbena tudi prostorska razmejevanja osmišljajo turistično obalo v Dhërmiju/Drimadesu. Obala je razdeljena na severozahodni in jugovzhodni del, ki ju razmejuje potok *Potami*. Zdi se, da severozahodni del, ki združuje lastnike turističnih objektov in turiste iz drugih krajev Albanije in Evrope, povezuje obalo in ljudi z Albanijo. Jugovzhodni del obale, kjer se zadržujejo lokalni lastniki in izseljenci, rojeni v Dhërmiju/Drimadesu, in nekateri turisti iz Evrope, pa je bolj povezan z Grčijo. Podobne prostorske razmejitve so opazne tudi v opredelitvah, kdo je »zunaj« in kdo je »iz« kraja ali, bolje, kdo je tujec, ki ne pripada vasi, in kdo je domačin, ki pripada vasi.

POVZETEK

Debate in pogajanja o smeteh ter njihovem odstranjevanju temeljijo na interakcijah posameznikov, s katerimi se postavljajo in poustvarjajo razmejitve in razmejevanja, ki včasih pripeljejo do nesoglasij med domačini, izseljenci, sezonskimi delavci, albanskimi in tujimi turisti. Ta družbena razmejevanja nastajajo vzporedno s prostorskimi. Oba načina razmejitev definirata pomen turistične obale v Dhërmiju/Drimadesu, razdeljenega na severni in južni del. Severni del je usmerjen k Albaniji in večinoma združuje lastnike turističnih storitev in turiste iz Albanije in tujine, južni del, ki vodi proti Grčiji, pa je središče lokalnih lastnikov in izseljencev. Ta razmejitev se množi tudi v stalnem določanju, kdo je »zunaj« kraja in kdo »iz« njega, kdo je tujec in ne pripada obali in kdo je domačin ter pripada obali Dhërmija/Drimadesa.

Nenehna prostorska in lokalna rekonfiguracija obale Dhërmija/Drimadesa nakazuje, da kategorije »turistični kraj«, »turizem«, »turisti«, »domačini« in »domačinskost« oz. »lokalnost« niso natančno definirane in nespremenljive, temveč relacijske. V vsakem zgodovinskem, političnem, ekonomskem, družbenem, kulturnem in naključnem kontekstu posamezniki preoblikujejo njihove pomene in rekonfigurirajo razmejitve med njimi. Domačini, turisti, izseljenci in drugi – v prepirih glede (ne)odgovornosti za smeti in odpadke – določajo, kdo je »iz« oziroma »znotraj« kraja in kdo je »zunaj« njega. Skladno z uvodoma predstavljenim argumentom je obala vasi območje, kjer smeti (re)definirajo pomen turizma, opredeljujejo obalo in vas kot turistični kraj, kjer posamezniki, med katerimi prevladujejo povratniki in izseljenci, ki se redno vračajo v Dhërmi/Drimades na počitnice, iščejo in najdejo svojo pripadnost in lokalnost.

Podobno kot pripovedovanje zgodb, ki opisujejo potovanja prednikov čez morje in prek gora (glej 3. poglavje), tudi nenehna pogajanja in nasprotovanja v zvezi s smetmi in njihovim odstranjevanjem kažejo, kakšen je položaj vasi v prostorski hierarhiji in kako je prostorska hierarhija rekonfigurirana glede na položaj vasi. Razmejevanja niso fenomen sedanjega časa: v stoletjih so na življenje ljudi v vasi in okolici vplivala različna upravna, politična in ekonomska razmejevanja ljudi in krajev. Ljudje so v življenjskih praksah in v okviru birokratskih norm reproducirali razmejitve iz preteklosti. Po razpadu komunizma, ko je albansko-grška državna meja postala ponovno prehodna in ko so se porajala množična izseljevanja, razmejitve ter razmejevanja niso temeljila le na nacionalnih razlikovanjih, temveč tudi na ekonomskih in infrastrukturnih razlikah med obema državama. Razlike so se porajale v življenjskih praksah in izkušnjah posameznikov, ki so naseljevali obmejni del Albanije kot tudi Grčije. Greenova (2005: 228) je ugotovila, da odkar je bila Albanija komunistična, Grčija pa ne, je bila druga za obmejne prebivalce obeh strani aksiomatično bolj »zahodna«. Povezovanje »modernizacije«, »zahodnjaštva« in kapitalizma, ki aksiomatično ustvarja »drugega«, vodi v »splošno« prepričanje prebivalcev obmejnega območja, da je Grčija »modernejša« od Albanije.

Razmejevanja med »moderno« Grčijo in »nerazvito« Albanijo so razvidne tudi iz posamičnih vsebin prepirov in pogajanj o smeteh na vaški obali. Na temelju tovrstnih razmejevanj lastniki turističnih storitev, izseljenci, sezonski delavci in drugi turisti vzpostavljajo prostorsko hierarhijo, ki neprestano rekonfigurira položaj Dhërmija/Drimadesa in oblikuje posameznikovo identifikacijo. Lolov in Fluturin primer zgovorno ponazarja, kako je prostorska hierarhija živeta in opredeljena v zakonskih

zvezah zakoncev z različnim državljanstvom. Medtem ko državljanstvo v vsakdanjem življenju Lola in Fluture nima posebnega pomena (razen na retorični ravni, ki ga na primer izraža Lolov cinizem), postane pomembno tedaj, ko želi Flutura skupaj z Lolom in otroki prestopiti mejo ter obiskati svoje in Lolove sorodnike v Grčiji. V trenutku ko Flutura želi prestopiti mejo, postane subjekt (oz. del) državnega ali bolje političnega nadzora. Na ta način državna politika izraža svojo moč tako, da vzpostavlja razlike, razmejuje in imenuje ljudi ter nadzira njihova potovanja v transnacionalnem svetu.

SKLEP

> Za etnografske in primerjalne naloge je značilna kompleksnost. Pri tem želijo antropologi pokazati na družbeno in kulturno zapletenost fenomenov, čeprav jo morajo, da bi jo potrdili, dovolj poenostaviti, da postane razvidna. Kar se zdi, da je predmet opisa – pokazati na zapletene vezi med elementi – tudi otežuje sam opis. (Strathern 2005: xiii)

Delo so je prizadevalo osvetliti kompleksnost, ki je značilna za nenehno konstrukcijo prostora v vasi Dhërmi/Drimades v južni Albaniji. Podrobnejši pogled na in v vas predstavlja, kako so pomeni v zvezi s prostorskimi opredelitvami raznovrstni, večplastni in zato tudi zapleteni. Pomeni namreč niso odvisni le od zgodovinskih in političnih obdobij, družbenih odnosov in posameznikove samoopredelitve v njihovi mreži. Erozivnost terena, »razgibana« topografija, dvoumni demografski podatki, številne različice imen, sporna zgodovinopisja, izraženi in potlačeni spomini ljudi, vsakdanje prakse in pogosta gibanja in selitve na mnogotere načine zemljevidijo vaški prostor, ustvarjajo kompleksne in dvoumne pomene. Domačini, zgodovinopisci, demografi, geomorfologi, pravniki in politiki skušajo vsak po svoje razvozlati kompleksnost, ozemljiti dvoumja na »trdna tla« in jih opredeliti kot enopomenska »dejstva«. Takšna »skupna resnica« pa kmalu postane vprašljiva in tudi navidez trdna entiteta je hitro opuščena ali pa spodbita z drugo na videz trdno entiteto. Prav to pa, če se izrazimo z Wolfom, povzroča, da se entitete »vrtijo« okoli svoje osi in se hkrati odbijajo druga od druge kot trde biljardne kroglice (Wolf 1997: 5).

Dano delo predstavlja, kako so pomeni pojmov, kakršni so »domačin« (*horianos*) in »tujec« (*ksenos*), »Grk« in »Albanec«, »zunaj« (*okso*) in »znotraj, v« (*mesa*), »pred« (*brosta*) in »za« (*piso*), »iz« kraja (*apo to topos*) in »izven« njega spremenljivi, kontekstualni in naključni. Kar je dojeto in definirano kot lokalno, lahko v naslednjem trenutku in drugem kontekstu postane tuje. In nasprotno, seveda. Grško postane albansko in albansko lahko postane grško. Kar je »iz« kraja, je lahko tudi »izven« njega. Izjave prebivalcev vasi in tudi povratnikov pokažejo, kako so pomeni vasi, ki nastajajo v vsakdanjih praksah, doživljanju in pogovorih ljudi iz Dhërmija/Drimadesa, mnogo- ali večglasni.

Mnogoglasje razkrivajo zgodbe ljudi, predstavljene v prvem poglavju. Pripovedujejo, kako se je obseg območja Himarë/Himara skoz stoletja spreminjal, kako so imena vasi in ljudi vselej premakljiva in spremenljiva, katere jezike so govorili in kako so (bili) prepleteni, pripovedujejo o številnih kapelicah in religioznih praksah, o nasprotujočih si načinih štetja in kategorizacijah prebivalcev ter o tem, kako je dinamično tudi razumevanje sorodstva in z njim povezanega vključevanja in izključevanja posameznih članov. Zgodbe podobno kakor spomini starejših vaščanov kartirajo različne položaje vasi, ki so vselej ujeti v proces nastajanja in na ta način uhajajo statičnim in sklenjenim kategorijam, ki jih položajem vasi skušajo vsiliti različne politične, ekonomske in druge sile, pa tudi ljudje sami.

Da bi nepredvidljivo spremenljivost zmogli videti kot zgodovinsko stalnico, je drugo poglavje namenjeno predstavitvi preteklosti vasi, kakor je interpretirana v sodobnem zgodovinopisju oz. zgodovinopisjih. Podobe preteklosti so v pokomunistični Albaniji redefinirane v procesu (po)nov(n)ega pisanja zgodovine. Dvoumja osebnih in krajevnih imen, dileme o manjšinskih vprašanjih, pripadnost vaščanov in položaj vasi v historiografskih praksah postanejo del enoumja in subjekt uveljavitve enega samega pogleda na preteklost, da bi dosegli cilje v sedanjosti. Pregled sodobnega zgodovinopisja (predvsem po letu 2000), ki zagovarja proalbanska, progrška ali prolokalna stališča, razkriva način, s katerim skušajo zgodovinopisci postaviti vas na historični in geopolitični zemljevid nacionalnih držav. Njihov(i) diskurz(i) razkriva(jo), kako razumejo nacionalne države kot jasno določene in nespremenljive entitete, ki obstajajo »že od nekdaj« in razmejujejo ljudi po jeziku, ozemlju in narodnostni pripadnosti.

Premakljiva števila, samopripisi in imena vasi najdejo svojo enotnost in enkratnost v nacionalnih kategorijah, ki so se v življenju in izkušnjah ljudi uveljavile z uvedbo komunistične diktature. Visoka električna ograja, postavljena vzdolž obmejnih prehodov, je tedaj vidno zaznamovala državno mejo, ne le na političnem zemljevidu Evrope, pač pa tudi v vsakdanjem življenju ljudi v Albaniji, ki so bili v obroču meje »jasno« definirani kot Albanci. Meja je »cesto«, ki je potekala prek nje, razpolovila na ločena dela. Gibanja in potovanja, ki so tekla po njej v preteklih stoletjih, so bila po letu 1945 povsem prekinjena. Pa vendar selitev in potovanj ljudi ni bilo konec; spremenila se je le njihova smer, ki je bila v času komunizma usmerjena v notranjost države.

Konstrukcija prostora in kraja je del kontinuiranega in ireverzibilnega procesa. Ljudje iz Dhërmija/Drimadesa z gibanji in selitvami, pripovedovanjem zgodb, spominjanjem, kakor tudi z ravnanjem in manipulira-

njem s sredstvi, npr. zemljo in odpadki, oblikujejo prostor in so tudi sami del tega oblikovanja. Biografije večine razkrivajo bogate itinerarije selitev in gibanj prek različnih krajev in v njih, v Albaniji in Grčiji ali drugod. Gibanja in selitve pripovedovalcev zgodb na neki način podvajajo gibanja in selitve njihovih prednikov. V spominjanju, ki je, po Ingoldu (2000), »skovano skupaj z besedami in vtisnjeno v posameznikovo percepcijo okolja«, ljudje nenehno poustvarjajo imenovana okolja in svoje spomine. Okolje je »svet, ki je in obstaja ter ima pomen v razmerju z menoj [*s posameznikom*] in zato je tudi nastal in se spreminja skupaj z mano in okoli mene« (Ingold 2000: 20). Zgodbe tako razkrivajo pripovedovalčeve poglede na okolje, kakor tudi nanje same v tem okolju. Zasnute so v povezavah med okoljem in posamezniki in se v njih dalje razvijajo.

Po de Certeauju (1984) Ingold ugotavlja, da pripovedovalec kartira proces nastajanja v trenutku, ko pripoveduje zgodbo. Ta proces je ponazorjen z zgodbami starejših vaščanov. Da bi bila razvidna kontinuiteta in ireverzibilnost procesa, so zgodbe sprva analizirane upoštevaje de Certeaujevo podmeno o nenehnih transformacijah iz krajev v prostore in nazaj. V nadaljevanju je proces nastajanja in konstrukcije krajev in prostorov premišljen s pomočjo koncepta prostorske hierarhije, kakor jo je opredelila Sarah Green (2005). Pozornost je osredinjena na povezanost med prostorsko hierarhijo in položajem določenega kraja. Grafične ponazoritve izbranih zgodb so prikazane tako, da ponazarjajo raznovrstna kartiranja vasi in drugih krajev, njihove položaje v prostoru in času. Pokažejo na različice položajev, ki so premakljivi in spremenljivi v različnih družbeno-kulturnih kontekstih. Premakljivost govori o tem, kako so razmejitve ljudi in meje krajev prehodne in zabrisane. Premakljivost in spremenljivost gre pripisati tako razmejevanjem, ki jih ljudje v spominih in pripovedih vpisujejo v pokrajino, kakor tudi državni meji, ki Albanijo loči od Grčije, Italije, ZDA in Jugoslavije. Ko pripovedovalci opisujejo gore, omejujejo prostor med gorami oz. Albanijo in vasjo, ko pa opisujejo morje, mejo postavljajo med vas in morje. S tem nacionalno razumevanje ločnic in mejnosti podpirajo s prostorskimi pojmovanji in obratno.

Ponazoritev prepletenosti prostora in kraja v povezavi s hegemonističnim pojmovanjem nacionalnih držav je osredinjena na mlajšo generacijo; to so lastniki turističnih storitev, emigranti in turisti, ki se v poletnih mesecih zadržujejo na obali Dhërmija/Drimadesa. Družbena in prostorska razmejevanja se konkretizirajo tudi ob praktični, dnevni problematiki, konkretno v zvezi s smetmi. Ko ljudje prelagajo odgovornost za nasmetenost obale na soseda, »Albanca«, »domačina«, lokalno skupnost, občino in nenazadnje na nacionalno državo, hkrati ustvarjajo družbene in prostorske razmejitve. V tem procesu vzpostavljajo red in vanj postavljajo

svoje delovanje, tvornost (*agency*). Nasprotovanja, neskladja in spori, ki so tako produkti kot tudi producenti razmejevanj med »mi« in »oni«, so del razmerij moči, v katerih skuša vsak posameznik uveljaviti svoje razumevanje in doživljanje kraja in s tem določiti položaj vasi. V tem procesu se znova izrisuje prostorska hierarhija, ki pomembno prispeva k oblikovanju posameznikove identitete, postavljene v vas ali pa iz nje izvzete.

Kompleksnost oz. fragmentiranost razmerij moči med posamezniki na obali je razvidna iz dveh povezanih perspektiv: z mikro- in makroravni. Tako npr. izseljenec Kiqos, rojen v Dhërmiju/Drimadesu, ustvarja red na mikronivoju z razmejevanjem med seboj kot »domačinom« (*horianos*) in »Albanci« (*Alvanos*). Pri tem poudarja individualno in deloma tudi lokalno odgovornost za nečistočo na obali in v vasi. V razmejitvi med »Albanci« in *horiani* Kiqos najde svojo identiteto, postavljeno na vaško obalo, se opredeljuje kot domačin, soroden »grškosti« in različen od »albanskosti«. V procesu avtoidentifikacije definira tudi obalo in vas. S toponimi, za katere trdi, da so grškega izvora, postavi vas na geopolitični zemljevid nacionalnih držav. Kiqovo razumevanje prostora in kraja je na eni strani vezano na njegovo biografijo, na drugi pa se reproducira upoštevaje politične, ekonomske in administrativne sile in moči, ki sooblikujejo pogled na svet.

Po izjavah in zgodbah starejših vaščanov kakor tudi mlajše generacije domačinov, ki živijo v izseljenstvu, in lastnikov turističnih storitev, se zdi, da so pomeni vasi in njenega položaja – ali »kje« vasi – redefinirani v praksah posameznikov in načinu, kako doživljajo državno mejo med Albanijo in Grčijo. Ostareli vaščani redefinirajo položaj vasi glede na »cestno zaporo« in prepoved prehodov prek državne meje, mlajša generacija pa glede na ponovno odprtje državne meje med Albanijo in Grčijo, množične selitve, ki so ji sledile, in drugačne ekonomske in politične razmere v pokomunistični Albaniji.

TIHE ZGODBE KOMUNIZMA

Predstavljeno zgodovinopisje o območju Himarë/Himara v obdobju komunizma (drugo poglavje), vsebine zgodb starejših vaščanov, ki opisujejo poti prednikov (tretje poglavje), in navsezadnje tudi pogajanja in razprave o odpadkih na vaški obali (četrto poglavje), ustvarjajo vtis o odsotnosti, zamolčanosti zgodb o času komunizma. Vendar podrobnejši pogled v besedila med vrsticami posamičnih pisnih in ustnih virov razkriva latentno živost in vpliv komunizma: komunizem je bil in je še vedno učinkovit prav zaradi navidezne odsotnosti. Ideologija komunizma »tiho« kartira

pokrajino in pripoveduje svojo zgodbo z vidnimi objekti oz. sledmi svojega časa: gobasti bunkerji, uničene stavbe in drugi objekti (npr. Hotel Dhërmiu), zapuščeni nasadi citrusov in oljk, obledeli komunistični napisi »*Pionirët e Enverit*« na zidovih nekaterih stavb. Grenke zgodbe, ki opisujejo komunizem in pričajo o preteklosti, so prikrite, se skrivajo v ozadju. Slišati jih je mogoče v nekaterih izjavah, npr. Lefterijinega moža in starejših ženic: »Tudi Enver Hoxha nam je rekel, da ga politika ne zanima, in tudi on nas je spraševal, kako živimo, kaj pijemo in jemo. Nato pa nas je vse skupaj poslal v ječo!« Vpliv komunizma preseva tudi iz pregovarjanj o smeteh, še posebej ko se odgovornost prelaga s skupnosti na posameznika, in iz Anastasove zgodbe o odsotni modernizaciji in infrastrukturni nerazvitosti vasi, za katero krivi komunistično preteklost.

Odsotnost zgodb iz obdobja komunizma nakazuje, kako čas izolacije in represije še vedno živi, še zlasti pri starejših vaščanih. Moč komunistične »avtoritete«, ki je bila uveljavljena v figuri Enverja Hoxha in je prikrito uravnavala vsakdanje rutine posameznikov (prepoved gibanj zunaj državnih meja in nadzor gibanja znotraj njih, kolektivizacija zemlje, nacionalna enotnost, poenotenje posameznikov itn.) pušča sledi v idejah in normativih trenutno vladajoče politične stranke. Čeprav njena moč do določene mere vpliva tudi na vsakdanje prakse posameznikov, se dandanes razkriva na nekoliko drugačen način kakor v preteklosti. Vsakdanjik vaščanov spremljajo nenehnim izpadi električne energije in vode, množične selitve v Grčijo, Italijo in drugam, manjšinska problematika in regionalizmi (lokalnost oz. domačinskost), denacionalizacija in privatizacija delov obale, ki so obetavni za razvoj turizma, ipd. Od sesutja komunizma je minilo že več ko desetletje, globalizacija (oz. glokalizacija), ki je sledila takoj po njem, je opazna predvsem v večjih mestih (npr. Tirana in Drač), pa vendar se zdi, da se nekateri dejavniki, značilni za prejšnji sistem, npr. državni nadzor, pomanjkanje, ekonomska negotovost in nezaupanje v politično elito ali t. i. »državo« (*to kratos*), še ohranjajo. Učinki in vplivnost politične moči, ki se je od singularne moči despota zdaj prerazporedila na mnoštvo moči vladajočih političnih strank, so se v življenju in izkušnjah ljudi ohranili. Moč se namesto iz ene osebe in glasu udejanja v več glasovih, ki jim predvsem starejši vaščani pripisujejo avtoriteto in moč. Prav to pa ustvarja občutek, da se kljub radikalni spremembi sistema iz komunizma v demokracijo stvari niso zelo korenito spremenile. »Oko« ali bolje »oči« nadzora politike, ekonomije in birokracije so, kakor menijo starejši vaščani, še vedno postavljene »tja gor« (*apo apano*/*nga larg*), kamor po njihovem mnenju sodi trenutno vladajoča politična elita. Te »panoptične oči«, če si sposodim Foucaultov izraz, ostajajo in na neki način še vedno »špijonirajo« po vsakdanjiku vaščanov.

Sistem se je spremenil, nekateri ljudje so se izselili, drugi so se priselili. Moči pa, ki nenehno razmejujejo in kategorizirajo ljudi in kraje, ostajajo. Tako imajo prebivalci Dhërmija/Drimadesa občutek trajnega vsiljevanja različnih interesov, ki vplivajo na njihovo vsakdanje življenje. To je danes domnevno tudi eden od razlogov za odsotnost zgodb iz obdobja komunizma. Navsezadnje sem to doživela tudi sama, saj so bile tudi moje »oči«, vsaj v prvih mesecih terenskega dela, za marsikoga domnevne oči »države« ali pa morda kake mednarodne organizacije.

SPORNI ALI POVEZANI?

Proces nestabilne rekonstrukcije prostora in kraja v Dhërmiju/Drimadesu torej na eni strani ustvarja razlike in spornosti, na drugi pa razkriva podobnosti in medsebojne odnose. Nekatere raziskovalke (prim. Bender in Winer 2001, Low in Zúñiga 2003) so procese nestabilnih, neurejenih in fragmentiranih konstrukcij prostorov in krajev označile kot neogibno sporne in problematične. Kakor je razvidno iz raziskave v Dhërmiju/Drimadesu, pomeni prostorov in krajev niso le sporni, temveč predvsem dvoumni. V dvoumjih se pomeni stalno premikajo in spreminjajo glede na kontekst in posameznike, ki so vanj vključeni. O spornosti je mogoče govoriti le tedaj, ko si politične, ekonomske in družbene sile prizadevajo kategorizirati dvoumja in jih definirati kot »jasne« in »stabilne« entitete. Nestabilna konstrukcija prostora in kraja zato ni nujno razlog za neskladne pomene prostora in kraja. Prav tako pa pomenska neskladja in spornosti niso neogibne in vselej vnaprej določene, kakor predlagajo omenjene raziskovalke. Bolj kakor o spornosti prostorov (o kateri govorijo navedene avtorice) je smiselno govoriti o prostorih spornosti in neskladij. Prostori in kraji niso sporni sami po sebi in v sebi, temveč so vedno sporni zaradi nekoga in v zvezi z njim, medtem ko so za drugega živeti in doživeti kot povsem spravljivi.

Neskladja in spornosti, ki ustvarjajo in opredeljujejo prostore, kraje in ljudi, so del procesa nastajanja, ki poleg razmejitev in razločevanj razkriva tudi povezanost med ljudmi in kraji. Ljudje ustvarjajo in osmišljajo prostore in kraje v medsebojni povezanosti z drugimi prostori, kraji in ljudmi. Nenehna gibanja in potovanja vaščanov v preteklosti in vse do danes govorijo o vasi in jo hkrati razmejujejo od drugih prostorov in krajev na drugi strani morja ali gora, v Albaniji, Grčiji, Italiji, ZDA.

Spornost in povezanost prostorov in krajev v Dhërmiju/Drimadesu je vpeta v tri glavne kontekste. Prvi se navezuje na gibanja in selitve ljudi skoz kraje, drugi na delitve in razmejevanja ljudi in krajev, tretji pa na

razmerja moči, ki se konfigurirajo in locirajo kraje in ljudi. Za prebivalce Dhërmija/Drimadesa so gibanja, potovanja in selitve stalnica, spreminjala se je le njihova smer, pogostost, dinamika in način. Na tovrstne spremembe so poleg tehnološkega in gospodarskega razvoja vplivale tudi upravne, politične, ekonomske in družbene delitve ljudi in krajev, v okviru katerih se razmeščajo razmerja moči. Ta kartirajo tudi prostore in kraje, v katerih se posamezniki počutijo doma ali pa kot tujci in v njih oblikujejo svojo identiteto. Po Lefebvreu (1974), de Certeauju (1984), Ingoldu (1993 in 2000), Guptu in Fergusonu (1997), ki so premišljali o procesih konstrukcije prostora in kraja, sta prostor in kraj vedno razsrediščena: središča in obrobja spreminjajo svoje položaje in se tako nenehno rekonfigurirajo. Današnji svet je v svojem bistvu fraktalen (Appadurai 1996: 46), kar pomeni, da ne ustreza evklidskemu vzorcu z mejami, strukturami in pravili »urejenosti« sveta. Namesto tega se neurejeni fragmenti pretakajo in premeščajo od središč do obrobij in nenehno menjajo svoje položaje (prim. Green 2005).

Začrtanje državne meje leta 1913 je na vsakdanje prakse in življenje ljudi vplivalo šele 32 let pozneje, ko je bil prehod čez državno mejo zaprt in prepovedan. Čas komunizma je globoko vplival na domačine Dhërmija/Drimadesa: moč avtarkičnega vodje in nacionalne politike je preusmerila gibanja čez državno mejo v gibanja v njenih okvirih in s tem spremenila njihovo smer in dinamiko. Gibanja domačinov oz. odsotnost teh gibanj nista več temeljili na ekonomskih odnosih, temveč na politiki homogenizacije in enotnosti albanske nacije. Po letu 1990, s ponovnim odprtjem meja, so gibanja in selitve prek albansko-grške meje oživele. Spet sta se spremenili smer in dinamika, ko je šlo za množična izseljevanja, še posebej iz vasi z grško govorečim prebivalstvom. Transnacionalizem, globalizacija in regionalizem, ki ga podpira in pospešuje model supradržav (npr. Evropska unija), so postali del konstrukcije prostora in kraja tudi v vasi Dhërmi/Drimades. Ko izseljenci ohranjajo vezi z rojstno vasjo in ko se nenehno vračajo vanjo, vedno znova osmišljajo njen položaj na družbenem zemljevidu. Položaj je definiran s prostorsko hierarhijo, ki daje prednost gospodarskim vidikom in vplivom: tako je »grškost« povezana z modernostjo, »albanskost« pa z modernizacijo (o modernosti kljub prizadevanjem zanjo še ni mogoče govoriti) (prim. Green 2005: 230).

Nietzsche (1884) je že pred 124 leti zapisal znameniti stavek: »Bog je mrtev«; zaznamoval naj bi prelomnico med klasičnimi strukturami in zakonitostmi in procesi nastajanja. V teh procesih moč in razmerja moči niso več postavljena in urejena po načelu trdnih središč in obrobij, temveč po načelu fraktalov. To zdaj narekuje odnose moči in rekonfigurira prostorsko hierarhijo v vaseh, krajih in mestih po Albaniji, Evropi in sve-

tu z vse bolj poudarjenimi ekonomski učinki in kapitalom in vse manj z logiko nacionalnih držav.

Pojma »kje« in »kdo« sta odvisna od zgodovinskega, političnega in ekonomskega konteksta; pokomunistični čas, družbene in ekonomske spremembe in množične selitve so pomembno vplivale na rekonstrukcijo posameznikovega občutka za »dom«, njegovo pripadnost, lokalnost oz. domačinskost in postavljenost v vas Dhërmi/Drimades. Posamezniki imajo na eni strani opraviti z ideološkimi razmejitvami (prim. *horianos* vs. *ksenos*) in z njimi manipulirajo, na drugi strani pa v svojih zgodbah in izjavah obnavljajo in ustvarjajo prostorske razmejitve (prim. morje vs. gore). Na procese reprodukcije teh razmejitev danes vplivajo globalna ekonomija, razvoj informacijske tehnologije in geopolitična in ekonomska ideologija »supradržav«. Ob teh spremembah se domačini ne opredeljujejo več toliko z nacionalno pripadnostjo – kot Grki ali pa Albanci – temveč bolj z regionalnimi identitetami, ki jih postavljajo v prostor Evropske unije, saj ta daje prednost regionalizmom, jih postavlja pred nacionalizme (prim. Harvie 1994, Green 2005: 219). Tako se imajo številni domačini Himarë/Himara in še posebej Dhërmija/Drimadesa za Himarčane, svojo pripadnost postavljajo na območje Himarë/Himara kot neodvisen, poseben in razločljiv kraj na geopolitičnem zemljevidu Evropske unije (prim. www.himara.eu).

PRILOGE

Priloga 1

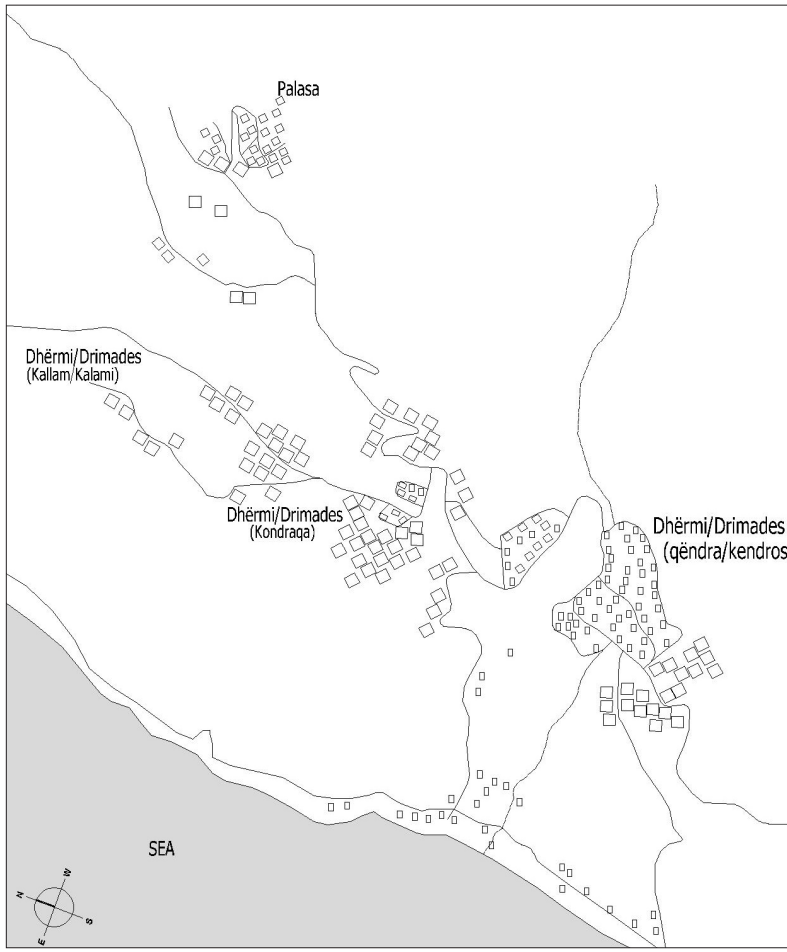

Soseske Dhërmija/Drimadesa

Priloga 2

Število prebivalcev v posameznih vaseh občineHimarë/Himara med leti 1926 in 2005 (INSTAT 2005).

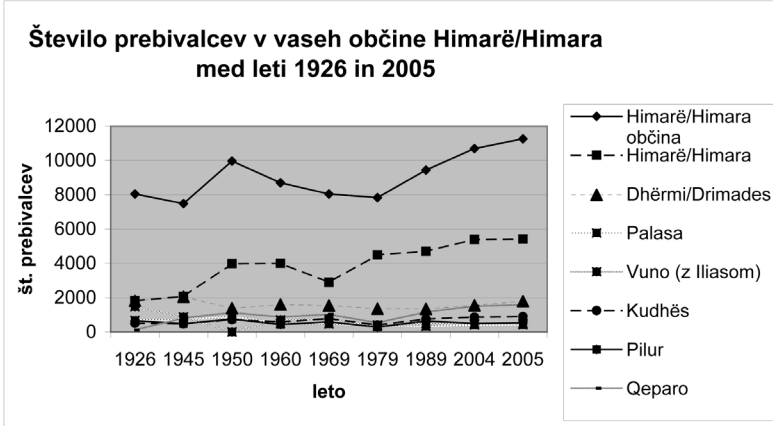

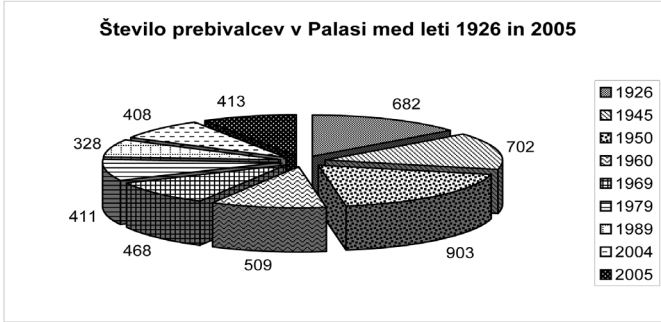

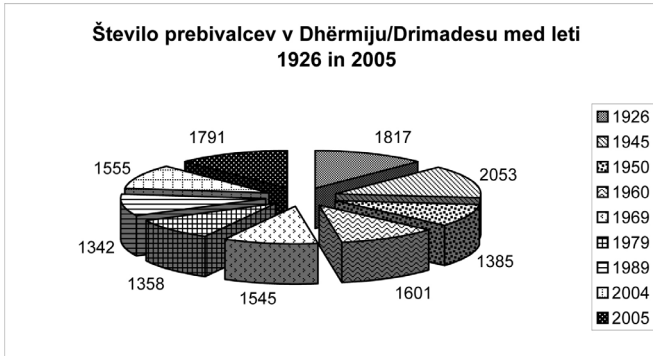

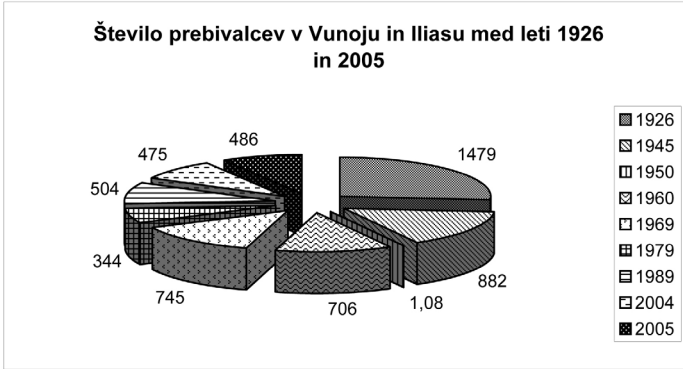
Število prebivalcev v Vunoju in Iliasu med leti 1926 in 2005
486
475
1479
504
344
882
745
706
1,08
1926
1945
1950
1960
1969
1979
1989
2004
2005

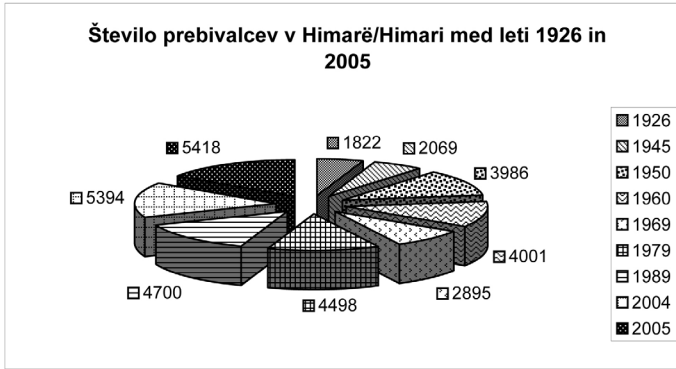
Število prebivalcev v Himarë/Himari med leti 1926 in 2005
5418
1822
2069
3986
5394
4001
4700
2895
4498
1926
1945
1950
1960
1969
1979
1989
2004
2005

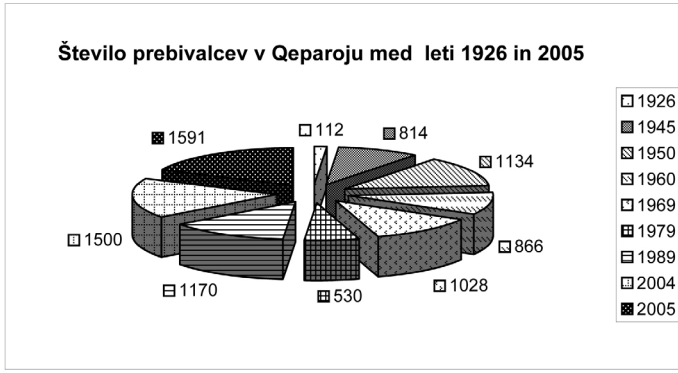
Število prebivalcev v Qeparoju med leti 1926 in 2005
1591
112
814
1134
1500
866
1170
530
1028
1926
1945
1950
1960
1969
1979
1989
2004
2005

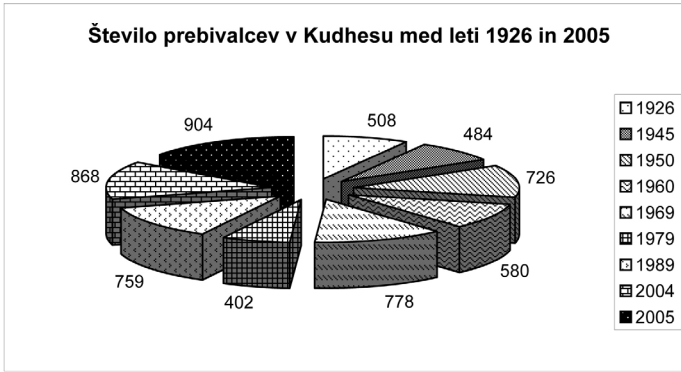
Število prebivalcev v Kudhesu med leti 1926 in 2005
904
508
484
868
726
759
402
778
580
1926
1945
1950
1960
1969
1979
1989
2004
2005

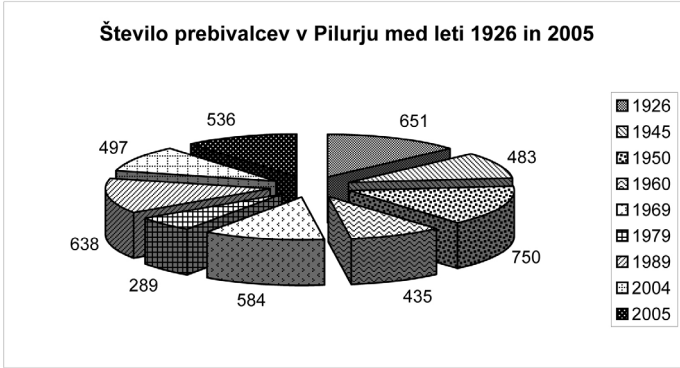
Število prebivalcev v Pilurju med leti 1926 in 2005
536
651
497
483
638
750
289
584
435
1926
1945
1950
1960
1969
1979
1989
2004
2005

Priloga 3

Zakon št. 7501, 19. julij 1991

O ZEMLJIŠČIH

- s spremembami v Zakonu 7983, leto 1995 -

Na temelju 16. člena, Zakona št. 7491, z dne 29.4.1991, »Temeljna ustavna določila«, po predlogu Sveta ministrov (Council of Ministers),

JE PARLAMENT

REPUBLIKE ALBANIJE

DOLOČIL:

1. člen

V Republiki Albaniji se zemlja deli na:
a) Kmetijske površine, namenjene obdelovanju in vrtnarjenju, sadovnjaki, vinogradi, oljčni nasadi, ne glede na njihovo velikost in lokacijo; bodisi na deželi, v manjših krajih ali večjih urbanih mestih.
b) Gozdne površine, pašnike in travnike.
c) Ne-kmetijske površine, na katerih se nahajajo gospodarski ali drugi javni objekti, vojaške enote; zazidljivo zemljišče s stanovanjskimi hišami in dvorišči; nezazidljivo zemljišče, namenjeno za javno uporabo (ceste, avtoceste, letališča, železnice, trgi, parki, vrti, športne površine, pokopališča); območje skalnih predelov, prodnatih obal, plaž, vodnih območij (jezera, rezervoarji, ribniki), kanali, reke, potoki, rečna korita, močvirja; arheološka najdbišča in spomeniška območja in vsa ostala zemlja, ki ni vključena pod točko »a« in »b« tega člena.

2. člen

Država daje zemljo v last fizičnim in pravnim osebam. Slednje imajo pravico do zemljiške lastnine in vse druge pravice, ki jih predpisuje ta zakon.

3. člen

Kmetijske površine so dane v lastništvo ali v uporabo državnim, pravnim ali fizičnim osebam, brez obveznosti povračila.

3a člen

Lastniki kmetijskih površin lahko dajejo zemljo v najem domačim ali tujim fizičnim in pravnim osebam. Pri najemanju kmetijskih zemljišč se mora upoštevati določila civilnega prava o najemnih pogodbah.

4 člen

Tuje fizične ali pravne osebe lahko najamejo zemljo za gradnjo ali za katerokoli drugo gospodarsko aktivnost. Namen in pogoji uporabe so določeni v posebni pogodbi.

Najem zemljišča je možen po presoji o namenu uporabe zemljišča, njegovi lokaciji in drugih gospodarskih dejavnikov, v skladu s pogoji, določenimi s strani Sveta ministrov.

5 člen

Ob delitvi zemljišč imajo družine, ki so sodelovale v kmetijski zadrugi, pravico do pridobitve in zasebnega upravljanja dela zemljišča. Družine postanejo lastnice dela kmetijskega zemljišča, ki je pripadal zadrugi, v kateri so delovale. Velikost in lokacijo teh zemljišč določi Komisija za zemljišča.

Kmečkim družinam v hribovitih in goratih predelih, ki jim zaradi pomanjkanja obdelovalnih površin država ne more dati v last minimalne velikosti kmetijskega zemljišča, se zagotovi druga sredstva za življenje, kot so denarna podpora, ukrepi za povečanje zaposlenosti prebivalcev, socialna pomoč in preseljevanja prebivalcev v skladu s programom Sveta ministrov.

5. a člen

Komisije za skupno zemljiško lastnino morajo dokumentacijo v zvezi z delitvijo zemljišč posredovati območnemu Katastrskemu uradu, glede na predpisana določila in pogoje.

6. člen

Družine, ki živijo na deželi in niso članice kmetijske zadruge ter tisti posamezniki, ki delajo in živijo v kmetijskih podjetjih imajo pravico do uporabe kmetijskih površin, katerih velikost določi Svet ministrov.

7. člen

Oblikuje se Vladno komisijo za zemljišča pri Ministrstvu za kmetijstvo, regionalne, občinske in vaške komisije, ki razdelijo zemljišča v last ali uporabo pravnim in fizičnim osebam ter skrbijo za odpravo nejasnosti, ki so se nedavno pojavile na tem področju.

Pravice in dolžnosti naštetih komisij določi Svet ministrov.

8. člen

Velikosti in meje zemljišč, ki so bile v lastništvu ali uporabi pravnih ali fizičnih oseb po sistemu kolektivnega lastništva zemljišč, ne veljajo več.

9. člen

Katastrska pisarna določenega okraja je državni urad, ki je zadolžen za registracijo vseh podatkov, ki se nanašajo na zamljišče.

10. člen

Zemljišče, ki je dano v lastništvo ali v uporabo katerikoli pravni ali fizični osebi, je registrirano v Katastrskem uradu. Kakršnekoli spremembe po prvi registraciji so zabeležene v Katastrskem uradu.

V primeru, da pravna ali fizična oseba zavrne dodeljeno zemljiško lastnino (*tapi*), jo je potrebno v 15 dneh uradno obvestiti s pisno odločbo o dodelitvi zemljišča. Če v mesecu dni po prejemu odločbe oseba zemljišča ne sprejme ali ga sprejme, vendar se pisno odpove njegovi lastnini, izgubi

pravico do lastnine ali uporabe zemljišča. V takem primeru lastnik zemljišča postane država.

11. člen

Fizične ali pravne osebe, ki so ali pa bodo prejele v lastništvo ali v uporabo obdelovalno površino, jo lahko izkoriščajo le v kmetijske namene, pri čemer morajo skrbeti za ohranjanje in povečevanje njene rodovitnosti in zgraditi objekte za njeno varovanje.

12. člen

Lastniki ali uporabniki kmetijskih zemljišč morajo varovati namakalne in hidroelektrične sisteme, njihove instalacije in opremo. Noben lastnik ali uporabnik ne more prepovedati drugim lastnikom in uporabnikom, da uporabljajo omenjene instalacije in opremo.

Uradi lokalnih oblasti imajo pristojnost reševanja sporov v zvezi s tem.

13. člen

Bivalne hiše, ekonomski, socialni, kulturni in drugi objekti se gradijo znotraj rumeno označenih območij v urbanističnem načrtu.

Gradbena zemljišča se deli z ali brez povračil, v skladu s pogoji, ki jih določi Svet ministrov.
Brez posebne odločbe pristojnega urada gradnja zunaj poseljenih območij ni dovoljena.

Vrednost zemljišča se upošteva v celotni vrednosti gradnje in montaže.

14. člen

Na kmetijskih zemljiščih se lahko gradi objekte, ki so namenjeni poljedelstvu in živinoreji, v skladu z določili Sveta ministrov.

15. člen

Katerikoli pravni ali fizični osebi, ki je prejela zemljišče v uporabo in ga v roku enega leta ni uporabila v kmetijske ali živinorejske namene, se odvzame pravica do uporabe zemljišča.

16. člen

Če pravna ali fizična oseba, ki je prejela v lastništvo ali uporabo zazidljivo zemljišče ali pa zemljišče, ki je namenjeno drugim gospodarskim aktivnostim, ne konča projekta v dogovorjenem roku, mora plačati znesek denarja, ki je enak znesku povprečne letne najemnine za zemljišče.

17. člen

Da bi varovali okolje, zemljo in rastline ter preprečili onesnaževanje voda, ogrožanje ljudi, živali in ptic, je potrebno industrijske odpadke, mineralne ostanke, onesnažene vode, ki so škodljive kmetijstvu, odlagati na posebnih mestih. Lokacija in območje tovrstnih odlagališč morata biti predhodno potrjena. V nasprotnem primeru gradnja ali uporaba odlagališča ni dovoljena.

Drugačno odlaganje ali zakopavanje odpadkov domačega ali tujega izvora je strogo prepovedano.

18. člen

Ko pristojni organ izda gradbeno in lokacijsko dovoljenje, je zemljišče dano v lastništvo ali uporabo tistemu, ki gradnjo izvaja, vendar ne prej kot v treh mesecih po začetku gradnje. Sprememba v katastrskem zapisu se opravi po začetku gradnje.

19. člen

Kadar država potrebuje kmetijsko zemljišče za druge namene, lahko na podlagi odločbe ustreznega organa katerikoli pravni ali fizični osebi odvzame pravico do lastnine ali uporabe zemljišča. Država je dolžna odvzeto zemljišče nadomestiti z drugo enakovredno parcelo ali zemljiščem. Če to ni mogoče, mora predhodnemu lastniku izplačati vrednost zemljišča in naložb na njem. Spore glede višine denarnih kompenzacij ureja pristojno sodišče.

20. člen

Posamezniki ali pravne osebe, ki povzročijo škodo v sadovnjakih, oljčnih nasadih, vinogradih ali na kmetijskih pridelkih v gospodarskih, družbenih, kulturnih in drugih objektih, morajo povrniti škodo lastniku uni-

čenega pridelka. Višino zneska povračila določi izvršni odbor Svêta za lokalno samoupravo na podlagi realne vrednosti nastale škode.

Spore glede plačila kompenzacije ureja pristojno sodišče.

21. člen

Organi lokalnih oblasti morajo v skladu s svojimi pristojnostmi preprečiti poselitev ali uporabo zemljišč, ki je v nasprotju z določili tega zakona ali njegovih podzakonskih aktov.

Starešina vasi, komisija za delitev zemlje, uradniki Katastrskega urada, pristojni za urbanistično planiranje in policisti morajo prijaviti pravne ali fizične osebe, ki naselijo, poškodujejo ali gradijo na zemljišču v nasprotju s tem zakonom.

Lastniki ali uporabniki zemljišč, ki so že prejeli dokument o zemljiškem lastništvu (*tapi*), imajo pravico, lahko prijavijo kršitve tega zakona, kadar jih opazijo.

Kršitve se v roku dveh dni prijavi Svetu za lokalno samoupravo, v kateri je prišlo do kršitve.

Pristojni svêt se mora sestati v petnajstih dneh po prijavi kršitve in se odločiti za eno od naslednjih možnosti:

a) sprostitev zemljišča in povrnitev prvotnega stanja na njem v roku treh dni;
b) zrušitev nezakonito zgrajenih objektov v mejah zemljišča in povrnitev prvotnega stanja v roku petih dni;
c) plačilo kazni v znesku 5 lekov na kvadratni meter; ali
č) kompenzacijo za nastalo gospodarsko škodo pravni ali fizični osebi, ki je zakoniti lastnik ali uporabnik zemljišča.

Možnosti »a« in »b« se uporabita v primerih, kadar je katastrski predmet spremenjeno kmetijsko zemljišče. V teh primerih mora oseba, ki je odgovorna za škodo, sama poravnati stroške, ki nastanejo s povrnitvijo prvotnega stanja. Možnosti »c« in »č« se uporabita v primerih ilegalne rabe drugih zemljišč v kmetijske namene.

Kadar zemljišče ni bilo dano v individualno lastništvo ali uporabo, se kompenzacija izplača lokalni skupnosti ali občini.

Odločba lokalne skupnost ali občine predstavlja podlago za izvršitev.

Kadar sta v odločbi lokalnega ali občinskega sveta uporabljeni možnosti »c« in »č« in oseba, ki je povzročila škodo, ne plača kazni prostovoljno, jo v roku 15 dni izterja izvršni organ pristojnega sodišča.

Institucije javnega reda so v skladu s svojimi pravnimi pooblastili dolžne izvršiti odločbe lokalnega ali občinskega sveta v roku 5 dni.

Kadar oseba, ki je povzročila škodo prebiva na območju, ki je v pristojnosti druge sodne oblasti, mora odločbo izvršiti predstavnik tega sodišča.

Ministrstvo za pravosodje mora zaposliti zadostno število uradnih oseb, ki skrbijo za izvajanje odločb glede lastništva.

Če oseba, ki je povzročila škodo, ne upošteva odločitev lokalnega ali občinskega sveta, izdanih v skladu z določili tega zakona, mora svet primer predati okrožnemu sodišču.

22. člen

Kadar tretja oseba naseli ali poškoduje zemljišče, se lastnik lahko pritoži na sodišče.

23. člen

Osebe, ki ravnajo v nasprotju z določili tega zakona ali posebnimi določili pravnih aktov Sveta mistrov, ki se nanašajo na te zadeve; ki ne poskrbijo za varnostne ukrepe; ki ne vrnejo zemljišča v uporabo v časovnem roku, ki je določen v pogodbi; ki brez opravičljivega razloga ne obvestijo pristojnega zemljiškega urada o spremembah stanja zemljišča, ki ga imajo v lasti ali uporabi, jih vodja pristojnega zemljiškega urada kaznuje s plačilom kazni v višini 2000 do 5000 lekov za administrativni prekršek, razen če kršitev predstavlja kaznivo dejanje.

V destih dneh po odločbi o prekršku se lahko vloži pritožba vodji izvršnega organa lokalne skupnosti, katerega odločitev je dokončna.

Posameznike, ki v nasprotju s pravnimi določili zasedejo, poškodujejo ali izrabijo zemljišče na kakršenkoli način, se obravnava v skladu z določili kazenskega zakonika.

23a. člen

Kadar član Komisije za zemljišča ravna v nasprotju s 5. členom tega zakona ali drugimi zakonskimi ali podzakonskimi akti, ki urejajo dokumentacijo delitve zemljišč, se vsem članom lokalne Komisije za zemljišča izreče kazen za administrativni prekršek v znesku od 2000 do 5000 lekov, glede na raven njihove odgovornosti, razen če kršitve predstavljajo kaznivo dejanje.

Višino kazni določil vodja okrožnega sveta, kot predsednik Okrožne zemljiške komisije. Njegova odločitev je dokončna.

Okrožna zemljiška komisija lahko predsednika ali tajnika lokalne zemljiške komisije obtoži kaznivega dejanja, kadar ta dva po izreku kazni za administrativni prekršek ne predložita ustrezne dokumentacije.

24. člen

Svet ministrov je pristojen za določitev kriterijev delitve, registracije, spremembe, prenosa lastništva, vrednotenja in najemanja zemljišč; prav tako je pristojen za določitev nalog Katastrskega urada.

25. člen

Kmetijsko zemljišče, ki je dano v lastništvo na temelju tega zakona, se deduje v skladu s pravnimi uredbami o dedovanju.

26. člen

Zakon št. 5686, z dne 21.2.1987 »O zaščiti zemljišč«, kot tudi drugi podzakonski akti, ki so v nasprotju s tem zakonom, ne veljajo več.

27. člen

Ta zakon začne veljati takoj.

Priloga 4

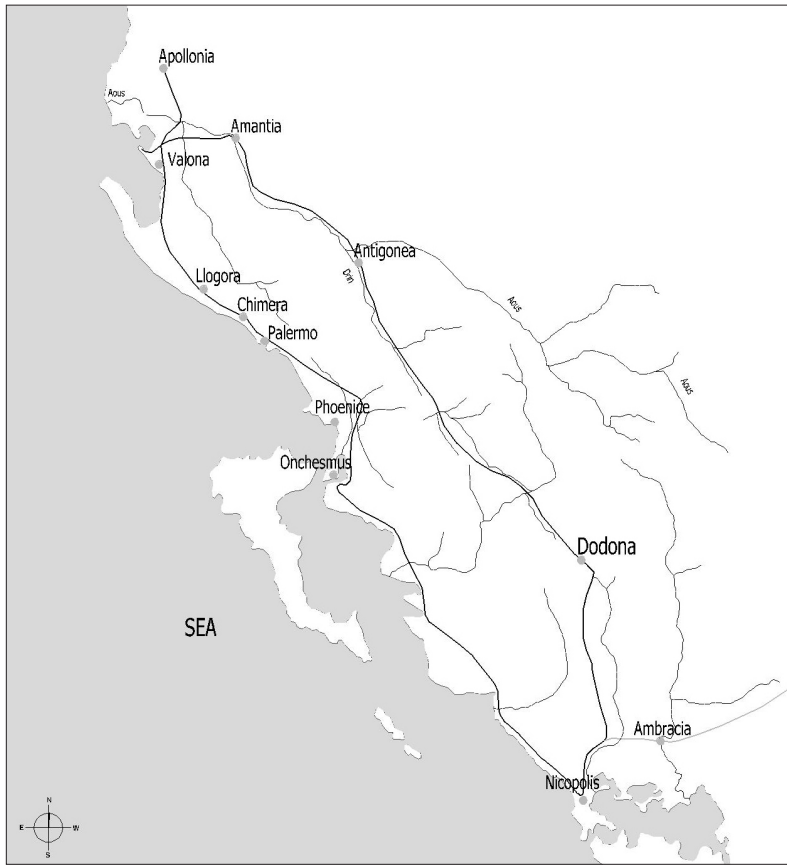

Cesta *Via Egnatia.*

LITERATURA

Albanian Coastal Zone Development and Cleanup Program. Environment and Social Safeguards Framework (Phase I). April 20th 2005. Republic of Albania. Ministry of Territorial Adjustment and Tourism, http://www-ds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2005/05/19/000011823_20050519133519/Rendered/PDF/E11410rev0ICZMCP1ESSF1final.pdf (zadnjič obiskano 27.7.2007).

Albanian Association of Municipalities. 2001. *Local Government in Albania*. Tirana: Albanian Association of Municipalities.

Althusser, Louis. 1980 [1977]. *Ideologija in ideološki aparati države (opombe k raziskavi)*. Prev. Skušek-Močnik Zoja in Slavoj Žižek. Ljubljana: Cankarjeva Založba.

Anderson, Benedict. 1995 [1983]. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London, New York: Verso.

Appadurai, Arjun. 1996. *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.

Backer, Berit. 2003. *Behind Stone Walls. Changing Household Organisation Among the Albanians of Kosova*. Tiranë: Dukagjini Balkan Book, Peja.

Ballinger, Pamela. 2003. *History in Exile. Memory and Identity at the Borders of the Balkans*. Princeton: Princeton University Press.

Barleti, Martin. 1967. *Historia e Jetës dhe Veprave të Skënderbeut*. Prev. Stefan Prifti. Tiranë.

Barth, Fredrik (ur.). 1970 [1969]. *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organisation of Culture Difference*. London: George Allen & Uniwin.

Bender, Barbara in Margot Winer (ur.). 2001. *Contested Landscapes. Movement, Exile and Place*. Oxford and New York: Berg Publishers.

Bender, Barbara. 2001. Introduction. V: Bender, Barbara in Margot Winer (ur.), *Contested Landscapes. Movement, Exile and Place*. Oxford and New York: Berg Publishers.

Berishaj, Nikollë. 1989. *Albansko-slovenski in slovensko-albanski slovar. Fjalor Shqip-Sllovenisht dhe Sllovenisht-Shqip*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Berishaj, Martin. 2004. *Skrita moč bese. Ženske v imaginariju albanskega*

tradicionalizma. Dodatek Skenderbegov Kanon. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Bërxholi, Arqile. 2004. Organizimi Administrativo-Tokësore i Bregut pas Vitit 1913 e Deri sot. V: Nasi, Lefter, Kristaq Prifti, idr. (ur.), *Himara në Shekuj*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.

Bixhili, Foto. 2004. *Jipet e Iperit. Himariotët*. Tiranë: Botimet Toena.

Bjelić, Dušan I. in Obrad Savić (ur.). 2002. *Balkan as Metaphor. Between Globalization and Fragmentation*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Blumi, Isa. 2002. The Role of Education in the Formation of Albanian Identity and its Myths. V: Schwandner-Sievers, Stephanie in Bernd J. Fischer (ur.), *Albanian Identities. Myth and History*. London: Hurst & Company.

Bollano, Theodhori idr. 2006. Problemi i Pronës dhe Opsionet e Zgjidhjes së këtij Problemi Madhor si Potencial për Zhvillimin Ekonomik të Zonës. V: *Punimet e Konferencës Pan-Himariote 2005. Ndërtimi i së Ardhmes së Himarës.* Tiranë: Shtëpisë Botuese FLESH.

Bos in UNPO Mission. 1994. *Mission Report on the Situation of the Greek Minority in Albania*. Unrepresented Nations and Peoples Organisation.

Brookfield, Harold C. 1969. On the Environment as Perceived. *Progress in Geography*, 1: 53-80.

du Boulay, Juliet. 1991. Cosmos and Gender in Village Greece. V: Loizos, Peter in Evthymios Papataxiarchis (ur.), *Contested Identities: Gender and Kinship in Modern Greece.* Princeton: Princeton University Press.

Byron, Lord George Gordon. 1891. *The Poems and Dramas of Lord Byron*. 2 Vol. Chicago: Belford-Clarke Co.

Campbell, John K. 1964. *Honour, Family and Patronage: a Study of Instrututions and Moral Values in a Greek Mountain Community*. Oxford: Clarendon Press.

Cancik Hubert in Helmuth Schneider (ur.). 1997. *Der Neue Pauly Enzyklopädie der Antike*. Band 2. Stuttgart: Verlag J.B. Metzler.

Ceka, Neritan. 2005. *The Illyrians. To the Albanians*. Tirana: Migjeni.

de Certeau, Michael. 1984. *The Practice of Everyday Life.* Berkeley: University of California Press.

CIA Factbook. 2007. Albania, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html (Zadnjič obiskano 27. 10.2007).

Clayer, Nathalie. 2003. God in the »Land of the Mercedes«. The Religious Communities in Albania Since 1990. V: von Peter Jordan idr. (ur.), *Österreischiche Osthefte*, *Sonderband 17, Albanien, Herausgegeben*. Wien: Peter Lang.

Clayer, Nathalie. 2006. L'albanisation de la Zone Frontière Albano-Grecque et ses Aléas dans l'entre-deux-Guerres. *A Paraître dans les Actes du Colloque »Frontières«*, Athènes, Septembre.

Cohen, Anthony P. 1994. *Self Consciousness. An Alternative Anthropology of Identity*. London and New York: Routledge.

Cohen, Erik. 1974. Who is a Tourist? *Sociological Review*, 22 (4): 527-553.

Crandall, R. 1980. Motivations for Leisure. *Journal of Leisure Research*, 12 (1): 45-54.

Cowan, Jane K. 1991. Going Out for Coffee? Contesting the Grounds of Gendered Pleasures in Everyday Sociability. V: Loizos, Peter and Evthymios Papataxiarchis (ur.), *Contested Identities. Gender and Kinship in Modern Greece*. Princeton: Princeton University Press.

Cungu, Azeta in Johan F.M Swinnen. 1999. Albania's Radical Agrarian Reform. *Economic Development and Cultural Change*, 47(3): 605-19.

Çakali, Pollo, Leonidha Papa idr. 2006. Problemi (et) Prone në Bregdet dhe Opsionet e Zgjidhjes së Këproblemi Madhor Parë si Potenciali Kryesor për Zhvilimin të Zones. V: Nasi, Lefter, Kristaq Prifti, idr. (ur.), *Himara në Shekuj*. Tiranë: Akademia e Shkencave Shqipërisë.

Çami, Muin. 2004. Himara në 1912-1914 (Vështrimi Historik). V: Nasi, Lefter, Kristaq Prifti, idr. (ur.), *Himara në Shekuj*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.

Danforth, Loring. 1995. *The Macedonian Conflict. Ethnic Nationalism in a Transnational World*. Princeton: Princeton University Press.

Dede, Kosta. 1978. *Drimades tis Himaras*. Athens.

Dedej, Zamir. 2002. National Report on Marine and Coastal Biodiversity. Republic of Albania Tirana, March 2002,
http://nfp-.eionet.eu.int:8180/convention/other_conv/1075458781(Zadnjič obiskano 20.10.2007).

Demographic Atlas of Albania. 2003. *Atlas of Albania*. Tirana: Verlag and Shtypshkronja Ilar.

Derhemi, Eda. 2003. New Albanian Immigrants in Thessaloniki, Greece: Processes of Economic and Social Incorporation. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 29 (6): 1015-1032.

De Soto, Hermine. 2000. Contested Landscapes: Reconstructing Environment and Memory in Postsocialist Saxony-Anhalt. V: Berdahl, Daphne, Matti Bunzl in Martha Lampland (ur.), *Altering States. Ethnographies of Transition in Eastern Europe and the Former Soviet Union*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Douglas, M. 2002 [1966]. *Purity and danger*. London: Routledge.

Dubisch, Jill. 1991. Gender, Kinship, and Religion: »Reconstructing« the Anthropology of Greece. V: Loizos, Peter in Evthymios Papataxiarchis

(ur.), *Contested Identities. Gender and Kinship in Modern Greece*. Princeton: Princeton University Press.

Duijzings, Ger. 2002. Religion and the Politics of »Albanianism«: Naim Frashëri's Bektashi Writings. V: Schwandner-Sievers, Stephanie in Fischer, Bernd J. (ur.), *Albanian Identities. Myth and Hystory*. London: Hurst & Company.

Duka, Ferit. 2004. Aspekte Social-Ekonomike dhe Demografike të Himarës Gjatë Sundimit Osman (shek. XV-XVI). V: Nasi, Lefter, Kristaq Prifti, idr. (ur.), *Himara në Shekuj*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.

Durham, M. Edit. 1909. *High Albania*. London: Edward Arnold.

Durham, M. Edit. 1928. *Some Tribal Origins, Laws and Customs of the Balkans*. London: George Allen and Unwin.

Durkheim, Émile. 1976 [1915]. *The Elementary Forms of the Religious Life*. Prev. J. W, Swain, 2nd ed. London: Allen and Unwin.

Elezi, Ismet. 2006. *Kanuni i Labërisë*. Tiranë: Botimet Toena.

Elsie, Robert. 2001. *A Dictionary of Albanian Religion, Mythology, and Folk Culture*. London: Hurst & Company.

Eriksen, Thomas Hylland. 1993. *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press.

Evans-Pritchard, E. E. 1940. *The Nuer. A Description of the Modes of Livelihood and Political Institutions of a Nilotic People*. Oxford: Clarendon.

Fagan, Brian M. idr. (ur.). 1996. *The Oxford Companion to Archaeology*. Oxford: Oxford University Press.

Feld, Steven in Keith H. Basso (ur.). 1996. *Senses of Place*. Santa Fe: School of American Research Press.

Ferguson, Charles A. 1959. Diglossia. *Journal of the Linguistic Circle of New York*.

First Report Submitted by the Republic of Albania, Under Article 25, Paragraph 1, of the Council of Europe. Framework Convention for the Protection of the National Minorities, 2001. http://www.mfa.gov.al/english/pdf_files/Raporti%20i%20Pare%20(ang).pdf (Zadnjič obiskano, 27. 7.2007).

Fjalor i Shqipes së Sotme. 1980. Tiranë: Instituti i Gjuhësisë dhe Letësrsisë, Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë.

Foucault, Michel. 1975. *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. New York: Vintage.

Foucault, Michel. 1980. *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*. V: Colin Gordon (ur.). New York: Pantheon.

Frashëri, Kristo. 2004. Himara në Burimet Dokumentare Historike.

Korrieri 3. december, str. 13-15; 4. december, str. 14-15; 7. december, str. 18-19; 8. december, str. 17.

Frashëri, Kristo. 2005. *Himara dhe Përkatësia Ethnike e Himarjotëve. Bisedë me Historianët Grekë*. Tiranë: Botimet Toena.

Gingrich, Andre. 1998. Frontier Myths of Orientalism: The Muslim World in Public and Popular Cultures of Central Europe. V: Baskar, Bojan in Borut Brumen (ur.), *MESS: Mediterranean Ethnological Summer School*, *2*. Ljubljana: Inštitut za multikulturne raziskave.

Gjikopulli, Marko in Leonidha Prifti. 2006. Arsimi në Himarë: Shkolla dhe Gjendja e Saj. Detyrat për të Ardhmen. V: *Punimet e konferencës Pan-Himariote 2005. Ndërtimi i së ardhmes së Himarës.* Tiranë: Shtëpisë Botuese FLESH.

Gjikopulli, Marko. 2007. *Shkolla »Gjikë Bixhili«- Dhërmi –Historiku*. Tiranë.

Gjipali, Ilir. 2004. Kërkime Arkeologjike në Bregdetinn Jonian. V: Nasi, Prifti, idr. (ur.), *Himara në shekuj*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.

Glenny, Misha. 2000 [1999]. *The Balkans 1804-1999. Nationalism, War and the Great Powers*. London: Grant Books

Glytsos, Nicholas P. 1995. Problems and Policies Regarding the Socio-economic Integration of Returnees and Foreign Workers in Greece. *International Migration*, 33 (2): 155-76.

Gold, John R. 1980. *An Introduction to Behavioural Geography*. Oxford: Oxford University Press.

Gould, Peter in Rodney White. 1974. *Mental Maps*. England: Penguin Books.

Grameno, Mihael. 1925. *Kryengritja Shqiptarë*. Vlorë.

Green, Sarah F. 2005. *Notes from the Balkans. Locating Marginality and Ambiguity on the Greek-Albanian Border*. Princeton: Princeton University Press.

Gregorič Bon, Nataša. 2007a. Kartiranje in vzpostavljanje prostorov v Dermiju/Drimadesu v južni Albaniji. *Traditiones*, 36 (2): 159–174.

Gregorič Bon, Nataša. 2007b. Smeti kot stvari zunaj kraja v Dermiju/Drimadesu, južna Albanija. *Glasnik Slovenskega etnološkega dru*štva 47 (3-4): 17–26.

Grillo, Ralph. 1996. Language and Linguistic. V: Barnard Alan in Jonathan Spencer (ur.), *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London: Routledge.

Grosjean François. 1982. *Life with two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Gupta, Akhil in James Ferguson (ur.). 2001 [1997]. *Culture, Power and*

Place. Explorations in Critical Anthropology. Durham, London: Duke University Press.

Gupta, Akhil. 2001 [1997]. The Song of the Nonaligned World: Transnational Identities and te Reinscription of Space in Late Capitalism. V: Gupta, Akhil in James Ferguson (ur.), *Culture, Power and Place. Explorations in Critical Anthropology*. Durham, London: Duke University Press.

Hagedorn, Konrad. 2002. The Political Economy and Institutional Evolution of Privatisation and Restructuring of Agricultural Land in Central and Eastern Europe. *Paper presented to the Regional Conference on Land Issues in Central and Eastern Europe and the CIS*, Budapest, Hungary, april 3-6, 2002.

Hammond, N.G.L. 1967. *Epirus. The Geography, the Ancient Remains, the History and the Topography of Epirus and Adjacent Areas*. Oxford: Clarendon Press.

Hammond, N.G.L. in H.H. Schullard (ur.). 1976 [1970]. Th*e Oxford Classical Dictionary. Second Edition*. Oxford: Clarendon Press.

Hamers, Josiane F. in Michael A. Blanc. 1989. *Bilinguality and Bilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Harding, A.F. 2000. *European Societies of the Bronze Age*. Cambridge: Cambridge University Press.

Harvey, David. 1973. *Social Justice and the City*. London: Arnold.

Harvie, Christopher. 1994. *The Rise of Regional Europe*. London: Routledge.

Hasluck, Margaret. 1954. *The Unwritten Law of Albania*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hatzhiantoniou, Kosta. 2002. *Himara, to Aparto Kastro tou Helenismou*. Athina.

Hatziprokopiou, Panos. 2003. Albanian Immigrants in Thessaloniki, Greece: Process of Economic and Social Incorporation. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 29 (6): 1033-1059.

Heidegger Martin. 1977. Building Dwelling Thinking. V: Krell D.F. (ur.), *Basic Writings*. New York: Harper and Row.

Henry, Rosita. 1994. Kuranda at War: Contested Space and the Politics of the Market Place. *Australian Journal of Anthropology*, 5 (3): 294-305.

Herzfeld, Michael. 1982. *Ours Once More. Folklore, Ideology, and the Making of Modern Greec*e. Austin: University of Texas Press.

Herzfeld, Michael. 1985. *The Poetic of Manhood. Contest and Identity in a Cretan Mountain Village.* Princeton: Princeton University Press.

Herzfeld, Michael. 1991. *A Place in History. Social and Monumental Time in a Cretan Town*. Princeton: Princeton University Press.

Herzfeld, Michael. 2005. *Cultural Intimacy. Social Poetics in the Nation-State.* New York: Routledge.

Hirsch, Eric in Michael O'Hanlon. 1995. *The Anthropology of Landscape. Perspectives on Place and Space.* Oxford: Clarendon Press.

Hirschon, Renée. 1983. Women the Aged and Religious Activity: Oppositions and Complementarity in an Urban Locality. V: Allen, P. in L. Mackrakis (ur.), Women and Men in Greece. *Journal of Modern Greek Studies*, 1 (1)113-129.

Hirschon, Renée. 1998 [1989]. *Heirs of the Greek Catastrophe. The Social Life of Asia Minor Refugees in Piraeus*. New York: Berghahn Books.

Hobhouse, John Cam. 1813. *A Journey Through Albania and Other Provinces of Turkey in Europe and Asia Constantinople during the years 1809 and 1810*. London: James Cawthorn.

Hobsbawm, Eric in Terrence Ranger. 2001 [1983]. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hysa, Ramazan. 2005. *Albanian – English – Albanian Dictionary*. Tiranë: EDFA.

Ingold, Tim. 1993. The Temporality of the Landscape. *World Archaeology. Conceptions of Time in Ancient Society*, 25 (2): 153-174.

Ingold, Tim. 1996. Social Relations, Human Ecology and the Evolution of Culture: An Exploration of Concepts and Definitions. V: Lock, Andrew in Charles R. Peters (ur.), *Handbook of Human Symbolic Evolution*. Oxford: Clarendon Press.

Ingold, Tim. 2000. *The Perception of the Environment. Essays in Livelihood, Dwelling and Skill*. London and New York: Routledge.

INSTAT (2004). *Albania Census Atlas 2001*. Tiranë: Instituti i Statistikës.

Iossifides, Marina A. 1991. Sisters in Christ: Metaphors of Kinship Among Greek Nuns. V: Loizos, Peter in Evthymios Papataxiarchis (ur.), *Contested Identities. Gender and Kinship in Modern Greece*. Princeton: Princeton University Press.

Jacques, Edwin E. 1995 [1908]. *The Albanians. An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*. North Carolina and London: McFarland & Company, Inc. Publishers Jefferson.

Jezernik, Božidar. 1998. *Dežela, kjer gre vse narobe. Prispevki k etnologiji Balkana*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, zbirka Sophia 2/98.

Jorgji, Kristaq V. 2006a. *The Himariotes Discuss on Himara*. ABC Daily, april 1, str. 4-6.

Jorgji, Kristaq V. 2006b. *How the Himariotes see Himara*. ABC Daily, april 2, str. 18.

Jorgji, Kristaq V. 2006c. *A Review of Mr. Frashëri's Paper on Himara:*

»*Conversation with the Greek Historians*«, http://www.himara.eu/articles/004-en.html (Zadnjič obiskano, 28.10.2007).

Just, Roger. 1991. The Limits of Kinship. V: Loizos, Peter in Evthymios Papataxiarchis (ur.), *Contested Identities. Gender and Kinship in Modern Greece.* Princeton: Princeton University Press.

Kabo, Mevlan. 2004. Veçori Gjeografike të Trevës së Himarës. V: Nasi, Lefter, Kristaq Prifti, idr. (ur.), *Himara në Shekuj*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.

Kalčić, Špela. 2006. *Oblačilne prakse in procesi redefinicije identitete v slovenskih muslimanskih skupnostih po razpadu Jugoslavije*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.

Kasoruho, Amik. 1996. *Një Ankth Gjysmëshekullor. Shqipëria e Enver Hoxhës*. Tiranë: Çabej.

Keena, Margaret E. 1993. Return Migrants and Tourism Development: An Example from Cyclades. *Journal of Modern Greek Studies*, 11 (1): 75-96.

Knežević Hočevar, Duška. 1999. *Družbena razmejevanja v Dolini Zgornje Kolpe. Domačinska zamišljanja nacije in lokalitete*. Ljubljana: Založba ZRC.

Koçi, Jano. 2006. *Himara (Kaonia). Arkeologji-Histori-Kulturë-Himara Sot*. Tiranë: Shtëpia botuese Gent Grafik.

Koka, Viron. 2004. Pretendimet Greke Ndaj Shqipërisë së Jugut dhe Himarës (Vitet'20-'30 të Shek. XX). V: Nasi, Lefter, Kristaq Prifti, idr. (ur.), *Himara në Shekuj*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.

Kondis Basil and Eleftheria Manda. 1994. *The Greek Minority in Albania. A Documentary Record (1921-1993)*. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies.

Konomi, Vasil. 2001. *Greqia – Shqipëria dhe Emigranti*. Tiranë: GEER.

Korkuti, Muzafer. 2004. Vendbanimet e Fortifikuara Paraqytetare në Bregdetin e Jonit. V: Nasi, Lefter, Kristaq Prifti, idr. (ur.), *Himara në Shekuj*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.

Kretsi, Georgia. 2002. »Shkelqen« oder »Giannis«? Namenwechsel und Identitätsstrategien Zwischen Heimatkultur und Migration. V: Kaser, Karel, Robert Pichler in Stephanie Schwandner-Sievers (ur.), *Die Weite Welt und das Dorf. Albanische Emigration am Ende des 20. Jahrhunderts*. Wien: Bölhau.

Leake, Martin. 1967. *Travels in Northern Greece*. Volume I. Amsterdan: Adolf M. Hakkert Publisher.

Lear, Edward. 1988 [1851]. *Journal of a Landscape Painter in Greece and Albania*. Introduction by Steven Runciman. London: Century.

Lefebvre, Henri. 1991[1974]. *The Production of Space*. Prev. Donald Nicholson-Smith. Oxford: Blackwell.

Lovell, Nadia (ur.). 1998. *Locality and Belonging*. London: Routledge.

Low, Setha M. in Denise Lawrence- Zúñiga (ur.). 2003. *The Anthropology of Space and Place*. *Locating Culture*. Oxford: Blackwell Publishing.

Lowenthal, David. 1961. Geography, Experience, and Imagination: Towards a Geographic Epistemology. *Annals of the Association of American Geographers,* 51:241 -260.

Lubonja, Fatos. 2002. Between the Glory of a Virtual World and the Misery of a Real World. V: Schwandner-Sievers, Stephanie in Bernd J. Fischer (ur.), *Albanian Identities. Myth and History*. London: Hurst & Company.

Mai, Nicola in Stephanie Schwandner-Sievers. 2003. Albanian Migrations and New Transnationalisms. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 29 (6): 939-948.

Malcom, Noel. 2002. Myths of Albanian National Identity: Some Key Elements, as Expressed in the Works of Albanian Writers in America in the Early Twentieth Century. V: Schwandner-Sievers, Stephanie in Bernd J. Fischer (ur.), *Albanian Identities. Myth and History*. London: Hurst & Company.

Malltezi, Luan. 2004. Himara dhe Qëndresa Kundërosmane në Shek. XV. V: Nasi, Lefter, Kristaq Prifti, idr. (ur.), *Himara në Shekuj*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.

Marko, Petro. 1998. *Shpella e Pirateve*. Tiranë: Shtëpia Botuese »Mësonjtorja«.

Marko, Stavri. 2006. Disa Sugjerime për Rritjen e Efektivitetit të Marketimit të Rajonit të Himarës nga Ana e Bashkisë së Himarës. V: *Punimet e Konferencës Pan-Himariote 2005. Ndërtimi i së Ardhmes së Himarës.* Tiranë: Shtëpisë Botuese FLESH.

Mazower, Mark. 2000. *The Balkans. From the End the Byzantium to the Present day*. London: Phoenix Press.

Mauss, Marcel in Henri Beuchat. 1979 [1904]. S*easonal Variations of the Eskimo*, prev. James J. Fox. London: Routledge & Kegan Paul.

Memushaj, Rami. 2003. *Himara në Dritë e të dë Nave Historike, Gjuhësire dhe Ethnologjike*. Tiranë: Botimet Toena.

Minorities: The Present and the Future. 2003. *Report of AHRG on the Situation of Minorities in Albania*. Tiranë: Botimet »Kanun«.

Modern Albanian Dictionary. 1980. Tiranë: Albanian Academy of Science.

Morgan, Lewis Henry. 1881. *Houses and House-Life of the American Aborigines*. Washington, DC: Government Printing Office.

Muršič, Rajko. 2006. Nova paradigma antropologije prostora. Prostorjenje in človeška tvornost. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva,* 46 (3, 4): 48–54.

Nasi, Lefter, Kristaq Prifti, idr. (ur.). 2004. *Himara në Shekuj*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.

Nietzsche, Friedrich. 1991 [1884]. *Volja do moči. Poskus prevrednotenja vseh vrednot*. Prev. Janko Moder. Ljubljana: Slovenska Matica.

Nina, Foto. 2004. *Drimades*. Athina.

Norris, David A. 1999. *In the Wake of the Balkan Myth: Question of Identity and Modernity*. Basingstoke, UK: St. Martin's Press.

Osmani, Shaban idr. 2003. *Leximi 4*. Tiranë: Shtepia Botuese e Librit Shkollor.

Oxford Greek Dictionary. 1997. *Oxford Greek Minidictionary*. Oxford: Oxford University Press.

Pano, Niko idr. 2006. Rehabilitimin Ambjental dhe Platforma për një Zhvillim të Qëndrueshem Socialo-Ekonomik të Hapesirës Bregdetare të Spile-Himarë (Deti Jon). V: *Punimet e Konferencës Pan-Himariote 2005. Ndërtimi i së Ardhmes së Himarës.* Tiranë: Shtëpisë Botuese FLESH.

Papadakis, B.P. 1958. *Histoire Diplomatique de la Question Nord-Epirote (1912-1957)*. Athens: J. Alevropoulos.

Papailias, Penelope. 2003. »Money of Kurbet is Money of Blood«. The making of a »Hero« of Migration at the Greek-Albanian Border. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 29 (6): 1059-1078.

Pashko, Gramoz. 1993. Obstacles to Economic Reform in Albania. *Europe-Asia Studies*, 45(5): 907-921.

Pepa, Pjetër. 2003. *The Criminal File of Albania's Communist Dictator*. Prev. Vangjel Morcka. Tiranë: UEGEN.

Peristiany, John G. 1965. *Honour and Shame: The Values of the Mediterranean Society*. London: Weidenfeld and Nicholson.

Petrović, Tanja. 2006. *Ne tu, ne tam. Srbi v Beli Krajini in njihova jezikovna ideologija v procesu zamenjave jezika*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Pettifier, James. 2001. *The Greek Minority in Albania. In the Aftermath of Communism*. Surrey: Conflict Studies Research Centre.

Pollo, Stefanaq in Arben Puto. 1981. *The History of Albania from Its Origins to the Present*. London: Routlege and Kegan Paul.

Pouqueville, F. C. H. L. 1825. *Histoire de la Régénération de la Grèce. 3 eds. 3 Vols*. Brixelles: Imprimerie d'Auguste Wahlen.

Prendi, F. 1982. The Prehistory of Albania. *Cambridge Ancient History* III, (1): 187-237.

Prifti, Kristaq. 2004. Kontributi i Populsisë së Himarës në Lëvizjen

Kombëtare Shqiptare të Periudhës së Rilindjes (Shek. XIX-1912). V: Nasi, Lefter, Kristaq Prifti, idr. (ur.), *Himara në Shekuj*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.

Qesari, Vasil. 2000. *Post-Scriptum për Diktaturen*. France: Laurent Monfort.

de Rapper, Gilles. 2002. »Culture« and the Reinvention of Myth in a Border Area. V: Schwandner-Sievers, Stephanie in Bernd J. Fischer (ur.), *Albanian Identities. Myth and History*. London: Hurst & Company.

de Rapper, Gilles in Pierre Sintès. 2006. Composer Avec le Risque : La Frontière Sud de l'albanie Entre Politique des Etats et Solidarités Locales. *Revue D'etudes Comparatives Est-Ouest*, 37 (2): 6-37.

Relph, Edward. 1976. *Place and Placelessness*. London: Pion Limited.

Riza, Emin. 2004. Banesat Popullore në Kalanë e Himarës. V: Nasi, Lefter, Kristaq Prifti, idr. (ur.), *Himara në Shekuj*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.

Rusha, Spiro. 2001. *Himara ne Stuhitë e Shekujve*. Tiranë: Shtëpia Botuese »ARBRI«.

Schwandner-Sievers, Stephanie in Bernd J. Fischer (ur.). 2002. *Albanian Identities. Myth and History*. London: Hurst & Company.

Seremetakis, Nadia C. 1991. *The Last Word. Women, Death, and Divination in Inner Mani*. Chicago: The University of Chicago Press.

Seymour-Smith, Charlotte. 1986. *Macmillian Dictionary of Anthropology*. London: Basingstoke.

Selwyn, Tom (ur.). 1996. *The Tourist Image: Myths and Mythmaking in Tourism*. London: Wiley.

Sinani, Shaban. 2004. Himara: Identiteti i Bashkësisë dhe Ethnotipi. V: Nasi, Prifti, idr. (ur.), *Himara në shekuj*. Tiranë: Akademia e Shkencave.

Sjöberg, Örjan. 1992. Underurbanisation and the Zero Urban Growth Hypothesis: Diverted Migration in Albania. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, 74 (2): 3-19.

Smith, Valene L. (ur.). 1989 [1977]. *Hosts and Guests. The Anthropology of Tourism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Sotiri, Natasha. 2001. *E Folmja dhe Toponimia e Qeparoit*. Konica: Akademia e Shkëncave e Republikës së Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe Letërsisë.

Sotiri, Natasha. 2004. E Folmja e Himarës. V: Nasi, Lefter, Kristaq Prifti, idr. (ur.), *Himara në Shekuj*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.

Spiru, Llambro. 1965. *I Himara*. Athina.

Stewart Pamela J. in Andrew J. Strathern. 2003. *Landscape, Memory and History. Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press.

Strathern, Marilyn. 2005 [1991]. *Partial Connections. Savage*, Md.: Rowman & Littlefield.

Šašel Kos, Marjeta. 2005. *Appian and Illyricum. (Situla, 43)*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.

Škaljić, Abdulah. 1966. *Turcizmi u Srpskohrvatskom jeziku.* Sarajevo: »Svjetlost« Izdavačko preudozeće.

Škiljan, Dubravko. 2002. *Govor nacije. Jezik, nacija, Hrvati.* Zagreb: Golden Marketing.

Šumi, Irena. 2000. *Kultura, etničnost, mejnost. Konstrukcije različnosti v antropološki presoji*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Thëngjilli, Petrika. 2004. Aspekte të Përpjekjeve të Himarijotëve për Liri (Shek. XVI-XVIII). V: Nasi, Lefter, Kristaq Prifti, idr. (ur.), *Himara në Shekuj*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.

Tilley, Christopher. 1994. *A Phenomenology of Landscape. Places, Paths and Monuments*. Oxford: Berg.

Todorova, Maria. 1997. *Imagining the Balkans*. New York: Oxford University Press.

Triandafyllidou, Anna in Mariangela Veikou. 2002. The Hierarchy of Greekness. Etnic and National Identity Considerations in Greek Immigration Policy. *Ethnicities*, 2 (2): 189-208.

Tsitselikis, Konstantinos. 2003. Citizenship in Greece. Present Challenges for future changes. *Dual Citizenship, Governance and Education*, Administrative Secretariat of the Minority Groups Research Centre (KEMO), http://209.85.129.104/search?q=cache:FrOy9S7Oi8AJ:www.antigone.gr/project_deliverables/Citizenship_in_Greece___Present_challenges_for_future_changes.doc+76.+Tsitselikis,+Konstantinos+(2003).+Citizenship+in+Greece&hl=sl&ct=clnk&cd=2&gl=si&client=firefox-a (Zadnjič obiskano 20.10.2007).

Tuan, Yi-Fu. 1974. *Topophilia. A Study of Environmental Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Tuan, Yi-Fu. 1977. *Space and Place. The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

United Nations Development Programme Global Environment Facility. 1999. *Conservation of Wetland and Coastal Ecosystems in the Mediterranean Region*. Tirana: Ministry of Health and Environment and the Committee for Environmental Protection.

Vickers, Miranda. 2001. *The Albanians. A Modern History*. London: I.B. Tauris.

Voje, Ignacij. 2006. *Turški dokumentarni viri*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske Fakultete v Ljubljani.

Vullnetari, Julie. 2007. Albanian Migration and Development: State of the Art Review. *IMISCOE Working Paper,* št. 18, September.

Wagner, Roy. 1991. The Fractal Person. V: Strathern Marilyn in Maurice Godelier (ur.), *Big Men and Great Men: Personifications of Power in Melanesia*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wahab, Salah. 1975. *Tourism Management*. London: Tourism International Press.

Winnifrith, T.J. 2002. *Badlands – Borderlands. A History of Northern Epirus/Southern Albania*. London: Duckworth.

de Waal, Clarissa. 1996. Decollectivisation and Total Scarcity in High Albania. V: Abrahams, Ray (ur.), *After Socialism. Land Reform and Rural Social Change in Eastern Europe*. Oxford: Berghahn Books.

de Waal, Clarissa. 2005. *Albania Today. A Portrait of Post-Communist Turbulence*. London and New York: I. B. Tauris and Company.

Whitaker, Ian. 1976. Familial Roles in the Extended Patrilineal Kin-Group in Northern Albania. V: Peristiany, John G. (ur.), *Mediterranean Family Structures.* Cambridge: Cambridge University Press.

Whitaker, Ian. 1981. »A Sack for Carrying Things«: The Traditional Role of Women in Northern Albanian Society. *Anthropological Quarterly,* 54:146-156.

WHO, http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs211/en/ (Zadnjič obiskano 1.6.2007).

Wolf, Eric. 1997 [1982]. *Europe and the People Without History*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Zamputi, Njac in Selami Pulaha (ur.). 1990. *Dokumente te Shekujve XVI-XVII për Historinë e Shqipërisë Vellimi IV (1975-1699)*. Tiranë: Instituti i Histories, Akademia e Shkëncave e RPS të Shqipërisë.

Zdruli, Pandi idr. 2004. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

SPACES OF DISCORDANCE: ETHNOGRAPHY OF SPACE AND PLACE IN THE VILLAGE OF DHËRMI/ DRIMADES, SOUTHERN ALBANIA

SUMMARY

This monograph is about the ongoing, unstable reconstruction of spaces and places in the village of Dhërmi (the official, Albanian name) or Drimades (the local, Greek name) in the Himarë/Himara area of southern Albania. It is based on twelve months (December 2004 to December 2005) of doctoral field research in that village. Particular consideration is given to the process of reconfiguration and redefinition of the meanings that pertain to the village and its people. The monograph focuses on local peoples' biographies, oral histories, rhetorical claims, and their everyday discourses, through which it is shown how the meanings of the village are reconstructed through interrelations of the locals with other people and places. The underlying theme is the continuity of movements and interrelations through which the local people of Dhërmi/Drimades recreate and reproduce the sense of locatedness of »their« village and themselves.

The ambiguity of the dual name Dhërmi/Drimades implies the social complexity that exists in this area. The official, Albanian name Dhërmi is mainly used by those inhabitants and seasonal workers who use the southern (Tosk) or the northern (Ghek) Albanian dialects. Many of these newcomers and seasonal workers moved to the village from other parts of Albania during or after the era of communism. In contrast to Dhërmi, the local, Greek name Drimades is mainly used by inhabitants who are believed to »originate« from the village and who mainly use the local Greek dialect and partly the southern Albanian (Tosk) one. Spaces and places in which inhabitants live are ascribed numerous meanings by local people, recent settlers, seasonal workers, local emigrants, historiographers, demographers, geographers, politicians, and others. These meanings are mutually related and continuously change within the processes of the local, regional, and national (social, political and historical) construction and reconstruction of spaces and places.

Many people of Dhërmi/Drimades travel back and forth not only between and within rural and urban places in Albania and Greece but also elsewhere in Europe. When moving through and within different places the people of Dhërmi/Drimades reconfigure and redefine their own localities and the meaning of their village. In this process of ongo-

ing reconfigurations the localities and the meanings of the village and its people are often ambiguous and lead to negotiations and conflicts over their belonging and locatedness. When faced with social (migration, depopulation), political (democracy), and economic (liberalisation of the market) changes, the people of Dhërmi/Drimades situate their village on the geopolitical map, which includes Greece or the European Union on one hand and Albania or the Balkans on the other. Peoples' movements are not something new, although they have been facilitated by a new road system, modern transportation, and increased availability of passports. Migrations took place in Dhërmi/Drimades for many centuries due to considerable erosion of terrain, the lack of land suitable for cultivation, and various economic, social, and political changes. While on the one hand these movements brought about a multiplicity of connections between people and places, on the other hand the administrative (Ottoman period, from the fifteenth to early nineteenth centuries) and political divisions (formation of the nation-states in the mid-nineteenth century) brought about divisions of people and places according to different categorisations such as language, religion, and territory.

The purpose of this work is to show the processes of the establishment and reconstruction of meanings of place and space in the Himarë/Himara area of southern Albania, particularly in Dhërmi/Drimades. These processes show the cultural, socio-political, and historical dynamics and fractality of the construction of places and spaces, which are always in a state of (be)coming. While the meanings of places and spaces are on the one hand perceived through their differences and contradictions, they are on the other hand constructed through similarities and agreements between the national and the local levels. These wider social and political processes help the people of Dhërmi/Drimades to define their sense of belonging and locality.

The first part of the **Introduction** presents the various approaches to the study of place and space that have marked social studies and humanities in the past few years. In my approach I particularly follow scholars such as Lefebvre (1991 [1974]), de Certeau (1984), Ingold (1993, 2000), Tilley (1994), Appadurai (1996), Gupta and Ferguson (2001), *et.al.* They conceptualise space and place as continuously reproduced and recreated through the processes of social relations, namely through perceived, conceived, and lived spaces (Lefebvre 1991); through the distribution of power that permeates all levels of society (Foucault 1975, 1980); through everyday practices and the spatial operations of social agents, who never simply enact culture but interpret and reappropriate it in their own ways (de Certeau 1984); and finally through dwelling perspective, where

knowledge about the environment goes along with the movement in the world (Ingold 2000)[97].

In contrast to the above mentioned authors, who used various methods and approaches to discuss the open-ended processes of spatial production and reconstruction, Gupta and Ferguson (2001 [1997]) situate their studies of spatial construction within the contemporary context of the migrations and transnational culture flows of the late capitalist world. They focus on the »ways in which dominant cultural forms may be picked up and used – and significantly transformed – in the midst of the fields of power relations that link localities to a wider world« (2001: 5). Gupta and Ferguson put emphasis on the »complex and sometimes ironic political processes through which the cultural forms are imposed, invented, reworked, and transformed« (ibid.). Gupta and Ferguson critically rethink the relations between space and power, which are intimately intertwined. They discuss processes and practices of place making and emphasise the interrelations between local settings and larger regional structures and processes. People and places are not enclosed homogeneities and their locality does not necessarily relate to the sense of being rooted to a particular place. Locality »is not simply that one is located in a certain place but that particular place is set apart and opposed to other places« (2001: 13). There is a mutual relation between the process of place making and the process of construction of locality and identity. These processes, according to Gupta and Ferguson, are always contested and unstable and involve discontinuity, resistance, and alterity. In parallel to the processes of place making, which are always contested, Gupta (2001: 17) points out the relations between places that continuously shift as a result of political and economic reorganisation of space in the world system. Moreover he argues that the »dominant cultural forms« (2001: 5) being imposed are never simply enacted by social agents but are always re-appropriated and reinterpreted by those agents. As such the notions of place and identity are socially constructed, and always in the process of becoming.

In their every day discourse the people of Dhërmi/Drimades do not use the same word when referring to place and space. Therefore, throughout this monograph I consider them as different but related notions. I will generally use notion of place (*topos/vëndi*) in terms of social interactions, experiences, and practices, and the notion of space (*horos/hapsirë*)

[97] There are several other authors who have examined from different perspectives the processes of space construction: cognitions (Hirsch and O'Hanlon 1995), sensations (Feld and Basso 1996), identity and locality (Lovell 1998), memory and history (Stewart and Strathern 2003).

in terms of the abstractions and wider social and political conceptualisations of people's life-world.

Continuous movements, connections, and administrative divisions of people and places refigured different locations (locatedness) of Dhërmi/Drimades and its wider area. These locations are defined in relation to other places and people with whom local people got in contact during their movements. In the era of Ottoman administration as well as later, in the era of the formation of nation-states, the people moved and travelled across the whole area of the Ottoman vilayet and later across southern Albania and Epirus in Greece. While the state border did not present a real barrier in their life before communism, it became practically impassable after 1945. To the people living in the area a barbed wire fence clearly defined its meaning. Migrations of people, however, nevertheless continued. Movements on the road leading across the border were replaced with movements on the roads that connected Dhërmi/Drimades with places in Central and Northern Albania. Movements thus continued; only the direction changed.

These movements, which took place in different historical periods, constituted and defined various locations of Dhërmi/Drimades in its wider geopolitical and social space. When the local people, national and international policies, or local and national historiographers try to »stabilise« and determine the »absolute and truthful« meanings of the village's location, they come across oppositions, discontinuities, and alterations. Many attempts to establish boundaries in order to secure the »whereness« of Dhërmi/Drimades and to locate it either in Albania or Greece may be seen as attempts to establish a fixed location, bringing to a halt the processes of its ongoing reconstruction and re-appropriation.

Today, following their emigration to Greece and regular returns to their natal village during the summer, the people of Dhërmi/Drimades redefine their place and map it onto a geopolitical map as the predominant way of organizing the space. They see the village side by side with Greece and the European Union. For them the Albanian border is situated north of the Himarë/Himara area. This kind of mapping continually produces a hierarchy of places, where power and place dynamically constitute each other, depending on an historically contingent and politically shaped social context. I will question this kind of hierarchy throughout the contents of this book.

In the second part of the Introduction, I present in condensed form some of the scholars (Herzfeld 1991, Henry 1994, De Soto 2000, Bender and Winer 2001, Gupta and Ferguson 2001, Ballinger 2003, Low and Zúñiga 2003) who argued for a dynamic construction of spaces and

places involving instability and contestations. Most of them ground their discussions of contested spaces in particular social and cultural contexts situated in urban cities, tourist sites, places and landscapes of development, migration, displacement, exile, or places that are subjected to post-socialist or postcolonial changes. They study the process of construction of place and space by focusing on the spatial representations of two or more social groups or communities which reconstruct and redefine their place through the negotiation of their identity, history, and power relations. In several studies authors describe social groups as homogeneous (e.g. Henry 1994, De Soto 2000, Bender and Winer 2001, Low and Zúñiga 2003) and only rarely (Herzfeld 1991, Ballinger 2003) do they expose the differences and contestations within a particular social group. Besides, in their studies of contested spaces (Low and Zúñiga 2003) or landscapes (Bender and Winer 2001) the authors primarily question the contesting »nature« of their meanings rather than the »nature« of social practices and relations. In many cases they see contestedness as preordained and inevitable (Low and Zúñiga 2003).

In my study of construction of space and place in Dhërmi/Drimades I am interested in both the contexts that generate contestedness and those in which the dynamic reconstruction of space and place does not lead to disputes. I look at diverse and contested meanings from the perspectives of politics, law, and demographics (Chapter One), historiography (Chapter Two), and local people, emigrants, newcomers, and tourists (Chapter Four). I also focus on related meanings, which are disclosed in local people's stories about the movement through and within various places over the sea and across the mountains (Chapter Three). Finally, I deal with the hierarchy of power, because it defines some spaces and places as being more salient and contested than others.

Instead of static, bounded, and rigid structural forms of space and place this monograph illustrates and explores dynamic, complex, unstable, and porous processes of construction of spaces and places. Following Appadurai's term (1996: 46) »fractal metaphor« for the shaping cultural forms, I do not view these processes of reconstruction as one-directional, leading, for example, from the core to the margins, but as processes that go both ways.

Chapter One provides an insight into how the village of Dhërmi/Drimades is represented through various perspectives – official, local, and even anthropological – that shape stories about the village and its people. These stories are formed around different perspectives through which the meanings of Dhërmi/Drimades are continuously reconstructed and rearranged. As many scholars (Lefebvre 1974, de Certeau 1984, Ingold 1993

and 2000, Gupta and Ferguson 2001, Green 2005) who studied unstable construction of space and/or place suggested, people and places are always constituted in a dynamic interrelation with other people and places. Or Green's terms: »People are never alone with their places anywhere in the world; they never constitute places *as* places on their own« (Green 2005: 90, italics in the original). Throughout the history of spatial studies it has been shown that places are not characterised by their homogeneity but by a set of relations with various people and places.

The chapter begins with the story of the Himarë/Himara area, which has continually changed in size throughout the centuries. For example, from the fifteenth to the eighteenth century it conjoined fifty villages, in the middle of the eighteenth century, sixteen villages, and in the nineteenth century, only 8 villages. Besides the number of places, their names and population changed too. In the story of geomorphology one can learn about the village's placement between the coastal plain and the mountain range and about the relatively high level of land degradation in the area. The latter has, together with the historical, social and political events, indicated continuous movements of people and places.

The story of land degradation is followed by the story of shifting names whose meanings are now imbued with different national and local interests: pro-Greek, pro-Albanian, and pro-local. In their various attempts to define the »first« name of the village, the national and local historiographers and the village inhabitants promulgate the idea of their place as if it »originally« belonged either to Greece or to Albania. Both explanations actually represent their ideas about the nation state as being something »natural« and »authentic« and not as something ascribed.

Along with the various kinds of naming, the self-declarations of the village inhabitants who have one or both parents originating from Dhërmi/Drimades or the Himarë/Himara area are negotiated too. Different conceptualisations about who is local (*horianos* or »of the place«), who belongs to the place and who does not, are constituted through the processes of exclusion, othering, and generating differences. These differences are grounded in people's relations and represent a part of the process of continuous reconfiguration of power relations. Differences and othering are on the one hand emphasised and generated in people's self-representations. On the other hand they are »set aside« in the course of a continuous process.

The story of language denotes that throughout the millennia of people's movements and different rulers of the area (Iliryan and Epirot tribes, ancient Greeks, Romans, Byzantine, Ottoman, the kingdom of Zog, the Republic of Albania), different languages were said to be spoken (ma-

inly Albanian and Greek) at different levels – when trading overseas, in school and church, at home, etc. According to English historian Winnifrith, it is hard to provide valid evidence for the first language of Dhërmi/Drimades and its area (2002: 47-48). But in spite of that, the national and local historians, politicians, and village inhabitants are trying to determine the »first« language of the people living in Dhërmi/Drimades and to define their place and their belonging.

Like language, religious practice in small churches and chapels defines the village place too. More than thirty small churches and chapels scattered around the village show traces of its past and the people's religion. With the recent changes, both social (emigration of young generation and immigration of Muslim families coming from different places throughout Albania) and political (from communism to democracy), religion is becoming an important part of the processes of identity formation.

Different representations of the population number in Dhërmi/Drimades and the different methods of counting minority members provide insight into how some representations of people and places are politically constituted and how they shape the ways things are. Besides categorisations that result in some people and places being undefined or »erased«, the variety of population counts illustrates how the representations of people and places are constantly negotiated.

The last account about family, lineages, and clans illustrates the differences and relations between what people say and what they do. In the course of social, political, economic, and historical events, different comings and goings influenced local forgetting, reconstructing, and negotiating of genealogies. The example of Kosta and Andrea illustrates how in a given political and economic situation (attempts at compensating the outsiders with coastal land) people who either live or are continually returning to Dhërmi/Drimades create a space within which they define their property and belonging.

Chapter Two reveals contradictions and contestations regarding the past of the Himarë/Himara area. As in many postcommunist (or post-socialist) countries (such as Romania and the countries of the former Yugoslavia and Soviet Union), in Albania the need appeared to re-write history, which had been written in favour of the communist leaders. Schwandner-Sievers (2002) talks about mythohistories, which construct an ideal image of the past, present, and future in order to re-enact the power of the state's authority. She argues that with the recent rise of democracy, instead of a »single« mythohistory one can discuss many mythohistories. Although the contents of mythohistories of the Albanian past vary, all of them, as Malcom (2004) proposes, convey three myths: the myths of

priority, homogeneity and permanent struggles for independence. The mythohistory of the Himarë/Himara area is now dispersed into numerous versions and stories which are mythicising the past.

This chapter presents and analyses the works of contemporary scholars who, based on different interests, either pro-Albanian, pro-Greek, or pro-local, describe the past of the Himarë/Himara area. While in the era of communism this past was considered to be an unimportant part of Albanian history, today it has become highly negotiated and contested issue for many historiographers, politicians, and local people too.

In Herzfeld's (1991) terms, the places and voices which define the past of Himarë/Himara are multiple and multi-voiced. All of them have a common denominator that constructs cultural continuity and reconstructs the past. Thus, for example, in Herzfeld's view, the oral stories recalled by the local people have the same legitimacy as the works of national historiographers, such as Memushaj (2003) and Frashëri (2005), or local intellectuals, such as Rusha (2001), Jorgji (2006a, b, c), Koçi (2006), and others. These works represent various perceptions of the past of the Himarë/Himara area where each of them is presented as legitimate and »true«. Despite their variety they all try to define the origin and belonging of ancient tribes, Illyrian or Epirote, as the cornerstone of their perceived nationality.

But from the view of a particular local community or the scholars listed above, the histories are not perceived as multiple as proposed by Herzfeld or based on myths as suggested by Schwandner-Sievers. For them the histories are »real«. Therefore, the ways in which the histories are managed, negotiated and contested should be studied more than their multiplicity and variety, in order to disclose the ongoing construction of power relations, where the centre and periphery are continuously changing, as suggested by Ballinger (2003). The »truths« about the past of the Himarë/Himara area are reconstructed in this way. The power relations continuously define which »truth« will prevail over another. Simultaneously the prevailing »truth« defines the power relations. The latter are conditioned by the narrator's or writer's social and cultural background as well as by the wider social, political, and historical contingencies. Thus, for example, since the fall of communism and the consequent social, political, and economic changes, local people construct and manage the »historical truths« of their origin and neglect the »historical truths« as recounted by national historiographers. In a similar manner, national historiographers manage their own »truths« about the history of the people's origin. They criticise the local people's oral histories and take them as unimportant and »false«.

The power relations, however, draw differences as well as similarities between the local and national positions and interpretations. While differences can be seen in contradictions and contestations between the local and national positions, the similarities can be seen through their discourse. Both local and the national scholars conceptualise the nation-state and local community as if they were isolated entities without relation or connection with one another. Many local scholars (Rusha 2001, Jorgji 2006a, b, c, and partly Nina 2004) emphasise the idea of locality and distinctivity of the people and the villages of the Himarë/Himara area. This distinctiveness is defined in contrast to other places throughout Albania. In a similar manner, those scholars who defend national interests (Memushaj 2003, the contributors to the edited collection of the Albanian Academy of Sciences 2004, Bixhili 2004, Frashëri 2005) talk about the Albanian nation-state as a homogeneous entity where the localities are part of the nation.

Movements and relations that are discussed in the scholars' accounts again reveal that people constitute their place in interrelation to other people and places. Various administrative organisations, Ottoman and national, for example, introduced different divisions and categorisations of where and how people and places »belong«. Lack of accordance between Ottoman and nationalistic methods of organisation resulted in political tensions and territorial disputes continuously appearing and disappearing, reappearing and blurring (cf. Green 2005). These categorisations and tensions were gradually, throughout the centuries, generated and reappropriated into people's daily lives within the new social, historical, and political contexts. Thus, for example, the religious differences introduced by the Ottoman administration were not really significant in the daily lives and discourses of people living in southern Albania. In the era of nationalist movements, beginning in the late nineteenth and early twentieth centuries, religious differences became visible again. This time, however, they were politically promoted as differences that should be surmounted in order to unite the Albanian speaking population in one single nation with a common territory and culture. Several Albanian intellectuals living abroad began to promote the Albanian written language in different media. The language soon became the key issue of identification and homogenisation for the Albanian nation. This idea of homogenisation continued in the era of communism, which besides the language and territory also promoted the common history. The tensions involving the state-border between Albania and Greece, present since 1912, were suppressed by Hoxha's decision to close the state borders and cut off political relations with other countries. The communist organisation of place (communist

architecture, building of military bases, bunkers, etc.) and strong propaganda permeated people's daily life and practices. After the fall of communism and the ensuing uneven social, political, and economic changes, the tensions involving the state border and the differences between the people and their places reappeared again, but this time within a different socio-political context and with a different meaning than before. Instead of the idea of a homogeneous nation-state, particular people in particular places generated the idea of homogeneous and distinct localities.

While Chapter One illustrated how unstable and shifting but related perspectives and representations of the village construct the »where« of Dhërmi/Drimades, this chapter shows how the ongoing debates, negotiations, and contestations between the historiographers and other intellectuals construct the »when« of Dhërmi/Drimades and the Himarë/Himara area. Although the views of numerous scholars are contested, they all describe ongoing movements and contacts between people and places that were subjected to different administrative divisions and categorisations throughout the centuries. These different administrations lay out how people and places were located in relation to the spatial hierarchy, which as Green suggests »resulted from continual exercise of power« (Green 2005: 89). That power was exercised at different moments, shifting configurations of spatial relations and separations.

Chapter Three leads the reader to paths and places constructed by storytelling, remembrances, and the biographical contexts of local residents of Dhërmi/Drimades. Although these oral stories seem to be less audible than historiographies in the wider socio-political and economic context, they can nevertheless to some extent – similar to historiographies – convey roots, boundaries, and belonging. Therefore, as suggested by Bender (2001: 5) anthropologists should be alert to the question of »whose stories are being told« as well as to the fact that these stories »naturalise« particular kinds of social relations (ibid.).

This chapter discusses the stories recounted by elderly people (born between 1926 and 1945) who claim to originate from Dhërmi/Drimades. By following the peoples' movements and networks of connections between the individual places that construct the spatial relations, this chapter explores the »cartographic optic« as recounted in the local peoples' stories. The underlying question is how different meanings of space and place, created by individual stories, construct the »whereness« of Dhërmi/Drimades and how that »whereness« constructs different meanings of space and place. The stories describe the sea and the mountains which enclose the village and define it as an intermediate space, characterised by its ambiguities. It seems that Dhërmi/Drimades is at the same time a place

of manhood and a place of womanhood, wealth and poverty, civilisedness and uncivilisedness. These ambiguities construct the »whereness« of Dhërmi/Drimades, a location that is changeable and vague.

The stories illustrate how the political and economic divisions and the social generation of differences contributed to placing the village on the geopolitical map of Europe and the world. As the stories and historiography show (as described in Chapter Two), people of today's southern Albania and Epirus and Corfu in Greece traded among themselves prior to communism and so created a common space between them. The closing of the borders in 1945 stopped these travels and changed the perception of the space, which began to be redefined by planned relocations across Albania and emigrations of people to Greece, Italy, and elsewhere. Villagers experienced the state border between Albania and Greece as a delineating mark which defined who and what belongs to the Albanian nation-state or to the Greek nation-state. After the end of communism, when the »road« was opened again, at least for Greek speaking Orthodox Christians, massive migrations again shattered the perception of borders. Differences reappeared. They were no longer defined on the basis of nation-states, but also on the basis of global economy and politics, which are today the major forces that define the power and hierarchy of places. In the scope of this kind of hierarchy, some places and states are considered to be the »West«, »civilised«, »developed« countries, while others get labelled as the »East«, »uncivilised«, countries of the »Third World« or »the Balkans«.

The stories also describe how storytellers use the hegemonic geopolitical and economical hierarchy of places and states to construct and redefine their own private hierarchies, which influence their sense of the »whereness« of Dhërmi/Drimades. The names of the places in Albania in most of the stories get omitted. The Thunderbolt Mountains define the boundary between the places behind them (*piso*) and the village in front of them (*brosta*). Instead of places in Albania, storytellers speak about countries and places outside Albania, which are located outside (*okso*) of the village and represent its connection with civilisation and wealth. This means that the sea strait is seen as another border, which is, in contrast to the mountains, perceived in a positive way. The village thus stands in between. Stories try to resolve this ambiguity by relating the village to its connecting places. Overall, the storytellers use the remembrances of their ancestors' paths to reconstruct the past and recreate the present, which serves to define their belonging to the place – the village.

Chapter Four addresses the problem of rubbish on the coast of Dhërmi/Drimades through which local people manage and control the

sources, form their identity, and constitute their belonging. People's dealings with rubbish are on the one hand very much a reflection of historically contingent political, economic, and social relationships in the village, region, and country at large. On the other hand, rubbish negotiation became one of the vital subjects in the process of construction and reconstruction of these relationships and the social space in general. The chapter is comprised of two interconnected parts. In the first part I present my discussions with local tourist workers just before the main season in August. In analysing these discussions I focus especially on the question of how people experience the place and how they manipulate it in order to gain certain advantages. In the second part I present different stories by tourists and coastal tourist workers which exemplify how rubbish produces spatial ordering and classifies what and who are either »out of place« or »of the place«.

The accounts presented illustrate people's never ending negotiations of who is responsible for dumping the rubbish and for not removing it. When talking about these issues people delineate a multiplicity of contradictions and shift the responsibility from »state« to »locality« and from »locality« to »state«, from community to individual and from individual to community, from foreigners to locals and from locals to foreigners, from themselves to their neighbours and from neighbours to themselves. All these conceptualisations and transpositions are quite complex and depend on the social and cultural background of the individual speaker. With the expansion of tourism and consequent growth in the number of tourist facility owners, seasonal workers, emigrants, and tourists in recent years, the questions of who or what is »dirty« and »disordered« and who or what is »clean« and »ordered« (who or what is »out of place« and who or what is »of the place«) has become even more relevant.

In one of her well-known works, *Purity and Danger* (2002 [1966]), Mary Douglas has already shown how the meaning of dirt and filth is socio-culturally conditioned. The meaning of dirt cannot be understood as a unique and isolated phenomenon, but as a deviation from ordering. Dirt is »matter out of place« (Douglas 2002: 44). It is the »by-product of a systemic ordering and classification of matter, in so far as ordering involves rejecting inappropriate elements« (ibid.).

On the coast of Dhërmi/Drimades dirt and rubbish could also be understood as by-products of social and spatial ordering. Thus in this chapter I place the emphasis on how the owners of tourist facilities, seasonal workers, emigrants, and tourists debate and negotiate who is responsible for rubbish and who should clean the coast. Through their debates and negotiations about the rubbish as well as through other practices,

people express their views about tourism and continuously construct the tourist coast. I will argue that while the tourist coast serves as the source for these negotiations, the negotiations themselves construct the same coast on which people who claim to originate from Dhërmi/Drimades place their locality and belonging.

Gupta and Ferguson (2001: 13) already emphasised the mutual relation between the the unstable and often contested processes of place making and constructing locality and identity. Locality does not imply a »rootedness« to a place. It is continually reconstructed through interrelations as well as differences between people and places. Thus locality is a constitutive and constituting part of the process of social changes; simultaneously the social changes, such as tourism on the coast of Dhërmi/Drimades for example, are constitutive and constituting of locality and the formation of the local identities. Referring to Hall, Gupta and Ferguson suggest that »identity is a 'meeting point' – a point of suture or temporary identification – that constitutes and re-forms the subject so as to enable that subject to act« (2001: 13). On the coast of Dhërmi/Drimades people form and redefine their identity upon their links or »meetings« with other people on the coast. Local entrepreneurs, newcomers, emigrants, and tourists thus refigure the differences between »them« as being »of the place« and »others« as being »out of place«. The sutures of differences are points of their temporary identification, which allow them to act in the place. Moreover, the differences between those »of the place« and others being »out of it« are not based only on the recognition of commonality or the invention of identity, but they are also an effect of the structural relations of power and inequality. Therefore I am concerned not only with interrelations and differences between people, but also with these structural relations of power between them, which contribute to the generation of differences and similarities.

Chapter Four illustrates how debates and negotiations about rubbish disposal are based on the interactions between the people who construct the differences that sometimes evoke the contradictions between local people, emigrants, seasonal workers, and tourists, both Albanian and foreign. These social differentiations are constructed along with spatial boundaries. Together they define the meaning of the tourist coast of Dhërmi/Drimades. The coast is divided between its northern and southern part. The former leads to the north of Albania and mainly conjoins the owners of tourist facilities and other tourists from Albania and abroad. The latter leads towards Greece and conjoins the local owners and emigrants. The same spatial boundaries are also constructed through ongoing debates of who is »out« and who is »of« the place or better, who is

foreign and does not belong to the coast and who is local and belongs to the coast of Dhërmi/Drimades.

Spatial and local reconfigurations on the coastal plain of Dhërmi/Drimades indicate that »tourist place«, »tourism«, »tourists«, and »locals« are not immutable categories. Rather they are relational configurations as people in the given historical, political, economic, social, and cultural contingency continuously negotiate and shift their meanings. The encounters between locals, tourists, visiting emigrants, and others – along with their fierce debates over dumping – point towards the rising of claims and negotiations over who is »of« the place and who is »out« of it. As I have already argued, the tourist coast of Dhërmi/Drimades is the place where these very same claims and negotiations construct tourism and the tourists' landscape which has, to the people who claim to originate from Dhërmi/Drimades, simultaneously become the source of their spatial belonging and locality.

Similarly to the stories of ancestors' travels over the mountains and the sea (as described in Chapter Three), continuous negotiations and contradictions about the dumping of rubbish also show how the »whereness« of the village is constituted according to spatial hierarchy and vice versa. As I have mentioned in the Introduction and later, different administrative, political, and economic delineations of people and places have influenced their lives over centuries and they have also continued to reproduce them themselves. With the opening of the Albanian-Greek state border and the ensuing massive migrations these delineations were exposed not only in terms of national differences but also in terms of economic and infrastructural differences between the two countries. The latter were generated by and throughout people's lives in both Greece and Albania. As Green (2005: 228) suggests: »Since Albania had been communist and Greece had not, Greece was axiomatically more 'Western' than Albania. An elision between 'modernization,' 'Westernization,' and capitalism, as if each axiomatically implied the others, led to the widespread assertion that Greece was more 'modernized' than Albania«.

These differences between the »modern« Greece and »backward« Albania can also be observed in people's negotiations over the rubbish on the coast. Moreover, the very same differences serve as the basis for local tourist facility owners and emigrants to construct the spatial hierarchy, which defines the locatedness of Dhërmi/Drimades and forms their identity.

In the **Conclusion** I observe that closely studying the village and its people shows that their meanings are complex, diverse, and multi-layered. They depend on historical and political eras, social relationships, and

people's self-identification within them. The eroding terrain, »uneven« topography, ambiguous demographical data, numerous versions of names of people and places, contested historiographies, people's expression and suppression of memory revealed through their narratives, and their daily practices and frequent movements all map the village space in a plurality of ways. Local people, historiographers, demographers, geomorphologists, lawyers, and politicians try to resolve many ambiguities and pin down the »facts«.

The meanings of notions such as the »local« (*horianos*) and the »foreigner« (*ksenos*), the »Greek« and the »Albanian«, outside (*okso*) and inside (*mesa*), in front (*brosta*) and behind (*piso*), »of the place« (*apo ton topos*) and »out« of it, are changeable, contextual, and contingent. Something that is considered local can in the next moment and in a different context quickly become foreign and vice versa. Greek can become Albanian and Albanian can become Greek. What is »of« the place can also be »out« of it. The rhetorical claims of people living in the village and those returning to it illustrate how the meanings of the village, defined through their everyday practices, perceptions, and conversations, are multivoiced.

These multiple voices are revealed through people's stories. They tell us about how the size of the Himarë/Himara area has changed through centuries; how names of the villages and people have always been ambiguous and changeable; how people's self-declaration can change; which languages were present and how they were intertwined; how numerous the chapels and religious practices are; how population can be counted and categorised in opposing ways; and how the understanding of kinship, its inclusion or exclusion, can also change. All these stories are similar to the remembrances of older villagers: they map different kinds of village locatedness. The stories are caught in a continuous process of (be)coming. Therefore, they escape fixed and closed categories, which different political and economic administrations or even the people themselves are trying to impose.

In order to relate this unpredictable changeability to its historical context the monograph uncovers the history that now, in post-communist Albania, is redefined through a process of re-writing the past. All of the ambiguities regarding people's names and place names, minority issues, belonging and locatedness of the village become in this way a part of single-mindedness, a subject of unifying the view of the past, which serves to reach the goals of the present time. An overview of historiographers' works (especially those published during last seven years), which either represent a pro-Albanian, pro-Greek, or pro-local point of view, shows us how these historiographers try to situate the village on a histori-

cal and geopolitical map of nation-states. Their discourse shows that they conceptualise nation-states as solid entities, which have always divided people according to their language, territory, and national belonging.

Changeable numbers, self-declaration, and village names find their unity and singularity in national categories, which were enforced upon people's lives during the era of communism. The three-meter high, high-voltage fence has since that time clearly marked the state border, not only on the political map of Europe, but also in the everyday life of the people, who were exclusively defined as either Albanian or Greek. When the state border cut the road in half the movements and travels between both parts of the area were first obstructed in 1913 and then completely stopped after 1945. Although peoples' movements continued, they changed their direction towards the interior of the country.

Throughout this monograph I have shown that the construction of space is a continuous and irreversible process. The people of Dhërmi/Drimades themselves participate in this construction with their movements, storytelling, remembering, and management and manipulation of different issues such as land ownership or rubbish disposal. The biographies of most of my interlocutors show rich itineraries of migrations to different places, first in Albania and then in Greece or elsewhere. Movements and migrations of storytellers (as described in Chapter Three) are in many ways a duplication of their ancestors' movements. Through their remembrances, which are in Ingold's (2000) words forged with words and embedded in the perception of the environment, people constantly reconstitute the environment and at the same time their own memories. Ingold defines the environment as »the world as it exists and takes on meaning in relation to me [the human], and in that sense it came into existence and undergoes development with me [the human] and around me [the human]« (2000: 20). In his view the stories reveal the storytellers' perception of the environment and themselves in it. Stories are constituted in this interrelation and »find their way« (develop) together with the environment and the storyteller.

Referring to de Certeau (1984), Ingold suggests that a storyteller maps the process of (be)coming in the very act of recounting the story. I tried to exemplify this process of (be)coming through the stories told by the elderly villagers. To show the continuity and irreversibility of the process I analysed them according to de Certeau's theoretical perspective of continuous transformation of places to spaces and vice versa. I also tried to analyse the process of (be)coming and the construction of places and spaces through Green's (2005) conceptualisation of spatial hierarchy and its interrelation with »whereness«. In order to illustrate the ways of

mapping the village and other places in time and space I present several figures that show different varieties of »whereness«. The »whereness« of places appears changeable, with borders and boundaries being porous and fuzzy. This goes for local boundaries that map the landscape, as well as for the state borders that divide Albania, Greece, Italy, the United States, or Yugoslavia. Storytellers consider mountains as the boundary between the village and Albania and the sea as the boundary that opens and leads towards Greece. They condition the national understanding of borders with the spatial understanding of boundaries and vice versa.

The interweaving of space and place in relation to the hegemonic understanding of the nation-state is illustrated in the last, fourth chapter. I focus on the younger generation comprised of local tourist facility owners, emigrants, and tourists, who come to the coast of Dhërmi/Drimades in the summer months. The social and spatial boundaries here are constructed around the practical or technical issues of rubbish disposal. When people shift the responsibility for this onto the neighbours, »Albanians«, »locals«, local community, municipality, or the nation-state, they are at the same time constructing these boundaries. This process creates a kind of order within which people place their agency. Contradictions and conflicts, seen as both products and producers of differentiations between »us« and »them«, are part of power relations, where each individual tries to assert his understanding about the meaning of place and by so doing determine the »where« of the village. This process results in the formation of a spatial hierarchy, which significantly contributes to the formation of an individual's identity. That identity is then either located in the village or removed from it.

Considering the statements and stories told by the elder generation of villagers (Chapter Three) and younger generation of local emigrants and tourist facility owners (Chapter Four), it seems that the meanings of the village and its locatedness – or the »where« of the village – are redefined through individual experiences and people's perception of the state border between Albania and Greece. Elderly people in this regard redefine the »whereness« according to closure of the road and/or prohibition of travel over the border. In contrast, the younger generation redefines the »whereness« of the village according to the later times and the reopening of the border.

When I summarise the historiography of this era for the area of Himarë/Himara (Chapter Two), illustrate the content of the stories about the paths of the ancestors, recalled by elderly villagers (Chapter Three), or look at negotiations about the responsibility for trash disposal on the coast (Chapter Four), one thing emerges: the absence of recollections from the

era of communism. This absence indicates how the era of closure and repression is still alive in the minds of older villagers especially. The power of communist authority, enforced by the figure of Enver Hoxha, permeating people's daily routine (prohibition of movement outside the state borders and control over movements inside them, collectivisation of land, national homogenisation and unification of people), is now replaced and represented by the ruling political party. Although its power to a certain extent influences people's everyday praxis, it is nevertheless disclosed in a quite different way. Today villagers have to face repeated electrical blackouts and water supply shortages, numerous migrations, minority issues, and regionalisms such as locality, special policies regarding the issuing of visas and Special Cards for aliens of Greek origin, denationalisation and collectivisation of those parts of the coast, which look promising for the development of tourism, constant demands for the acknowledgement of the need for a local Greek school, etc. Although more than a decade has passed since the changes occurred in the political system and globalisation (or glocalisation) became visible in the majority of larger cities like Tirana and Durres, it seems that the feeling of no control, poverty, uncertainty, and lack of trust in the political elite or the »state« (*to kratos*) remains. Although political power has dispersed from the singular autarchic authority to the plurality of the ruling political elite, the old autocracy is still present in minds and experiences of ordinary people in the village. There is a feeling that nothing really changed, although the system itself experienced a radical change from communism to democracy. The »eye« or the »eyes« of political, economic and bureaucratic control are still »up there« (*apo apano/nga larg*), where elderly villagers see the ruling political elite. These panoptical eyes, to use Foucault's (1975) expression, linger. They control and »spy« upon everyday life.

The system has changed. Some people moved out, others came in. But the powers that divide and categorise people and places remain. People in Dhërmi/Drimades have a feeling of permanent intrusions of different kinds of power into their lives. This is probably the main reason that stories about communism are still absent at present. Even my own »eyes« were considered to be the eyes of the state or perhaps of some other international institution, at least at the beginning of my fieldwork.

The ethnography aims to explore the process of unstable reconstruction of space and place in Dhërmi/Drimades, which produces on the one hand differences and contestations and on the other hand similarities and interrelations. Some authors (Bender and Winer 2001, Low and Zúñiga 2003) have in their studies of this process of unstable, messy, and fragmentised construction found that spaces and places are inevitably con-

tested, negotiated, and subjected to revolts. As I have suggested in the Introduction and shown later on through examples of remembrances of elderly villagers demography, religion and kinship, the meanings of spaces and places are not so much contested as they are ambiguous. In their ambiguity these meanings are continuously shifting according to the context and those involved. Contestedness only appears when different forces – political, economic, or social – try to categorise these ambiguities and define them as clear and firm entities. The unstable construction of space and place is therefore not always contested; its contestedness is not inevitable or predefined, as some authors suggest. In my view it is more appropriate to examine spaces of contestations or contradictions. Spaces and places are not contested by themselves and in themselves, but always by somebody and for somebody, while somebody else lives and perceives them as perfectly reconciled. For example, the »Greek pensions«, which the majority of elderly people in the village receive, may seem disputable to the village teacher who comes from Labëria, while the local people see them as welcome assistance from the Greek state, enabling them to survive in these places (Chapter One).

The contestations and contradictions, which define spaces, places, and people in the process of their constitution, are part of the process of (be)coming, which beside differences also reveals connections between people and places. As shown in the chapters, people define spaces and places in interrelation with other spaces, places, and people. The endless movements and travels of villagers throughout their history define the village and differentiate it from spaces and places that lie across the sea and over the mountains, in Albania, Greece, Italy, and the United States.

The contestedness and connectedness of spaces and places in Dhërmi/Drimades has three major contexts. The first is related to movements and migrations of people through places; the second to distinctions and divisions of people and places; the third to power relations, which define places and people. For the people of Dhërmi/Drimades movements, travels, and migrations are constant activities throughout their history. Only their direction, frequency, and dynamics change. These factors are influenced by administrative, political, economic, and social delineations of people and places, which form the relations of power, constructing the spaces and places for people who then form their identities within them. According to Lefebvre (1974), de Certeau (1984), Ingold (1993 and 2000), and Gupta and Ferguson (1997), who replaced the study of spaces and places perceived as closed entities with the study of the processes of their construction, space and place have no clear centre. They do not follow the logic of Euclidian rules. Centres and peripheries change their positions

and constantly reconfigure themselves. As Appadurai (1996: 46) suggests, today's world is fundamentally fractal, it lacks Euclidian boundaries, structures, and regularities. Instead of that, irregular fragments fluctuate from centres to peripheries, which can change their positions (cf. Green 2005).

This monograph has shown how the delineation of the state border in 1913 has affected local peoples' lives only when borders were finally closed 32 years later. The era of communism was important for the people of Dhërmi/Drimades. The power of the autarchic leader and his state redirected all outside movements to movements within the country and changed their tactics and dynamics. The villagers' movements or lack of movements were no longer based so much on economic relations, but more on the enforced homogenisation of population and the spread of the idea of one nation and one nation-state. When 1990 brought a reopening of the borders, movements and migrations reappeared again, especially over the land border with Greece and across the sea border with Italy. Dynamics of migrations in this area have changed too, with massive migrations leaving desolated villages behind them. Transnationalism, globalisation, and regionalism, promoted by the model of supra-states such as the European Union, are now inseparable from the understanding of the processes of construction of space and place in Dhërmi/Drimades. Emigrants keep their ties with their natal places and influence the construction of the »whereness« of the village every time they return to the village. This »whereness« is defined according to spatial hierarchy, which in the present times gives priority to economic influences. »Greekness« is in this view related to modernity and »Albanianness« with modernisation (with yet absent modernity but with discussions about the need to modernise) (cf. Green 2005: 230). As Kiqos' example shows, the configuration of power is changeable and contextually contingent.

One hundred twenty-three years have passed since Nietzsche (1884) wrote the famous statement »God is dead«. This was supposed to signify a break from traditional structures and laws to a process of (be)coming. In this kind of flow of change power is no longer established according to a principle of stable centres and peripheries, but changes according to the principle of fractals. The main principle underlying the relations of power and configurations of spatial hierarchy in today's villages, towns, and cities across Albania, Europe, and many other parts of the world, is probably the principle of economic well-being and the capital that precedes the logic of nation-states.

This monograph attempted to show how the »where« and the »who« of Dhërmi/Drimades vary according to the historically, politically, and

economically shaped context. The era of post-communism and its socio-economic changes with mass migrations have exerted a significant influence on the reconstruction of people's sense of »home«, their belonging, locality, and locatedness in relation to Dhërmi/Drimades. Individuals on the one hand manage and manipulate the ideological divisions of the nation state, while on the other hand they reproduce and redefine them through their narratives and rhetorical claims. This is how they construct societal and spatial divisions (e.g. sea vs. mountains or *horianos* vs. *ksenos*). In present times, the process of reconfiguration of named divisions is additionally influenced by the globalised economy, the development of information technology, and the appearance of the geo-political economic ideology of the »supra-state« (the European Union). Following these kinds of changes, local people no longer define themselves so much in terms of the nation state – as being Greeks or Albanians – but more in terms of regional identities within the framework of the European Union, which favours regionalisms against nationalisms (Harvie 1994, cf. Green 2005: 219). Accordingly, many local people of Himarë/Himara and Dhërmi/Drimades in particular declare themselves to be Himariotes, belonging to Himarë/Himara as an independent and distinctive place, which they try to situate on the geopolitical map of the European Union (e.g. see the website www.himara.eu).

Konceptualno sveže zasnovana študija o neravnovesjih, neskladjih, pristranostih, konfliktnosti v definicijah prostora in kraja v vasi Dhërmi/Drimades na južnoalbanskem obrežju temelji na širokem izboru virov – od avtoričinih terenskih zapisov, starejše popotniške literature, historiografskih del, upravnih, političnih aktov do publicistike. Prebrani so z občutljivostjo za večglasni govor in diskurzivno analizo. Ne govorijo le o razlikah, ko gre za (samo)razmejevanje, ustvarjanje »drugih« v vsakdanjih praksah – od jezika/narečja do družinskega življenja, verskih praks, odnosa do »umazanega« itn. –, za stalne migracije od časov turške oblasti, albanskega nacionalnega prebujenja, komunizma do danes, temveč tudi o podobnostih, ki se razkrivajo v nikoli nevtralnih perspektivah mitozgodovin, poustvarjenih tradicij na lokalni in nadlokalni ravni, ko portretirajo lokalno skupnost in/ali narod kot naravno, homogeno, enkratno celoto s posebno identiteto, zgodovino in kulturo. Marsikdaj navidezna nasprotja – med posamezniki in kolektivi, osebnim in uradnim, povedanim in zapisanim, sodobnostjo in preteklostjo – so razblažena, in relativizirano je pogosto precenjevanje kulturnih razlik, vidnih na površini, a zarisanih na marsikdaj zelo podobnih kulturnih vzorcih ali držah.

Ingrid Slavec Gradišnik
ZRC SAZU

Monografija predstavlja kulturno-antropološko interpretacijo konstrukcije pomena prostora in kraja v južno albanski vasi Dhërmi/Drimades v območju Himarë/Himara. Njen osrednji argument je, da vaščani v svojih retoričnih izjavah, biografijah in vsakdanjih praksah nenehno konstruirajo in rekonstruirajo pomen vasi. Avtorica z njim zamaje predpostavke številnih zgodovinopiscev, politikov, demografov in geografov, ki predstavljajo vas kot zamejeno entiteto, statično v določenem geografskem, etnonacionalnem in ideološkem načinu zemljevidenja. Na podlagi etnografske metode terenskega dela, ki ji omogoči neposredni vpogled v vaške vsakdane, avtorica prikaže, da je ustvarjanje prostora dinamični fenomen, vselej v procesu nastajanja znotraj spreminjajočega kulturnega, družbenopolitičnega in zgodovinskega konteksta.... Tako teoretično kot tudi etnografsko so *Prostori neskladij* pomemben prispevek k antropološkim študijam prostora in kraja.

Jasna Čapo Žmegač
Inštitut za etnologijo in folkloristiko, Zagreb

9 789612 540838

ZALOŽBA ZRC

Založba ZRC
http://zalozba.zrc-sazu.si

24,00 €